

[All Rights reserved by the Trustees of the Fund.]

अस्य पुनर्मुद्रणायाः सर्वेधिकारा एतद्वाण्डागारकार्यवाहकैरायसीकृताः

Printed by Rāmachandra Yesu Shedge, at the "Niraya-sāgar" Press, 26-28, Kolbhāt Street, Bombay.
Published by Jivanchand Sākarchand Javeri, for Sheth Devchand Lālbhāi Jain Pustakoddhār Fund,
at the Sheth Devchand Lālbhāi Jain Dharmashālā, (Boarding House), Badekhān Chaklā, Gopipurā, Surat.

Sheth Devchand Lālbhāi Jain Pustakoddhār Fund Series: No. 85.

ŚRĪ ĀVĀŚYAKA SŪTRA

Part III

WITH

NIRYUKTI (*gloss*) by ŚRUTAKEVALIN ŚRĪ BHADRABĀHUSVĀMIN

ALONG WITH

THE COMMENTARY BY ŚRĪ MALAYAGIRISŪRI.

Copies 1000]

Price Rs. 2-8-0

[A. D. 1936

ŚRĪ ĀVAŚYAKA SŪTRA

PARTS I & II

Published by Śrī Āgamodaya Samiti as Serial No. 56 for Part I
and Serial No. 60 for Part II

AND THIS

PART III

Published by Sheth Devchand Lalbhāi Jain Pustakoddhār Fund as Serial No. 85.

श्रीमलयगिरिसूरिसूत्रिताया आवश्यकचतुत्तरूपक्रमः ।

विपश्चितो विषाय कृपां समाददत्तेतद् युद्रयित्वाऽर्च्यमाणमायश्यकीयं श्रीमलयगिरिचार्यविहितं विवरणं । अन्यविवरणानि-यद्यपि विहितमत्र विवरणं व्याप्तसमासाभ्यां सूरिपुरन्दरैः श्रीहरिभट्टैः, तत्र व्याप्तविवरणस्य श्रीमलयगिरिचार्यसत्ताकालतः प्रागेव व्युच्छेदः, तथापि साधुद्वाविंशतिसहस्रमानं लघु विवेचनं तु श्रीमलयगिरिसत्ताकालेऽपि परितर्तमानमभूदेव, 'यद्यपि मया तथाऽन्यैः कृताऽस्य विवृतिः' इति श्रीहरिभट्टसूरिमिरावश्यकयुक्तेरारम्भे उक्तत्वात् अन्याचार्यैर्विवदिताणि अभविष्यन् अस्य अन्यानि विवरणानि, तथापि श्रीमलयगिरिचार्यसमये केवला श्रीहरिभट्टसूरिकृतैव धृतिः प्रव्रजति श्रीमलयगिरयोऽस्मिन्नेव २० पत्रे अस्यैवावश्यकस्य मूलटीकायां ० ४३ पत्रे अस्य मूलटीकाकृत् इत्याद्युदाहार्यः ।

आवश्यकस्य स्थानं-आयन्त्यजिनयतीनां प्रत्यहं नियमेन द्विविधनेन शेषाणामपि कारणे सति अवश्यकरणाद् श्रीमति शासने जैनेन्द्रे नावश्यकस्यानायश्यकं स्थानं, किंच-अभ्यासक्रमे आदायस्यैव स्थानमिति सामाह्यमाह्याहं इकारसंगाहं अहि-जइत्ति, सामाह्याह विन्दुसारपञ्चतमित्यादिकाः स्पष्टा उक्तयः, अत एव श्रुतकेवलश्रीभट्टबाहुस्वामिभिरस्यैवादौ आरब्धा निर्युक्तिः ।

आवश्यकस्य कर्त्तारो-यद्यपि चेदमावश्यकं भगवद्भिर्गणधरैरेव विहितमिति उपोदयतनिर्युक्तिगतकारणप्रत्ययद्वारयोः श्रीअनुयोगद्वारागत-स्यत्मागमादिप्रकरणस्य च दर्शनादवसीयते स्पष्टं, तथाऽप्यह्वाक्षतयेदं न्यवहियते, यतो नेदं उप्पन्नैइवेत्यादिनिषद्यात्रयकाले गणधरपदानुसायाश्च

प्राक् कृतं, किन्तु अनुज्ञाकालसायंकालयोर्मध्यभागे, आवश्यकं चावश्यकानुष्ठानं भगवतां गणधराणामपि, तथा चाङ्गबाह्यत्वेऽप्यस्य गणधरकृतं ताऽप्यहैतत्र, अत एव चानङ्गप्रविष्टश्रुतलक्षणे ४८ पत्रे एत एव सूरीन्द्राः 'गणधरकृतप्रश्नव्यतिरेकेण शेषकृतप्रश्नपूर्वकं वा भगवतो मुत्कलं व्याकरण'मिति स्पष्टित्वन्तः, अङ्गबाह्यस्य सर्वथा गणधरेतरतन्त्रित्वे गणेशाद्यविकल्पस्यैवाभावात्, यच्च क्वचित् श्रीमद्रवाहुस्वामिप्रभृतिभिः स्यधिरैः कृतमङ्गबाह्यमावश्यकदीत्युच्यते तद् आवश्यकनियुक्तिमावश्यकत्वेनाभिप्रेत्यैव, एवं च भगवद्भिः श्रीजिनभद्रक्षमाश्रमणैरावश्यकनियुक्तैर्व्याख्यानेऽपि 'आवासयाणुओगं' इत्युच्ये, श्रीआचाराङ्गवृत्तौ लोकनिक्षेपाधिकारे च चतुर्विंशतिस्तवस्त्वारतीयेत्यादिना चतुर्विंशतिस्तवस्त्वेन तन्निर्गुक्तिरेवाभिप्रेता, क्वचितु अङ्गबाह्यानां स्वविरकृतत्वविदर्शने स्पष्टतयाऽऽवश्यकनियुक्तिरेवोच्यते यथाऽत्रैव ४८ 'तदनङ्गप्रविष्टं, तच्चावश्यकनियुक्त्यादि' तत्राङ्गप्रविष्टं गणधरकृतमेव स्वविरकृतं त्वङ्गबाह्यमेवेति निर्णयं सुधीभिः, एवं चास्यावश्यकस्याङ्गबाह्यत्वे गणधरकृतत्वे च न कोऽपि विरोधः ।

अस्य सूत्रस्य प्रतिदिनमार्हतानां द्विरुपयोगित्वादस्याभ्यासक्रमे आदिस्थानात् अस्यैवादी नियुक्तिकरणाच्च महता विवरणेन परिवारितं पूज्यैः, अत्यैवोपरि नियुक्तिमूलभाष्यविशेषावश्यकभाष्यचूर्णिप्रभृतयो विवरणग्रन्थाः विहिता विपश्चिन्मूर्धन्यैः, एवं चाचार्यश्रीमल्लयगिरिभिरपि व्यधायि विवरणमस्य, परं केनापि हेतुनेदमपूर्णेमेव श्रीकृन्धुनायस्तवपर्यन्तं दृढ्यं, यथा चैतदपूर्णेमाचार्याणामेषां तथा श्रीबृहत्कल्पभाष्यविवरणमप्यपूर्णमेवास्ति, मुद्रणं त्वेतस्यैतावन्मात्रं व्यधायि, ततः शेषं विवरणं श्रीमत्या आगमोदयसमित्या प्राग् मुद्रितायाः श्रीहरिभट्टीय-वृत्तेरवधेयं, अपूर्णस्यापि मुद्रणमस्योपयुक्तनेकविषयसमावेदात् वितृततया विवरणाच्च नानुपयुक्तम् ।

ग्रन्थकाराभिधानं-पूर्वं प्राचुर्येण साधुगहात्मनां नामानि गृहस्यपर्यायमावीन्येव प्रचारमापुः, ग्रन्थत्रयापर्यायेऽपि फचिदेव च श्रीसिद्धसेनदिचाकरकलिकालसर्वज्ञश्रीहेमसूर्यादीनामिव नाम्नः परावर्त्तोऽपि, अधुना तु पोडशशताब्दीतः सागरविजयविमलादिशास्त्राणां प्रादुर्भावात् सर्वेषां परावर्त्तोऽभिधाने प्रव्रज्यादिने एव, परं श्रीमतामभिधानं तु पूर्वपर्यायाभिधानेनैव, न तु परावृत्तं, तेन गिर्योल्या काऽपि शाखा तदन्तर्गतार्थे न महात्मान इति न भ्रान्तव्यं भारतीभूपणैः, मलयगिरिवत् सर्वदा मनोहरत्वशीलमुगन्धिविनयस्वरसान्ततमत्वकुमततापनिर्गणशनादिकामनुपमां गुणगणततिमुपलभ्य पूश्यानां गौणं वाऽभिधानमेतत् खलं स्यात्, यतो नेवमभिधानं संज्ञारूपं, किन्तुप-
मारूपमिति विदुषां विदुतमेव ।

सत्तासमयः-यद्यपि पूज्यतमैर्ग्रन्था जमन्थिरेऽनेके तथापि न कुत्रापि तेषां सत्तासमयो मातापित्रोरभिधानं जन्मभूमिः यावत् पूज्यतमानां स्वगुरुणां गच्छस्यापि च नाम निर्विष्टानि, पूजयानां सर्वेष्वपि ग्रन्थेषु स्वरचित्तत्वं मात्रं दर्शितं प्रेक्ष्यते, नान्यत् किमपि गुरु-
गच्छाभिधानादिकं, न च वाच्यं तदानीन्तने समये ग्रन्थावसाने गुरुगच्छदर्शनपरमैतिह्यं नैवाभूत्, यतः पूज्यप्रवराः कलिकालसर्वज्ञ-
श्रीहेमचन्द्रसूरीश्वराणां भ्रातरः शिष्याः शिष्यप्राया वा उपसम्पदादिनाऽभूवन्निति अस्मिन्नेव ११ पत्रे तथाचाहुः स्तुतिपु गुरुरय इत्युद्दिश्य गुरुत्वं
श्रीहेमचन्द्रसूरीश्वरप्रणीतमन्ययोगव्यवच्छेदस्तुतिगतं काव्यमुल्लिखितं ततो निश्चीयते, कालिकालसर्वज्ञकाले तु परःशता ग्रन्थां गुरुगच्छा-
भिधानाद्यभिधानालङ्घनाः, अस्मादेव च निर्देशदेतदपि न शक्यं वक्तुमेतत् यदुत गुरुषु न ते तथाविधां भक्तिं विभरांचक्रुरिति, एवं च
यः कश्चिन्नोयचञ्चुरेवं प्रालपत् यदुत श्रीहेमचन्द्रसूरीणां गुरुभ्रातर एते, श्रीहेमचन्द्रसूरिभ्य आचार्यपदं श्रीदेवचन्द्रैः परमगुरुमिर्दत्तमिति
मन्युना 'दूढो गणहरसदो' इत्याद्युक्त्वा नन्यां श्रीदेवचन्द्राचार्यं दृष्टापेति तत् निरस्तं, यतः प्रस्तुतं नन्दीवृत्तिगतश्रीहारिभट्टीयं यचोऽपि तथैवा-

न्यूनमिति तदनुसरत्तवोक्तं श्रीमद्विरपि, न च तथाविधानां महताशातना कथैवमुन्मागोपकैरसूयामयैः बचनैः, श्रीमतामनेहसि श्रीमतां समन्तभद्राचार्याणामाद्यस्तुतिकारकतया प्रसिद्धिः, तत एव च श्रीमन्तः ११ पत्रे नयास्तव स्यात्पदेतिकाव्यमाद्यस्तुतिकारोऽप्यवोचदित्येवमादिश्यादिक्षन्, भगवन्तः श्रीहेमचन्द्राचार्या अपि खोपक्षश्रीसिद्धहेमश्चन्दानुशासनेऽप्येतदेव काव्यं स्तुतिकारोऽप्याहेत्येवमुक्त्वोदाजहुः, एवं च यः कश्चन पारगतादितागममलिल्लुक् परकीयागमपटधरः श्रीमतां समन्तभद्राणां नम्रत्वं नादितवांस्तत्र प्रमाणास्पदमित्यवधेयं धीधनैः न चेदतः प्रबो नम्राटादर्शकः पाठः, न च नम्रानां भवतां शुभवतां कथश्चित्पक्षपातो भविष्यतीत्यपि नोद्यं, यतः श्रीमतां भगवतामर्हतां नमस्कारस्य प्रसंगे परिपहनामनप्रसंगे नम्रानां स्पष्टस्तिरस्कारः सयुक्तिकं बिस्तरेण चिहितः, नयप्रमाणविचारे चाकलङ्कीयं लघीयस्वप्यलङ्कारव्याख्यादिकं दूषितमतिशयेन, तथा च नैव भगवन्तः समन्तभद्रा दिगम्बराः, श्रीमतां च समये श्रीमतां समन्तभद्राणां श्वेतान्वरेषु स्तुतिकारकतया आद्यस्तुतिकारकतया च प्रसिद्धिः, तत एवोभयेषां कृतिद्वयेऽपि समान उल्लेखः, यद्यपि भगवन्तः श्रुतकेवलदेशीयाः श्रीसिद्धसेनदिवाकरा अपि आद्यस्तुतिसूत्रकाः, उदाहृतं च श्रीहेमचन्द्राचार्यैरयोग्यवच्छेदस्तुतिं चक्राणैः क सिद्धसेनस्तुतयो महाथार्थ इत्युच्यतेऽस्तेषामनुकरणं, तथापि विशेषतः यादिमुख्यतया तेषां प्रख्यातिः, वास्तवं चेदमभिधानं, यतस्तेषां स्तुतिवृन्दे शतशो वादस्यानान्यासूत्रितान्यवलोक्यन्तेऽवलोककैः, श्रीमन्तो मलयनिरयोऽपि अत्रैव १०५ पत्रे वादिमुख्यनाम्नैव सप्तरुहान् ।

पूज्यपादानां ग्रन्थाः—पूज्यपादाः श्रीमतामभयदेवसूरिवर्येभ्यः परतोऽमुत्रात्रिति स्थानाङ्गादिसूत्राणां व्याख्याभ्योऽनु राजप्रभिया-
नुपाज्ञानां व्यधुर्ग्याल्यां, जम्बूद्वीपप्रज्ञेसरमून् भगवत्कृतिभूषिता धृतिः, परं नष्टाऽज्ञेयैव सा शेमुपीमतां भाग्यहान्या, स्पष्टं चेदं श्रीजम्बूद्वीप-
प्रज्ञेः शान्तिचन्द्रीयायामपि धृतौ, इमे प्राप्यमाणाः ग्रन्थाः श्रीमतां—

×	१ राजप्रभृतिः	×	२ जीवाभिगमवृत्तिः	×	३ प्रज्ञापनावृत्तिः	×	४ सूर्यप्रज्ञप्तिवृत्तिः
*	५ चन्द्रप्रज्ञप्तिवृत्तिः	×	६ श्रीनन्दीसूत्रवृत्तिः	×	७ श्रीआवश्यकवृत्तिः	×	८ श्रीव्यवहारसूत्रवृत्तिः
×	९ पटशीतिवृत्तिः	*	१० श्रीमलयगिरिव्याकरणं	ॐ	११ दृढकल्पसूत्रवृत्तिः	×	१२ कर्मप्रकृतिवृत्तिः
×	१३ पञ्चसद्वृत्तिः	×	१४ धर्मसद्वृत्तिः				

तदेवं परोलक्षाणां श्लोकप्रन्यानां विधातारः पूज्यपादा इति निश्चितं, तथा श्रीमतां पारगदितागमकर्मग्रन्थव्याकरणादिविविधवाङ्मय-
पारीणतामपि दृष्ट्वा मनीषिमतां मत्सकधूननमेव भवति ।

मुद्रणेऽस्या वृत्तेः यद्यपि निर्युक्तिमूलभाष्यभाष्यगाथादीनामकारादिक्रमो विधेयः, परं श्रीनन्यायागमसप्तकानुक्रमे कुतश्चात्तस्य प्रायः
समानोऽत्रैव इति नादृतास्तत्र, अत एव च कचिदधिकम्पूतानां गाथानामङ्गव्यत्ययो नाकार्येन, शोचनदोषेणापि गाथाद्वयव्यत्ययादि जातमत्र
तदपि मनीषिभिर्मर्पणीयमेव, मुद्रणं चास्याः श्रेष्ठिदेयचन्द्र व्यलभाई पुस्तकोद्धारार्थकद्रव्यव्ययेन तत्संस्कारार्थवाङ्कद्वारा विहितमिति
स्वल्पमूत्स्यमहार्घपत्रमुद्रमुद्रणालयमुद्रणादि स्यादेव ।

निवेदकाः—आनन्दसागराः

धेटी (पादलिप्तपुर) १९९२ माघशुक्ला २

* अपूर्णतासूचकं × मुद्रिततासूचकं ॐ मुद्र्यमानतासूचकं

विद्वत्सुन्दरमनोज्ञाव्यतिरिक्तः स्तुते सर्वदा, भूषण्यतिबोधको गुरुमतिः सिद्धान्तपादकमी ।
व्याख्यादानविषयः शुभगुणविरचयतकीर्तिः सुधीः, आनन्दारविमुनीश्वरं गणपतिं धन्दे महाश्यामिनम् ॥

ॐ अरहा-पास-अरिदुनेमि ।

स्वरिश्मीमलयगिरि-विरचितविवरणयुक्त श्रीआवश्यकसूत्र

आमुल ।

आगमोदयसमिति ए आ श्रीआवश्यकसूत्र, वे भागमां प्रसिद्ध कर्तुं हतुं । भाग १ आगमोदयसमिति ग्रन्थोद्वारे अङ्क ५६, पानां १-३००, सूत्रगाथा ५४२, अमण भगवान् महावीर तथा श्रीमद् गणधरप्रभुओ सुधीना विषयवाङ्को. फॉर्म ५० मूल्य रु. ४-०-० । भाग २ अङ्क ६०, पानां ३०१-४५०, सूत्र ५४३-८२९, आश्रवादि सुधीना विषयवाङ्को. फॉर्म २५ मूल्य रु. २-८-० ।

श्रीमती आगमोदयसमिति पासे स्यावि मंडोल न होवाधी, छपायेला ग्रन्थोनो लगमग रु. ४०००० (चालीश हजार रूपिया)नो जख्यो चेबाण विनानो रह्यो होवाधी, अने व्यापारादिनी अतिशय मन्दताना प्रभावे मददना अभावधी, अपूर्ण भाग समिति हमणां पूर्ण करी तरे तेम न लागवाधी आ श्रीजो भाग श्रेष्ठ देवचन्द लालभाई जैनपुस्तकोद्वार फंडना अङ्क ८५ तरीके पानां ४५१-६०२, सूत्र ८३० धी १०९९ सम्पूर्ण, द्रव्यपर्यायलक्षणविचारधी; तेमज श्रीमद् ऋषभनाथस्वामीधी लेई फक्त भगवान् कुन्धुनाथस्वामीना नामो पाडयाना कारणोवाळा विषय सुधीनो सम्पूर्ण ग्रन्थ प्रसिद्ध कर्चो छे. फॉर्म ३८ मूल्य रु. २-८-० ।

ભગવાન શ્રીમલયગિરિજીએ કોઈ પણ કારણસર ફક્ત શ્રીકુન્થુનાથસ્વામી સુધીનો અધિકાર ઘર્ણવ્યો છે. શ્રીકુન્થુનાથ સ્વામીના અધિકાર પછી વિવરણકારે “॥ સામ્પ્રત્તમરઃ ॥” યાદ મૂક્યો છે. મારી નમ્ર માન્યતા एषી છે કે “સામ્પ્રત્તમ-ધરઃ” શબ્દ સૂચવે છે કે “અરનાથ-આદિ” ભગવન્તોને અધિકાર લલવાની ઈચ્છા દર્શેજ ! પણ ક્યાંતો ક્ષારીરિક કારણે ન લલ્લી શક્યા હોય, અગર લલ્લ્યું હોય તો છેવટનો યદલો મ્નથભાગ નષ્ટ થયો હોય ! મ્નથાન્તે પાનાં ૬૦૩-૬૦૮ આવદયકસૂત્રના ત્રણે ભાગના પરિપૂર્ણ વિષયક્રમથી તથા ઘાનાં ૬૦૬-૬૧૨ મ્નથોની જાહેરાતથી પ્રસિદ્ધ કર્યો છે !

અગ્રુરો ભાગ પ્રસિદ્ધ કરવાની અમોને તક મલકા માટે સમિતિના સેક્રેટરી મહાશયો (૧) કુંવરજી આળંદજી કાપડિયા, માવનગર (૨) કમલશી ગુલાવચંદ, રાધનપુર (૩) ભોગીલાલ હાલાભાઈ, પાટણ (૪) મૃતપૂર્વ સત્ર-જહજ સાહેબ સૂરચંદ પરસોત્તમદાસ વદામ્ની, સૂરત; અને (૫) જીવળચંદ સાકરચંદ જોઠરી, સૂરતનો ઉપકાર સ્વીકારીએ છિયે !

શ્રીબૃહત્તપાગચ્છરૂપી રત્નાકરની અન્તર્ગત સંવિગ્ન-સાગરસાતાને વિષે મળિમૂળજ, સૂરિપુરન્દર, સ્વપરશાસ્ત્રતા, સાક્ષરશિરોમણિ, આગમવાચતાદાતા, મહાપ્રભાવિક આગમાદિ-મ્નથપ્રકાશને સતતોદયમ્ની, શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈનપુસ્તકોદ્ધાર ફંડ અને શ્રીમતી આગમોદયસમિતિ આદિ મ્નથોદ્ધાર-માંડાગારોન્તા-સંસ્થાપક, શૈલાનાનરેશના પ્રતિબોધક, આગમના અપ્રતિમ અન્યાસી, પરમ મદ્યારક ૧૦૦૮ શ્રીમત્ આનન્દસાગરસૂરીશ્વરજીએ; પૂર્વના વક્ત્રે અને આ ત્રીજા ભાગનું સંશોધનકાર્ય કરું હોવાથી, અમો તથા સમિતિના કાર્યવાહકો; શ્રીમદ્નો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો ઓછો છે ! સંશોધનકાર્યે હસ્તપ્રતો વેનાર મુનિપુત્રવો અને મંહારોના કાર્યવાહકોનો પણ ઉપકાર સ્વીકારીએ છિયે !

ग्रन्थ, विषय, अने ते उपरनी अन्य टीकाओ आदि; ग्रन्थकार, तेमनो समय अने सत्ताकाल; तेमज ग्रन्थकारना अन्य ग्रन्थो आदि अनेक प्रस्तुत विगतो परत्वेनुं विवरण श्रीआनन्दसागरसूरीश्वरजीए उपक्रमानां आलेख्युं होवायी, अमारे विशेष सूचववानुं रवेतुं नवी ।

मुम्बई, ता० २७ एप्रिल-१९३६.
सं. १९९२ वेंशाखशुद्ध ६ सोम.

जीवनचंद साकरचंद जहोरी,
पोवा अने अन्य मानार्थ टुल्लीओ माटे.

आवश्यकवृत्तः

प्रथमो भागः—श्रीआगमोदयसमिला मुद्रापयित्वा प्रकाशितः ग्रन्थाङ्कः ५६ ।
द्वितीयो भागः—” ” ” ” ६० ।
अयं तृतीयो भागः—श्रेष्ठ देवचंद्र लालभाई जैनपुस्तकोदारे ग्रन्थाङ्कः ८५ ।

विषयः ।

१. तृतीयो भागः मूलग्रन्थः पत्राङ्कः ४५१-६०२
२ भागत्रयस्य विषयानुक्रमः ” ६०३-६०८
३ ग्रन्थानां सूचीपत्रम् ” ६०९-६१२

श्रीमलयगिरिसूत्रिताया आवश्यकचतुत्तरपक्रमः ।

विपश्चितो विधाय कृपां समादत्तयेतद् मुद्रयित्वाऽप्यमाणमावश्यकं श्रीमलयागिर्याचार्यविहितं विवरणं । अन्यविवरणानि-यद्यपि निदियमत्र विवरणं व्याससमासाभ्यां सूत्रिपुरन्दरैः श्रीहरिभट्टैः, तत्र व्यासविवरणस्य श्रीमलयगिर्याचार्यसत्ताकालतः प्रागेव व्युच्छेदः, तथापि मार्पद्वाविंशतिराहस्यमानं लघु विवेचनं तु श्रीमलयागिरिसत्ताकालेऽपि धरिवर्त्तमानमगूदेव, 'यद्यपि मया तथाऽन्यैः कृताऽस्य विद्वतिः' इति श्रीहरिभट्टसूत्रिभिरावश्यकचतुत्तरारम्भे उच्यते। अन्यथाचार्यव्येचिहितानि अभविष्यन् अस्य अन्यानि विवरणानि, तथापि श्रीमलयगिर्याचार्यसमये केवला श्रीहरिभट्टसूत्रिछेदेव दृष्टिः प्रज्ञेति श्रीमलयगिरयोऽस्मिन्नेव २० पत्रे अस्मैवावश्यकस्य मूलटीकायां ० ४३ पत्रे अस्य मूलटीकाकृत इत्याशुदाहार्पुः ।

आवश्यकस्य स्थानं-आद्यन्तजिनयतीनां प्रत्यहं नियमेन द्विविधानेन शेषाणामपि कारणे सति अवश्यकरणाद् श्रीमति शास्त्रे जैनैरेव नावश्यकस्थानावश्यकं स्थानं, किंच-अध्यासक्रमे आदावस्यैव स्थानमिति सामाद्यमाइयाहं इष्टारसंग्रहं अदि-श्रति, सामाइयाहं विन्दुसारपञ्चतमित्यादिकाः स्पष्टा उच्यते, अत एव श्रुतकेवलश्रीभट्टबाहुस्वागिभिरस्यैवाहो आरब्धा निर्युक्तिः ।

आवश्यकस्य पदार्ता-यद्यपि चेदमावश्यकं भगवद्विर्गणघरेरेव विहितमिति उपोद्घातनिर्युक्तिगतकारणप्रत्ययद्वारयोः श्रीअनुयोगद्वारगत-स्वात्मागमादिप्रकरणस्य च दर्शनाद्यसीयते स्पष्टं, तथाऽप्यङ्गबाह्यतयेदं व्यवद्ध्यते, यतो नेदं उष्यन्नेदेवेत्यादिनिषद्यात्रयकाले मणपरपदानुशायाश्च

प्राक् कृतं, किन्तु अनुज्ञाकालसायंकालयोर्मध्यभागे, आवश्यकं चावश्यकानुष्ठानं भगवतां गणधराणामपि, तथा चाङ्गबाह्यात्वेऽप्यस्य गणधरकृत-
ताऽव्याहृतैव, अत्र एव चानङ्गप्रविष्टश्रुतलक्षणे ४८ पत्रे एत एव सूत्रिन्द्राः 'गणधरकृतप्रत्यक्षेतिरेकेण श्लेषकृतप्रभपूर्वकं वा भगवतो मुक्तं
व्याकरणं'मिति स्पष्टितवन्तः, अङ्गबाह्यात् सर्वथा गणधरेतरवन्नितत्वे गणेशाद्यविकल्पसंबाभावात्, यच्च कश्चित् श्रीभद्रबाहुस्यामिप्रभृतिभिः
स्वधिरैः कृतमङ्गबाह्याभावश्चक्रीसुच्यते तद् आवश्यकनिर्मुक्तिमाशयकत्वेनाभिप्रेत्यैव, एवं च भगवद्भिः श्रीजिनभद्रक्षमाश्रमणैराशय-
कनिर्मुक्त्यर्थ्याख्यानेऽपि 'आवासयानुओगं' इत्युक्ते, श्रीआचारङ्गपुत्रौ लोकनिक्षेपाधिकारे च चतुर्विंशतिसवस्त्वारतीयेत्यादिना चतुर्विंशति-
स्तवत्वेन समिर्मुक्तिरेवाभिप्रेता, कश्चिपु अङ्गबाह्यानां स्वविरकृतत्वनिर्देशे स्पष्टतयाऽवश्यकनिर्मुक्तिरेवोच्यते यथाऽत्रैव ४८ 'तद्वदङ्गप्र-
विष्टं, तत्चावश्यकनिर्मुक्त्यादि' तत्तद्वाङ्गप्रविष्टं गणधरकृतमेव स्वविरकृतं (चङ्गबाह्यामेवेति निर्णयं सुधीभिः, एवं चास्यावश्यकस्याङ्गबाह्यात्वे
गणधरकृतत्वे च न कोऽपि विरोधः ।

अस्य सूत्रस्य प्रतिदिनमाहृतानां द्विरुपयोगित्वादसाभ्यासक्रमे आदिस्थानात् अस्यैवादौ नियुक्तिकरणाच्च महता विवरणेन परिवारितं पूज्यैः,
अस्यैवोपरि नियुक्तिमूलभाष्यभाष्यविशेषावश्यकभाष्यचूर्णिप्रभृतयो विवरणग्रन्थाः विहिता विपश्चिन्मूर्धन्यैः, एवं चाचार्यश्रीमल्लयगिरिभि-
रपि व्यधापि विवरणमस्य, परं केनापि हेतुनेदमपूर्णमेव श्रीकुन्धुनायस्तवपर्यन्तं दृग्धं, यथा चैतदपूर्णमाचार्याणामेषां तथा श्रीबृहत्कल्प-
भाष्यविवरणमत्यपूर्णमेवास्ति, मुद्रणं त्वेतस्यैतावन्मात्रं व्यधापि, ततः श्लेषं विवरणं श्रीमत्या आगमोदयसमित्या प्राग् मुद्रितायाः श्रीहरिभट्टीय-
युक्तेरवधेयं, अपूर्णस्यापि मुद्रणमस्योपयुञ्जनेकविषयसमावेशात् विस्तृततया विवरणाच्च नानुपयुक्तम् ।

ग्रन्थकाराभिधानं-पूर्वं प्राचुर्येण साधुमहात्मनां नामानि गृहस्थपर्यायभावीन्येव प्रचारमापुः, अग्रज्यापर्यायेऽपि कचिदेव च श्रीसिद्धेतेनदिवाकरकलिकालसर्वज्ञश्रीहेमसूर्यादीनामिव नाभ्रः परावर्त्तोऽपि, अधुना तु षोडशशताब्दीतः सागरविजयविमलाविशालानां प्रादुर्भावात् सर्वेषां परायर्त्तोऽभिधाने प्रव्रज्यादिने एव, परं श्रीमतामभिधानं तु पूर्वपर्यायाभिधानेनैव, न तु परावृत्तं, तेन निर्याह्या काऽपि शास्त्रा तद्वत्सर्गतञ्चैते महात्मान इति न भ्रान्तन्यं भारतीभूपणैः, मलयगिरिवत् सर्वदा मनोहरत्वशीलमुगन्धिविनयवच्यशान्ततमत्वकु-
मतत्तापनिर्गोशनाविकामनुपमां गुणगणततिमुपलभ्य पूज्यानां गौणं वाऽभिधानमेतत् रुढं स्यात्, यतो नेदमभिधानं संक्षारूपं, किन्तुप-
मारूपमिति विदुषां विद्युत्तनेव ।

सत्तासमयः-यद्यपि पूज्यतमैर्ग्रन्था जगन्निधरेऽनेके तथापि न कुत्रापि स्वेपां सत्तासमयो मातापित्रोरभिधानं जन्मभूमिः यावत् पूज्यतमानां स्वगुरुणां गच्छत्स्यापि च नाम निर्दिष्टानि, पूज्यानां सर्वेभ्यपि ग्रन्थेषु स्वरचितत्वं मात्रं दर्शितं प्रेक्ष्यते, नान्यत् किमपि गुरु-
गच्छाभिधानादिकं, न च वाच्यं तदानीं तने समये ग्रन्थावसाने गुरुगच्छदर्शनपरमैतिह्यं नैवाभूत्, यतः पूज्यप्रवराः कलिकालसर्वज्ञ-
श्रीहेमचन्द्रसूरीश्वराणां आतरः शिष्याः शिष्यप्राथा वा उपसम्पदादिनाऽभूयान्ति असिन्नेय ११ पत्रे तथाबाहुः खुतिपु गुरव इत्युद्दिश्य गुरुत्वं
श्रीहेमचन्द्रसूरीश्वरप्रणीतमन्ययोग्यवच्छेदस्तुतिगतं काव्यमुद्दिष्टितं ततो निश्चीयते, कलिकालसर्वज्ञकाले तु परःशता ग्रन्था गुरुगच्छा-
भिधानाद्यभिधानालङ्घनाः, अस्मादेव च निर्देशादेतदपि न शक्यं वक्तुमेतत् यदुत गुरुषु न ते तथाविधां भक्तिं विभरोचक्रुरिति, एवं च
यः कश्चिच्छोधचञ्चुरेवं प्रालपत् यदुत श्रीहेमचन्द्रसूरीभ्य आचार्यपदं श्रीदेयचन्द्रैः परमगुरुभिर्दत्तमिति
मन्युना 'यूढो गणहरसहो' इत्याद्युक्त्वा तन्धां श्रीदेवचन्द्राचार्यं शशापेति तत् निरस्तं, यतः प्रस्तुतं नन्दीधृत्तिगतश्रीहारिभट्टीयं यचोऽपि तथैवा-

न्यूनमिति तदनुसरतेत्येकं श्रीमद्विरपि, न च तथाविधानां महतामाशातना कार्येवमुन्मागंगोपकैरसूयामयैः वचनैः, श्रीमतामनेहसि श्रीमतां समन्तभद्राचार्याणामाद्यस्तुतिस्मारकतया प्रसिद्धिः, तत् एव च श्रीमन्तः ११ पत्रे नयास्त्रव स्यात्पदेतिकान्यमाद्यस्तुतिकारोऽप्यवोचदित्येव-
मारिभ्यादिशब्द, भगवन्तः श्रीहेमचन्द्राचार्या अपि स्वोपज्ञश्रीसिद्धहेमशब्दानुशासनेऽप्येतदेव कान्यं स्तुतिकारोऽप्याहेत्येवमुक्तवोदाजहुः,
एवं प यः कथन पारगतादितगममल्लुक् परकीयागमपटव्वरः श्रीमतां समन्तभद्राणां नम्रत्वं नादितवांस्तत्र प्रमाणास्पदमित्यवधेयं धीयनैः
न चेदतः प्रतो नप्राट्ठादर्शकः पाठः, न च नम्राना भवतां शुभवतां कथञ्चित्प्रसूपातो भविष्यतीत्यपि नोद्यं, यतः श्रीमतां भगवतामर्हतां नमस्कारस्य
प्रसंगे परिपहनामनप्रसंगे नम्रानां स्पष्टस्तिरस्कारः सयुक्तिकं विस्तरेण विहितः, नयप्रमाणविचारे चाकलङ्कीयं लघीयस्त्रयलङ्कारव्याख्यादिकं दूषि-
तमतिशयेन, तथा च नैव भगवन्तः समन्तभद्रा विगम्यराः, श्रीमतां च समये श्रीमतां समन्तभद्राणां श्रेताम्बरेषु स्तुतिकारकतया आद्यस्तुतिकार-
यतया च प्रसिद्धिः, तन एवोभयेयां कृतिद्वयेऽपि समान उल्लेखः, यद्यपि भगवन्तः श्रुतकेवलदेशीयाः श्रीसिद्धसेनदिवाकरा अपि आद्यस्तु-
तिसूक्तः, उदाहृतं च श्रीहेमचन्द्रैराचार्यैरयोगव्यवच्छेदस्तुतिं चक्रार्णैः क सिद्धसेनस्तुतयो महार्था इत्युच्यतेस्तेषामनुकरणं, तथापि विशेषतः
यादिमुख्यतया तेषां प्रख्यातिः, वास्तवं चेदमभिधानं, यतस्तेषां स्तुतिधृन्दे शतशो वादस्थानान्यासूत्रितान्यबलोक्यन्तेऽवलोककैः, श्रीमन्तो
मलयगिरयोऽपि अत्रैव १०५ पत्रे यादिमुख्यनामैव सस्मरुस्तान् ।

पूज्यपादानां ग्रन्थाः—पूज्यपादाः श्रीमतामभयदेवसूरिवर्येभ्यः परतोऽभूवन्निति स्थानाद्भादिसूत्राणां व्याख्याभ्योऽनु राजप्रभीया-
शुभाङ्गानां व्ययुन्याख्यां, जम्बूद्वीपप्रक्षेपेरभूत् भगवत्कृतिभूषिता वृत्तिः, परं नष्टाऽश्वेव सा श्रेणुपीमतां भाग्यदान्या, स्पष्टं चेदं धीजम्बूद्वीप-
प्रक्षेपेः शान्तिपन्थीयायामपि धृत्तौ, इमे प्राप्यमाणाः ग्रन्थाः श्रीमतां—

✕ १ राजप्रभ्रीयष्टिः	✕ २ जीवाग्निगमष्टिः	✕ ३ प्रज्ञापनाष्टिः	✕ ४ सूर्यप्रज्ञप्रिष्टिः
✕ ५ चन्द्रप्रज्ञप्रिष्टिः	✕ ६ श्रीनन्दीसूत्रष्टिः	✕ ७ श्रीआवश्यकष्टिः	✕ ८ श्रीव्यवहारसूत्रष्टिः
✕ ९ पट्टशीतिष्टिः	* १० श्रीमलयगिरिव्याकरणं	✕ ११ बृहत्कल्पसूत्रष्टिः	✕ १२ कर्मप्रकृतिष्टिः
✕ १३ पञ्चसङ्ख्यष्टिः	✕ १४ धर्मसङ्ख्यष्टिः		

तदेवं परोलक्षाणां श्लोकप्रन्थानां विधातारः पूज्यपादा इति निश्चितं, तथा श्रीमतां पारगवितागमकर्मप्रन्थव्याकरणादिविविधवाङ्मय-
पारीणतामपि दृष्ट्वा मनीषिमतां मस्तकधूननमेव भवति ।

मुद्रणेऽस्या वृत्तेः यद्यपि निर्युक्तिमूलभाष्यभाष्यगाथादीनामकारादिक्रमो विधेयः, परं श्रीनन्यायागमसप्तकानुक्रमे कृतत्वात्तस्य प्रापः
सप्तमनोऽत्रैव इति नाटतास्तत्र, अत एव च कश्चिदधिकन्यूनानां गाथानामङ्गव्यत्ययो नाकार्यत्र, शोधनरोपेणापि गाथाङ्गव्यत्ययादि जातमत्र
तदपि मनीषिभिर्मर्पणीयमेव, मुद्रणं चास्याः श्रेष्ठिदेवचन्द्र लालभाई पुस्तकोद्धारार्थकद्रव्यव्ययेन वत्संस्थाकार्यवाद्द्वारा विहितमिति
स्वल्पमूल्यमहार्घपत्रमुन्वयमुद्रणालयमुद्रणादि स्यादेव ।

निवेदकाः—आनन्दसागराः

चेटी (पादलिप्तपुर) १९९२ माघशुक्ला २

* अपूर्णतासूचकं ✕ मुद्रिततासूचकं ✕ मुख्यमानतासूचकं

વિદ્યુદ્ગમનોજ્ઞાપ્યતિમિયાં સ્વતે સંદેહ, મૂલ્યતિવોયકો મુહમતિઃ સિદ્ધાન્તપારક્ષી ।
વ્યાગયાદાનવિષયશ્ચઃ દુઃખગુણૈવિરયાતકોતિઃ સુધીઃ, આનન્દાનિષુભીધાં ગણયતિ વન્દે મહાશક્તિનમ્ ॥

આમુલ ।

ૐ અરહા-પાસ-અરિદુનેમિં ।

સુરિશ્રીમલયગિરિ-વિરચિતવિવરણયુક્ત શ્રીઆવશ્યકસૂત્ર

આમુલ ।

આગમોદયસમિતિષ્ઠ આ શ્રીઆવશ્યકસૂત્ર, જે ભાગમાં પ્રસિદ્ધ ફર્યું હતું । ભાગ ૧ આગમોદયસમિતિ પ્રત્યોદ્ધારે અક્ક ૫૬, પાનાં ૧-૩૦૦, સૂત્રગાથા ૫૪૨, શ્રમણ મગવાન્ મહાવીર તથા શ્રીમદ્ ગણધરપ્રમુખો સુધીના વિષયવાલો. ફોર્મ ૫૦ મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦ ।
માગ ૨ અક્ક ૬૦, પાનાં ૩૦૬-૪૫૦, સૂત્ર ૫૪૩-૮૨૯, આશ્રવાદિ સુધીના વિષયવાલો. ફોર્મ ૨૫ મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦ ।

શ્રીમતી આગમોદયસમિતિ પાસે સ્થાયિ મંડોલ ન હોવાથી, છપાયેલા પ્રત્યોનો લગભગ રૂ. ૪૦૦૦૦ (ચાલીશ હજાર રૂપિયા)નો જખ્ખો પેચાણ વિત્તનો રહ્યો હોવાથી, અને વ્યાપારાદિની અવિશય મન્દતાના પ્રમાણે મદદના અભાવથી, અપૂર્ણ ભાગ સમિતિ હનણાં પૂર્ણ કરી શકે તેમ ન હાગવાથી આ મીત્રો માગ કોઠ દેવચન્દ લાલભાઈ જૈનપુસ્તકોદ્ધાર ફંડના અક્ક ૮૫ તરીકે પાનાં ૪૫૧-૬૦૨, સૂત્ર ૮૩૦ થી ૧૦૯૯ સમ્પૂર્ણ, દ્રવ્યપર્યાયલક્ષણવિચારથી; તેમજ શ્રીમદ્ શ્વપમનાથસ્વામીથી લેઈ ક્રાન્ત મગવાન્ કુન્થુનાથસ્વામીના નામો પાઠયાના કારણોવાળા વિષય સુધીનો સમ્પૂર્ણ પ્રત્ય પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. ફોર્મ ૨૮ મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦ ।

॥ ૫ ॥

મગવાત્ શ્રીમલયગિરિજીએ કોઈ પણ કારણસર ફક્ત શ્રીકુન્થુનાથસ્વામી સુધીનો અધિકાર ઘર્ણવ્યો છે. શ્રીકુન્થુનાથ સ્વામીના અધિકાર પટ્ટી વિવરણકારે “॥ સામ્પ્રતમરઃ ॥” પાઠ મૂક્યો છે. મારી નગ્ર માન્યતા એવી છે કે “સામ્પ્રતમ્-અરઃ” શબ્દ સૂચવે છે કે “અરનાથ-આદિ” ભગવન્તોનો અધિકાર લક્ષવાની ઈચ્છા હશેવ ! પણ ક્યાંતો શારીરિક કારણે ન લક્ષી શક્યા હોય, અગર લઘુ હોય તો છેવટનો પટલો પ્રગ્થભાગ નદ્ર થયો હોય ! પ્રગ્થાન્તે પાનાં ૬૦૩-૬૦૮ આવશ્યકસૂત્રના ત્રણે ભાગના પરિપૂર્ણ વિષયક્રમથી તથા પાનાં ૬૦૯-૬૧૨ પ્રગ્થોની જાહેરાતથી પ્રસિદ્ધ કર્યો છે !

અધુરો ભાગ પ્રસિદ્ધ કરવાની અમોને તક મળ્યા માટે સમિતિના સેક્રેટરી મહાશયો (૧) કુંવરજી આણંદજી કાપડિયા, માવનગર (૨) કમલદાસી ગુલાબચંદ, રાયનપુર (૩) મોગીલાલ હાલાભાઈ, પાટણ (૪) મૂતપૂર્વ સર્ગ-જલજ સાહેબ સૂરચંદ પરસોતમદાસ ઘડામી, સૂરત; અને (૫) જીવણચંદ સાકરચંદ જહેરી, સૂરતનો ઉપકાર સ્વીકારીય હિયે !

શ્રીબૃહત્પાગચ્છરૂપી રત્નાકરની અન્તર્ગત સંવિદ્ધ-સાગરશાળાને વિષે મળિમૂપણ, સૂરિપુરન્વર, સ્વપરશાસ્ત્રાતા, સાક્ષરશિરોમણિ, આગમવાચનાદાતા, મહાપ્રભાવિક આગમાદિ-પ્રગ્થપ્રકાશને સતતોદયમી, મેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈનપુસ્તકોચાર ફંડ અને શ્રીમતી આગમોદયસમિતિ આદિ પ્રગ્થોદાર-માંદાગારોના-સંસ્થાપક, શૈલાનાનરેશના પ્રતિષેધક, આગમના અપ્રતિમ અમ્યાસી, પરમ મદ્યારક ૧૦૦૮ શ્રીમત્ આનન્દસાગરસૂરીશ્વરજીપ; પૂર્વના વન્ને અને આ શ્રીજા માગનું સંશોધનકાર્ય કર્યું હોવાથી, અમો તથા સમિતિના કાર્યવાહકો; શ્રીમદ્નો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો જોછો છે ! સંશોધનકાર્યે હસ્તપ્રતો દેનાર મુનિપુત્રવો અને મંદારોના કાર્યવાહકોનો પણ ઉપકાર સ્વીકારીય હિયે !

પ્રત્ય, વિપય, અને તે ઉપરની અન્ય ટીકાઓ આદિ, પ્રત્યકાર, તેમનો સમય અને સત્તાકાલ, તેમજ પ્રત્યકારના અન્ય પ્રત્યો આદિ અનેક પ્રભુત વિષયો યત્નેન વિવરણ શ્રીઆનન્દસાગરસૂરીશ્વરજીએ ઉપક્રમના અભિલેખ દ્વારાથી, અમારે વિશેષ સૂચવવાનું રહેતું નથી ।

મુન્વદે, તા. ૨૭ એપ્રિલ-૧૯૩૬.

સ. ૧૯૯૨ વૈશાખશુકલ ૬ સોમ

જીવનનંદ સાકરચંદ જહોરી,

પોતા અને અન્ય માનાર્થ દરૂડીઓ માટે.

આવશ્યકવૃત્તિ:

૧. પ્રથમો ભાગ:—શ્રીઆગમોદયસમિતિ મુદ્રાપયિત્વા પ્રકાશિત: પ્રત્યાક્ર: ૫૬ ।

દ્વિતીયો ભાગ:— " " " " ૬૦ ।

અથ તૃતીયો ભાગ:—શ્રેષ્ઠ દેવચંદ્ર લાલભાઈ જૈનમુલકોદ્ધારે પ્રત્યાક્ર: ૮૫ ।

વિષય: ।

૧ તૃતીયો ભાગ: મૂલપ્રત્ય:

૨ ભાગત્રયસ્ય વિષયપાત્રક્રમ:

૩ પ્રત્યાના સૂચીપત્રમ્

પત્રાક્ર: ૪૫૧-૬૦૨

" " ૬૦૩-૬૦૮

" " ૬૦૯-૬૧૨

सयाइं वज्जिऊण सेसदासदासीगोकुलभंडीपवहणाणिं जावजीवाए पच्चवखाइ, एवं तस्स सावगधम्मेण अप्प भावम। स्स वोदसयासाइं अतिकंताइं, पच्छा एक्कारसत्तवासगपडिमातो फासेइ, इक्कारसमं पडिमं ठियस्स ओहिनाणमुप्पणं, तेण पुव्वदक्खिणपच्छिमासु दिसासु पंच पंच जोयणसयाणि खेत्ततो पासइ, उत्तरेण चुल्लाहिमवंतं, उहुं जाव सोहम्मो कप्पो अहे जाव लोलुपयच्चयं नरगं चुलसीवाससहस्सठिइंगं जाणइ पासति, एवं से आणंदे समणोवासगे उत्तमेहिं अणुवयसि-क्खवाएहिं अप्पाणं भावेत्ता वीसं वासाणि समणोवासगपरियाणं पाडणिच्चा मासियाए संलेहणाए आलोइयपडिकंते समा-हिपत्ते कालं किच्चा सोहम्मावतंसगस्स महाविमाणस्स उत्तरपुरच्छिमेण अरुणे विमाणे देवत्ताए उववण्णे चउपलिओव-मट्ठिईए, ततो चुए महाविदेहे सिग्गिह्मिइ ॥

इदानीं कामदेवस्य कथानकम्—चंपा नयरी, पुण्णभदे चेइए, जियसत्तू राया, कामदेवे गाहावई, तस्स भदा भारिया, अन्नया पुण्णभदे चेइए सामी समोसहुो, एवं जहा आणंदे तेणेव कमेण सावगधम्मं पडिवज्जइ, नवरं सो छ हिरणकोडी-तो घट्ठिपत्तातो छ हिरणकोडीओ निद्वाणपत्ताओ छ हिरणकोडीतो सेसववहारपत्तातो छ हलसयाइं नित्तणसयाइं छ दाससयाइं छ दासीसयाइं छ दसगोसहस्सपमाणाइं पवराइं गोकुलाइं छ भंडीसयाइं दिसाज्जत्तियाइं छ भंडीसयाइं सबहणियाइं छप्पवहणमयाइं वज्जिऊण सेसाइं हिरणहलदासदासीवग्गोकुलभंडीपवहणाइं जावजीवाए पच्चवत्ताति-तहेव धारसवरिसाणंतरे एक्कारस उवासगपडिमातो फासेइ, एक्कारसमं पडिमं पडिवन्नरस एगेण देवेण पिसायहत्थिपण-गरुवेहिं चह्म उवसग्गा कया, ते सम्म तेण अहियासिया, सामी समणे आमत्तिच्चा एवं चयासी-जइ ताव अज्जो ! काम-

देवेणं समणोवासणेण उयसग्गा समं सहिया ता अज्जो ! समणेणं दुयालसंगं गणिपिडंगं अहिज्जमाणेणं० समणीए वा दढं अहियासेयया. तए णं ते समणा निगंथा तं उवदेसं समं विणएणं पडिसुणेंति, कामदेवोऽवि सामिवंदओ आगतो संतो सामिणा उववूहितो-धण्णे सि णं तुमं कामदेवा ! जस्स तव निगंथे पावयणे इमा एयारूवा पडियत्ती, तए णं से कामदेवे इदुदुद्वे वंदित्ता नमंसित्ता पडिगते, एवं जहा आणंदे तदेव जाव सिज्झिहिदं, नवरं अरुणाभे विमाणे इति वक्तव्यं, शेपं तथं ॥ तथा अनुभूते क्रियाकलापे सत्यवाप्यते, यथा-वल्कलचीरिणा पितुरूपकरणं प्रत्युपेक्षमाणेन, अत्र कथानकम्-तेणं फालेणं तेणं समएणं चंपाए नयरीए सुहम्मसामी गणहरो समोसहुो, कोणितो राया वंदिदं आगतो, कयप्पणामो

जंजुणामरुवदंसणविन्हितो गणहरं पुच्छति-भयवं ! इमीसे महतीए परिसाए एस सहू घयसित्तपावगोव वित्तो मणोहर-सरीरो य किं मण्णे एएण सीलं सेवियं तवो या चिन्धो दाणं वा दिदं जतो एरिसी सरीरे तेयसंपया ! इति, ततो भयवया भणियं-सुणाहि रायं ! जहा तव पिठणा सेणिएण रण्णा पुच्छिएण भगवया महावीरेण कहियं-तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहं नगरे गुणसिलए चेइए सामी समोसरितो, सेणिओ राया तित्थयरवंदणासमुस्सुतो निजाइ, तस्स अगगाणीए दुवे पुरिसा कुंडुवसंबद्धकहं कहेमाणा पस्संति एगं साहुं एगचलणपरिट्ठियं समूसवियवाहुजुबलं आयावेन्तं, तत्थेक्केण भणियं-अहो ! एस महप्पा रिसी सुराभिमुहे तप्पइ, एयस्स सग्गो मोक्खो य हत्थगतोत्ति, विइएण पच्चभिन्नातो, ततो भण-ति-किं ! न याणसि ! एस राया पसन्नचंदो, कतो एयस्स धम्मो ?, पुत्तोऽणेण वालो रज्जे ठवितो, सो मंतीहिं रज्जातो मोइज्जइ सोऽणेण विणासितो, अंतेउरंपि न नज्जइ किं पाविहिइ ?, तं च से वयणं ज्ञाणवाघाइयं करेमाणं सुइपहमुव-

गर्यं, ततो सो चित्तिं पवत्तो-अहो ! ते अणज्जा अमच्चा निच्चं मया संमाणिया पुत्तस्स मे विप्पडिवन्ना, जइ अहं होतो
 तो एवं ते चिट्ठंते सुसासिए करेतो, एवं से संकप्पयंतस्स तं कारणं वट्टमाणमिव जायं, ततो तेहिं समं जुळं मणसा चैव
 कावमारद्धो, पत्तो य एत्थंतरे तं पएसं सेजिओ राया, तेण सो वंदिओ विणएणं, पेच्छइ णं ज्ञाणनिच्चलच्छं, अहो ! अच्छ-
 रियं एरिसं तवस्स सामत्थं रायरिसिणो पसन्नचंदस्स, एवं चित्तयंतो पत्तो तित्थयरसमीयं, वंदिऊण विणएण पुच्छइ-भय-
 वं ! पसन्नचंदो अणगारो जंमि समए मया वंदितो जइ तंमि समए कालं करेज्जा का से गई भवइ ?, भगवया भणियं-
 सत्तमा पुढवी, ततो चित्तेइ-साहूणं कहं नरगगमणं ?, पुणो पुच्छइ- भयवं ! पसन्नचंदो जइ इयाणिं कालं करेइ तो कं गतिं
 वच्चेज्जा ?, भयवया भणियं-सबट्टसिळं महाविमाणं, ततो भणइ-कहमिमं दुविहं दागरणं ?, नरगदेवलोगेसु तवस्सियो
 (गमणे)त्ति, भगवया भणियं-ज्ञाणविसेसेण तंमि य, इमंमि समए एरिसी तस्स ज्ञाणसंपया होत्था जेण असायसायकम्मादा-
 णमिति, सो भणइ-कहं ?, भगवया भणियं-तव अग्गाणीयपुरिसमुहनिगयं पुत्तपरिभववयणं सोऊण उज्झियपसत्थज्झाणो
 तुमे वंदिज्जमाणो मणसा भिक्खपराणीएण समं जुज्झइ, ततो सो तंमि समए अहरगतिजोगो आसि, तुमंमि य अवगते
 जायकरण (खीणजाणपहरण) सत्ती सीसावरणेण पहरामि परंति लोइए सीसे हत्थं पक्खिवंतो पडिबुद्धो-अहो ! अकज्जं अहो
 अकज्जं, रज्जं पयहिऊण परत्थे जइज्जणविरुद्धं मगमवतिन्नोत्ति चित्तिऊण निंदणगरिहणं करंतो ममं पणमिऊण तत्थ गतो
 चैव आलोइयपडिक्कतो पसत्थज्झाणो संबुत्तो, ततो जेण पसत्थज्झाणेण संपयं तं सर्वं कम्ममसुभं खवियं पुण्णमज्जियं,
 तेण कालविभागेण दुविहाए गतीए निदेसो कओ, ततो कोणितो पुच्छइ-कहं भयवं ! वालं कुमारं ठवेऊण पसन्नचंदो

राया पयइओ ? एयं सोऽभिच्छामि, ततो भणइ सुहम्मसामी-पोयणपुरे नयरे सोमचंदो राया, तस्स धारिणी देवी, सा
कयाइ तस्स रण्णो ओलोयणगयस्स केसे रएति, पलियं दइण भणति-सामी ! दूतो आगतोत्ति, रण्णा दिट्ठी पसारिया,
न य पस्सइ अपुं जणं, ततो भणइ-देवि ! ते दिवं चक्खु, तीए पलियं दंसियं, धम्मदूतो एसत्ति, तं च दइण दुम्माण-
सितो राया, तं नाऊण देवी भणइ-लज्जह बुद्धभावेण !, निवारिजिहि जणो पडहदारेण, ततो भणइ-देवि ! न एवं,
यालो कुमारो असमथो पयापालणे इति मे मण्णु जायं, पुबपुरिसाणुचिण्णेण मग्गेण न गतोऽहंति विचारो, पसन्नचंदं
कुमारं तुमं सारक्खमाणी अच्छु, देवी नेच्छइ, ततो निच्छियागमणे पुत्तस्स रज्जं दाऊण धाइदेविसहितो विसापोक्खि-
यतायसत्ताए दिक्खं पयद्दो, चिरसुद्धे आसमपए ठितो, देवीए पुधाहुत्तो गन्धो परिवहुइ, पसन्नचंदस्स चारपुरिसेहिं निवे-
दितो, पुन्नसमए पयूया कुमारं, सो वक्खेसु ठवितोत्ति वक्खचीरीति नामेण पसिद्धिं गतो, देवी विसूइयारोगेण मया,
धाइए वणमहिसीदुद्धेण कुमारो वहुविज्जइ, धोवेण कालेण सावि धाइं कालगया, रिसी कट्ठिणेण वहइ वक्खचीरिं, एवं
सो परिवहुइ, पसन्नचंदो राया तस्स पगतिं निचमेव चारपुरिसेहितो पुच्छइ, परिवद्धितो चित्तकरेहिं लिहिऊण दंसितो,
ततो पसन्नचंदेण राइणा सिणेहेण गणियादारिया रिसिखधारिणीतो पेसियातो, खंडमयविचिहफलेहिं वयणेहिं सरिरफा-
सेण य लोभेहत्ति, ततो गयातो, ततो णं तातो रिसिं पच्छन्नं फलेहिं वयणेहिं सुकुमालपीणुन्नयथणसंपीलणेहिं य लोभंति,
ततो सो दुद्धो गमणे कयसमयायो (संगारो) जाव अतिगतो तावसभंडं संठवेउं ताव रुक्खारुद्धेहिं चारपुरिसेहिं तासिं संना दि-
प्पा-रिसी आगतोत्ति, तातो वुयमवकंतातो, सो तासिं वीहिमणुसज्जमाणो तातो अपस्समाणो अन्नतो गतो, अडयीए परिभ-

मंतो रहगयं पुरिसं दहूण-ताय ! अभिवादयामिति भणइ, रहिणा पुच्छितो-कुमार ! कथ गंतयं?, सो भणइ-पोयणं नाम
 आसमपयं तत्थ, रहियपुरिसस्स कथ गंतवं?, ततो भणइ-अहंपि तत्थ वच्चाभि, तेण समं वच्चामाणो रहिणो भारियं तायेति
 आलवइ, तीए भणियं-को इमो उवयारो?, रहिणा भणियं-सुंदरि ! इत्थिविरहिते आसमपए पवड्डितो, न याणइ विसेसं,
 न से कुप्पियधंति, तुरगे य भणइ-किं इमे मिगे तात ! वाहिज्जंति ?, रहिणा भणियो-कुमार ! एए एयंमि कज्जे उवडज्जंति,
 न एत्थ दोसो, तेणवि से दिन्ना मोयगा, सो भणइ-पोयणासमवासीहिं मे कुमारेहिं एयारिसाणि चेव फलाणि दत्तपुद्धानि,
 वचंताण य से एकेण चोरेण सह जुद्धं जायं, रहिणा गाढप्पहारो कओ, ततो सो सिक्खागुणपरितोसितो भणइ-सूर ! मे
 अत्थि विडलं धणं तं मे निण्हसुत्ति, तेहिं तिहिंवि जणेहिं रहो भरितो, कमेण पत्ता पोयणं, मोहं समप्पिऊण वक्कलचीरी
 विसज्जितो, उदयं मग्गसुत्ति, सो भमंतो गणियाचरे पविट्ठो, गणियं भणइ-ताय ! अमिवादयामि, देहि इमेण मोह्णेण उद-
 गंति, गणियाए भणितो-दिज्जइ निवेसत्ति, तीए कासवतो सदावितो, सो नेच्छइ नहपरिकम्मं, अयणीयाणि वक्कलाणि,
 ण्हाविउमादत्तो, सो भणइ-मा मे रिसिवेसं अयणेह, ततो ताहिं भणइ-जे उदगत्यी इहमागच्छंति तेसिं एरिसो उवयारो
 कीरइ, ततो ण्हावितो, पवराइं वत्थाइं परिहावितो, विभूसिओ आभरणाईहिं, गणियादारियाए पाणिं गाहितो, ततो ताओ
 गणियाओ वड्ढवरं उवगायमाणीतो चिट्ठंति ! इतो य जो कुमारविलोभणनिमित्तं रिसिवेसो पेसितो जणो सो आगतो,
 तेण रण्णो कहियं-कुमारो अडविं अतिगतो, अग्हे रिसिस्स भएण न तिण्णा सदावेडं, ततो राया विसण्णाचित्तो भणइ-
 अहो अक्कं, न य पिउसमीवे जातो नय इहं, न नज्जइ किं पत्तो होहिइत्ति चिंतापरो अच्छइ, सुणइ य मुंंगसदं, तं च

से सुइपहटूमणं जायं, भणइ-मए दुक्खिते को मन्ने सुहितो जो एवं गंधघेण रमइत्ति !, एवं गणिंयांए हिएण जणेण फहियं, सा आगया, पायवडिया रायं पसन्नचंदं विन्नवेइ-देव ! निमित्तसंदेसो मे जातो जो तावसरुवो तरुणो अमुगदि-यसे अमुगवेळाए गिहं आगच्छेज्जा तस्स तस्समयमेव दारियं देज्जासि, सो उच्चमपुरिसो, तं संसिया विउलसोक्खभाणिणी होहिति, सो य जहा भणियो निमित्तिणा अज्ज मे गिहमागतो, तं च संदेसं पमाणं करेतीए दत्ता से मया दारिया, तन्निमित्तं ऊत्तयो, न थाणं पुण कुमारं पणइं, एत्थ मे अवराहं मरित्सेहत्ति, रज्जा संदिट्ठा मणुस्सा, जेहिं आरामे कुमारो दिट्ठपुब्बो तेहिं गएहिं पच्चभिन्नातो, निवेदितं रण्णो पियं, ततो राया सयमेव गणियाघरं गतो, दिट्ठो कुमारो चंदोव सोमलेसो, ततो परमपीइमुपइंतेण यहुसहितो सगिहमाणीतो, सरिसकुलरुवजोवणगुणाण य रायकण्णाण पाणिं गाहितो, कयरज्जसंवि-भागो य जहासुइमभिरमइ, रहिगो य चोरदत्तं दयं विक्किणंतो रायपुरित्सेहिं चोरोत्ति गहितो, वक्कलचीरिणा मोइतो पस-न्नचंदविदितं, सोमचंदोऽवि रायरिसी आसमे कुमारं अपस्समाणो सोगसागरावडितो जातो, ततो पसन्नचंदसंपेसिएहिं पुरि-सेहिं अग्गेहिं वक्कलचीरी पोयणपुरे रायसमीवे दिट्ठोत्ति निवेदितेहिं कहवि संठवितो, तहावि निच्चमेव पुत्तमणुसंभरंतो अंधो जातो, रिस्सीहिं साणुकंपेहिं कयफलसंविभागो तत्थेव आसमे निवसइ, गएसु य वारससु संवच्छरेसु अट्टरत्ते पडिबुद्धो पियरं चितेउमारद्धो-किह मन्ने तातो मया निग्घिणेण विरहितो अच्छइ ? इति, पित्तदंसणसमसुगो पभाए पसन्नचंदसमीवं गंतूण विण्णवेइ-देव ! विसज्जेह मं उक्कंठितो तायस्स, तेण भणियं-समगं वच्चासो, गया आसमपयं, निवेइयं रिसिणो-पसन्न-चंदो पणमइत्ति, चलणोवगतो य अणेण पाणिणा परामट्ठो, पुत्त ! निरामतोसित्ति !, वक्कलचीरी पुणो अवयासितो, चिरका-

लघुरियं च से चाहंसुयं पबूढं, ततो उम्भिह्रियाणि तस्स नयणाणि, पस्सइ ते दोवि जणे परमतुडो, पुच्छइ य सधं गयं कालं,
 चक्कलचीरीवि कुमारो उडवं अतिगतो पस्सामि ताव तायस्स तावसभंडयं अणुवेक्खिज्जमाणं केरिसं जायंति ? ततो ताव-
 सभंडयं उत्तरीयंतेण पडिलेहिउमारुद्धो जइयिच पत्तं पायकेसरियाए, ततो कत्थ मन्ने मया एरिसं करणं कयपुवंति विधि-
 मणुसरंतस्स तयावरणकम्मक्खयोयसमेण पुयजाइस्सरणं जायं, सुमरइ य वेवमाणुसभवे सामणं च पुराकयं, संभरिऊण
 वेरगमगसमोइण्णो धम्मज्झाणविसयातीतो विसुज्झमाणपरिणामो विइयसुकज्झाणभूमिमइकंतो निट्ठवियनाणदंसणच-
 रणमोहंतराओ केवली जातो, ततो उडवातो निगंतूण पिउणो पसन्नचंदस्स य रण्णो जिणप्पणीतो धम्मो परिकहितो,
 दोऽवि लद्धसम्मत्ता केवलिणो सिरेहिं पणया भणंति—सुट्ठु भे दंसितो मग्गोत्ति, वक्कलचीरी पत्तेयदुद्धो पियरं गहेऊण वज्ज-
 माणसामिणो पासं गतो, पसन्नचंदो य नियपुरं, जिणो य भयवं महावीरो सगणो विहरमाणो पोयणपुरे मणोरमे उज्जाणे
 समोसरितो, पसन्नचंदो वक्कलचीरिययणज्जणियेवरगो परममणहरतिथयरभासियामयवड्डिउच्छाहो चालं पुत्तं रज्जे उविऊण
 पवइतो, अहिगयसुत्तथो तवसंजमभावियमती मगहपुरमागतो, तत्थ य आयावंतो सायरं सेणिएणं वंदितो, एयं निक्खंतो ।
 इतो य भयवं नरगामरगतीसु उक्कोसड्डिउज्जोगयं ज्ञाणपच्चयं पसन्नचंदस्स वण्णेइ, ताव देवा तंमि पदेसे ओवइया,
 पुच्छितो य अरहा सेणिएण—किंनिमित्तो एस देवसंपातो इति !, सामिणा भणियं—पसन्नचंदस्स अणगारस्स नाणुप्पत्तीह-
 रिसिया देवा उवागयत्ति, ततो पुच्छइ—भयवं ! एयं केवलनाणं कम्मि वोच्छिज्जिहिइ ? तंमि समए वंभलोगदेविंदसमा-
 णितो विज्जुमाली देवो बुद्धरिसत्तेजो उज्जोवंतो तेएण दस दिसातो वंदिउमुवागतो, सो दंसितो भयवया, एवमादि जहा

यसुदेवादिषु तद्वा भाणियं, अत्र पुनर्वल्कलचोरिणोऽधिकारः । तथा कर्मणां क्षये सति प्राप्यते सामायिकं, यथा—
प्राप्तं चंदकोशिकेन, उपदामे सत्यवाप्यते यथा अङ्गपिणा, तथा मनोवाक्काययोगे प्रशस्ते लभ्यते बोधिः—सामायिकमिति
माथार्यः ॥ अथवाऽनुकम्पादिभिरवाप्यते सामायिकं, तथा चाह—

अणुकंप १ ऽकामनिज्जर २ बालतवो ३ दाण ४ विणय ५ चिन्मंगे ६ ।
संज्ञेन विष्णुओगे ७ वसणू ८ सव ९ इहि १० सकारे ११ ॥ ८४५ ॥

वेज्जे १ मिंठे २ इंदयनागय ३ कयपुन्न ४ पुप्फसालसुए ५ ।

सिय ६ दुमहुरवणि ७ भाउय ८ आभीर ९ दसन्नि १० लापुत्ते ११ ॥ ८४६ ॥

अनुकम्पाप्रवणचित्तो जीवः सामायिकं लभते, शुभपरिणामयुक्तत्वात्, वैद्यवत् १, हेतुः सर्वत्रायमेव परिभाचनीयः,
प्रतिज्ञादृष्टान्तान्यत्वं तु प्रतियोगं भणिष्यामः, अकामनिज्जरावान् जीवः सामायिकं लभते शुभपरिणामयुक्तत्वात्
मेष्ठवत् २, तथा लभते कोऽपि बालतपोयुक्तोऽपि सामायिकं शुभपरिणामत्वादिन्द्रनागवत् ३, तथा सुपात्रप्रयुक्तयथा-
शक्तिश्रद्धादानो लभते सामायिकं कृतपुण्यवत् ४, आराधितविनयो लभते सामायिकं पुष्पशालसुतवत् ५, अवाप्तविभं-
गोऽपि लभते कोऽपि सामायिकं शिवराजपिबत् ६, दृष्टद्रव्यसंयोगविप्रयोगो लभते कश्चित् सामायिकं मथुराद्वयवासिवणि-
गद्वयवत् ७, अनुभूतव्यसनो लभते कोऽपि सामायिकं भ्रातृद्वयशकटचक्रव्यापादितवहुं डीलब्धमानुपलब्धीगर्भजातप्रियदे-
व्यापुत्रद्वयवत् ८, अनुभूतोत्सवोऽपि लभते कोऽपि सामायिकमासीरवत् ९, दृष्टपरमहर्षिकोऽपि लभते कश्चित्सामा-

यिकं दशार्णभद्रराजवत् १०, सत्कारकाङ्क्षणेऽप्यलब्धसत्कारः कोऽपि लभते सामायिकमिलापुत्रवत् ११ ॥ इयमक्षरगम-
निका । साम्प्रतमुदाहरणानि प्रदर्शयन्ते—

वारमती नगरी, तत्थ कण्हो वासुदेवो, तस्स दो वेज्जा-धन्नंतरी वेयरणी य, धन्नंतरी अभवितो, वेयरणी भवितो, सो
साहूण गिलाणाण यिएण साहइ, जस जं कायवं तस्स तं फासुएण पडोयारेण साहइ, जइ अप्यणो संति ओसहाणि तो
देइ, धन्नंतरी पुण जाणि सायजाणि ताणि साहइ, असाहुप्पओग्गाणि, ततो साहुणो भणंति-अम्हं कच्चो एयाणि !, ताहे
भणइ-न मए समयणाणं अट्टाए अज्झाइयं वेज्जसत्थं, ते दोऽवि महारंभा महापरिगहा य सद्याए बारवतीए तिगिच्छं करेति,
अण्णया कण्हो वासुदेवो तित्थयरं पुच्छति-एए वहुणं टंकादियाणं वहं काउं कहिं गमिस्संति !, ताहे सामी भणइ-एस
धन्नंतरी अप्पइट्ठो नरए उववज्जिहिति, एस पुण वेयरणी कालंजरवत्तिणीए गंगाए महानईए विंइस्स य अंतरा धान-
रत्ताए पच्चायाहिति, ताहे सो वयपत्तो समयमेव जूहवइत्तणं काहिति, तत्थऽण्णया साहुणो सत्थेण समं विइवइस्संति, एगस्स
य साहुस्स पाए सहो लग्गिहिति, ताहे ते भणंति-अमहे पडिच्छामो, सो भणइ-सवे मरामो, वच्चह तुज्जे, अहं भत्तं पच्च-
वखामि, ताहे निब्बंध काउं ठितो, सोऽवि न तीरइ सहो नीणेउं, पच्छा थंडिलं पावितो छांयं च, ताहे सो वानरजूहवइं तं
पएसं एइ जत्थ सो साह, जाय तं पुरिखेहिं दइण किलिक्किलाइयं, ततो तेण जूहाहिवेण तेसं किलिक्किलाइयं सइं सोऊण
रुसितेणांगंतूण दिट्ठो सो साह, तस्स तं साहुं दइण ईहापोहा, कहिं मए एरिसो दिट्ठोत्ति !, सुमेण परिणामेण तयावर-
णिज्जकम्मक्खओवसमतो जाई संभरिया, बारवति संभरइ, ताहे तं साहुं वंदइ, तं च से सइं पासइ, ताहे सो तिगि-

च्छं सधं संभरइ, ततो सो गिरिं विलग्निरूपं सङ्खरणिं संरोहणिं च ओसहिं गहाय आगतो, ताहे सङ्खरणिं पाए अहियावेति, ततो सखो एगंते पडितो, संरोहणीए पडणावितो, ताहे तस्स साहुस्स पुरतो अक्खराणि लिहइ-जहाडहं वेयरणीणाम वेज्जो पुबभवे चारवईए आसि, तेहिंवि सो सुयपुवो, ताहे सो साहू धम्मं कहेइ, ततो सो भत्तं पच्चक्खाइ, तिसि राइंदियाणि जीविता सहस्सारं गतो । एतदेवाह—

सो वानरजूहवई कंतारे सुविहियाणुकंपाए । भासुरवरवोदिधरो देवो वेमाणिजो जाओ ॥ ८४७ ॥
सोऽनुकम्पाकारित्वेन भगवदरिष्टनेमिकथिततया वाऽतिप्रसिद्धो वानरयूथपतिः कान्तारे सुविहितस्य-सुसाधोरनुकम्पया परमभक्त्यपरपर्यायया भास्वरवरवोदिधरो देवो वैमानिको जातः । सहस्सारं देवलोगं गतो य ओहिं पंजइ जाव पेच्छइ तं सरीरगमप्पणो तं च साहुं, ताहे आगंतूण साहुस्स देवहिं दाएइ, भणइ य-तुम्ह पसाएण देविही लद्धा, ततो तेण सो साहू साहरितो तेसिं साहूणं सगासे, ते पुच्छंति किहमागतो सि !, ताहे साहइ, एवं तस्म वानरस्स सम्मत्तसामा-इयसुयसामाइयचरित्ताचरित्तसामाइयाण अणुकंपाए लाभो, इहरा निरयपाटगाणि कम्माणि करेत्ता निरयं गतो होंतो, ततो जुयस्स चारित्तसामाइयं भविस्सइ भविस्सइ सिद्धी य ॥

अकामनिजराए वसंतपुरे नयरे एगा इब्भवहुगा नदीएण्हाइ, अत्तो य तरुणो तं दइण भणइ-सुण्हायं ते पुच्छइ एस नदी मत्तवारणकरोरु । एए य नदीरुक्खा वयं च पाएसु ते पणया ॥ १ ॥ साऽवि तं पइ भणई-सुभगा होंतु नदीतो चिरं च जीवंतु जे नदीरुक्खा । सुण्हायपुच्छगाणं घटथीहामो पियं कावं ॥ २ ॥ प्रियं कर्तुं यतिप्यामहे इत्यर्थः, ताहे सो तीए घरं

वारं वा न याणइ, चित्तेइ-अन्नपानैहरेद्दालान्, यौवनस्थान् विभूषया । वय्यां स्त्रीसुपचारेण, धृष्टान् कर्कशसेवया ॥ १ ॥
 तीसे विइज्जागणि चेडल्लवानि रुक्खे पलोएन्ताणि अच्छति, तेण तेसिं पुप्फाणि फलाणि दिन्नाणि, पुच्छियाणि य-का
 एसा ? कस्स वा ? ताणि भणंति-अमुगस्स सुण्हा, ताहे सो चित्तेइ-केण उवाएण तीए सभं संपओगो हवेजा ? ताहे
 एणा चरिगा भिक्खुइए सब्बत्थ अडंती दिट्ठा अबलोइया, चित्तिं-कुसुंभसद्वशप्रभं सनुसुखं पटं प्रावृता, नवागुरुविले-
 पत्ता शरदि चन्द्रलेखा इय । यथा हसति मिथुकी सुललितं विट्ठेवन्दिता, ध्रुवं सुरतगोचरे चरति गोचरान्वेपिणी ॥ १ ॥
 ततो तं ओलमइ, सा तुट्ठा भणइ-किं करेमि ?, अमुगस्स सुण्हं संपादेहि, सा गया, तीए सगासं, भणिया य-जहा
 अमुगो एवंगुणजाइओ ते पुच्छइ, तीए रुट्ठाए पत्तुहुगणि धोवंसीए मसिलित्तेण हुरथेण पट्टीए आहया, पंचंगुलीतो
 जायातो, वारेण य निच्छूढा, सा आगया साहइ-नामं पि न सहइ, तेण नायं जहा कालपंचमीए अहं हकारितो, ताहे
 पंचमीविवसे पुणरवि पट्टविया पवेसजाणणानिमित्तं, ताहे सलजाए आहणिज्जणं असोगवणियाछिड्डियाए निच्छूढा, सा
 आगया साहइ-जहा नामं पि न सहइ, आहणिच्चा अवदारेण घाडिया, तेण णाओ पवेसो, तेणेव अवदारेण सो अतिगतो,
 असोगवणियाए सुत्ताणि, ससुरेण दिट्ठाणि, तेण नायं जहा न मम पुत्तोत्ति, पच्छा से पायाओ पेडरं गहियं, चेइयं
 च तीए, भणिओ सो अणाए-मास लहुं सहायकिज्जं करेज्जासु, पच्छा इयरी गंतूण भत्तारं भणइ-घम्मो एत्थं, असो-
 गवणियं जामो, गयाणि, सुत्ताणि य, जाहे सो सुत्थं सुत्तो ताहे उट्ठवित्ता भणति-तुज्झ एयं कुलाणुरुत्थं ? जं मम
 पायातो ससुरो नेवरं नेणहइ, सो भणइ-सुयाहि पभाए लभेहिंसि, थेरेण सिट्ठं, सो रुट्ठो भणति-विचरीओ सि थेरा !, सो

भणइ-मए अन्नो दिट्ठो, ताहे विवादे सा भणति-अहं अप्पाणं सोहेमि, एवं करेहि, ताहे ण्हाया ज्वखधरं गया, तत्थ जो कारी सो दोण्हं जंघाणं अंतरेण वोळंततो लग्गइ, अकारी मुच्चइ, ज्वखधरं गच्छंती य तेण पुरित्तेण पिसायरुवं काऊण अंतरा अवयूहिता, ततो सा तत्थ गंतूण ज्वखं भणइ-जो मम मायापिईहिं दिण्णिउत्तो तं च पिसायं भोत्तूण जइ अण्णं जाणामि तो मे तुमं जाणस्सिच्चि भणंती झडस्सि अंतरेण वोलीणा, ज्वखो विलक्खो चित्तेइ-पेच्छ केरिसं जायं !, अहयं पि वंचितोऽणाए, नत्थि सत्तित्तणं धुत्तीए, लोणेण उक्किट्ठिक्कयलो कतो सुद्धा सुद्धा एसत्ति. धेरो सवेण लोणेण हीलि-तो, तस्स ताए अद्धितीए निद्दा नट्ठा, एवं रण्णा परंपरण सुयं जहा धेरो न सुयइ, ततो हक्कारेऊण अंतरेण पाळओ कतो, अभिसेक्क च हत्थिरवणं रण्णो वासघरस्स हेट्ठा वद्धं अच्छइ, देवी य हत्थिमैठे आसत्तिया, नवरं रत्तिं हत्थिणा हत्थो पसारितो सा ओयरिया, पुणरवि पमाए पडिविलइया, एवं वच्चइ कालो, तंमि दिणे अतिचिरं जायंति हत्थिमैठेण हत्थि-संकलाए आहया, सा भणइ-सो पुरिसो न सुयइ मा रूसह, तं धेरो पेच्छइ, सो चित्तेइ-जइ एयातोवि परिसीतो किंनु तातो अत्तिभदियातो इति निच्चितो सुत्तो, पमाए सवो लोगो उट्ठितो, सो न उट्ठइ, रण्णो सिट्ठं, राया भणइ-सुवढ, सत्तमे दिवसे उट्ठितो, रण्णा पुच्छितो, कहियं जहा एमा देवी, न याणामि कयरत्ति, सा एवं ववहरइ, ततो रण्णा भिंडमयो हत्थी कारावितो, सद्यातो अंतरेरियाओ भणियातो-एयस्स अच्चणियं करेत्ता उट्ठडेह, सद्याहि उट्ठंडितो, सा नेच्छइ, भण-इ-अहं वीहेमि, ताहे राइणा उप्पलेण आहया, मुच्छिया किल पडिया, ताहे से उवगयं जहा एसा कारित्ति, भणिया य मत्त-गयमारुहंतीए भिंडमयस्स गयस्स वीहंतीए। इह मुच्छिय उप्पलाहया तत्थ न मुच्छिय संकलाहया ॥१॥ जा पिट्ठी से निभा-

लिया जाय संकलनद्वारा दिष्टा, ताहे रण्णा सा देवी इत्थी गिंतो य तिष्णिधि छिन्नकंडण बिलइयानि, मेंठो भणिओ-एत्थ
 अप्सदओ निरिप्यवायं देहि, हत्थिस्स दोहिवि पासेहिं वेळुग्गाहा ठविया, जाव एगो पादो आगासे कतो ताव जणो भण-
 इ-किं पस तिरिओ जाणइ ? एयाणि मारेययानि, तहांवि राया रोसं न सुयइ, ततो दो पाया आगासे कया, तइयकाराप
 तिणिण पाया आगासे कया, एगेण पाएण ठिओ, लोणेण अकंदो कतो-किं एयं हत्थिरयणं विणासेइ य ? एण्णो वित्तं ओहिं-
 यं, आद्रं जातमित्ययं, भणितो-तरस्स नियसेहं !, भणइ-जइ अभयं देह, दिन्नं, तेण नियत्तितो अंकुसेण, जहा भमिस्ता
 थळे ठितो, ताणि ओयारिस्ता नितिसयाणि कयाणि, एगत्थ पचंतगामे सुण्णघरे ठियाणि । तत्थ य गामेइयपारद्धो चोरो तं
 सुण्णघरं अतिगतो, ते भणंति-देहिहं अच्छामो, मा कोइ पयिसइ, गोसे चेत्यामो, सोइवि चोरो लुक्कंतो, फिहवि तीसे फासो
 वेइतो, सा ठुक्का भणइ-को सि तुमं ?, सो भणइ-चोरोइहं, तीए भणियं-तुमं मम पत्ती होहि खेय एयं साहामो, जहा
 पस चोरोत्ति, तेण पडियन्नं, पभाए लोणेण मेंठो गहितो, सुलाए सिद्धो, सा चोरेण समं यज्जइ जाव अंतरा नदी, सा तेण
 भणिवा-एत्थ सरत्थंवे अच्च जाव अहं पयाणि यत्थाणि आभरणानि य उत्तरेमि, सो गतो, उत्तिस्सो पयावितो, सा भणइ-
 पुण्णा नदी दीसइ कायपेज्जा, समं पियाभंडग तुग्ग इत्थे । जहा तुमं पारमतीसुक्कामो, धुवं तुमं भंड गहाडकामो ॥ १ ॥
 सो भणइ-चिर संभुतो पाडलिअसंपुण्ण, मेहेवि तां धुव अट्टुवेण । जणप्यि तुग्ग प्रकृतिस्वभावं, अन्नो नरो को सुह
 वीससेज्जा ! ॥ १ ॥ सा भणइ-किं जाहि ?, सो भणइ-जहा एसो भारवितो एयं ममंवि कंहंवि मारावेहिस्सि ? । इयरोअवि
 मेंठो तत्थ सुलाए चिद्धो उदगं मगाइ, तत्थेगो सहो, सो भणइ-जइ नमोक्कारं करस्सि तो देमि, सो उदगस्स अट्टाप गतो,

जाव तंमि अपत्ते चेव सो नमोकारं करंतो कालगतो वाणमंतरो जातो, सहोऽवि आरविखयपुरिसेहिं गहितो, सो देवो ओहिं पंजइ, पेच्छइ सरीरंगं सहं च बद्धं, ताहे सो सिलं विउबिचा मोएइ, तं च पेच्छइ देविं सरथंवे विलुक्कं, ताहे से धिणा उप्पन्ना, सियालरुवं विउबिचा मंसपेसीए गहियाए दगतीरेण बोलेइ जाव नदीतो मच्छो उच्छछिक्कण तडे पडितो, ततो सो मंसपेसिं मोत्तूण मच्छस्स पहावितो, सो पाणिए पडितो, मंसपेसीवि सेणेण गहिया, ताहे सियालो झायइ, ताए भन्नइ-मंसपेसिं परिच्चज्ज, मच्छं पत्थेसि जंबुया ! । चुक्को मंसं च मच्छं च, कलुणं झायसि कोत्तुया ! ॥ १ ॥ तेण भण्णइ-पत्तपुडपडिच्छणो, सरथंवेण पाएए ! । चुक्का पत्तिं च जारं च, कलुणं झायसि बंधकी ॥ १ ॥ एवं भणिया विलक्कवा जाया, ताहे सो सयं रुवं दंसेइ पन्नवेइ य-भुत्ता ! पवयाहि, सा भण्णइ-यमज्जेह अवण्णं, ताहे सो राया तज्जिओ, तेण पडियन्ना, सकारेण निक्खंता, देवलोगं गया, एवं अकामनिज्जराए मँठस्स २ ॥

यास्तत्तवेणं-यसंतपुरं नगरं, तथ सेट्ठियं गरीए उच्छाडयं, तथ इंदनागो नाम दारओ, सो गिलाणो पाणिंयं मग्गइ, जाव सवाणि मयाणि पेच्छइ, वारंपि लोणेण कंटियाए वट्ठियं, ताहे सो सुणयछिंदुतेण निगंतूण तंमि नगरे खप्परेण भिक्खं हिंइइ, लोगो से देइ भूयपुवोत्तिकाडं, एवं सो वहुइ ! इत्तो य-एगो सत्थवाहो रायगिहं जावकामो घोसणं घोसावेइ, तेण सुयं, सत्थेण समं पत्थितो, तथ तेण सत्थे कूरो लद्धो, सो जिमितो, न खिण्णो, वित्थियदिवसे अच्छइ, सत्थवाहेण दिट्ठो, चित्तेइ-नूणं एस उववासितो, सो य अबच्चलिंगी, विइयदिवसे हिंइतस्स सेट्ठिणा वहुं निज्जं च दिज्जं, सो तेण दुवे दिवसे अजिण्णेण अच्छइ, सत्थवाहो जाणइ-एस छेणेण खमइ, तस्स महती आस्था जाता, सो तइयदिवसे हिंइन्तो सत्थवाहेण

सहावितो-कीस कहं नागतो !, तुण्हको अच्छइ, जाणइ-जहा छट्टं कपडयं, ताहे से दिण्णं, तेणपि अण्णे दो दिवसे अच्छावितो, लोगोडवि पणतो, अण्णस्स निमंतंतस्सवि न गेण्हइ, अण्णे भणंति-एसो एगपिंडितो, तेण तं अट्टपयं लब्धं, सत्थवाहेण भणितो-मा अण्णस्स खणं गेण्हआसि, जाय नगरं गम्मइ ताव अहं वेमि, गया नगरं, तेण से णियघरसमीये मढोक्तो, ताहे सीसं मुंडावेइ, कासायाणि चीवराणि गेण्हइ, ताहे जदियसं से पारणयं तदियसं लोगो आणेइ भसं, एगस्स पडिच्छइ, ततो लोगो न याणइ-कस्स पडिच्छियंति, ताहे लोगेण जाणणानिमित्तं मेरी कया, जो देइ सो ताडेइ, ताहे लोगो पयिसइ, एवं वच्चइ कालो, सामी समोसरितो, ताहे साह संदिसायंता भणिया-मुहुत्तं अच्छइ, अणेसणा, तंमि जिमिप भणिया-ओयरइ, गौयमो भणिओ-मम वयणेणं भणिजासि-भो ! अणेगपिंडिया एगपिंडितो ते ददुमिच्छइ, ताहे गौयमसासिणा भणितो रुढो, तुग्गे अणेगाणि पिंडसयाणि आहारेइ, अहं एगं पिंडं भुंजामि, अहं चैय एगपिंडितो, मुहुत्तं तरेण उयसंतो चितेइ-न एप मुसं पयंति, किह होज्जा !, लब्धा सुती, होमि अणेगपिंडितो, जदियसं मम पारणं तदियसं अणेगाणि पिंडसयाणि करंति, एप पुण अकयकारिअं भुंजंति, सचं भणंति, एवं चितंतेण जाई संभरिया, पसेययुद्धो जातो, अज्झयणं भासइ 'इंदणागेण अरहा धुत्तं' सिद्धो य, एवं बालतवेण सामाइयं लब्धं तेण ३ ॥

दाणेण जद्दा-एगाप वच्छवालीप पुत्तो, लोगेण ओसवे पायसी उवयसडिया, तत्थासन्नयरे दारगरूयाणि पायसं जेमं ताणि पासइ, ताहे सो मायरं यद्धेइ-ममवि पायसं रंचेहि, ताए भणिओ सो-णत्थित्ति, सा अज्झिइए परुण्णा, ताओ सय-विद्वयाओ पुच्छंति, निब्बंधे कहियं, ताहिं अणुकम्पयाए अण्णाएपि अण्णायं पीरं सालि वंदुला य, ताहे थेरीए

पायसो रद्धो, ततो तस्स दारगस्स ण्हायस्स धंयमहुसंभुत्तं थालं भरेज्जण घट्ठियं, परिवेषितमित्यर्थः, साहू य मासकवमण-
पायसो आगतो, जाय थेरी अंतो वाउला ताव तेण धम्मोऽवि मे होउत्ति तस्स पायसस्स. तिभागो दिन्नो, पुणो चित्तिं-
अतिथोचं, चिइओ भागो दिन्नो, पुणोऽवि अणेण चित्तिं-एत्थ जइ अण्णं अंक्खलगाइ छुम्भइ तो विणस्सइ, ताहे तइतो
भागो दिन्नो, ततो तेण तस्स दइसुद्धेण दायगसुद्धेण गाहगसुद्धेण तिविहेण तिकरणसुद्धेण भावेण देवाउयं निवद्धं, ताहे
माया से जाणइ-जिमितो, पुणरवि भरियं, अतीव रंक्त्तणेण पोइं पडिपुब्बं भरियं, ताहे रत्तिं विडूइयाए मतो, देवलोणं
गतो, ततो बुतो रायगिहे नयरे पहाणस्स धणावहस्स सेट्ठिस्स पुत्तो भइए भारियाए जातो, लोगो य मग्गमए भणत्ति-कय-
पुणो जीवो जो उववण्णो, ततो से जायस्स नामं कयं कयपुब्बोत्ति, वड्ढितो, कलतो गाहितो, परिणीतो, मायाए दुल्लि-
यगोद्धीए समप्पितो, तेहिं गणियाघरं पावितो, बारसहिं वरिसेहिं निद्धणं कुलं कयं, तोऽवि न निगच्छइ, मायापियाणि से
मयाणि, भज्जा य से आभरणाणि चरमदिवसे पेसेइ, गणियामायाए नायं-निस्सारो क्तो, ताहे ताणि अण्णं च सहस्सं
पडिविसज्जिंद, गणियं माया भणइ-निच्छुभउ एसो, सा नेच्छइ, ताहे चोरियं नीणिओ, घरं सज्जिज्जइ, तहावि स उइण्णो
वाहिं अच्छइ, दासीए भण्णइ-निच्छुढोऽवि अच्छसि?, ताहे निययघरं गतो, तं थ सडियपडियं पासइ, ताहे सा भज्जा ससंभ-
मेण उट्ठिया, ततो से सबं तीए कहियं, सोमेण अप्फुण्णो, भणइ-अत्थि किंचि जेण अच्चाहिं गमित्ता ववहरामि?, ताहे जाणि
आभरणाणि गणियामाऊए सहस्सं च कप्पासमोहं दिण्णं ताणि से दंसियाणि, सत्थो य तंमि दिवसे चलितो, सो तं भंड-
मोहं गहाय तेण सत्थेण समं पयावितो, बहिं देउलियाए खट्टं पाडिज्जण सुत्तो, अण्णस्स य चाणियगमायाए सुयं, जहा

तव पुत्तो वहणे भिक्षे मतो, तीए तस्स दवं दिन्नं, मा कस्सइ कहेज्जासि, तीए चितियं-मा दवजायं राउले पविसिहिइ मे अपुत्ताए, ततो रत्तिं तं सत्थं एइ, जा कंचि अणाहं पवेसेमि, ताहे तं पासइ, पडिवोहित्ता पवेसितो, ताहे घरं नेऊण रो-वेइ-चिरनट्टगत्ति पुत्ता !, सुण्हाणं चउण्हं ताणं कहेइ-एस देवरो चिरनट्टतो, तस्स लाइयातो, तत्थवि वारस वरिसाणि अच्छइ, तत्थ एक्केक्काए चत्तारि चेडरूवाणि जायाणि, येरीए भणियं-एत्ताहे निच्छुब्भउ, तातो न तरंति धरिउं, ताहे ताहिं संबलमोयगा कया, अंतो रयणाण भरिया, चिरं से एवं पाउगं होउ, ताहे वियडं पाएत्ता ताए चेय देउलियाए ऊसीसए संबलं ठवित्ता पडिगया, सोडवि सीयलएणं पवणेणं संबुद्धो पभायं च, सोडवि सत्थो तद्विवसमागतो, इमाएवि गवेसतो पेसितो, ताहे उट्टवित्ता घरं नीतो, भज्जा से संभमेण उट्टिया, संबलं गहियं, पविट्ठो, अब्भंगादीणि कारइ, पुत्तो य से तदा गन्धिभणीए जातो, सो एक्कारसवरिसो, लेहसालाए आगतो, रोवइ-देहि मे भत्तं मा उवग्गाएण हम्मिहामित्ति, ततो संबलय-नियातो मोयगो पणामितो, खायंतो तत्थ रयणं पासइ, लेहचेडएहिं दिट्ठं, तेहिं कंचुइयस्स दिणं दिवे दिवे अम्ह पोलियातो देहिस्ति, इमावि से भज्जा जिमिए मोदगे भिंदइ, तेण दिट्ठाणि, भणइ-सुंकरएण कयाणि, तेहिं तेहव पवित्थरितो ॥ सेय-णतो गंधहत्थी नदीए तंतुएण गहितो, राया अदण्णो, अभजो भणइ-जलकंतो अत्थि तो छुट्टइ, सो य रायउले अइवहुय-त्तणतो रयणाणं चिरेण लब्भइत्तिकाऊण पडहतो निप्फेडितो-जो जलकंतं देइ तस्स राया रज्जस्स अद्धं धूयं च देइ, ताहे अपूपिएण दिन्नो, नीतो उदगसगासं, उदगं पगासियं, तंतुओ जाणइ-थलं नीतो, मुक्को, नट्ठो, राया चितेइ-कतो कंडुयस्स जलकंतरयणसंपत्ती ?, पुच्छइ-कतो एस जलकंतो तुज्ज ?, निव्वंघेण सिट्ठं-कयपुन्नगपुत्तेण दिन्नो, राया तुट्ठो, कस्स

अन्नस्स होहिइ ? , रण्णा सदावेकण कयपुन्नगो धूयाए विचाहावित्तो, विसओ य से दिन्नो, भोगं मुंजइ, गणियावि आगया,
भणइ-एच्चिरकालं अहं वेणीवंधेण अच्छिया, सबट्टाणाणि तुमंअट्टाए गवेसावियाणि, एत्थं सि दिट्ठोत्ति ॥ कयपुण्ण-
गो अभयं भणइ-एत्थ मम चत्तारि महिलातो सचेडल्वाओ, तं घरं च न याणामि, ताहे चेइयघरं कयं, लेप्पगजक्खो य
कयपुन्नगसरिसो कतो, तस्स अच्छणिया घोसाविया, दो य दाराणि कयाणि, एगेण पवेसो एगेण निप्फेडो, तत्थ अभओ
कयपुन्नगो य एगतथ वारब्भासे आसणघरगया अच्छंति, ताहे कोमुदी आणत्ता, जहा अज्ज पडिमापवेसोत्ति अच्छणियं
करइ, नयरे य घोसावियं-सव्वमहिलाहिं सचेडल्वाहिं आगंतवं, ताहे लोगो एइ, तातोडवि आगयातो, चेडल्वाणि बप्पोत्ति
उच्छंगे निवेसंति, एवं तातो नायातो, थेरी अंबाडिया अभएणं, तातोडवि आणीयातो, पच्छा जहासुहं भोगे मुंजइ सत्त-
हिवि सहितो । वड्ढमाणसामी समोसरितो, कयपुन्नगो सामिं वंदिज्जण पुच्छइ अप्पणो संपत्तिं विपत्तिं च, भगवया
कहियं पायसदानं, संवेगेण पव्वइतो, एवं दाणेण सामाइयं लब्भइ ४ ॥

इदानीं विणएणं, जहा भगहाविसए गोव्वरगामे पुप्फसालो गाहावती, भद्दा भारिया, पुत्तो से पुप्फसालसुतो, सो
मायापियरं पुच्छइ-को धम्मो ? , तेहिं भणइ-दो चेव देवयाओ माया पियरो य जीवलोगम्मि । तत्थवि पिया विसिट्ठो
जस्स वसे वट्ठई माया ॥ १ ॥ ताहे सो ताण पायमुहधोवणाइं विभासा, देवयाणि व सुस्सुसइ, अन्नया गामभोइओ आगतो,
ताणि संभंतानि पाहुणं करेति, सो चित्तेइ-एयाणवि एस देवयं, एवं पूणमि तो धम्मो होहिइ, तस्स सुस्सुया पकया,
अन्नया तस्स भोइयस्स अन्नो महल्लो दिट्ठो जाव सेणितो राया, तं ओलग्गिउमारद्धो, सामी समोसट्ठो, सेणिओ इट्ठीए गंतूण

धंदइ, ताहे सो सार्मी भणइ-अहं तुब्भे ओलगामि?, सामिणा भणियं-अहं रयहरणपडिगहमायाए ओलगिआमि, ताणं सुणणाए सुबुद्धी, एवं विणएणं सामाइयं लब्भइ ५ ॥

विन्भंणेण जहा-हत्थिणाउरे नगरे सियो नाम राया, तस्स धारिणी देवी, सिवभेदे नामं पुत्ते, तस्स णं सिवस्स रण्णो अणया पुपरत्तावरत्तकालसमर्थसि रत्ताधुरं चिंतेमाणस्स इमे प्याख्ये संकप्पे समुपज्जित्था-अत्थि मे पुराकयाणं कम्माणं कक्षाणे फलवित्तिविसेसे जेणं हिरण्णेणं वहुमि, एवं रत्तेणं रत्तेणं धनेणं जाय पुत्तेहिं वहुमि, ता किं अहं पुणोऽवि पुत्तं न करेमिस्ति कलिज्जण वीयदिवसे विपुलं भोयणं सयज्जजोगं कारायियं, लोगो जेमावितो, दाणं च विण्णं, महयाए इद्दीए सिवभदो पुत्तो रत्ते ठवितो, ततो लोहीलोहकडाहकुच्छुयं तंविं तावसंढयं भिक्खामायणप्पभिद्दं घडायित्ता तं गहाय दिसायोक्खियतायसत्ताए तावसो जातो, छट्ठछट्ठेणं अणिक्खित्तेणं तचोक्कमेणं उहुं वाहातो पणिगिद्वय २ सूराभिमुहमाया-वेमाणे जावज्जीवाए विहरइ, तत्थ पढमच्छुपारणदिवसे य आयावणभूमीतो पचोरुहइ, ततो नियत्थवकालवत्थे जेणेय सए उडवे तेजेयांगत्तूण तंविं भायणं गिण्हइ, तत्थ उदगं घेत्तूण पुरत्थिमं दिसं पोक्खेइ, भणति य-पुरत्थिमाए दिसाए सोमो महाराया सो पत्थाणपत्थियं सिं रायरिं अमिरक्खड, जाणि य तत्थ कट्ठाणि मूलाणि जाय हरियाणि अणुजाणउत्तिभणि-ज्जण पुरत्थिमं दिसिं पसरइ, ततो कंदाईणि गिण्हइ, दन्भे य समिद्धातो य, ततो सयमुलवमुयगच्छइ, तत्थ उवलेचणसंमज्जाणं करेइ, ततो आर्यते चोक्खे दन्भसगन्भकलसहत्थगतं उदगं गेण्हइ, ताहे दन्भेहिं चालुयाए य वेदिं रएइ, रइत्ता अरणिं महि-ज्जण अग्निं पाडेइ, तत्थ समिद्धाकट्ठा पक्खिवति, महुणा घएण य तंबुलेहिं अग्निमि हुणति, चलिं त्रिस्सदेयं करेइ अतिथि-

पूयं च, ततो पच्छा अप्पणा आहारेइ, ततो दोच्च छट्ठक्खमणपारणे दाहिणं दिसं पोक्खइ, तत्थ जमे नाम महाराया, सेसं तं चेव, च-
सेसं तं चेव सबं भाणियवं, तच्च छट्ठक्खमणपारणे पच्छिमं दिसं पोक्खइ, तत्थ वरुणे नाम महाराया, सेसं तं चेव, च-
उत्तरं दिसं पोक्खइ, तत्थ वेसमणे महाराया, एवं तस्स रायरिसिस्स छट्ठंछट्ठेणं अणिक्खित्तेणं दि-
उत्तरं दिसं पोक्खइ, तत्थ वेसमणे महाराया, एवं तस्स रायरिसिस्स छट्ठंछट्ठेणं अणिक्खित्तेणं विभंगण्णाणं
साचक्खवालएणं तवोक्खमेणं सूराम्भियुइ आयावेमाणस्स अण्णया कयाइ तयाथरणिज्जाणं कम्माणं खयोवसमेणं विभंगण्णाणं
समुप्पणं, सो तेण अस्सि लोमे पासइ सत्त दीवे सत्त समुदं, तेण परं न याणइ न पासइ, तते गं से सिवे रायरिसी हत्थि-
णावरे नयरे लोग्गमे एवमाइक्खइ-एवं खलु देवाणुप्पिया !, अस्सि लोए सत्त दीवा समुदं, तेण परं दीवा समुदं न
नत्थि । तेणं कालेणं तेणं समएणं सामी समोसहो, गोयमसामी भिक्खमडमाणे बहुजणस्स अत्तिए एयं निसामेइ-अरिसं
लोए सत्त दीवा सत्त समुदं, तेण परं दीवसमुदं नत्थित्ति, ततो भयवं गोयमे जातसंसद सामिं पुच्छइ, सामी सदेवमणु-
याए सभाए धागरेइ-गोयमा ! जं सिवे रायरिसी भणइ तं मिच्छा, अस्सि तिरियलोए असंखेज्जा जंबुदीवाइया दीवा असं-
खेज्जा लवणाइया समुदं संठाणतो एगविहाणा वित्थरतो अणेगविहाणा, दुगुणा दुगुणबुद्धीए, तते गं सा परिसा एयमहं
सोच्चा हत्थुइ भयवंतं वंदइ नमंसइ, ततो सट्ठाणं पडिगया, ततो गं बहुजणो अणमणस्स एवमाइक्खइ-जहा भययया
एयं वागरियं जहा असंखेज्जा जंबुदीवाइया दीवा इच्चाइ तमेव भाणियवं, ततो गं से सिवे रायरिसी एयमहं सोच्चा संकिए
जाए, विभंगमणं च से सिप्पामेव परिवडियं, ततो तस्स एवं संकप्पो जातो-समणे खलु भयवं महाधीरे सवणू सवदरिसी
सहसंभवणे उज्जाणे विहरइ, तं गच्छामि गं सामिं वंदामि पब्बुवासामि, एयं गो इहमवे च परमवे य हियत्ताए० भविस्सइ,

एवं संकल्पिऊण सयं भंडोवगरणं गहाय जेणेव भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, भयवंतं वंदइ नमंसइ, धम्मं सोचा जाय-
परमसंवेगो उत्तरपुररत्थिमं दिसीभागमवक्कमिऊणं सयं भंडोवगरणं पढेइ, ततो सयमेव पंचमुट्ठियं लायं करेइ, ततो भय-
वतो समीवे गंतूण चारित्तं पडिवज्जइ, एकारस अंगाइ पढइ, ततो विसुद्धपरिणामस्स केवलनाणं समुप्पण्णं सिद्धो य इ ॥

संयोगवियोगतोऽवि लब्धइ, जहा दो भुरातो-दाहिणा उत्तरा य, तत्थुचरातो वाणितो दक्खिणं गतो, तत्थ एगो
वाणियगो तत्त्वडिमो, तेण से पाहुण्णं कयं, ताहे निरंतरं ते मित्ता जाया, अमं धिरतरा पीती होउत्ति जइ अमं पुत्तो
धूया य जायइ तो संजोगं करिस्सामो, ताहे दक्खिणेण उत्तरस्स धूया चरिया, दिन्ना, एत्थंतरे दक्खिणमहुरावाणितो
मत्तो, पुत्तो से तंभि ठाणे ठितो, अण्णया सो ण्हाइ, चउदिसिं चत्तारि सोवन्निया कलसा ठविया, ताण याहिं रुप्पिया,
ताण याहिं तंविया, ताण याहिं मट्ठिया, अण्णया ण्हाणविही रइया, ततो तस्स पुरतो पुयाए दिसाए सोवन्निओ कलसो नट्ठो,
एवं चउदिसिं सपे नट्ठ, उट्ठियस्स ण्हाणपीढमवि नट्ठ, अज्झिती जाया, जाव धरं पयिट्ठो, ताहे भोयणविही उवट्ठविया,
ताहे सोवण्णियरुप्पमयाणि थालाणि रइयाणि, तत्थ एक्केकं भायणं नासेउमारुद्धं, सो य पेच्छइ नासंते जाव से मूलपत्ती-
पि नासिउमारुद्धा, ताहे तेण गहिया, जत्तियं गहियं तत्तियं ठियं, सेसं नट्ठं, ततो गतो सिरिधरं जोएइ जाव तंपि रिच्चयं
पेण्णइ, जंपि निहाणपउत्तं तंपि नट्ठं, जंपि आभरणं तंपि नत्थि, जेसिंपि यट्ठिपउत्तं तेवि भणंति-तुमं न याणामो, जो
याणीयगो सोऽवि नट्ठो, ताहे चित्तेइ-अहो अहं अहन्नो, ततो चित्तेइ-पययामि, पयइतो, सामाइयाईणि एकारस अंगाणि
एण्ण, एणो तेण खंडेण इत्थगएण कोउहोएण हिंडइ जइ पेच्छेज्जामि, विहरंतो उत्तरमहुरं गतो, ताणिवि रयणाणि ससुर-

कुलं गयाणि, ते य कलसा, तद्वाहि-सो उत्तरमाहुरो वाणितो उवगिज्जंतो अन्नया कयाइ मज्जइ, तस्स मज्जमाणस्स ते फलसा आगया, ततो सो तेहिं चेव मज्जित्तो, भोयणवेलाए तं सवं भोयणभंडं उवड्ढियं, सोऽवि साहू निक्खं अडंतो तं घरं पविट्ठो, तत्थ सत्थयाहस्स धूया पढमज्जोद्यो वटमाणी वीयणयं गहाय अच्छइ, ताहे सो साहू तं भोयणभंडं पेच्छइ, सत्थयाहेण भिक्खा नीयाविया, विण्णेऽवि अच्छइ, ताहे पुच्छइ-किं भयवं! एयं चेहिं पलोवेह?, ताहे सो भणइ, न मम चेडीए पलोयणं, एयं भोयणभंडं पलोएमि, ततो पुच्छइ-कतो ते एयस्स आगमो?, सो भणइ-अज्जयपज्जयागयं, तेण भणियं-सब्भायं साह, तेण भणियं-मम ग्हायंतस्स एवं चेव ग्हाणविही उवड्ढिया, एवं सवोऽवि जेमणवेलाए भोयण-विही, सिट्ठियाणि विट्ठानि, अदिट्ठपुया य वाणियगा आणेत्ता देत्ति, ताहे सो भणइ-एयं सवं मम आसि, सो पुच्छइ-किह?, ताहे साहू कहेइ ग्हाणादि, जइ न पच्चियसि भोयणपत्तीखंडं पेच्छ जाय दोइयं, झडस्ति लग्गं, पिउणो नामं साइइ, ताहे नायं एस सो जामावओ, ताहे सो उट्ठित्ता अवयासेअण परुण्णो, पच्छा भणइ-एयं सवं तव तवत्थं अच्छइ, एसा ते पुवविट्ठा चेडी, पडिच्छसु णंति, सो भणइ-पुरिसो या पुवं कामभोगे विथ्वजइ, कामभोगा या पुरिसं पुवं विथ्वजहेति, ताहे सोऽवि संवेगमावन्नो, ममंयि एमेव विथ्वजहिस्संतित्ति, पवइतो, तत्थ एगेण विथ्वओगेण सा-माइयं लद्धं, एगेण संजोगेण लद्धंति ७ ॥

इयानि वसणेणं, दो माउया सगटेण वच्चंति, तत्थ चक्खुंडा सगडवट्टाए लोलइ, महहेण भणियं-यत्तेह भंदिं, इय-रेण वाहिया भंटी, सा सन्नी सुणेइ, ताहे चकेण छिन्ना, मया, इत्थी य जाया हत्थिणवरे नगरे, सो महत्तरागो पुवं मरित्ता

तीसे पोद्दे आयातो, पुत्तो जातो, इयरोऽवि मतो, तीसे चेव पोद्दे आयातो, जंचेव सो उववणो तंचेव च। चित्तेइ-सिलं व हाविज्जामि, गन्धपाणोहि वि न पडइ, एवं सो जातो ताहे दासीए हत्ये दिन्नो, छंडेहि, सो सिट्ठिणा दिट्ठो निजंतो, तेण घेत्तूण अन्नाए दासीए दिन्नो, सो तत्थ संवड्ढइ, तत्थ महङ्गस्स नामं रायसिलित्तो, इयरस्स गंगदत्तो, सो महङ्गो जं जं किंचि लब्भइ तत्तो तस्स वि देइ, माऊए पुण अणिट्ठो, जहिं पेच्छइ तहिं कट्ठेण व पत्थरेण वा आहणइ, अन्नया इंदमहो जातो, ताहे पियरेण अप्पसागारियं आणेऊण आसंढस्स ओहाडियतो कत्तो जेमाविज्जइ, तीए कहवि दिट्ठो, ततो हृत्यं घेत्तूण कहित्तो, बंदणियाए पक्खित्तो, ताहे सो रुयइ, पिलणा ण्हावित्तो, एत्थंतरे साहू भिक्खड्डमतिगया, सेट्ठिणा पुच्छिया-भयं ! माऊए पुत्तो अणिट्ठो हवइ !, हुंता हवइ, कहिं पुण !, ताहे भणंति-“यं दृष्ट्वा यज्जते क्रोधः, स्नेहश्च परिहीयते । स विज्ञेयो मनुष्येण, एष मे पूर्वधैरिकः ॥ १ ॥ यं दृष्ट्वा यज्जते स्नेहः, क्रोधश्च परिहीयते । स विज्ञेयो मनुष्येण, एष मे पूर्व-बान्धवः ॥ २ ॥ ” ताहे सो भणइ-भयवं पधावेह !, वाटंति, विसज्जितो, पघइओ, तेसिं आयरियाण सगासे भायावि सिजे-हाणुराणेण पवइतो, ते साहू जाया, ईरियासमिया, अणिस्सियं तवं करंति, ताहे सो तत्थ नियाणं करेइ-जइ अत्थि इमस्स तवस्स नियमस्स संजमस्स य फलं तो आगमिस्से य काले जणमणनयणाणंदो भवामि, घोरं च तवं करेत्ता देवलो गओ, ततो चुत्तो वसुदेवपुत्तो वासुदेवो जातो, इयरो वलदेवो, एवं गंगदत्तेण वसणेण सामाइयं लब्धं ८ ॥

ऊसवे जहा एगंमि पंचंतियगामे आभीराणि, ताणि साहूण पासे धम्मं सुणंति, साहे देवलो गं भणंति, एवं तेसिं अत्थि धम्मे बुद्धी, अन्नया कयाइ इंदमहे वा अन्नंमि वा ऊसवे नगरं गयाणि, जारिसा वारवती, तत्थ लो गं पेच्छंति मंडियप-

साहियं सुगंधिविचिन्तनेयत्वं, ताणि तं ददूण भणंति-एस देवलोगो जो से तथा साहहिं वञ्चितो, एत्ताहे जइ वच्चाभो तो सुंदरतरं करेसो जेण अग्देवि देवलोगे उवज्जामो, ताहे ताणि गंतूण साहूण साहेति-जो तुम्हेहिं अम्हं कहितो देवलोगो सो पचक्खो अग्देहिं दिट्ठो, साहू भणंति-न तारिसो देवलोगो, अतो अण्णारिसो अणंसगुणो, ततो ताणि अब्भहियजाय-विन्हयाणि पयइयाणि, एवं ऊसवेण सामाइयलंभो ९ ॥

‘इहिं’त्ति, दसन्नपुरे नगरे दसन्नभदो राया, तस्स पंच देवीसयाण अंतेउरं, एवं सो रुवेण जोघणेण वलेण वाहणेण यं पडिबद्धो, एरिसं नत्थि अण्णरसत्ति चित्तेइ, दसन्नकूडे पवए सामी समोसरितो, ताहे सो चित्तेइ-तहा कल्लं बंदामि जहा न अन्नेण वंदियपुटो, तं च अब्भत्थियं सक्को नाऊण चित्तेइ-चरागो अप्पाणं न याणइ, ततो राया महया समुदएण निगगतो, वंदितो सविहीए, सक्को य देवराया एरावणं विलगो, तस्स अट्ट मुहे विउवइ, मुहे मुहे अट्ट अट्ट दंते दंते अट्ट अट्ट पुक्खरिणीतो, एक्केकाए पुक्खरिणीए अट्ट अट्ट पउमे, पउमे पउमे अट्ट अट्ट पत्ते विउवइ, एक्केकंमि पत्ते अट्ट अट्ट वत्तीसइपत्तवद्धाणि दिद्याणि नाडगाणि विउवइ, एवं सो सविहीए उवगिज्जमाणो आगतो, ततो एरावणं विलगो चैव ति-कवुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ, ताहे सो हत्थी अग्गयाएहिं मूमीए ठितो, ताहे तस्स हत्थिस्स दसन्नकूडे पवए देवयाए पभावेण पायाणि उट्टियाणि, ततो से नामं सायं-गयगपदगोत्ति, ताहे सो दसन्नभदो चित्तेइ-एरिसा कतो अम्हाणं इही ? , अहो कएइत्तो अणेण धम्मो, अहमवि करेमि, ताहे सो सबं छेड्डुऊण पवइत्तो, एवं इहीए सामाइयं लहइ १० ॥

इयाणि सद्धारण, एगो धिज्जाइत्तो तहाल्ल्याणं येराणं अंतिए धम्मं सोच्चा पवतिओ समहिलिओ, उगं पवजं करेति,

नघरमयरोप्परं पीती न ओसरइ, महिला मणागं धिजाइणीति गघमुघहइ, मरिऊण देवलोंगं गयाणि, जहाउयं भुत्तं ॥ इ-
तो य इलावेद्धे णगरे इलादेवया, तं एगा सत्थवाही पुत्तकामा ओलगइ, सो चइऊण पुत्तो, से जातो, नामं च से कयं
इलापुत्तोत्ति, इयरीवि गघदोसेण ततो चुया लंखगकुले उप्पन्ना, दोवि जोषणं पत्ताणि, अन्नया सा तेण लंखगचेही दिट्ठा,
पुवभवरगेण अग्गोववण्णो, सा मग्गिज्जंतीवि न लब्भइ, जत्तिएण तुलति तत्तिएणवि सुवण्णेण, ताणि भणंति-एसा
अग्गणमकुल्लयनिही, जइ सिप्पं सिक्खेइ अग्गेहि य समं हिंडइ तो देमो, सो तेहिं समं पहिंडितो सिक्खिओ य, ताहे विवा-
हनिमित्तं रण्णो पेच्छणयं करेहत्ति भणितो, वेण्णातडं गयाणि, तत्थ राया सअंतेउरो पेच्छइ, इलापुत्तो य खेडुतो करेइ,
राया अहे विट्ठी दारियाए, रायाणए य अदंते अण्णेऽवि न दंति, स्राहुसकाररवो वहति, भणिओ राइणा-लंख ! पडणं
करेह, तं च किर एवं-वंससिहरे अडुं कडुं कएल्लयं अच्छति, तत्थ य दो कीलगा, सो पाउगातो आविधति, तातो य
पाउयातो मूले विंधियातो, ततो सपाउगो असिखेडुगहत्थगतो आगासं उप्पइत्ता वंससिहरे कडु आरुहिकुण सत्त-करणांइ
अगिग्गे अडुं काऊण पाउयातलियाए खीलगो पवेसियवो, ततो सत्त करणांइ पच्छिमद्धे दाऊण तत्थवि खीलगो पाउ-
यानालियाए घेत्तवो, जइ फिडिइ तो फिडितो संतो पडितो सत्तधा खंडिजइ, तेण तं कयं, रायावि दारियं पलोएइ, लो-
गेण कलयलो फतो, न य देइ, राया न देइत्तिकडुं, चित्तेइ-जइ एस मरइ तो अहं एयं दारियं परिणेमि, भणइ-न दिट्ठं,
पुणो करेह, तत्थवि न दिट्ठं, तइयपि चारं कयं, चउत्थियाए चाराए भणितो-पुणो करेह, रंगो विरत्तो, ताहे सो इलापुत्तो
वंसग्गे ठितो चित्तेइ-धिरत्थु भोगाणं, एस राया एत्थियाहिं महिलाहिं न तित्तो, एयाए रंगोवजीवियाए लग्गिडं मग्गइ,

एयाए कारणेण समं मारिउमिच्छइ, सो य उब्भट्ठितो, एगत्थ सिद्धिघरे साहुणो षडिलाभिज्जमाणे पासइ, सवालंकार-
विभूतिसिंहि इत्यीहिं, साहू य पसंतचित्तेण पलोएमाणो पेच्छइ, ताहे चित्तेइ-अहो धन्ना निःस्पृहा विषयेषु, अहं सेट्ठि-
सुतो सयणवग्गं परिचइत्ता आगतो, एत्थवि मे एसा अवत्था, तत्थेव विरागं गयस्स केवलनाणमुप्पणं, ताएवि चेदीए
विरागे विभासा, अग्गमहिंसीएऽवि, रण्णोऽवि पुणरावत्ती केरमापरिणामो, एवं ते चत्तारि केवली जाया सिद्धा य ॥ एवं
सकारेणपि सामाइयं लवभइ ॥ अहवा इमेहिं कारणेहिं लंमो—

अन्नुट्ठाणे विणए परफमे साहुसेवणाए य । सम्मइंस्सणलंमो विरयाविरइएँ विरइए ॥ ८४८ ॥
अभ्युत्थाने सति सम्यग्दर्शनलाभो भवतीति क्रिया, विनीतोऽयमिति साधूनां धर्मकथनप्रवृत्तेः, तथा विणये अंजलि-
प्रगृहादिरूपे, तथा पराक्रमे कषायजयं प्रति क्रियमाणे, साधुसेवनायां च क्रियमाणायां कथंचित्तत्क्रियोपलब्ध्यादेः, सम्यग्द-
र्शनलाभो भवतीति क्रियाशेषः, तथा विरताविरतेः-देशविरतेः, विरतेः-सर्वविरतेर्लाभः, कथमिति द्वारं गतम् । तच्चेत्थं
उभयं सत् कियन्तं कालं जघन्यत उत्कर्षतश्च भवतीति प्रतिपादयन्नाह—

सम्मत्तरस्स सुअस्स य छावट्ठी सागरोवसाइं ठिई । सेसाण पुब्बकोडी देस्सणा होइ उक्कोसा ॥ ८४९ ॥
सम्यक्त्वस्य श्रुतस्य च-श्रुतज्ञानस्य च लब्धिमङ्गीकृत्य स्थितिः यद्वयष्टिः सागरोपमाणि, कथमिति चेत्, उच्यते—
दो वारे विजयाइसु गयस्स तिनऽचुए अहव ताइं । अइरेगं नरमविअं नाणाजीवाण सवद्धा ॥ १ ॥ (वि. २७६२) नरज-
म्मपुपकोडीपुहुत्तमुक्कोसतो अहियं ॥ दोपयोः देशविरतिसर्वविरतिसामाधिक्योरुत्कृष्टा स्थितिर्देशाना पूर्वकोटी, सप्तमासा-

धिकवर्षाएकोना पूर्वकोटीतियावत्, जयन्यतस्त्वाद्यसामायिकत्रयस्य स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तं, सर्वविरतिसामायिकस्य एकः समयः, चारित्रपरिणामारम्भसमयानन्तरमेव कस्याप्यायुष्मकक्षयसम्भवात्, देशविरतिप्रतिपत्तिपरिणामस्त्वान्तर्माहूर्त्तिक एव, द्विविधत्रिविधादिभङ्गबहुलप्राणातिपादादिनिवृत्तिरूपत्वात्, (सर्वविरतिश्रवणपूर्वकं आसत्स्यशक्तिमानेन ग्रहणपरिणामात् ग्रहणाच्च तस्याः) सर्वजीवापेक्षया तु सर्वाणि सर्वदा ॥ द्वारम् ॥ सम्प्रति कतीति द्वारं, कति-कियन्तो नाम वर्त्तमानसमये सम्यक्त्वाविसामायिकानां प्रतिपत्तारः प्राक् प्रतिपत्ताः प्रतिपत्तिता वा ?, तत्र प्रतिपद्यमानकेभ्यः प्राक्प्रतिपत्ताः प्रतिपत्तिताश्च सम्भवन्तीति तानेव प्रतिपादयन्नाह—

सम्मतसदेसविरता पलिअस्स असंखभागमिच्छाओ । सेढीअसंखभागो सुए सहस्सग्गसो विरई ॥ ८५० ॥

सम्यक्त्वद्देशविरताः प्राणिनः सम्यक्त्वं देशविरतिं च प्रतिपद्यमानाः प्राणिनः पत्न्यस्य-क्षेत्रपत्योपमस्य असंख्यभागमात्राः, इयं भावना-क्षेत्रपत्योपमस्य असङ्ख्येये भागे यावन्तः प्रदेशास्तावन्त एकस्मिन् विवक्षिते समये उत्कर्षतः सम्यक्त्वसामायिकं देशविरतिसामायिकं च प्रतिपद्यमानाः प्रत्येकं लभ्यन्ते, किन्तु देशविरतिसामायिकप्रतिपत्तृभ्यः सम्यक्त्वप्रतिपत्तारोऽसङ्ख्येयगुणाः प्रतिपत्तव्याः, जघन्यतस्तूभयेऽपि एको द्वौ वेति, 'सेढीअसङ्खभागो सुए' इति इह संवर्त्तितच्चतुरवीकृतस्य लोकस्य सत्तरज्जुग्रमाणा एकैकप्रदेशा पङ्क्तिः श्रेणिः, तस्या असङ्ख्येयभागः श्रुते-सामान्यश्रुतेऽक्षरात्मके प्रतिपत्तारो, लभ्यन्त इति शेषः, किमुक्तं भवति ?-यथोक्तरूपायाः श्रेणः खल्वसङ्ख्येयतमे भागे यावन्तो नभःप्रदेशास्तावन्त एकस्मिन् विवक्षिते समये उत्कर्षतः सामान्यश्रुतेऽक्षरात्मके सम्यक्त्वमिथ्यात्वानुगते प्रतिपद्यमाना भवन्तीति,

उपन्यतस्त्वेको द्वौ वा, 'सहस्रसगसो चिरती' इति सहस्रशो विरतिमधिकृत्य उत्कर्षतः प्रतिपत्तारो, ज्ञेया इत्यध्याहारः,
उपन्यतस्त्वेको द्वौ वेति ॥ सम्प्रति प्राक्प्रतिपन्नान् प्रतिपतितांश्च प्रतिपादयन्नाह—

सम्मत्तदेसविरया पडिवन्ना संपई असंखिज्जा । संखिज्जा य चरित्ते तीसुवि पडिआ अणंतगुणा ॥ ८५१ ॥

'सम्यग्यत्त्वदेशविरताः' सम्यग्दृष्टयो देशविरताश्च 'प्रतिपन्नाः' प्राक्प्रतिपन्नाः 'सम्प्रति' विवक्षिते वर्त्तमानसमये उत्कर्षतो जघन्यतथासङ्ख्येयाः, प्राप्यन्ते इति शेषः, किन्तु जघन्यपदादुत्कृष्टपदे विशेषाधिकाः, एते च प्रत्येकं प्रतिपद्यमान-
क्रम्योऽसङ्ख्येयगुणाः, 'संखेज्जा य चरित्ते' इति चरित्रे प्राक्प्रतिपन्नाः सङ्ख्येयाः, एतेऽपि स्वस्थाने प्रतिपद्यमानकेभ्यः
संख्येयगुणाः, उक्तं—“सद्गुणे सद्गुणे पुण्यपवन्ना पवज्जमाणेहि । हति भसंखेज्जगुणा संखेज्जगुणा चरित्तस्स ॥ १ ॥” (वि.
२११५) 'तीसुवि पडिया अणंतगुणा' इति पूर्वप्रतिपन्नेभ्यश्च चरणप्रतिपत्तिता अनन्तगुणाः, तेभ्यो देशविरतिप्रतिपत्तिता
असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्योऽपि सम्यक्त्वप्रतिपत्तिता असङ्ख्येयगुणाः, त्रिभ्योऽपि-चरणदेशसम्यक्त्वेभ्यः एतानेय चर-
णादिगुणान् प्राप्य ये प्रतिपत्तिताः ते अनन्तगुणाः तत्र सम्यग्दृष्ट्यादिभ्यः प्रतिपद्यमानकेभ्यः, आह च भाष्यकृत-
“चरणपडिया अणंता तदसंखगुणा य देसविरईतो । संमादसंखगुणिया ततो सुयातो अणंतगुणा ॥१॥” (वि. २७७२) ॥

तदेवमत्र श्रुतवर्जसामायिकत्रयस्य पूर्वप्रतिपन्नाः प्रतिपत्तिताश्चोक्ताः, अथ श्रुतस्य तानाह—

सुअपडिवन्ना संपई पयरस्स असंखभागमिन्ताओ । सेसा संसारत्था सुअपरिवडिआ हु ते सधे ॥ ८५२ ॥

सम्यग्मिथ्यारूपस्य सामान्येनाक्षरात्मकस्य श्रुतस्य ये पूर्वप्रतिपन्नास्ते सम्प्रति-वर्त्तमानसमये प्रतरस्यासङ्ख्येयभाग-

मात्राः प्राप्यन्ते, किमुक्तं भवति ?-सप्तरज्जुप्रमाणा श्रेणिः श्रेण्या गुणिता प्रतरं, तस्य प्रतरस्यासङ्ख्येयतमे भागे याः श्रेणयोऽसङ्ख्येयास्तासु यावन्तो नभःप्रदेशस्तावत्प्रमाणा विवक्षितसमये श्रुतप्रतिपन्ना इति, उक्तं च-“सा सेढी सेढिगुणा परं तदसंख्यभाग सेढीणं । संख्यार्थेयाण पएसरासिमाणासु य पवन्ना ॥ १ ॥” (वि. २. ७६८) श्रुतप्रतिपन्नप्रतिपद्यमानकेभ्यस्तु ये श्रेणाः संसारस्था जीवाः, भापालब्धिरहिता पृथिव्यादय इत्यर्थः, ते सर्वेऽपि व्यावहारिकराशयनुगता भापालब्धिप्राप्य प्रतिपतितत्वात् श्रुतप्रतिपत्तिता मन्तव्याः, ते च सम्यक्त्वप्रतिपत्तिभ्योऽनन्तगुणाः ॥ गतं कतिदारम्, अधुना सान्तरदारं वक्तव्यम्, सङ्कदवाप्तमपगतं पुनः सम्यक्त्वादि कियत्ता कालेनावाप्यते ? तत्र श्रुतस्याविशिष्टस्याक्षरारमकस्यान्तरं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तम्, उत्कर्षतः प्राह—

कालमपगतं च सुए अद्धापरिअट्ठओ य देसूणो । आसायणयहुलाणं उक्कोसं अंतरं होइ ॥ ८५३ ॥

श्रुते-श्रुतस्य सामान्यतोऽक्षरारमकस्य उत्कृष्टमन्तरं भवति कालोऽनन्त एव, चक्षब्दस्यावधारणार्थत्वात्, उभयत्राप्यनुस्वारोऽलाक्षणिक्, स चानन्तः कालोऽसङ्ख्यातपुद्गलपरावर्त्तमानः प्रतिपत्तव्यः, तथाहि-यदा कश्चित् द्वीन्द्रियादिः श्रुतलब्धिमान् मृत्वा पृथिव्यादिपूतपथ तन्त्रान्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा झटिति पुनरपि द्वीन्द्रियादिप्यागच्छति तदा स भूयोऽपि श्रुतलब्धिमान् भवतीति तस्यान्तरं जघन्यमन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणं, यदा तु द्वीन्द्रियादिः कश्चिन्मृतो वनस्पतिपूतकृष्टं कालं पर्यटति तस्योत्कृष्टमन्तरं, वनस्पतिकालश्चासङ्ख्येयपुद्गलपरावर्त्तमान इति, सम्यक्त्वादिसामायिकेषु त्रिषु जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, सम्यक्त्वादिस्यश्रुतस्य पुनरप्यन्तर्मुहूर्त्तेन सम्यक्त्वादिप्रतिपत्तिभावात्, उत्कृष्टं त्वाह-‘अद्धापरियट्ठओ य देसूणो’

अर्द्धः—अपार्द्धः पुद्गलपरावर्त्तो देशोनः उत्कृष्टमन्तरं सम्यक्त्वादिसामायिकानां त्रयाणां भवति, केयमित्याह—आशात-
नावहुलानां, उक्तं च—“तित्थयर पवयण सुयं आयरियं गणहरं महिद्धीयं । आसायंतो बहुसो अणंतसंसारिओ होइ ॥ १ ॥”
पुद्गलपरावर्त्तस्वरूपं पंचसङ्ग्रहदीकातो वेदितव्यं, तत्र सविस्तरमभिधानात् ॥ गतमन्तरद्वारम्, अभिधातव्यं कियन्तं कालम-
विरहेण एको द्वाादयो वा सामायिकं प्रतिपद्यन्ते इति ?; तत्राह—

सम्मसुअमगारीणं आवलिअसंखभागमिच्छाओ । अट्ट समया चरित्ते संबंसिं जहन्न दो समया ॥ ८५४ ॥

सम्यक्त्वथ्युतागारिणां—सम्यक्त्वश्रुतदेशविरतिसामायिकानां नैरन्तर्येण एकस्मिन् द्वादिपु वा प्रतिपद्यमानेषु आव-
लिकाया असद्व्येयभागमात्राः समयाः प्रतिपत्तिकालः, किमुक्तं भवति ?—सर्वस्मिन्नपि लोके सम्यक्त्वसामायिकश्रुतसा-
मायिकदेशविरतिसामायिकानामुत्कर्षत आवलिकाया असद्व्येयभागवर्त्तिनः समयान् यावदविरहितमेकैको द्वाादयो वा
प्रतिपत्तारः प्राप्यन्ते, ततः परं त्रयाणामपि प्रतिपत्तेरुपरमादवश्यं विरहकालो भवति, तथा चारित्रे निरन्तरं प्रतिपत्तिका-
लोऽष्टौ समयाः, ततः परमवश्यं विरहः, जघन्यतस्तु सर्वेष्वपि सामायिकेष्वविरहेण प्रतिपत्तिकालो द्वौ समयौ ॥ इह विर-
हकालो द्वाागाथायामनुद्दिष्टोऽपि अविरहकालस्य प्रतिपक्षभूतत्वात् सूचितो द्रष्टव्यः, ततः सम्प्रति सम्यक्त्वादिप्रतिपत्ति-
विरहकालमानमाह—

सुअसम्म सत्तगं खलु विरयाविरईइ होइ चारसगं । विरईइ पन्नरसगं विरहिअकालो अहोरत्तो ॥ ८५५ ॥

सम्यक्त्वश्रुतयोः सर्वस्मिन्नपि लोके प्रतिपत्तिविरहकाल उत्कर्षतः ‘सत्तग’मिति अहोरात्राणां सप्तकमेव, खलुशब्दोऽव-

धारणार्थः, ततः परमवश्यं कचित्प्रतिपद्यते, जघन्यतस्त्वेकः समयः, विरताविरतेः-देशविरतेरुत्कृष्टः प्रतिपत्तिविरहकालो द्वादशकम्-अहोरात्राणि द्वादश, जघन्यतस्तु त्रयः समयाः, उक्तं च चूर्णौ-“विरताविरतीए जहन्नेणं तइओ समओ, उक्कोसेणं चारस अहोरत्ता” इति, ‘विरतेः’ सर्वविरतेरुत्कर्षतः प्रतिपत्तिविरहकालः पञ्चदशकमहोरात्राणां, जघन्यतस्तु समयत्रयं ॥ द्वारम् ॥ साम्प्रतं भवद्वारं वक्तव्यम्, तत्र कियतो भवनेको जीवः किं सामायिकं लभते इति प्रतिपादयन्नाह-सम्मतदेसविरया पलिअस्स असंखभागमिस्ताओ । अट्ट भवा उ चरित्ते अणंतकालं च सुअसमए ॥ ८५६ ॥

सम्यक्त्ववन्तो देशविरतिसामायिकं स्वं स्वं सामायिकं पल्योपमासङ्ख्येयभागमात्रान् भवान् यावत् लभन्ते, इयमत्र भायना-सम्यक्त्वसामायिकं देशविरतिसामायिकं च प्रत्येकं जघन्यत एकं भवम् उत्कर्षतः क्षेत्रपल्योपमस्यासङ्ख्येयतमे भागे यावन्तो नभःप्रदेशास्तायतो भवान् यावदेको जीवः प्रतिपद्यते, नवरं. सम्यक्त्वभवासङ्ख्येयकार्धेशविरतिभवासङ्ख्येयकं लघुतरं द्रष्टव्यमिति, चारित्रे विचार्ये उत्कर्षतो भया-आदानभवा अष्टौ, ततो नियमतः सिद्ध्यति, जघन्यतस्त्वेको भवः, ‘अणंतकालं च सुयसमए’ इति अनन्तकालम्-अनन्तभवरूपं यावत् श्रुतसमये-सामान्यश्रुतसामायिके प्रतिपन्ना भवति उत्कर्षतो, जघन्यतस्त्वेकं भवं, यथा मरुदेवीति । गतं भवद्वारम्, अधुना आकर्षद्वारमाह-

तिण्ह सहस्सपुहुत्तं सयपुहुत्तं च होइ विरईए । एगभवे आगरिसा एवइआ हुंति नायवा ॥ ८५७ ॥

आकर्षणमाकर्षः, प्रथमतया मुक्तस्य वा ग्रहणमित्यर्थः, ते च द्विधा-एकभविका नानाभविकाश्च, तत्र प्रथमत एकभ-विका उच्यन्ते-‘त्रयाणां’ सम्यक्त्वश्रुतदेशविरतिसामायिकानामेकभवे सहस्रपृथक्त्वमाकर्षणामुत्कर्षतो भवति, विरतेः-

सर्वविरतेस्यैकभवे शतपृथक्त्वमाकर्षणामुत्कर्षतः, पृथक्त्वमिति द्विप्रभृतेरानवगम्यः, एवमेते उत्कर्षत एकभविता आकर्षा भवन्ति ज्ञातव्याः, जगन्मयतनु घतुर्णामप्येक एवैकस्मिन् भवे, उक्तं च चूर्णा-“सुवसामादयं एगभवे जहन्नेणं एकस्मिं आगरिसेइ, उक्कोसेणं सहस्सपुहुत्तं चारा, एवं संमत्तस्सऽवि देसविरतीए य, सबविरतिं पुण जहन्नेण एकस्मिं उक्कोसेणं सयपु- हुत्तं चारा” इति । सम्प्रति (तान्) नानाभवगतान् प्रतिपादयति—

तिण्हं सहस्समसंवा सहस्सपुहुत्तं च होइ चिरिईए । नाणभवे आगरिसा एवइआ हुंति नायद्या ॥ ८५८ ॥
त्रयाणां-सम्यक्त्वश्रुतदेशविरतिसामायिकानां नानाभवेव्याकर्षणामुत्कर्षतो भवन्त्यसङ्ख्येयानि सहस्राणि, यत्तत्त्व- याणामप्येकस्मिन् भवे सहस्रपृथक्त्वमाकर्षणामुक्तं, भवाश्च क्षेत्रपत्योपमासङ्ख्येयभागगततमः प्रदेशतुल्याः, ‘संमत्तदेस- विरया पळियस्सासंलभागेत्ताओ’ इति वचनात्, ततः सहस्रपृथक्त्वं तैर्गुणितं असङ्ख्येयानि सहस्राणि भवन्ति, सहस्र- पृथक्त्वं नानाभवेव्याकर्षणामुत्कर्षतो भवति विरतेः-सर्वविरतेः, तस्या हि खल्वेकभवे शतपृथक्त्वमाकर्षणामुक्तं, भवा- द्वाष्टी, ततः शतपृथक्त्वमष्टभिर्गुणितं सहस्रपृथक्त्वं भवति, एतायन्तो नानाभवेव्याकर्षा भवन्ति ज्ञातव्याः, अन्ये पठन्ति- ‘दोण्हं सहस्समसंवा’ इति, तत्रापि श्रुतसामायिकं सम्यक्त्वसामायिकनान्तरीयकत्वादनुक्तमपि प्रतिपत्तव्यं, सामान्यश्रुत- स्स त्यक्षरात्मकस्य नानाभवेव्याकर्षा अनन्तगुणाः ॥ गतमाकर्षद्वारं, सम्प्रति स्पर्शद्वारमाह—

सम्मत्तचरणसहिआ सवं लोगं फुसे निरवसेसं । सत्त य चउदसभागे पंच य सुअदेसविरिईए ॥ ८५९ ॥

‘सम्यक्त्वचरणसहिताः’ सम्यक्त्वचरणयुक्ताः प्राणिन उत्कर्षतः सर्वं लोकं स्पृशन्ति, किं तर्हि व्याप्तिमात्रेण ?; नेत्याह-

निरपेक्षं-प्रतिप्रदेशाद्याः, समस्तमध्यतद्भ्यातप्रदेशात्मकं, एते च केवलिसमुद्रपातावस्थायां केयलिनः प्रत्येतव्याः,
 समन्यतरात्तद्भ्येयभागं स्पृशन्तीति स्वयमेव द्रष्टव्यम्, एकजीयस्य लोकासद्भ्येयभागेऽवस्थानात्, तथा 'सत्त य
 बोद्धंसे' त्यादि श्रुतसामाधिक्यसहिताः सप्त चतुर्दशभागान् स्पृशन्ति, देशविरत्या सहिताः पञ्च चतुर्दशभागान्, इयमत्र
 भाषणा-एह लोकश्चतुर्दशभागः क्रियते, तद्यथा-सप्त भागा अधः सप्त भागा उपरि, तत्र रत्नप्रभाया उपरितलादारभ्य यावत्तलादारभ्य यावत्
 तस्या अधोऽप्यकाशान्तरमेतापरममाणः प्रथमो भागः, ततः शर्कराप्रभाया उपरितलादारभ्य यावदधस्तस्या अयकाशान्त-
 रमेतावान् द्वितीयो भागः, एवं शेषास्यपि बुधिचीतु भावनीयम्, एषोऽधः सप्तभागानां विधिः, उपरितनसप्तभागानामयं
 विधिः-रत्नप्रभाया उपरितलादारभ्य यावत् सौधर्मः कल्पः एव प्रथमो भागः, सौधर्मकल्पस्योपरितलात् परतो यावन्महे-
 न्द्रकल्प एव द्वितीयः, माहिन्द्रकल्पधिमनानामुपरि यावत् मल्ललोकान्तकपर्यन्तस्तावान् तृतीयः, ततः परो महाशुक्र-
 सहस्रारपर्यन्तश्चतुर्थः, ततः परं यावदच्युतकल्पः एव पञ्चमः, ततः परो त्रैवेयकपर्यन्तः षष्ठः, ततो लोकान्तः सप्तमः, उक्तं
 च नूर्णो-"लोको चतुर्दशभागे फीरद्, हेट्टा उवरिंरिपि सत्त सत्त चेय, कट्टं १, रयणप्पभातो आरुभ जाव से उवासत्तरं एयं
 गत्तं पढमो भागो, एवं तेसासुवि पुढधीसु, एते अहे सत्त भागा, उवरिं इमो भागविही-रयणप्पभाए उवरिमत्तलातो आरुद्धं
 भाग मोहमो कप्पो एत्त पढमो भागो, सोहम्माणं विमाणणं उवरिं आरुद्धं जाव सणकुमारमाहिंदा एस विइतो, एवं ततिओ
 भाग येमयेमंठत्ता, चउत्थो जाव महासुफत्तहत्सारा, पंचमो आणयार्इ चउत्थो कप्पा, छट्ठा नेवेज्जा, सेसा जाव लोगतो
 भाग मोहमो कप्पो एत्त पढमो भागो, सोहम्माणं विमाणणं उवरिं आरुद्धं जाव सणकुमारमाहिंदा एस विइतो, एवं ततिओ
 भाग येमयेमंठत्ता, चउत्थो जाव महासुफत्तहत्सारा, पंचमो आणयार्इ चउत्थो कप्पा, छट्ठा नेवेज्जा, सेसा जाव लोगतो

एतच्चतुर्दशभागान् स्पृशति, 'सत्तये' तत्र चतुर्दशानुक्तसमुच्चयार्थत्वादधः पञ्च चतुर्दशभागान् श्रुतज्ञानी स्पृशतीति प्रतिपत्तव्यं, तथाहि-सम्यग्दृष्टिः श्रुतज्ञानी पूर्वं नरकेषु वद्धायुक्तः पष्ठृथिव्यां तमःप्रभायामिलिकागत्या समुत्पद्यमानः पया चतुर्दशभागान् लोकस्य स्पृशतीति, देशविरतस्त्वच्युतदेवलोके समुत्पद्यमानः पञ्च लोकस्य चतुर्दशभागान् स्पृशतीति प्रतिपत्तव्यम्, अपस्तु देशविरतो 'घण्टालाला' न्यायेनापि परिणामपरित्यज्नोत्पद्यते, ततोऽधोभागेषु न चिन्तितः, आह च चूर्णिकृत्-“देसविरतो हेष्टान उयवज्जइ तेण पंच, उयरिं अचुयं जावत्ति मणिय” मिति ॥ तदेवं क्षेत्रमधिकृत्य स्पर्शना प्रोक्ता, अथ भागस्पर्शना यक्तव्या, किं सामायिकं श्रुतादि कियद्भिर्जायैः स्पष्टं, प्राप्तपूर्वमिति भावः, इत्येतदुपदर्शयन्नाह—

सवजीयेहिं सुजं सम्मचरित्ताइं सवसिद्धेहिं । भागेहिं असंखिजेहिं फासिया देसविरइओ ॥ ८६० ॥

सर्वजीयैः सांख्यवहारिकराशयन्तर्गतैः श्रुतं-सामान्येनाक्षरारम्भं श्रुतं स्पृष्टं, द्वीन्द्रियादिभावस्य तैः सर्वैरप्यनन्तशः स्पृष्टत्वात्, तत्र च सामान्यश्रुतसद्भावात्, सम्यक्त्वचारित्रे सर्वसिद्धेः स्पृष्टे, तदनुभवमन्तरेण सिद्धत्वायोगात्, भागीर-सङ्ख्येयैः स्पृष्टा देशविरतिः, इयमत्र भावना-सर्वसिद्धानामसङ्ख्येया भागा बुद्ध्या क्रियन्ते, तत्रैकमसङ्ख्येयं भागं मुक्त्वा शेषैः सर्वैरप्यसङ्ख्येयैर्भागैर्देशविरतिः स्पृष्टा, एकैकं त्वसङ्ख्येयेन भागेन न स्पृष्टा, यथा मरुदेव्या भगवत्या, उक्तं च चूर्णो-असंखेजेहिं भागेहिं देसविरतिं काडं पच्छा चारित्तं पडिवज्जित्ता सिद्धी पत्ता, जे पुण सुद्धाइं चेव सम्मत्तचरित्ताइं फासेरुण मोक्कं गया ते देसविरतिसिद्धानमसंखेज्जइभागो” इति ॥ गतं स्पर्शनाद्वारम्, इदानीं निरुक्तिद्वारम्,

तत्र तदुच्यते सांख्यिकस्य क्रियाकारकमेदपर्यायैः द्वायार्थकधनरूपं निर्वचनं निरुक्तिः, तत्र सम्यक्त्वसामायिक-
निरुक्तिमभिधिरसुराह—

सम्मपिष्टी अमोहो सोही सन्भाववंसणं योही । अविवज्जओ सुविद्वित्ति एवमाई निरुत्ताई ॥ ८६१ ॥

सम्यगिति प्रशंसायां, सम्यक्-प्रशस्ता मोक्षाविरोधित्वात् दृष्टिः-दर्शनम्, अर्थानां जीवादीनामिति गम्यते, सम्यग्-
दृष्टिः १ तथा मोहो-वितथग्रहः न मोहोऽमोहः अयितथग्रहः २ शोधनं शुद्धिः मिथ्यात्वमलापगमात्, तत्त्वार्थ-
भूतानरूपं सम्यग्दर्शनं ३ तथा तत्-जिनाभिहितं प्रयत्नं तस्य भायो-यथायस्थितं स्वरूपं सद्भावस्तस्य दर्शनम्-उपल-
म्भः तन्नायदर्शनं ४ बोधने बोधिः-परमार्थसंगमः ५ अतथा अतस्मिन् तदध्ययसायो विपर्ययः, न विपर्ययः अविपर्ययः,
तत्प्राप्यसाय इति भावः ६ तथा सुशब्दः प्रशंसायां, शोभना दृष्टिः सुदृष्टिः, एवमादीनि सम्यग्दर्शनस्य निरुक्तानि-क्रिया-
कारकभेदैः पर्यायाः ॥ सम्प्रति श्रुतसामायिकनिरुक्तिप्रदर्शनार्थमाह—

अस्तर सन्नी सम्मं साइगं गलु सपज्जपसिअं च । गमियं अंगपविट्ठं सत्तयि एए सपडियक्खा ॥ ८६२ ॥

इयं च वीठिकायामेव व्याख्यायते भूयो न व्याख्यायते ॥ देशविरतिसामायिकनिरुक्तिप्रतिपादनायाह—

विरगापिरई संतुउमसंतुले मालपंडिण चेव । वेसिक्खवेसखिरई अणुभम्मोऽगारभम्मो अ ॥ ८६३ ॥

विरमणं विरतं, भावे क्तप्रत्ययः, न विरतिः अविरतिः, विरतेन गुक्ता अविरतिर्विरताविरतिः, तथा संयुताः-स्थगिताः,
असंयुताः असंयुताश्च संयुताश्च असंयुताश्च संयुतासंयुताः सायद्योगा यसिन् सामायिके तत् संयु-

तासंयुतम्, अत्रोत्तरपदलोपो यथा भीमसेनो भीम इत्यत्र, तथा बालव्यवहारयोगात् बालं पण्डितव्यवहारयोगात् पण्डितं, बालं च तत् पण्डितं च बालपण्डितं, तथा देशः-स्थूलप्राणातिपातादिः एकदेशो बृहच्छेदनादिस्तयोर्विरतिः-विरमणं यस्यां नियुत्तौ सा देशैकदेशविरतिः, तथा गरीयान् साधुधर्मः, सकलपापनिवृत्त्यात्मकत्वात्, तदपेक्षयाऽणुः-अल्पो धर्मो देश-विरतिलक्षणः अपुधर्मः, तथा न गच्छन्तीत्यगा-वृक्षास्तेः कृतमा समन्तात् राजते इत्यागारं-गृहं तत्र स्थितानां धर्मोऽगारधर्मः, मयूरव्यंसकादित्यात् मध्यमपदलोपी समासः ॥ सम्प्रति सर्वविरतिसामायिकनिरुक्तिप्रदर्शनायमाह—

सामाहं समहं सम्भावाओ समास संखेवो । अणवज्जं च परिज्ञा पद्यक्त्वाने अ ते अह ॥ ८६४ ॥

समो-रागद्वेपयोरपान्तरालयत्तौ मध्यस्थः, इण् गतौ, अयनं अयो, गमनमित्यर्थः, समस्य अयः समायः-समीभूतस्य सतो मोक्षाधनि प्रवृत्तिः, समाय एव सामायिकं, विनयादेराकृतिगणत्वात् 'विनयादिभ्य' इति स्वार्थिक इकण् प्रत्ययः, एकान्तोपशान्तगमनमिति भावः १, 'समयिक'मिति सम्यक्शब्दार्थे समित्युपसर्गः, सम्यक् अयः समयः-सम्यग्दयापूर्वकं जीरेणु प्रवर्त्तनं, समयोऽस्यास्तीति 'अतोऽनेकस्वरा'दिति मत्वर्थीय इकमत्ययः २, तथा सम्यग्-रागद्वेपपरिहारेण घटनं वादः सम्यग्गनादः, रागादिपरित्यागेन यथावद्वदनमित्यर्थः ३, तथा 'असू क्षेपणे' असनं आसः, क्षेप इत्यर्थः, समशब्दः प्रदंसार्यः, शोभनमसनं समासः, संसाराद्द्विर्जीवस्य जीवात् कर्मणो वा क्षेपणं ४ तथा संक्षेपणं सङ्क्षेपः-स्तोकाक्षरं महाधं च सामायिकं, तत्र स्तोकाक्षरं कतिपयाक्षरात्मकत्वात् महार्थं द्वादशाङ्गपिण्डार्थत्वात् ५, 'अणवज्जं चे'ति अवयवं-पापं नास्त्ययत्तस्मिन्नित्यनवयं सामायिकं ६, तथा परि-समन्तात् पापपरित्यागेन ज्ञानं परिज्ञा सामायिकं ७, तथा परिहर-

जीयं यस्तु प्रति आख्यानं-गुरुसाक्षिकनिवृत्तिकथनं ८, एते अष्टौ सामायिकपर्यायाः । अथ सामायिकपर्यायाणांमभिधानं-
 क्रियार्थं १, उच्यते, अतस्मोहप्रतिपत्त्यर्थम्, तथाहि-यथा चन्द्रः दशरी निशाकरो रजनीकर उदुपतिरित्येवमादिषु चन्द्रपर्या-
 नेषु आधित्यः सयिता भारकरो दिनकर इत्येवमादिषु सूर्यपर्यायेष्वभिहितेषु चन्द्रसूर्यपर्यायाऽभिज्ञस्य सप्त एकस्मिन् दश-
 पर्याये केनाप्युक्ते समस्तसूर्यपर्यायव्युदासेन चन्द्रपर्याये यदिवा सूर्यपर्याये एकस्मिन् केनाप्युक्ते समस्तचन्द्रपर्यायपरित्या-
 नेन सप्तैषु सूर्यपर्यायेषु सम्प्रत्ययो भवति, नतु मुल्यति, एवं चतुर्णामपि सामायिकानां पृथक् पर्यायेष्वभिहितेषु तदभिज्ञस्य
 एत एतस्य सामायिकस्यैकस्मिन् पर्यायेऽभिहिते ज्ञेयसामायिकपर्यायव्युदासेन विवक्षितसामायिकपर्यायेषु सर्वेषु प्रत्ययो
 भवति, न तु मोहं यातीति ॥ साम्प्रतं सर्वविरतिसामायिकपर्यायाभिधानामप्यनुष्ठातुं यथासङ्ख्यमष्टावेव दृष्टा-
 न्तगृह्यतान् महात्मनः प्रतिपादयन्नाह-

द्वमदन्ते १ मेअब्जे २ कालगपुच्छा ३ चिलाप ४ अस्तेअ ५ ।

धम्मरुइ ६ इत्था ७ तेपलि ८ सामइए अहुवाहरणा ॥ ८६५ ॥

सामायिके-सर्वविरतिसामायिकेऽष्टानामपि पर्यायार्थानां यथाक्रममनूयष्टाबुदाहरणानि, तद्यथा-सामायिकशब्दार्था-
 नुष्ठाने द्वमदन्तो महर्षिः, समधिकशब्दार्थानुष्ठाने मेतार्यः, सम्यग्वादशब्दार्थानुष्ठाने कालकाचार्यपृच्छा, समासशब्दार्थानु-
 ष्ठाने चिन्तातिमुतः, सङ्क्षेपशब्दार्थानुष्ठाने आत्रेयः, अयं चोपलक्षणं कपिलादीनां, अनवद्यशब्दार्थानुष्ठाने धर्मरुचिः,

परिज्ञाद्यन्त्रार्थानुष्ठाने इलापुत्रः, प्रत्याख्यानशब्दार्थानुष्ठाने तेतलिमुतः, एष गाथासमासार्थः ॥ भावार्थस्तु कथानकेभ्योऽव-
सेयः, तत्र 'यथोद्देशं निर्देश' इति दमदन्तानागारचरितवर्णनमद्यकालमनुप्याणां संवेगोत्पादनाय क्रियते—

हृत्पिप्पलीसयं नगरं, तद्य दमदन्तो राया । इतो य-हृत्पिप्पलीसयं नयेरे पंच पंडवा, तेसि च तस्स य परोप्परं वइरं, जतो
तेहि पंचहि पंडवेहि दमदन्तस्स जरासंधमूलं रायगिहं गयस्स तस्स संतिओ च सबो विसओ दहो लूडितो य, अन्नया दमदन्तो
आगतो, तेण हृत्पिप्पलीसयं रोहिथं, ते भएण न निति, तो दमदन्तेण भणिआ-सीयाला चैव तुन्ने, सुण्णगविसए जहिच्छि-
यमाहिडह, जाय अहं जरासंधसगांसं गतो ताव मम विसयं वूडेह, इयाणिं निप्पिडह, ते न निति, ताहे सयिसयं गतो, अण्ण-
या निपिण्णकामभोगो पयइतो, ततो एगछविहारं पडिचन्नो, विहरंतो हृत्पिप्पलीसयं गतो, तस्स वाहिं पडिमं ठितो, जुहिहि-
उण अणुजत्तानिगएण वंदितो, पच्छा सेसेहिवि चउहिं पंडवेहि वंदितो, ताहे दुज्जोहणो आगतो, तस्स मणुरसेहिं कहि-
यं-जहा सो एसो दमदन्तो, तेण सो माउलिगेण आहतो, पच्छा खंघावारेण एन्तेण पत्थरं पत्थरं खिवंतेण पत्थररासीकतो,
जुहिद्विओ नियत्तो पुच्छेइ-एत्थ साहू आसि, से कहियं-एत्थ सो पत्थररासी दुज्जोहणेण कतो, ताहे सो अंवाडितो, ते य
पत्थरा अवर्णीया, तेउण अन्नमंगितो खामितो य, तस्स किर भगवतो दमदन्तस्स दुज्जोहणे पंडवेसु य समो भावो आसि,

एवं कायपं ॥ अमुमेवार्थं प्रतिपादयन्नाह—

निगन्तो हृत्पिप्पलीसाओ दमदन्तो कामभोगमवहाय । नवि रज्जइ रत्तेसुं दुट्टेसु न दोसमावले ॥ १५१ ॥ (भा०)
हृत्पिप्पलीसगारात् निष्क्रान्तः—प्रप्रवितो दमदन्तो राजा कामभोगानपहाय, कामप्रधाना भोगाः—शब्दादयस्तान् परि-

त्यज्ज, त च नापि रक्तेषु-अनुरक्तेषु रम्यते-प्रीतिं करोति, नापि द्विष्टेषु दोषमापद्यते, वर्तमानकालनिर्देशस्तत्कालोपेक्षया, युक्तं भवत्येव, यतो मुनय एवंप्रिया एव भवन्ति ॥ तथा चाह—

यद्विप्रमाणा न समुक्तसंति, ह्रीलिङ्गमाणा न समुज्जलंति ।

वंसेण चित्सेण वरंति भीरा, मुणी समुग्गाइअरागवोसा ॥ ८६६ ॥

पद्ममाणा मुनयो न समुत्कर्षन्ति-न समुत्कर्षं यान्ति, नापि ह्रील्यमाणाः-निन्द्यमाणाः समुज्ज्वलन्ति-कोपातिं प्रकटयन्ति, किन्तु दान्तेन-उपशान्तेन चित्सेन भीरा मुनयः समुद्घातितरागद्वेषाधारन्ति ॥

ने समणो जइ सुमणो भायेण य जइ न होइ पावमणो । समणे य जणे अ समो समो अ माणायमाणेसु ॥ ८६७ ॥

इह नन्दन इति न केवलं क्षमण उच्यते, किन्तु प्राकृतशैल्या समनाः, अपिच समनाः 'सो'सि ततः-तथा भण्यते-देहेन्दने-धर्म्मयानादिप्रतुरं मनो यस्यासौ सुमना भवति, तथा भायेन-आत्मपरिणागलक्षणेन न भवति पापमनाः, केन्दनइहतरन्ता न भवतीति भावना, तथा स्वजने च-आजायिके जने या-अन्यसिन् समः-मुल्यः, समथ माना-लननेने ॥ तदा हि यथावस्थितमनोयुक्तया समना इति वक्तुं शक्यते ॥

भणि अ से कोइ वेसो सिओ अ सवेसु येव जीयेसु । एएण होइ समणो एसो असोऽपि पजाओ ॥ ८६८ ॥

भणि 'मे' तत्ता ताथोरेदि कच्चनापि हेत्थ्यः प्रियञ्च, सद्ब्रह्मनपरितापनोपप्रवणत्वादिक्रियातो निवृत्ततया, सर्वेव्येय जीवेषु-

नन्येषामपि जीयानां, तत एतेन कारणेन भवति समताः एषः, प्राकृतशैल्या समण इत्येतान्यः पर्यायः, अपिः सम्भावने,
एयमन्येऽपि तत्तदर्थघटनात् पर्यायाः सम्भावनीयाः ॥

समप्रति मेलार्यकथानकम्-साकेते नगरे चंदवडंसओ राया, तस दुवे पत्तीओ-सुदंसणा य पियदंसणा य, तत्थ सुदंस-
णाए दुवे पुत्ता-सागरचंदो मुणिचंदो य, पियदंसणाएवि दो पुत्ता-गुणचंदो वालचंदो य, सागरचंदो जुवराया, मुणिचंदस्स
उज्जेणी दिन्ना कुमारभोत्तीए ॥ इओ य-चंडवडिंसतो राया माहमासे पडिमं ठितो यासघरे, सागरं करेइ, जाव दीवगो
जलइत्ति, तस्स सेज्जायाली चित्तेइ-दुक्खं सामी अंधकारे अच्छिहिति, ताए वीए जामे विज्झायंते दीवगे तेहं छुहं, सो ताव
जलितो जाव अद्धरत्तो, ताहे पुणोऽवि तेहं छुहं, ततो ताव जलितो जाव तइओ पहरो, पुणोवि तेहं छुहं, ततो सुकुमा-
रसररो विहायंतीए रयणीए वेयणाभिमतो कालगतो, पच्छा सागरचंदो राया जातो, अन्नया सा माइसवत्ति भणइ-
गेण्ह रज्जं, पुत्ताण ते भयवत्ति, अहं पवयामि, सा नेच्छइ, एएण रज्जं आयत्तंति, ततो सो अइजाणनिज्जाणेसु रायं
रायलच्छीए दिप्पंतं पासिऊण चित्तेइ-भए पुत्ताण रज्जं दिज्जंतं न इच्छियं, तेऽवि एवं सोभंता, इयाणिं सारेमि, छिद्दणि
मगइ, सो य राया छुहाल्लुतो, तेण सूयस्स संदेसतो दिन्नो-एत्तो चेव पुवण्हियं पट्टवेज्जासि, जह विरावेमि, सूएण सीह-
केसरतो मोयगो चेडीए हत्थे विसज्जितो, पियदंसणाए दिट्ठो, भणइ-पेच्छामि णंति, तीए अप्पितो, पुवमणाए विसम-
क्खिया हत्था कया, तेहिं सो विसेण मक्खितो, पच्छा सा भणइ-अहो सुरही मोयगोत्ति, पडिअप्पितो चेडीए, ताए
गंतूण रण्णो समप्पितो, तेऽवि दो कुमार रायसगासे अच्छंति, तेण चित्तिं-किह अहं एएहिं छुहाइएहिं खाइस्सं ? , तेण

गुरा काऊण तेनिं दोण्हचि सो दिन्नो, ते खाइउमारब्बा, जाव विसवेगा आगंतुं पयत्ता, राइणा संभंतेण वेष्णा सहायिता,
 गुण्णं पाइया, सत्ता जाया, दासी सहायिया, पुच्छिया भणइ-न केणयि दिट्ठो, नवरमेयाणं मायाए परामुट्ठो, सा सहायिया,
 नाया जहा एसा फारिस्ति, ताहे अंवाडिया, भणिया य-जहा पावे ! तया नेच्छसि रज्जं दिज्जंतं, इयाणिमहं अकयपरलोगसं-
 पत्तो संगारे छुट्ठो होतोचि, ततो तेहिं रज्जं दाऊण पयइतो ॥ अणया संघाडतो साहूण उज्जेणीतो आगतो, सो पुच्छितो-
 तत्थ निरुत्तमं ? ते भणंति-निरुत्तमं, नयरं रायपुत्तो पुरोहियपुत्तो य धाहेति पासंडत्थे साहुणो य, ततो सागरचंदमुणी
 जमरितेणं तत्थ गतो, साहूहिं विस्सामितो, ते य साहू संभोइया, तेहिं भिक्खावेलाए भणितो-आणिज्जड, सो भणइ-अहं
 अत्तलामितो, नयरं ठवणकुलाणि साहूह, तेहिं से चेइतो दिन्नो, सो तं पुरोहियघरं दंसित्ता आगतो, इमोऽयि तत्थेय
 पयिट्ठो, यंणं सव्वेणं धम्मलामेइ, अंतैरियातो निगयातो हाहाकारं करेतीतो, सो धनुयसुसहेणं भणइ-किं एयं
 मायि ! इति ! ते निगया चाहिं, धारं वंधंति, पच्छा भणंति-नच्चसु, सो पडिगहं ठविचा पणचितो, ते न याणंति धाएडं,
 वनंति-गुग्गामो, दोऽयि एक्कसराए आगया, मम्मसु आहया, जहा जंताणि तहा खलखलायिया, ततो निसट्ठं हणिऊण
 जगंनि इत्थादिना गतो, इज्जाणे अञ्जइ, राइणो कहियं, तेण मग्गाधितो, साहू भणंति-पाहुणतो आगतो, न याणामो,
 मंइत्तेइ इत्थानं दिट्ठो, राया आगतो, तेण खामितो, नेच्छइ मोत्तुं, जइ पययंति तो मुयाभि, ताहे पुच्छिया, पडिस्सुयं,
 यतो जगन्ध मत्थ पायिया, जहा सट्ठाणे ठिया संधिणो, लोयं काऊण पपाविया, रायपुत्तो सम्मं करेइ-मम पित्तिवत्ति,
 तेहिं इत्थानं इत्थानं अहं एण्ण करेइ पपाविया, दोवि मरिऊण देवलोणं गया, संगारं करेति, संगारो नाम सङ्केतं;

लो पदमं पयइ तेण सो संयोहिययो, पुरोहियसुतो घइऊण तीए दुगुंछाए रायनिहे मेईए पोहे आगतो, तीसे सेट्ठिणी यथं-
सिया, सा एसा मलं चिकिणइ, तीए भण्णइ-मा अणत्थ हिडाहि, अहं सयं किणामि, एवं दिवसे दिवसे आणेइ, एवं
तात्तिं पीइं घणा जाया, ताहे तीसे सेट्ठिणीए घरस्स समोसिया ठिया, समोसिया नाम पातिवेसनी, सा य सेट्ठिणी निंदु,
ततो मेदीए रइस्सियं येय पुत्तो दिओ, सेट्ठिणीए पूया मया जाया, सा मेईए गहिया, पच्छा सा सेट्ठिणी तं दारगं मेईए
पाएणु पावेइ-तुग्ग पभावेण जीयउत्ति, तेण से नामं कयं मेयजोत्ति, संग्हितो, कलातो गहियातो, संयोहिज्जतो वेयेण न य
सतुग्गइ, ताहे अट्ठण्हं इग्गफत्तगणं एगदियसेणं पाणिं गाहितो, सिवियाए नगरं हिडइ, देवोऽवि मेयं अणुपचिओ रोविड-
मारओ, जइ मम धूया जीवन्ती तीसेयि अजविवाहो कतो होतो, भत्तं च मेयाण कयं होन्तं, ताहे ताए मेइए जहावत्तं
सिद्धं, ततो रुढो देवाणुभावेणं गंतुं सिवियातो पाडितो, भणितो-तुमं असरिसीतो परिणेसि, खड्डाए छूढो, ताहे देवो भणति-
किइ इयाणिं?, सो भणति-महतो अवन्नो जातो, तो एत्तो मोएहि, तो कंचि कालं अच्छामि, (केत्तियं?, वारस वारिसाणि,
तो भणइ-किं करेमि?, भणति-एण्णो धूयं दयावेहि, तओ) सवातो किरियातो ओहाडियातो भविस्सति, ताहे से छगलतो
दिओ, सो रयणाणि घोसिरइ, तेण रयणणं धालं भरियं, तेण पिया भणितो-एण्णो धूयं वरेह, रयणाणं धालं भरित्ता
गतो, किं मग्गसि?, धूयं, निच्छूढो, एवं दिवसे दिवसे धालं रयणाणं भरिऊण गच्छइ, राया मेण्हइ, अभओ भणइ-कत्तो
रयणाणि?, सो भणइ-छगलतो हइइ, अभओ भणइ-अग्गं दिज्जव, आणीतो, मडगंघाणि घोसिरइ, अभतो चित्तइ-देवा-
णुभावो एत्तो, किंतु परिक्खिज्जव, ततो भणितो-राया दुक्खं वेभारपययं सामि वंदतो जाइ, रहमगं करेह, सो कतो,

अज्जावि दीसइ, भणितो-पागारं सोवणं करेह, कतो, पुणोऽवि भणितो, जइ समुहमाणेसि, तत्थ प्हातो सुद्धो होहिसि तो ते दाहामो, आणीतो, वेलाए प्हाविओ, दिण्णा घूया, कतो विवाहो य सिवियाए हिंडतेण, तातोऽवि से अण्णातो आणीयातो, एवं भोगे भुंजइ, वारस वरिसाणि, पच्छा वोहितो, महिलाहिवि वारस वरिसाणि मगियाणि, दिग्गानि, चउवी-साए यासेहि सयाणिवि पपइयाणि, नयपुदी जातो, एकलविहारपडिमं पडिवन्नो, तत्थेव रायगिहे हिंडइ, सुवणकार-निहमइगतो, सो य सेणियस्स सोवणियाणं जवाणं अट्टसयं करेइ, चेइयच्चणियाए, ते परिवाडीए करेइ, तिसंशं, तस्स गिहं साह अतिगतो, तस्स एगाए यायाए भिक्खा निनीणिया, ततो सो मज्जे गतो, ते य जवा कौचगेण गिलिया, सो य आगतो, न पेच्छइ, रण्णो य चेइयच्चणियाए वेला दुक्कइ, अज्जा अट्ट खंडाणि कीरामित्ति, साहुं संकति, पुच्छइ, तुण्हको अरुछइ, ताहे सीसावेढेण वंधइ, भणितो य-साह केण गहिता !, ताहे तहा आवेढितो जहा भूमीए अच्छीणि पडियाणि, कुंचगो दाहं फोडेन्तेण सिलिकाए आहतो गलए, तेण ते जवा वंता, लोगो भणइ-पाव ! एते ते जवा, सोवि भयवं तं घेयणं अहियासंतो कालगतो सिद्धो य, लोगो आगतो, दिट्ठो मेयज्जो, रण्णो कहियं, वज्झाणि आणत्ताणि, घरं चइत्ता पपइयाणि भणंति-सायग ! धम्मेण वहुहि, सुक्काणि, भणइ-जइ उप्पययह तो ते कवल्लीए कहेमि, एवं समइयं अप्पगे परे य काययं ॥ तथा च कथानकार्थे देशप्रतिपादनार्थमाह—

जो कुंचगावराहे पाणिदया कुंचगं तु नाइक्खे । जीवियमणुपेहंतं मेअज्जरिसिं नमंसामि ॥ ८६९ ॥

यः क्रीयाकस्यापराधे सति प्राणिदयया हेतुभूतया सूत्रे विभक्तिलोप आर्पत्वात्, कौत्रकं नाचटे एव, तुशब्द एव-

फाराधौ भिन्नक्रमश्च, अपितु स्वभाणत्यागं व्यवसिता, तमनुकम्पया जीवितमात्मनोऽनपेक्षमाणं मेतार्थयि नमस्यामि ॥
निष्फेडिआणि द्रुमिदि सीसावेढण जस्स अच्छीणि । न य संजमाओं चलिओ मेअज्जो मंदरगिरि च ॥ ८७० ॥

निःस्फेडिते-निष्कासिते भूमौ पातिते इति, अत्र द्वे अपि शीर्षवेदेन-शिरोबन्धनेन यस्याक्षिणी, स एवमपि कदर्थ्यमानो-
ऽनुकम्पया न च-नैव चदन्दस्यायधारणार्थत्वात्, संयमाच्छलितो मेतार्थो मंदरगिरिवत् स्वस्थानाद् वातादिभिरतस्तं मेतार्थयि
नमस्यामीति सन्ग्रहः । द्वारम् । इदानीं सम्यग्वादे कथानकम्-सुकमिणीए णगरीए जियसत्तू राया, तस्य भद्रा नाम
पियाइणी, पुत्रो ते वत्तो, मामगो से दत्तस्स अज्जाकालगो, सो य पयइतो, सो य दत्तो जूयपसंगी मज्जपसंगी ओलणि-
उमारज्जो, पहाणदंडो जातो, कुलपुत्तए भिदिता राया धाडितो, सो राया जातो, जण्णा अणेण सुवह् जह्वा, अयणया तं मामगं
पेच्छइ, तुट्ठो भणइ-धम्मं सुणेमि, ततो पुच्छइ-जण्णाणं किं फलं ?, सो भणइ-किं धम्मं पुच्छसि ?, धम्मं कहेइ, पुणोऽवि
पुच्छइ, नरगाणं पंधं पुच्छसि ?, अधम्मफलं कहेइ, पुणोऽवि पुच्छइ, असुभाणं कम्माणं उदये पुच्छसि ?, तंपि परि-
कहेइ, पुणोऽवि पुच्छइ, ताहे भणइ-नरया फलं जण्णाणं, रुट्ठो भणइ-को पच्चतो ?, आयरितो भणइ-जह्वा तुमं सत्तमे
दियसे सुणगकुंमीए पच्चिहिसि, एयइवि को पच्चतो ?, जह्वा तुमं सत्तमे दियसे सत्ता मुहे गमिस्सइ, रुट्ठो भणइ-तुज्झ को
मच्च ?, भणइ-अहं सुदरं फालं पयज्जं कालं देवलोणं गच्छिस्सामि, रुट्ठो भणइ-रुंमह, ते दंडा निघिणा, तेहिं सो वेय
राया आवाहितो-एहि लेण एयं वंधिता अप्पेमो, सो य पच्छओ अच्छइ, तस्स दियसा विस्सरिया, सत्तमे दियसे राय-
पहं सोदावेइ, मणुस्सेहिं रक्खावेइ, एणो य देवकुलिगो पुप्फकरंडगहत्थगतो पच्चसे पविससि, सण्णा वोसिरित्ता पुप्फेहिं

प्रोद्गादेद, रायाणि सत्तमे दिवसे आमचण्डगरेण नीड, जागि तं नमणं मारेमि, जाय अण्णेणं आसकिसोरेणं सह पुप्फेहिं
 मन्निगिया मरेण मन्ना, पादो भूमीए आहतो, ताहे तेण मन्ना मुहमतिगया, तेण पायं-जहा मारिजामि, ततो दंडाण
 अण्णपुट्टाए नियत्तिमरयो, ते दंडा जाणंति-नूणं रास्सं भिन्नं, जाय घरं पविसइ ताव गेण्हामो, गहितो, इयरो राया
 भाणीतो, तेण पुंभीए गुणए तं च दुभित्ता दारं दिन्नं, हेट्ठा अग्गी पज्जालितो, ते गुणया ताविजंता रांसलंडेहिं
 सिद्धंति, एवं सम्मायातो दायवो जहा कालगजेणं ॥ तथा चागुमेधार्यमभिधिसुराह—

दस्सेण पुच्छिओ जो जन्नकलं कालओ तुरमणीए । समयाइ आहिणं सम्मं दुदअं भयंतेणं ॥ ८७१ ॥

दूणेन धिग्जातिनृपतिना यः कालको मुनिः पृष्टो यक्षफलं तुरमिण्यां नगर्यां, तेन भदंतेन-परमकल्याणयोगिना सम-
 तथा आहितेन-मयस्यतया गृहीतेन इदलोक्तभयमनपेक्ष्य सम्यक् उक्तं, मा भूद्रचनादधिकरणप्रवृत्तिः ॥ द्वारम् ॥ समा-
 ग्द्वारमिदानीं, तत्र कथानकम्—

एवो धिज्जाइतो पंडियमानी, सारणं लिसइ, सो वाए पइन्नाए उग्गाहिऊण पराजिणिता पयाचितो, पच्छा देवयाए
 पोइयस्स उपागयं, दुगुंछं न मुंचति, सन्नायगा य से उवसंता, आगारी से नेहं न छुइइ, कम्मणं दिअं, कहं मे वसे
 होन्ना ?, मतो, देयलोने उववन्नो, मायि तण्णियेदेण पयइया, अणालोइय चेव कालं काऊण देयलोने उववन्ना, ततो सो
 नइस्स रायणिहे नगरे धणगत्ययाहो, पंच से पुत्ता, तस्स चिलाइया चेडी, तीसे पुत्तो उववन्नो, नामं य से कयं चिलाइ-
 गोति, इयरीपि तस्सेय धणस्स पंचण्हं पुत्ताणमुवरि दारिया जाया, सुसमा से नामं कयं, सो य चिलागो तीए चाल-

गातो विद्रो, अगालीओ करेइ, ताहे निच्छूढो, सीहगुहं चोरपछिमतिगतो, तत्थ अगपहारी निरसंखो य, चोरसेणावती
मनो, मो सेणावती जातो, अग्रया चोरे भणइ-रायनिहे घणो नाम सत्यबाहो, तस्स धूया सुसमा नाम दारिया, तहिं
पचागो, धणं नुबं मुसमा मगं, ततो ओसोयणिं दाउं णमं साहंता आगया, धणो सह पुत्तेहिं आधरिसिओ, तेऽवि तं
तदं पयिसिचा चेहिं गहाय पहायिया, धणेण नगरगोत्तिया सहायिया मम धूयं नियत्तेह, दयं दुज्जं, चोरा भग्गा, लोगो
धणं गहाय नियत्तो, इदरो सह पुत्तेहिं चिलायस्स भगलो लगो, चिलातोवि दारियं गहाय नस्सइ, जाहे सरीरेण न तरइ
तुलमं पदिउं, इमेऽवि दुक्का, ताहे सुसमाए सीसं गहाय पयित्तो, इदरे धाडिता नियत्ता, चुहाए परिताविजंति, ताहे धणो
पुत्ते भणइ-ममं मारेत्ता ताह, ताहे नगरं घच्छ, ते नेच्छंति, जेढो भणइ-ममं मारित्ता खाह, एवं जाय डहरतो, ताहे
पिया ते भणइ-मा अन्नमन्नं मारेमो, एएणं चिलाएणं ववरोयियं मुसमं खामो, एवं ते आहारिया पुत्तिमंसं, एवं सपसाहु-
स्तपि आहतो पुत्तमंसोयमो कारणितो, उक्तं च-“अणलेपधोपाद्गन्धसङ्गयोगभरमात्रयात्रार्यम् । पन्नग इवाभ्ययहरेवाहारं
पुप्रपत्यच ॥ १ ॥” (प्रशमरतो) तेण आहारेण नगरं गया, पुणरवि भोगाण आभागी जाया, एवं साध्रवि
नेणाणमुहस्त, सोऽपि चिलातो तेण सीसेणं हत्थगतेणं बिसामूढो जाय एगं साहुं आयावेंतं पेच्छइ, तं भणति-मम संले-
येण धम्मं कहेदि, मा एवं ते सीसं पाडिस्सामि, साहुणा भणितो-उयसमो विवेगो संवरो य, एयाणि गहाय एगंतं गतो,
तत्थ नितिउमारब्धो-उयसमो कायपो कोहाईणं, अहं च कुब्धो, तहा विवेगो धणसयणस्स कायपो, ततो तं सीसं असिं
च एवेइ, तहा गंपरो इंदियसंवरो णोइंदियसंवरो य सो कायपो, एवं ज्ञायइ, जाय ओदियगंघेण तं कीडियातो खाइमा-

रुद्धातो, सो ताहिं जहा चालणी तहा कतो, पायसिराहितो जाव सीसकरोडी ताव गयातो, तहवि न झाणातो. चलितो ॥
तथा बामुमेपार्थ प्रतिपादयन्नाह—

जो तिहिं पणहिं सम्मं समभिगओ संजमं समारूढो । उवसम-विवेग-संवर चिलाइपुत्तं नमंसाभि ॥ ८७२ ॥
यः त्रिभिः पादैः 'सम्मं'ति सम्यक्स्यं समभिगतः—प्राप्तः, तथा संयमं समारूढः, कानि त्रीणि पदानीत्यत आह-उपशमो
विवेकः संवर इति, तत्रोपशमः—क्रोधादिनिग्रहः विवेकः—स्वजनसुवर्णादित्यागः, संवरः—इन्द्रियनोद्विद्रियगोपनं, तमित्थंभूत-
मुपशमविवेकसंवरलक्षणपदत्रयश्रवणतः संयमसमारूढं चिलातीपुत्रं नमस्यामि ॥

अहिसरिआ पाएहिं सोणिअगंधेण जस्स कीडीओ । त्वायंति उत्तमंगं तं दुक्करकारयं वंदे ॥ ८७३ ॥
अभियुताः—प्रविष्टाः पादाभ्यां शोणितगन्धेन यस्य अविचलिताध्यवसायस्य कीटिका भक्षयंति उत्तमाङ्गं, शोणितगन्धेना
यस्य पादशिराभिः प्रविश्य कीटिका मध्यभागं भक्षयन्त्यस्तावद् गता यावदुत्तमाङ्गम्, उपरिष्टाच्चालनीव काणितमित्यर्थः,
तमित्थं दुक्करकारकं धन्द्वे, चिलातीपुत्रमिति वर्तते ॥

धीरो चिलाइपुत्तो मूङ्गलियाहिं चालिणिव कतो । सो तहवि खज्जमाणो पडिवन्नो उत्तमं अट्ठं ॥ ८७४ ॥
धीरः—सत्त्वसम्पन्नश्चिलातीपुत्रः 'मूङ्गलियाहिं' इति कीटिकाभिर्भक्ष्यमाणश्चालनीवत् कृतः यस्तथापि—तेनापि प्रकारेण
खाद्यमानः सन् प्रतिपन्न उत्तमार्थं, शुभपरिणामापरित्यागात् ॥

अद्धाइज्जेहिं राइविएहिं पत्तं चिलाइपुत्तेणं । देविंवामरभरणं अण्छरगणसंकुलं रम्मं ॥ ८७५ ॥

अर्गन्तृतीयं रात्रिर्द्वितीयः-अदोरात्रः प्राप्तं चिलातीपुत्रेण देवेन्द्रस्यैव अमरभवनं देवेन्द्रामरभवनम् अप्सरोगणसङ्कुलं रम्यमिति ॥ द्वारम् ॥ सर्वेपद्वारमधुना—

सयसाहस्रं गंधा सदस्स पंच य द्विवद्वमेगं च । ठविआ एगसिलोगे संखेवो एस नायवो ॥ ८७६ ॥
चत्तारि पालतयस्सी मयसाहस्से गंधे काउं जियस्सनुं रायाणमुवट्ठिया-अम्ह सत्थाणि सुणेहि, तुमं पंचमो लोगपालो, तेण भणियं-केत्तिवं ? ते भणंति-चत्तारि संहियातो सयसाहस्सीतो, सो भणइ-एच्चिरेणं कालेणं मम रज्जं सीयइ, ततो अज्जं अदं कयं, सहवि राया न पडिच्छइ, एवं अज्जं अदमोसारिज्जंतं जाव एक्केको सिलोगो ठितो, तं पि न सुणइ, ताहे तेहि चउहि नियमयपदरित्तणसहियो एक्को सिलोगो कतो, स चायम्-“ जीणं भोजनमात्रेयः, कपिलः प्राणिनां दया । वृक्षरगतिरविश्वासः, पाशालः स्त्रीषु माद्वयम् ॥ १ ॥ ” आत्रेय पयमाह-जीणं भोजनं सेवनीयमारोग्याधिना, एवं प्रत्येकं यो नना कार्यो, एवं सामायिकमपि चतुर्दशपूर्वोपसद्वात् संज्ञो वर्त्तते इति ॥ गतं सर्वेष्वप्यारम्भम्, इदानीमनवय्यारं, तत्र कथानकम्-चसंतपुरे नगरे जियस्सन् राया, धारिणी देवी, तीसे पुत्तो धम्मरुई, सो य राया धेरो, अन्नया ताव सो पय-इउसामो धम्मरुईस्स रज्जं दाउमिच्छइ, सो मायरं पुच्छइ-कीस तातो रज्जं परिचयइ ? सा भणइ-रज्जं संसारवज्जणं, सो भणइ-ममपि न कज्जं, ततो सोऽपि सह पियरेण तावसो जातो, तत्थ अमावासा होहिच्चि गंडओ घोसेइ आसमेसु-कण्डे अमावसा होहि, इतो पुप्फफळणं संगदं करेह, कण्डं न वट्टेइ छिदिउं, धम्मरुई चित्तेइ-सयकालं न छिदेज्जा तो सुंदरं होन्ना, गण्णया ताह् अमायासाए तावसासमस्स अट्टरेण वोळंति, ते धम्मरुई पेच्छिउज्जण भणति-भयवं ! किं तुज्जं अणा-

पुटो नहिय १, तो जडविं जाह, ते भणंति-अन्हं जावजीवं अणाकुट्टी, सो संभंतो चिंतिउमारद्धो, साह्रवि गया, जाई संभरिया, पत्तेवहुजो जातो ॥ अमुमेयार्धमभिधितसुराह—

सोऊण अणाउट्ठिं अणभीओ यज्जिऊण अणगं तु । अणवज्जयं उवगओ धम्मरूहं नाम अणगारो ॥ ८७७ ॥
 श्रुत्या-आकर्ण्य आकुट्टनमाकुट्ठिः-छेदनं, हिंसेत्यर्थः, न आकुट्टिरनाकुट्ठिः तां सर्वकालिकीमाकर्ण्य 'अणभीतः' अणवणेति दण्डकथातुः, अणति-गच्छति तासु तासु योनिषु जीयोऽनेनेति अणं-यापं तन्नीतः वर्जयित्वा अणगं तु, परित्यज्य सावद्ययोगमित्यर्थः, वर्जनीयो वर्ज्यः अणस्य वर्ज्यः अणवर्ज्यः तद्भावस्तत्ता तां अणवर्ज्यतामुपगतः-प्राप्तः, साधुः संबृत्त इति भावः, धर्मरूचिर्नामानगाः ॥ गतमनवद्यद्वारम्, यमप्रति परिज्ञानद्वारम्, तत्र कथानकमिलापुत्रस्य, तच्च प्रागेवाभिहितमिति गार्थोच्यते—परिजाणिऊण जीये अज्जीवे जाणणापरिद्याए । सावज्जजोगकरणं परिजाणइ सो इलापुत्तो ॥ ८७८ ॥

परिज्ञाय जीवान् अजीवांश्च 'जाणणापरिण्णाए'ति ज्ञपरिज्ञया सावद्ययोगकरणं पडिजाणइ सो इलापुत्तो, सावद्ययोगत्रियां परिजाणइत्ति प्रत्याख्यानपरिज्ञया परिजानाति स इलापुत्रः ॥ गतं परिज्ञानद्वारम्, इदानीं प्रत्याख्यानद्वारम्, तत्र कथानकम्-तेतलिपुरं नगरं, कणगरहो राया, पडमावती देवी, राया भोगलोओ जाए जाए पुत्ते वियंनेइ, तेतलिसुतो अमच्चो कळादो, तेण मूसियारो सेट्ठी तस्स धूया पोट्टिला आगासतले दिट्ठा, मगिया लज्जिया, अमच्चो पडमावती य परोप्परं भणंति-एणं कहवि कुमारं संरक्खामो, सो तव मम य भिक्खाभायणं भविस्सति, मम उदरे पुत्तो एयं रहस्सगयं सारवेमो, संपत्तीए पोट्टिया देवी य समं चेव पसूया, पोट्टिलाए दांरिया देवीए दिट्ठा, देवीए कुमारो पोट्टिलाए, सो संबद्धइ, कलातो य

मिण्डइ, अन्नया पोष्टिळा तेतलिस्स अणिद्धा जाया, नाममहि न मेण्हइ, अन्नया सा पयइयातो पुच्छइ-अथि किंचि जाणह ?
जेण अहं पिया होज्जा, तातो भणंति-न चट्टइ एवं कहेवं, धम्मो कहितो, संवेगमावण्णा पुच्छइ-पययामि, भणइ-जह
संघोहेसि, ताण पडिस्सुयं, सामन्नं काउं देवलोगं गया, सो य राया मतो, ताहे फरस्स दंसेइ कुमारं रहस्सं च भिंदेइ,
ताहे सो रज्जे अहिसित्तो, माया कुमारं भणइ-तेयलिसुयस्स सुहु येहेज्जासि, तस्स पहावेण तं राया जातो, तस्स नामं कयं
कणगज्जतो, ताहे सवट्ठणेणु अमणो ठावितो, देवो तं वोहेइ, न संबुज्जइ, ताहे रायाणं विपरिणामेइ, जतो ठाइ ततो
राया परम्भुहो ठाइ, भीतो परमागतो, सोऽपि परिणयो नाढाइ, सुद्धयरं भीतो, ताहे तालपुडं विसं खाइ, न भरइ, कंको
अती संधे पाहितो, न छिंदइ, उब्बंघइ, रज्जू छिन्ना, पच्छा पाहाणं गलए वंधित्ता अत्थाहं पाणियं पयिसइ, तत्थवि
धाहो जातो, ताहे तणकूहे अग्गि काउं पयिट्ठो, तत्थवि न डक्कइ, ततो नगरीतो निक्खिज्जा अडविं पयिसइ, तत्थ जाय
रणमेत्तं जाइ तो इत्थी पेमेण आगच्छइ, पुरतो महती पवायस्सुद्धा, उभतो बहलंघयारेण अचक्खुफासो, मज्झे य सरा
पडंति, ताहे तत्थ टितो चित्तेइ-पोष्टिळा जइ मं निथारेजत्ति, एवं वयासी-ह पोट्टिळे ! आवसो पोट्टिळे ! कत्तो वयामो ?,
आलायगे भणइ, जहा तेतलिणाए, ताहे सा भणइ-भीयस्स भो ! खलु पयज्जा ताणं, आवरस्स भेसज्जकिंचं, संतस्स
याहणकिंचं, महाजले बहणकिंचं, पयमादी आलायगा, तं दट्ठण संबुज्जो, भणइ-रायाणं उयसामेहि, मा भणिदिति-रुद्धो पय-
इतो, ताप साहरियं, ताव समंततो मग्गिज्जइ, रण्णो कहियं, सह मायाए निगतो, खामेत्ता पवेसितो, निक्खमणं, सिवियाए
नीणितो, पपइतो य ॥ नूणिंकारस्स्येवं कथितवान्-“भीयस्स खलु भो ! पयज्जा ताणं आवरस्स भेसज्जकिंचमिचाइ आ-

दागमे दोचंयि तचंयि यइत्ता दागमेय थिसिं पाउब्भूया तामेव दिसिं पडिगया, ततो णं तरस अणुचिंतेमाणरस सुभेणं
 वरिणामेणं ततितरारणं समुप्पणं, एवं राउ आहं जंयुदीये महाविदेहे पुक्खलावइविजाए पौडरगिणीए नयरीए महापउमे
 नाम राया होत्था, थेराणं अंतिए पपइए, सामाइयमाइयाइं चउइस पुपाइं अहिजित्ता चइइं यासाइं सामन्नपरियाणं
 पाउणिता मासियाए गंलेइणाए आलोइयपडिफंते समाहिपत्ते फालं किचा महासुक्के कप्पे देवत्ताए उवयन्ने, तए णं तओ
 यइत्ता इहेय जंयुदीये दीये भारहे घासे तेतलिपुरे नयरे तेतलिरस अमयरस दारए जाते, तं सेयं खलु मम पुपदिट्ठां मह-
 पयाइं तयमेव उयसंजिक्काणं विहरित्तए, ततो जेयेव पमयवणो उज्जाणो तेणेव उयगम्म असोगयरपायवसस हेट्ठा सुहनि-
 नत्ते, तए तस्म अणुचिंतेमाणस्स पुयाधीयाइं चोइसपुपाइं सयमेव अभिसमन्नागयाइं, ततो णं से सुभेण अज्झवसा-
 जेणं केगली जाते, अइत्तंनिहिसेहि देवेहि महिमा कया, इमीसे कइए लउहे समणे कणगज्जओ राया मायाए समं
 ममदीए आगंतूण दागमेइ, धम्मं कइइ, सायगे जाते; भयवं केवली अज्झयणं भासइ, एवं तेण पक्खलाणेण समया
 कया, सायद्ययोगाः प्रत्याख्यानपरिज्ञाता इत्यर्थः ॥ अत्र गाथा—

पगररो इव दंहुं जीयाजीये य एण्ण-पावं च । पक्खलाया जोगा सांचज्जा तेअलिसुएणं ॥ ८७९ ॥

प्रत्यक्षानिय इन्द्रा जीयाजीयान् पुण्यं पापं च सम्यक् चतुर्दशपूर्वसरणात् प्रत्याख्याता योगाः साध्याः तेतलिसुतेन ।
 गतं निरुक्तिद्वारम् ॥

समाप्ता उपोद्घातनिर्युक्तिः ॥

अथ सूत्रसार्धादकनिर्युक्त्यवसरः, सा च प्राप्तावसराऽपि नोच्यते, यस्मादसति सूत्रे कस्यासाविति, ततः सूत्रानुगमे तां परयामः, आह-यद्येवं किमिति तस्याः खल्विहोपन्यासः १, उच्यते-निर्युक्तिमात्रसामान्यात् । सम्यगिति सूत्रानुगमोऽवसरमासः, तत्र सूत्रमुच्चारणीयं, तच्च किंभूतमिति लक्षणाया—

अप्यगंगप्रमदन्तं पत्नीसादोसविरहियं जं च । लखणजुत्तं सुत्तं अट्टहि य गुणेहि उचवेयं ॥ ८८० ॥

अल्पप्रन्थं च तत् महार्थं चेति विशेषणसमासः, अल्पप्रन्थमहार्थं यथा 'उत्पादव्ययघ्नौच्ययुक्तं सदि'त्यादि सूत्रम्, अधिकृतसामायिकद्वयं वा, यच्च द्वात्रिंशदोषविरहितं तत् सूत्रम्, के ते द्वात्रिंशदोषाः १, उच्यते—

अलिप १ मुयघायजणयं २ निरत्थ ३ मयत्थयं ४ छलं ५ दुहितं ६ ।

निरत्सार ७ महिय ८ मृणं ९ पुणरुत्तं १० बाह्य ११ मजुत्तं १२ ॥ ८८१ ॥

कमभिन्न १३ वयणभिन्नं १४ विभित्तिभिन्नं १५ च लिंगभिन्नं १६ च ।

अणभिहिय १७ मपय १८ मेव य सभावहीणं १९ ववहियं च २० ॥ ८८२ ॥

काल २१ जति २२ छविदोसो २३ समयविरुद्धं २४ च वयणमेत्तं २५ च ।

अत्थायत्ती दोसो २६ य होइ असमासदोसो २७ य ॥ ८८३ ॥

उयमा २८ रूपगदोसो २९ निषेस ३० पयत्थ ३१ संधिदोसो ३२ य ।

एष उ सुत्तदोसा यत्तीसं भौति नायघा ॥ ८८४ ॥

तत्रालीकं द्विधा-अभूतोद्भावनं भूतनिहवश्च, तत्र अभूतोद्भावनं यथा प्रधानं जगतः कारणमित्यादि, भूतनिहवो यथा नास्त्यात्मेत्यादि १ उपधातजनकं-सत्त्वोपधातजनकं, यथा वेदविहिता हिंसा धर्माय इत्यादि २ वर्णक्रमनिर्देशवत् निरर्थकम्, आरादेशादिवत् इत्यादिबद्धा ३, पौर्वापर्यायोगाद् असम्बद्धार्थमपार्थक्यं यथा दश दाडिमानि पडपूपाः कुण्डमजाजिनं पल्लपिण्डः त्वर कीटिके दिशमुदीचीं स्पर्शनकस्य पिता प्रतिशीन इत्यादि ४ अर्थविकल्पोपस्था घचनविधातः छलं, वाक्छलादि, यथा नयकम्बलो देवदत्त इत्यादि ५, द्रोहस्वभावं द्रुहिलं, यथा-‘यस्य दुर्जिनं लिच्येत, हत्वा सर्वमिदं जगत् । आकाशमिव पङ्केत, नासौ पापेन युज्यते ॥ १ ॥’ ६ कलुषं वा द्रुहिलं, येन समता पुण्यपापयोरपद्यते, यथा-“एतावानेव लोकोऽयं, यावानिन्द्रियगोचरः । भद्रे ! वृक्षपदं पश्य, यद्वदन्ति बहुश्रुताः ॥ १ ॥” इति, निस्सारं-परिफल्गु, यथा वेदवचनं ७, अधिकं-वर्णादिभिरभ्यधिकं ८, तैरेव हीनमूनं ९, अथवा हेतूदाहरणाधिकमधिकं, यथा-अनित्यः शब्दः श्रुतकल्पप्रयत्नानन्तरीयकत्वाभ्यां घटपटवदित्यादि ८, ताभ्यामेव हीनमूनं, यथा अनित्यः शब्दो घटवत्, अनित्यः शब्दः कृतकत्वादिति ९, शब्दार्थयोः पुनर्वचनं पौनरुक्त्यमन्यत्रानुवादात्, अर्थादापन्नस्य स्वशब्देन पुनर्वचनं च, तत्र शब्दपुनरुक्तमिन्द्र इन्द्र इति, अर्थपुनरुक्तमिन्द्रः शक्र इति, अर्थादापन्नस्य स्वशब्देन पुनर्वचनं यथा-देवदत्तो दिवा न भुङ्क्ते चलवान् पट्विन्द्रियश्च, अर्थादापन्नं रात्रौ भुङ्क्ते इति, तत्र यो ज्ञात-दिवा न भुङ्क्ते रात्रौ भुङ्क्ते स पुनरुक्तमाह १०, व्याहतं नाम यत्र पूर्वेण परं व्याहन्यते, यथा ‘कर्म चास्ति फलं चास्ति, कर्त्ता नास्ति च कर्मणा’ मित्यादि ११ अयुक्तम्-अनुपपत्तिक्षमं, यथा-‘तेषां कटतटभ्रष्टैर्गजानां मदविन्दुभिः । प्रावर्त्तत नदी घोरा, हरत्यम्बथवाहिनी ॥ १ ॥’ इत्यादि १२,

क्रमभिन्नं यत्र यथासत्प्रमनुदेशो न क्रियते यथा 'स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राणामर्थाः स्पर्शरसगन्धवर्णशब्दा' इति वक्तव्ये स्पन्दरूपशब्दगन्धरसा इति त्रयादित्यादि १३, वचनभिन्नं यत्र वचनव्यत्ययो, यथा वृक्षावेतौ पुष्पिता इत्यादि १४, विभक्ति[वि]भिन्नं च यत्र विभक्तिव्यत्ययः, यथैष वृक्ष इति वक्तव्ये एष वृक्षमित्याह १५, लिङ्गभिन्नं यत्र लिङ्गव्यत्ययः, यथा इषं स्त्रीति वक्तव्ये अयं स्त्रीत्याह १६, अनभिहितं-स्वसिद्धान्तेऽनुपदिष्टं, यथा सप्तमः पदार्थो दशमं द्रव्यं वा धेदोषिकस्य, प्रधानपुरुषाभ्यधिकं सात्त्वयस्य, चतुःसत्यातिरिक्तं शाक्यस्येत्यादि १७ अपदं यत्र पद्ये विधातव्येऽन्य-च्छब्दोऽभिधानं, यथा आर्यापादे चैतालीयपादाभिधानं १८, स्वभावहीनं यद्वस्तुनः प्रत्यक्षादिप्रसिद्धं स्वभावमतिरिच्य-न्यथावचनं यथा शीतोऽग्निः मूर्च्छिमदाकाशमित्यादि १९, व्यग्रहितं नाम अन्तर्हितं, यत्र प्रकृतमुख्य्याप्रकृतं विस्तरतोऽभि-धाय पुनः प्रकृतमधिक्रियते, यथा हेतुकथामधिकृत्य सुसिद्धंतपदलक्षणप्रपञ्चमर्थशास्त्रं चाभिधाय पुनर्हेतुवचनं २०, का-लदोषः जतीतादिकालव्यत्ययः, यथा रामो वनं प्राविशदिति वक्तव्ये प्रविशतीत्याह २१, यतिदोषः अस्थानविच्छेदः अकरणं वा २२, छतिः अलंकारविशेषता तेन शून्यता छविर्दोषः २३, समयविरुद्धं-स्वसिद्धान्तविरुद्धं, यथा साङ्ख्यस्या-सत् कारणे कार्यं सद्दोषिकस्य इत्यादि २४ वचनमात्रमहेतुकं, यथा विवक्षिते भूप्रदेशे इदं लोकमध्यमिति २५ अर्थोपत्तिदोषो यनार्थादनिष्टापत्तिर्यथा ब्राह्मणो न हन्तव्य इत्यर्थाद्व्याघ्राणघातापत्तिः २६ असमासदोषो नाम समासव्यत्ययो, यदिवा

१ यद्यपि गर्वजातीनामपीति गृह्य इति छन्दोऽनुशासनवचसा सर्वेषां छन्दसां संकटः स्यात्, परं स एकप्रकरणोक्तानां दोषः, इमे आर्यापिगात्रीये भिन्नप्रकरणगते इति दोषवत्ता ।

यत्र भ्रमागविधौ सत्यममासम्भनं, यथा राजपुरुषोऽयमित्यत्र तत्पुरुषे समासे कर्त्तव्ये विदोषणसमासकरणं बहुव्रीहिकरणं
 या, यरिया असमासरणं राशः पुरुषोऽयमिति २७ उपमादोषो हीनाधिकोपमामिधानं, यथा मेरुः सर्पदोषमः, सर्पपो
 मेरुमः, विन्दुः नमुद्रोपमः समुद्रो विन्दूपम इत्यादि २८, रूपकदोषो नाम स्वरूपावयवव्यत्ययो, यथा पर्वते पर्वतरू-
 पावयवानामभिधानं समुद्रानयवानां चाभिधानमित्यादि २९, निर्देशदोषो यत्र उद्दिश्यपदानामेकवाक्यभावो न क्रियते,
 यथा देयदत्तः स्वात्पामोदनं पचतीति वक्तव्ये पचतिशब्दानभिधानं ३०, पदार्थदोषो यत्र वस्तुपर्यायिवाचिनः पदार्थस्या-
 धान्तरपरिकल्पनाश्रयणे यथा द्रव्यपर्यायवाचिनां सत्तादीनां द्रव्यादर्थान्तरपरिकल्पनमुल्लङ्घ्य ३१, सन्धिदोषो-विभ्रिष्ट-
 मतिस्तरं सन्धभावो वा ३२, एते द्वात्रिंशत् सूत्रदोषा भवन्ति ज्ञातव्याः, एभिर्वियुक्तं द्वात्रिंशदोपरहितं लक्षणयुक्तं सूत्रं
 तत् इति वाक्यदोषः, द्वात्रिंशदोपरहितं यच्चेति वचनाद्धि तच्छब्दनिर्देशो गम्यत एव, तथाऽष्टभिर्गुणै रूपेणं यत् सल्लक्ष-
 णयुक्तमिति वर्तते ॥ ते चाष्टौ गुणा इमे—

निशेसं सारवंतं च, हेतुजुत्तमलंकिणं । उदणीयं सोवयारं च, मियं महुरमेव य ॥ ८८५ ॥

निर्दोषं नाम प्रागुक्तसमस्तदोपरहितं, सारवत्-बहुपर्यायं, सामायिकशब्दवत्, अन्यव्यतिरेकलक्षणा हेतवस्तैर्युक्तं
 हेतुयुक्तं, अलङ्घ्यतम्-गपमादिभिरूपेणं, उपनीतम्-उपनयोपसंहृतं, सोपचारम्-अध्याम्याभिधानं, मितं-नियतवर्णोद्विपरि-
 माणं, मयुरं-श्रवणमनोहरं ॥ अयमेदं सर्वज्ञभाषितसूत्रलक्षणं—

अपरापरमसंविद्धं सारवं विस्ततोमुहं । अत्थोभमणवज्जं च, सुत्तं सधनुभासियं ॥ ८८६ ॥

अल्पाक्षरं नाम मितक्षरं, यथा सामायिकसूत्रं, असन्दिग्धं यत् सैन्धवशाब्दवत् लवणपटघोटकाद्यनेकार्थसंशयकारि न भवति, सारवत्-बहुपर्यायं, प्रतिमुखमनेकार्थाभिधायकं वा, विश्वतोमुखं-अनेकमुखं, प्रतिसूत्रमनुयोगचतुष्टयाभिधानात्, अस्तोभकं चर्वावैहहिकारादिपदच्छिद्रपूरणस्तोभकशून्यं, स्तोभका निपाता इति पूर्ववैयाकरणेषु प्रसिद्धेः, अनवद्यम्-अग-
ह्यमहिंसाप्रतिपादकं, न 'पट्' शतानि नियुज्यन्ते, पशूनां मध्यमेऽहनि । अन्वमेधस्य वचनात्, न्यूनानि पशुभिस्त्रिभिः ॥ १ ॥
इत्यादियचनमिव हिंसाभिधायकं, एवंभूतं सूत्रं सर्वज्ञभाषितमिति ॥ ततः सूत्रानुगमात् सपदच्छेदसूत्रोच्चारणरूपात् सूत्रेऽनुगते, किमुक्तं भवति ? अनवद्यमिति निश्चिते सूत्रपदनिक्षेपलक्षणः सूत्रालापकन्यासः प्रवर्त्तते, तदनन्तरं सूत्रस्पर्श-
कनिर्युक्तिः चरमानुयोगद्वारा विहिता नयाश्च भवन्ति, समकं चैतत्प्रतिसूत्रमनुगच्छति, तथा चाह भाष्यकृत्—सुस्तं सुत्ताणुगमो सुत्तालावगक्तो य निक्खेवो । सुत्तप्फासियनिजुत्ति नया य समगं तु वधंति ॥ १ ॥ (वि. २८०१)
सूत्रानुगमादीनां त्वयं विषयविभागः—सपदच्छेदं सूत्रमभिधाय भवति सूत्रानुगमोऽयसितप्रयोजनः, सूत्रालापकन्यासोऽपि नामादिनिक्षेपमात्रमेवाभिधाय, सूत्रस्पर्शकनिर्युक्तिस्तु पदार्थविग्रहविचारप्रत्यवस्थानाद्याभिधाय, तच्च प्रत्यवस्थानादि प्रायो नैगमादिनयमतविषयमतो वस्तुतस्तदन्तर्भावित एव नया इति, न चैतत् स्वमनीषिकाविजृम्भितम्, यत आह भाष्यकारः—
होइ कयत्थो वोत्तुं सपयच्छेयं सुयं सुयाणुगमो । सुत्तालावगनासो नामादिन्नासचिणिओगं ॥ १ ॥ (वि. १००९)
सुत्तप्फासियनिजुत्तिनियोगो सेसवो पयत्थादी । पायं सोचिय नेगमनयाइमयगोयरो होइ ॥ २ ॥ (वि. १०१०)
आह—यद्येवं क्रमस्ततः किमित्युक्तमेव निक्षेपद्वारे सूत्रालापकन्यासोऽभिहितः ? उच्यते, निक्षेपसामान्यात्, एवं हि

प्रतिपक्षिणापि भवतीत्यलं प्रमेहेन ॥ तदेवं विनेयजनानुग्रहार्थं नयानुगमादीनां प्रसङ्गतो विषयविभागः प्रदाशितः, अपुना
प्रवृत्तं प्रस्तुमः, तत्र प्रकृतमिदं-सूत्रानुगमे सूत्रमुधारणीयम्, तच्च पञ्चनमस्कारपूर्वकं, तस्याक्षेपश्रुतकन्धान्तर्गतत्वात्,
ततोऽन्गयेय सूत्रादौ व्याख्येयः, सूत्रादित्यात्, सर्वसम्मतसामयिकसूत्रादिवचनवत्, सूत्रादिता चास्य नियुक्तिकृता
सूत्रादौ व्याख्यायमानत्वादयसेया, अन्ये तु व्याचक्षते-मङ्गलत्वादेचार्यं सूत्रादौ व्याख्यायते, तद्याहि-त्रिविधं मङ्गलं-आदौ
मत्पेऽन्गमाने च, तत्र आदिमङ्गलार्थं नन्दी व्याख्याता, मध्यमङ्गलार्थं तीर्थङ्कराविगुणाभिधायकः 'तित्थयदे भयवन्ते' इत्यादि-
गायामनूतः, नमस्कारस्तदयसानमङ्गलार्थं इति, एतद्यायुकं, शास्त्रस्यापरिसमाप्तत्वेनावसानरायोगात्, न चादिमङ्गलत्व-
मप्यख्येयपदं, तस्य कृतत्वात्, करणे चानवस्थाप्रसङ्गात्, यदिया कृतं परबुद्धिमान्चाप्रदर्शनेन, न खल्वेव सतां न्यायः,
ततो गुरुरपमात् यथायधारितं तच्चार्यमेव प्रमः, सूत्रादिर्नमस्कारः, अतस्तमेव प्राख्याख्याय सूत्रं व्याख्यास्यामः, स
चोत्तरपाद्यनुयोगद्वारानुसारतो व्याख्येय इति नमस्कारनियुक्तिप्रस्तावनीमिसामाह गाथां नियुक्तिकारः—

उत्पत्ती १ निपत्तेयो २ पयं ३ पयस्थो ४ परूचणा ५ वत्थू ६ ।

अपरेय ७ पसिद्धि ८ कम्पो ९ पओमण १० कलं ११ नमुक्कारो ॥ ८८७ ॥

इत्पत्तनमुत्पादः प्रवृत्तिरुत्पाद इत्यर्थः, सोऽस्य नमस्कारस्य नयानुसारतश्चिन्तनीयः, तथा निक्षेपणं निक्षेपो-न्यासः, स
चात्र पार्ये, पचतेऽनेनेति पदं, तच्च पत्राधा-नामिकं नैपातिकं औपसर्गिकमाख्यातिकं मिश्रं च, तत्र अभ्य इत्यादि नामिकं,
च या द अद इत्यादि नैपातिकं, प्र परा इत्यादि औपसर्गिकं, पठति मुक्ते इत्याद्याख्यातिकं, संयत इत्यादि मिश्रं, तदस्य

यथासम्भवं वाच्यं, तथा पदस्यार्थः पदार्थः, स चास्य वाच्यः, तथा किमाद्ययोगद्वारैश्च प्रकरणेन रूपणा प्ररूपणा, सा च दुवि-
हा पर्युत्पत्तिविधेया, तथा वसन्त्यस्मिन् गुणा इति वस्तु तत् नमस्कारार्थं वाच्यम्, आक्षेपणमाक्षेपः, आशङ्क्येत्यर्थः,
सा चास्य कार्यो, तथा प्रतिद्धिः-तत्परिहाररूपा वक्तव्या, क्रमः-अहंदाद्यभिधेयपरिपाटी, प्रयोजनम्-अहंदादिक्रमस्य
कारणं, अथवा येन प्रयुक्तो नमस्कारे प्रवर्तते तत् नमस्कारस्य प्रयोजनमपवर्गाख्यं वक्तव्यं, फलं-नमस्कारक्रियानन्तर-
भावि स्वर्गादिकं निरूपणीयं, अन्ये तु व्यत्ययेन प्रयोजनफल्योरर्थं प्रतिपादयन्ति, नमस्कारः खल्वेभिर्द्वारैश्चिन्तनीयः,
एव गायाममुदायार्थः ॥ तत्र 'ययोर्देशं निर्देश' इति न्यायमाश्रित्य प्रथमत उत्पत्तिद्वारनिरूपणार्थमाह—

उत्पत्त्यानुत्पन्नो इत्य नयाऽऽहणेगमस्सऽनुत्पन्नो । संसाणं उत्पन्नो जइ कत्तो ? तिविहसामित्ता ॥ ८८८ ॥

उत्पन्नश्चासायनुत्पन्नश्च उत्पन्नानुत्पन्नः 'मयूरव्यंसकादय' इति विशेषणसमासः यथा कृताकृतं भुङ्क्तुमभुङ्क्तमित्यादि,
एवंप्रकारश्च समासः स्याद्वादिनामेव युक्तिमियत्तिं, न शेषस्य एकान्तवादिनः, एकत्रैकदा परस्परविरुद्धधर्मानभ्युपगमात्,
अथ स्याद्वादिनोऽपि कथमेकत्रैकदा परस्परविरुद्धधर्माध्यास इत्यत आह—'एतथ नया' इति, अत्र उत्पत्त्यनुत्पत्तिविषये नयाः
प्रवर्तन्ते, ते च नैगमादयः सप्त, नैगमो द्विभेदः-सर्वसद्वाही देशसद्वाही च, तत्र सर्वसद्वाहिणो नैगमस्य सामान्यमात्रावल-
म्बित्वात् सामान्यस्य चोत्पादव्ययरहितत्वात् नमस्कारस्यापि च तदन्तर्गतत्वादनुत्पन्नो नमस्कारः, शेषाणां देशसद्वाहिनैग-
मप्रभृतीनां उत्पन्नः, शेषा हि विशेषमाहिणः विशेषाथोत्पादव्ययशून्यस्य बान्धयेयादेरिवावस्तुत्वात्, नमस्कारश्चायं चस्तिवति
विशेषत्वात् उत्पन्न इति । आह-शेषा देशसद्वाहिनैगमसद्वादयः, सद्वाहस्य च विशेषमाहित्वं न विद्यते, ततः कथमुक्तं शेषा-

णामुत्पन्न इति !, नैप दोषः, तस्य सर्वसद्भाहिर्नैगम एवान्तर्भावविवक्षणात् । 'जइ कत्तो'त्ति यदि उत्पन्नस्तर्हि कुत इत्या-
 ह- 'तिविहसामित्ता' इति, त्रिविधं च तत् स्वामित्वं च त्रिविधस्वामित्वात्, त्रिविधस्वामिभावात्
 त्रिविधकारणादित्यर्थः, आह च- एवमन्येकत्रैकदा परस्परविरुद्धधर्माध्यासदोषस्तदवस्थ एव, तदयुक्तम्, अशेषस्यापि वस्तु-
 नस्तरयतः सामान्यविशेषात्मकत्वाभ्युपगमे नमस्कारस्यापि सामान्यविशेषात्मकत्वात्, तत्र च सामान्यधर्मः सत्त्वादिभिरनु-
 त्पादात् विशेषधर्मैरानुपूर्व्यादिभिरुत्पादादिति ॥ साप्रतं यदुक्तं 'त्रिविधस्वामित्वा'दिति तत् त्रिविधस्वामित्वमुपदर्शयति-
 समुद्घाणवायणालङ्घिओ य पढमे नयत्तिए तिविहं । उज्जुमुअ पढमयज्जं सेसनया लद्धिमिच्छंति ॥ ८८९ ॥
 समुत्थानतो वाचनातो लब्धितथ नमस्कारः, समुत्पद्यते इति वाक्यशेषः, तत्र सम्यक् सङ्गतं प्रशस्तं वा उत्थानं
 यस्मात् तत् समुत्थानं, किं तदिति चेत्, उच्यते, अन्यस्याश्रुतत्वात् तदाधारतया प्रत्यासन्नत्वात् शरीरमत्र परिगृह्यते,
 शरीरं हि नमस्कारकारणं, तस्मादेव भावसम्भवात्, ततः समुत्थानतः, तथा वाचनं वाचना-परतः श्रवणमधिगम उपदेश-
 इत्यनर्थान्तरं, सा च नमस्कारकारणं, तस्मावभावित्वादेव च, ततो वाचनातः, तथा लब्धिः-तदावरणकर्मक्षयोपशमल-
 क्षणा साऽपि कारणं तस्मावभावित्वादेव, ततो लब्धितः, चशब्दः पदत्रयान्तप्रयुक्तो नयापेक्षया त्रयाणामपि प्राधान्यख्या-
 पनार्थः, अत एवाह- 'पढमे नयत्तिए तिविहं' प्रथमे नयत्रिके त्रिविधं, अशुद्धनैगमसद्बहव्यवहाराख्ये विचार्ये समुत्था-
 नादिकं त्रिविधमपि नमस्कारकारणं, आह-प्रथमे नयत्रिकेऽशुद्धनैगमसद्बहौ कथं त्रिविधं कारणमिच्छतः ?, तयोः सामा-
 न्यमात्रयलम्बित्वात्, नैप दोषः, अशुद्धनैगमसद्बहयोर्नयत्रिकग्रहणेनाग्रहणात्, तन्मतेन नमस्कारस्योत्पत्तेरेवाभावात्,

एतच्च प्रागेव 'नैगमरसऽणुषक्षो' इत्यत्र चर्चितम्, 'उज्जुसुत्रः प्रथमवर्जं-समुत्थानाख्यकारण-
शून्यं त्रैपं कारणद्वयमेवेच्छति, समुत्थानस्य व्यभिचारित्वात्, तद्भावेऽपि वाचनालब्धिशून्यस्यासम्भवात्, 'सेस नया
लद्विमिच्छन्ती'ति शेषनयाः-शब्दादयस्ते लब्धिमेवैकं कारणमिच्छन्ति, वाचनाया अपि व्यभिचारित्वात्, तथाहि-स-
त्यामपि वाचनायां नोपजायते लब्धिरहितस्य गुरुकर्मणोऽभ्यस्य वा नमस्कारः, सत्यां तु लब्धावश्यमुपजायते, ततोऽ-
न्यव्यतिरेकाव्यभिचारात्सर्वेका कारणमिति, गतमुत्पत्तिद्वारम् । इदानीं निक्षेपः-स चतुर्धा, तद्यथा-नामनमस्कारः
स्थापनानमस्कारो द्रव्यनमस्कारश्च, तत्र नामस्थापने सुगमे, द्रव्यनमस्कारोऽप्यागमतो नोआगमतश्च,
तत्रागमतो ज्ञशरीरद्रव्यनमस्कारो भव्यशरीरद्रव्यनमस्कारो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तद्रव्यनमस्कारश्च ॥ सम्प्रति ज्ञश-
रीरभव्यशरीरद्रव्यनमस्कारप्रतिपादनार्थमाह-

निणहाइ वष भावोवउत्त जं कुज्ज सम्मदिट्ठीओ ।

निहयानाम्, जादिशब्दात् चोटिकानामाजीविकानां, यदिवा द्रव्यनिमित्तं यो मंत्रदेवताराधनादौ नमस्कारः स द्रव्य-
नमस्कारः, तत्र द्रव्यनमस्कारे उदाहरणम्-यसंतदरे नगरे लियसत्तू राया, धारणी देवी, सो अन्नया देवीए सहितो ओलो-
यणटितो दमगं पासइ, अणुंफया दोणहवि जाया, देवी भणइ-नदिसरिसा रायाणो, भरियाइं भरंति, रण्णा आणावितो,
कपालंकारो दिन्नयत्यो तेहिं लवणीतो, सो य कच्छूए गहितछतो ओलगाविज्जइ, कालंतरेण राइणा से रज्जं दिन्नं,
पेच्छइ दंडभडभोइए देवतायणपूयातो करेमाणे, सो चितेइ-अहं कस्स करेमि ?, रण्णो आययणं करेमि, तेण देवउलं

कारियं, तस्य रण्णो देयीयं य पडिमा कया, पडिमापवेसे राया देवी य आणीया, ताणि पुच्छंति-किं एयं?, सो साहइ,
 तुढो राया, सयितेयं सफारेइ, सो तिसंखं पडिमातो अचोइ, राया पडियइ, ततो तुढेण राइणा से सपट्ठाणाणि विइआणि,
 अग्नया राया दंउजत्ताए गतो तं सयंतेउरट्ठाणेसु ठविकणं, तत्थवि अंतेउरियाओ निरोइमसइमाणीतो तं चेव डवचरंति,
 सो नेच्छइ, साहे तातो भत्तगं नेच्छंति, पच्छा सणियं पविट्ठो विट्ठालितो य, राया आगतो, सिट्ठे विणासितो, रायसमाणो
 तिसयरो, अंतेउरथाणीया छफाया, अहया न छफाया, किन्तु संकादयो पमाया, मा सेणियादीणवि दयनमोफारो भवि-
 रसति, दमगथाणीया साह, कच्छयाणीयं मिच्छसं, दंडो संसारे विणियातो, एत दयनमोफारो, 'भावोचउत्त जं कुज्ज
 सस्मदिट्ठीओ' भावनमस्कारो मनोपाकार्यरूपयुकः सन् यत्सम्यग्दृष्टिः करोति शब्दक्रियाविकं ॥ अत्र च नामादिनिक्षेपाणां
 योनयो यं निक्षेपमिच्छति तत्तु उपदर्शयते-नैगमसद्व्यवहारसुसुत्राश्चतुरोऽपि निक्षेपान् मन्यन्ते, शब्दसमभिरुदैवभूतास्तु
 भायनिक्षेपमेव केवलम्, आह च भाव्यकृत-“भावं न्रिय सदनया सेसा इच्छंति सधनिकखेवे” ॥ अन्ये पुनरेवं
 व्याचक्षते-नैगमश्चतुरोऽपि निक्षेपानिच्छति, सद्भवव्यवहारां स्थापनायज्जान् त्रीन् निक्षेपान्, ऋजुसूत्रः स्थापनाद्रव्यवर्जो द्वौ
 निक्षेपो, तद्यथा-नामनिक्षेपं भायनिक्षेपं च, त्रयः शब्दा भावनिक्षेपमेव केवलमिच्छन्ति, न शेषान् त्रीन्, तथा च तेषां
 प्रत्यः-‘पउरोऽपि नेगमनयो व्यवहारो संगहो ठवणयज्जं । उजुसुत्त पढमचरिमे इच्छति भावं तु सदनया ॥ १ ॥’ तदेतद-
 गुणं, गुक्तिपरोधात्, तथाहि-नैगमनयो यदि सामान्यग्राही विज्ञेयग्राही च निर्विवादमविशेषेण स्थापनामिच्छति ततः
 सामान्यग्राही सज्जनयो विशेषायलम्भी च व्यवहारनयः कथं स्थापनां नेच्छेत्?, सर्वदेशसद्वाहिनैगमनयमतापेक्षया सद्-

हृदयवहारनयमतयोरविशेषात् एतच्चावसीयते, तत्र तत्र प्रदेशे सर्वसद्वाहिणो नैगमस्य सद्ब्रह्म देवासद्वाहिणो व्यवहारेऽन्तर्भा-
वविषयाणात्, यदप्यधादीत्-स्थापनाद्रव्यवर्जो द्वौ निक्षेपाविच्छति ऋजुसूत्र इति, तदप्यसमीचीनं, सम्यक् तत्त्वानभिज्ञा-
नात्, तथाहि-स्थापना नाम द्रव्यस्याकारविशेषः, द्रव्यं च ऋजुसूत्रनयोऽवश्यमिच्छति, केवलं न पृथक्सं, अतीतानागतयो-
र्विनिष्ठानुत्पन्नत्वेन परकीयस्यानुपयोगित्वेनावस्तुत्वान्युगमात्, उक्तं चानुयोगद्वारेण-“उज्जुसुवस्स एणे अणुवउत्ते आग-
मतो एणं दपावस्सयं, पुहुत्तं नेच्छइ” इति, तद् यदि द्रव्यं सुवर्णादिकं पिण्डाद्यवस्थायां तथाविधकटककेयूराद्याकाररहित-
तया निराकारमपीच्छति, भविष्यत्कुण्डलादिपर्यायलक्षणभावहेतुत्वात्, ततः साक्षात् साकारं (कथं) नेच्छेत्?, तस्य
ननु सुतरामन्युपगमः, तस्मात् ऋजुसूत्रोऽपि नैगमनय इव चतुरोऽपि निक्षेपानिच्छतीति प्रतिपत्तव्यमित्यलं परमान्वयप्रका-
शनेन ॥ गतं निक्षेपद्वारम्, तत्र पञ्चसु नामिकादिषु पदेषु यन्नमस्कारे पदं तदुपदर्शयन्नाह-

नेवाह्यं पदं द्रव्यभावसंकोअणपयत्थो ॥ ८९० ॥

निपतत्सर्वदादिपदपर्यन्तेष्विति निपातः, निपाते भवं नैपातिकम्, अद्यास्मादित्यादिकण, यदिवा निपात एव नैपातिकं,
विनयादेराकृतिगणत्वात् स्वार्थिक इकण, तत्र नम इति नैपातिकं पदं ॥ गतं पदद्वारम्, अधुना पदार्थद्वारमाह-‘द्रव्यभा-
संकोयणपयत्थो’ नम इति ‘णमू ग्रहत्वे’ नमनं नमः, औणादिकोऽसप्रत्ययः, अस्यार्थः-पूजा द्रव्यभावसङ्कोचनलक्षणा,
तत्र द्रव्यसङ्कोचनं करद्वारः पादाद्यवयवसङ्कोचः, भावसङ्कोचनं विशुद्धस्य मनसो व्यापारः, सूत्रे चैवं समासः-द्रव्यभावस-
ङ्कोचनात्मकः पदार्थो द्रव्यभावसङ्कोचनपदार्थः, शाकपार्थिवादिदर्शनात् मध्यपदलोपी समासः, एष चात्र भावार्थः-नमोऽ-

ईदृश इति किमुक्तं भवति ?-द्रव्यभावसङ्कोचलक्षणां भगवतामर्हतां पूजां करोमि, द्रव्यभावसङ्कोचनविषये च भङ्गवस्तु-
 दृश्यं, द्रव्यसङ्कोचनं न भावसङ्कोचनमित्येको भङ्गो, यथा पालकस्य, भावसङ्कोचनं न द्रव्यसङ्कोचनमिति द्वितीयो, यथाऽनु-
 सारयिमानयासिनां देवानां, द्रव्यभावयोः सङ्कोचनमिति तृतीयो यथा शांयस्य, न द्रव्यसङ्कोचनं न भावसङ्कोचनमिति
 शून्यो भङ्गः, इह भावसङ्कोचनं प्रधानं, द्रव्यसङ्कोचनं तु तदुल्लिखितं प्रधानं, केवलं तु विकलमेव ॥ गतं पदार्थद्वारम्,
 आपुना प्ररूपणाद्वारप्रतिपादनार्थमाह—

तुयिहा परूयणा छप्पया य नवहा य छप्पया इणमो । किं कस्स केण च कविं केवचिरं कइविहो अ भवे ॥ ८९ ॥
 द्विविधा-द्विप्रकारा प्ररूपणा-वर्णना, द्वैविध्यमेव दर्शयति-पदपदा च नवधा-नवप्रकारा, नवपदेति तात्पर्यार्थः, चक्ष-
 व्यात् पत्रपदा च, तत्र पदपदा इणमो-इयं, किं कस्याः केन वा क वा कियच्चिरं कतिविधो वा, भवेन्नमस्कारः ? ॥ तत्र
 किंद्वारप्रतिपादनार्थमाह—

किं ? जीवो तत्परिणतो (१) पुणपडियन्नओ उ जीवाणं । जीयस्स च जीवाण च पडुच पडिवज्जमाणं च (तु) ॥ ८९ ॥
 किंशब्दः दोषप्रश्ननपुंसकव्याकरणेण, तत्रेह प्रश्ने, अयं च प्राकृतेऽलिङ्गः, सर्वादः, नपुंसकनिर्देशः, सर्वलिङ्गः सद्
 यथायोगमसित्पच्यते, किं सामाधिकं ? को नमस्कारः ? तत्र नैगमादिनयानामविशुद्धानां मतमधिकृत्याजीवादिबुदा-
 नेभाह-जीवो, नाजीयः, स च सद्ब्रह्मनयापेक्षया मा भूदविशिष्टः स्कन्धः, स्कन्धो नाम सर्वास्तिकायसङ्घतः, यदाहुस्तन्म-
 तावदग्निः—“पुरुष पपेदं हि सर्वं यच्चूतं यच्च भाव्यं उतामृतत्वस्येशानो यदग्नेनातिरोहति” इत्यादि, तथा तस्मयवि-

शेषोपेक्षयैव सा भूदविशिष्टो ग्रामस्ततो नोस्कन्धो नोग्राम इति वाक्यशेषो द्रष्टव्यः, तथाहि-सर्वोक्तिकायमयः स्कन्धः, तदेकदेशो जीवः, स चैकदेशत्वात् स्कन्धो न भवति, अनेकस्कन्धापत्तेः, प्रतिजीवं स्कन्धत्वाभ्युपगमात्, 'अस्कन्धोऽपि न भवति, स्कन्धान्तर्वर्त्तित्वाद्, अन्यथा स्कन्धाभावप्रसङ्गात्, प्रत्येकमस्कन्धत्वात्, अनभिलाष्योऽपि न भवति, वस्तुवि-
त्, तस्मात् नोस्कन्धः, स्कन्धैकदेश इति भावः, स्कन्धदेशविशेषताद्योतको नोदशब्दः, एवं नोग्रामोऽपि भावनीयः,
[मो नाम चतुर्दशभूतग्रामसमुदायः, स चतुर्दशभूतग्रामः पर्याप्तसूक्ष्मैकेन्द्रियादयः, यद् वक्ष्यति-"एगिविय सुहुमि-
' गक्षियरपणिदिया य सवितिचऊ । अपज्जत्ता पज्जत्ता मेदेण चउहसगामा ॥ (प्रति. सं.) ॥ १ ॥" कृतं प्रसङ्गेन,
प्रकृतं प्रस्तुमः, तत्र सामान्येनाशुद्धनयानां नैगमादीनां जीवोऽनुपयुक्तोऽपि तज्ज्ञानलब्धियुक्तो योग्यो वा नमस्कारः,
नमस्कारनमस्कारवतोरभेदोपचाराच्चैवं निर्देशः, सम्प्रति शब्दादिशुद्धनयमतमधिकृत्याह-"तत्परिणतो" इति, जीव इति
वर्त्तते, शब्दादिनयाः प्राहुः-जीवस्तत्परिणतो-नमस्कारपरिणत एव नमस्कारो भवति, नापरिणतः, उक्तं च-"तत्परिणा-
मोचिय ततो सद्दाईणं तथा नमोकारो । तेसाणमणुवत्तो च लद्धिसहितोऽहवा जोगो ॥ १ ॥" एकत्वानेकत्वचिन्तायां तु
नैगमस्य सामान्यप्राहिणः सद्ब्रह्मे विशेषप्राहिणो व्यवहारेऽन्तर्भावविवक्षणात् सद्ब्रह्मादिभिरेव पञ्चिर्नयैर्विचारः, तत्र सद्ब्रह्मस्य
नमस्कारजातिमात्राक्षेपादेको नमस्कारः, व्यवहारस्य व्यवहारपरतया व्यक्तिभेदेन बहवो नमस्काराः, अजुसूत्रादयस्तु
येषु त्तमानमात्राभ्युपगमपरतया प्रत्येकमेकमेव नमस्कारमिच्छन्ति, तमपि चोपयुक्तमिति, उक्तं च-"संगहनतो नमो-
नये. मया एगं । इच्छइ ववहारो पुण एगमिहेगं वहु वहवो" ॥ १ ॥ उज्जुसुयाईणं पुण जेण सयं संपयं च

पत्युति । पत्येयं पत्येयं तेन नमोकारमिच्छति ॥ २ ॥” अत्र ‘एगमिहेग’मित्यादि, एकं-नमस्कारयन्तमिह-जीवछोके एकं
 नमस्कारमिच्छति, यद्वन् नमस्कारयतो जीवान् बहुप्रमस्कारानिति, गतं किमिति द्वारं । सम्प्रति कस्येति प्रारम्भः,
 तत्र प्राहप्रतिपक्षप्रतिपक्षमानकाङ्क्षीकरणतः प्ररूपणमाह-‘पुणपडिवन्नतो उ जीवाण’मित्यादि, इह यदा पूर्वप्रतिपक्ष एवा-
 धिप्रियते तदा व्यवहारनयमतमाश्रित्य जीवानां विज्ञेयो, बहुजीवस्वामिक इत्यर्थः, प्रतिपक्षमानं तु प्रतीत्य जीवस्य जीवानां
 या नमस्कारः, यदा एको जीवो नमस्कारं प्रतिपद्यते तदा जीवस्येति, यदा तु बहवो जीवास्तं प्रतिपद्यन्ते तदा जीवानामिति
 अश्वरगमनिका, भाषार्थस्ययम्-सद्वदनयस्य पूर्वप्रतिपक्षचिन्तायां प्रतिपक्षमानकचिन्तायां च एकस्वामिक एव नमस्कारो,
 जातिमानाम्पुपगमात्, दोषनयानां तु व्यवहारादीनां प्रतिपक्षमानको नमस्कारस्यको वा जीवोऽनेके वा, पूर्वप्रतिपक्षस्तु
 नियमोर्नानेके, तेषां गतिचतुष्टयेऽपि मार्गणायामसङ्ख्येयानां सदैव लाभात्, आह च-‘पडिवज्जमानतो पुण एगोऽनेने
 य संगं मोजुं । इदो सेसनयाणं पडिवज्जा नियमतोऽनेगा ॥ १ ॥” इह अजुसुत्रादयोऽविशुद्धाः प्रतिपक्षव्याः, अनेकाभ्युप-
 मात्, अन्यथा परकीयान्पुपगमेनानेकाभ्युपगमानुपपत्तेः, अथ नमस्करणं नमस्कारः, नमस्करणक्रिया च सकम्पिका,
 ततः संदायः-किमर्त्ता नमस्कारो नमस्कृतिक्रियानिष्पादकस्य कर्त्तुः उत नमस्कार्यस्य पूज्यस्य ?, उच्यते, अत्र नयेर्विचारः,
 तत्र नेगमव्यवहारनयमतं नमस्कार्यस्य नमस्कारो, न नमस्कृत्तुः, तस्य तदुपभोगाभावात्, तथाहि-यद्यपि नाम नमस्कारकि-
 यानिष्पादकः कर्त्ता तथापि नास्ती तं नमस्कारमुपमुक्ते, किन्तु नमस्कार्य एव, ततो यथा भिक्षानिष्पादकोऽपि दाता न
 तामुपमुक्ते इति तस्य न भिक्षा, किन्तु भिक्षोः, एवं नमस्कारोऽपि नमस्कार्यस्यैव, नतु नमस्कृत्तुरिति, नमस्कार्यं तु वस्तु

द्विविधं-जीवरूपमजीवरूपं च, जीवरूपं जिनादि अजीवरूपं तत्र्यतिमादि, जीवाजीवपदाभ्यां वैकवचनबहुवचनाभ्यामष्टौ भङ्गाः, तद्यथा-जीवस्य १ अजीवस्य २ जीवानां ३ अजीवानां ४ जीवस्याजीवस्य च ५ जीवस्याजीवानां च ६ जीवानामजीवस्य च ७ जीवानामजीवानां च ८, अत्रोदाहरणानि-‘जीवस्स सो जिणस्स उ अज्जीवस्स उ जिणिदपडिमाए । जीवाण जइणंपि य अज्जीवाणं तु षडिमाणं ॥ १ ॥ जीवस्सज्जीवस्स य जइणो विवस्स वेगतो समयं । जीवस्सज्जीवाण य जइणो पडिमाण वेगत्य ॥ २ ॥ जीवाणमजीवस्स य जइण विवस्स वेगतो समयं । जीवाणमजीवाण य जइण पडिमाण वेगत्य ॥ २ ॥’ ननु प्राक् सर्वनयमताभिप्रायेणेदमुक्तं-‘जीवो नमस्कारः’ केवलं केषां चिन्नयानामभिप्रायेण सामान्येन जीवः अपरेयां नमस्कारक्रियापरिणतः, अत्र तु विपरीतार्थकथनमिति कथं न विरोधः ? नेप दोषः, नमस्कारो हि प्रागुक्त्युक्तिभिः सर्वनयमताभिप्रायेण जीव एव, जीवादन्त्यस्य नमस्कारक्रियाकर्तृत्वायोगात्, केवलं स जीवकर्तृकोऽपि सन् कस्याबुपयोगद्वारेणाभवतीति स्वामित्वचिन्तामात्रमत्र क्रियते, ततो न कश्चिदोपः, आह च भाष्यकृत्-“जीवोत्ति नमोकारो नशु सद्भयं कंहं पुणो भेओ ? । इह जीवस्सेव सतो भन्नइ सामित्तचित्तेयं ॥ १ ॥” सद्ब्रह्मनयस्तु सामान्यमात्रमात्राही, अत एव अयं स्वः अयं परः अयं जीवः अयमजीव इति विशेषणनिरपेक्षो नमस्कारं-नमःसामान्यमात्रमेकस्य स्वामिमात्रस्य जीवाजीवविशेषणरहितस्याभिमन्यते, न बहूनां, नापि बहुप्रभेदान्नमस्कारान्, न खलु स जीवस्यायं नमस्कारोऽयमजीवस्यायं स्वस्य अयं परस्येति स्वामिभेदान् कर्तृभेदान् वा नमस्कारस्यानुमन्यते, सामान्यमात्राद्वेपात्, उक्तं च-“सामन्नमेत्तगाही सपरजियेयरविसेस-णोऽभिन्नो । न य भेयमिच्छइ सया स नमोसामन्नमेत्तस्स ॥ १ ॥” अथवा स सद्ब्रह्मनयः सर्ववस्तूनां सर्वेषामपि च

धर्मं धर्मिणामभेदमात्रमेवेच्छति, न भेदं, ततः कस्यासौ नमस्कार इति स्वामित्वचिन्तैव तन्मतेन नोपपद्यते, केवलं नमस्कारक्रियानिष्पादको जीवो, जीवाजीवानां च भेद इति, जीवो नमस्कार इति सर्वदैव तदभिप्रायेण तुल्याधिकरणता, अशुद्धतरो वा कश्चित् सद्ब्रह्मो नमस्कारं सम्बन्धितयाऽभिमन्यमानो जीवस्येति प्रतिपद्यते, नाजीवस्य नापि जीवानामित्यादि, आह च—“जीवो नमोस्ति तुल्लाहिगणयं वेइ नउ स जीवस्स । इच्छइ वाऽसुद्धयरो तं जीवस्सेव नऽध्वस्स ॥ १ ॥” ऋजुसूत्रमते तु नमस्कारस्य ज्ञानक्रियाशब्दरूपत्वात् तेषां च कर्तुरनर्थान्तरत्वात् कर्तृस्वामिक एव नमस्कारो, न पूज्यस्वामिकः, आह च—“उज्जुसुयमयं नाणं सहो किरिया व जं नमोक्कारो । होज्ज नहि सवहा सो जुत्तो तक्कचुरध्वस्स ॥ १ ॥” शब्दादिनयाः प्राहुः—ज्ञानमेव नमस्कारो, न शब्दक्रिये, व्यभिचारात्, तथाहि—शब्दक्रियाविरहेऽपि भवति नमस्कारोपयोगमात्रादिदृष्टफलसिद्धिः, न तदभावे शब्दक्रियासम्भवेऽपीति, ततस्तन्मतेनोपयुक्तस्य कर्तुरेव नमस्कारो, न बाह्यस्य, आह च—“जं नाणं चेय नमो सहइणं न सहकिरियातो । तेण विसेसेण तयं वज्जइत्त न तेऽणुमध्वंति ॥१॥” कस्येतिद्वारं गतम्, अधुना केनेति द्वारमुच्यते—केन साधनेन साध्यते नमस्कारः?, तत्रयं गाथा—

नाणावरणिज्जस्स य दंसणमोहरस्स तह खओवसमे । जीवमजीवे अट्टसु भंगेसु अ होइ सवत्थ ॥ ८९३ ॥

ज्ञानावरणीयस्येति सामान्योक्तात्रपि मतिज्ञानावरणीयस्य श्रुतज्ञानावरणीयस्य चेति द्रष्टव्यं, नमस्कारस्य मतिश्रुतज्ञानान्तर्गतत्वात्, ज्ञानं च सम्यग्दर्शनमृते न भवति, तत आह—‘दर्शनमोहस्य’ दर्शनमोहनीयस्य च यः क्षयोपशमस्तेन साध्यते नमस्कारः, तद्वशादवाप्यते नमस्कार इति भावः, तस्य च आवरणस्य द्विविधानि स्पष्टकानि भवन्ति—सर्वोपधातीनि

देशोपघातीनि च, सर्वं स्वाचार्यं गुणमुपपन्नन्तीत्येवंशीलानि सर्वोपघातीनि, स्वाचार्यस्य गुणस्य देशमुपपन्नन्तीत्येवंशीलानि देशोपघातीनि, तत्र सर्वेषु सर्वघातिषु स्पष्टकेषु उद्घातिषु देशोपघातिनां च स्पष्टकानां प्रतिसमयशुद्ध्यपेक्षमनन्तैर्भगिः क्षयमुपगच्छद्वित्रिविमुच्यमानः क्रमेण नमस्कारस्य प्रथमं नकारलक्षणमक्षरं लभते, एवमेकैकवर्णप्राप्त्या समस्तं नमस्कारं लभते “मइसुयनाणावरणं दंसणमोहं च तदुपघातीणि । तप्फहुगाइं दुविहाइं सबदेसोवघाईणि ॥ १ ॥ सर्वेषु सबघाइसु हएसु देसोवघाइयाणं च । भागेहिं मुच्चमाणो समए समए अणंतेहिं ॥२॥ पहमं लहइ नकारं एकेकं वन्नमेवमन्नंपि । कमसो विसु-ज्झमाणो लभइ समत्तं नमोक्कारं ॥ ३ ॥ क्षयोपशमस्वरूपं चैधम्-उदयावलिकाप्रविष्टस्यांशस्य क्षयः, शेषस्य तूपशमः, उक्तं च-“खीणमुद्भवं सेतयमुवसंतं भन्नए खतोवसमो ॥” गतं केनेति द्वारम् । अधुना कस्मिन्निति द्वारावसरः, तत्र कस्मिन्निति सप्तमी अधिकरणे, अधिकरणं चाधारः, स च चतुर्भेदः, तद्यथा-व्यापक औपश्लेषिकः सामीप्यको वैपयिकश्च, तत्र व्यापको यथा तिलेषु तैलं, औपश्लेषिको यथा कटे आस्ते, सामीप्यको यथा गङ्गायां घोषः, वैपयिको यथा रूपे चक्षुः, तत्राघोऽभ्यन्तरः, शेषा बाह्याः, अत्र नैर्विचिचारः, तत्र नैगमव्यवहारौ बाह्यमिच्छतः, तन्मतानुयादि साक्षादिदं गाथाश-कलं ‘जीवमजीवे’ त्यादि, जीवमजीव इति प्राकृतशैल्या अभूतसैवानुस्वारस्यागमः, तत्त्वत एष भावार्थः-जीवेऽजीवे इ-त्यादिष्वष्टसु भेदेषु भवति, सर्वत्र नमस्कार इति गम्यते, नमस्कारो हि जीवगुणत्वात् जीव एव, स च यदा गजेन्द्रादौ तदा जीवे, यदा कटादौ तदा अजीवे, यदा बहुषु पुरुषेषु तदा जीवेषु ३ यदा बहुषु कटादिषु तदा अजीवेषु ४ यदा एकस्मिन् घोटेकं आस्तरणे च तदा जीवेऽजीवे च ५ यदा एकस्मिन्नेव घोटेकं बहुष्वास्तरणेषु तदा जीवेऽजीवेषु ६ यदा बहुषु पुरुषेषु

वाहकेष्वेकस्मिन् वाहने शिथिकादौ तदा जीवेष्वजीवे च ७ यदा बहुषु पुरुषेषु वाहकेषु बहुषु च वाहनाङ्गेषु तदा जीवेष्वजीवेषु च ८ । आह-पूज्यस्य नमस्कार इति नैगमव्यवहारी, स एव च किमित्याधारो न भवति येन पृथगिष्यते १, उच्यते, नावश्यं यत् यस्य सम्यग्निध तस्य स एवाधारः, अन्यथापि दर्शनात्, यथा देवदत्तस्य धान्यं क्षेत्रे, ततोऽत्रापि पृथगाधार इत्यष्टमद्गी, तुशब्दात् शेषनयाक्षेपः, स विनेयजनानुग्रहाय सङ्क्षेपतो दर्शयते, तत्र सङ्ग्रहनयः सामान्यमात्रग्राहितया स्वपरजीवेतरविशेषणरहित इति नमस्कारमाधारमात्रे अविशिष्टे इच्छति, आह च-“सामान्यमेतद्ग्राही सपरजिएपरविसेसनिरवेक्यो । संग्रहनजोऽभिममज्ञ आहारे तमविसिद्धिम् ॥ १ ॥” अपरस्तु जीवधर्मो नमस्कार इति जीवे एवाधारे, नाजीवे इति प्रतिपन्नः, यद्विद्याऽन्योऽन्यत्र वर्तते इति व्यधिकरणं सङ्ग्रहनयो मूलत एव नाभ्युपगच्छतीति तन्मते नाधिकरणचिन्ता, ऋजुसूत्रस्तु ज्ञानं शब्दः क्रिया या नमस्कार इति प्रतिपन्नवान्, ज्ञानादयश्च जीवावनन्य इति जीव एव मन्यते नमस्कारं, नान्यत्र, ननु ऋजुसूत्रोऽन्यमप्याधारमिच्छत्येष ‘आकाशे वसती’ति वचनात्, तत्तमेतत्, केवलं द्रव्यविवक्षार्या न गुणविवक्षायामित्यदोषः, शब्दादयस्तु ज्ञानरूपमेव नमस्कारमिष्टवन्तः, न शब्दक्रियारूपं, अतो ज्ञानरूपे जीवे पर्येच्छति, नान्यत्र, गतं कस्मिन्निति द्वारम् । अधुना कियधिरमसौ भवतीति निरूपयन्नाह—

उच्यते पटुचतौमुहुत्तलदीद्व होइ उ जहन्नो । उकोस द्विईछावट्टि सागर (द्वारं) अरिहाइ पंचविहो (द्वारं) ८९४
इह नमस्कारस्य काठचिन्ता द्विधा-उपयोगतो लब्धितश्च, तत्रोपयोगं प्रतीत्य स्थितिर्जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्मुहुत्तमेव,
‘लदीप’ इत्यादि, उच्येत्स्तु तदावरणधुरूपया जघन्यतः स्थितिः अन्तर्मुहुत्तमेव, उत्कर्षतः पट्टपट्टिसागरोपमाणि, साति-

रेकाणीति गम्यते, सम्यक्त्वकालो हि नमस्कारकालः, सम्यक्त्वकालश्चोत्कर्षतो लब्धिमाधिकृत्य नरभवातिरेकाणि पट्टपट्टिः सागरोपमाणीति, एषा च चिंता एकं जीवमाधिकृत्य, नानाजीवान् प्रति पुनः सर्वकालमिति ॥ द्वारम् । समग्रति 'कतिविहो चे'त्यस्य प्रश्नस्य निर्वचनार्थो गाथावयवः, 'अरिहाइ पंचविहो' इति, अहंतिस्त्रिचाचार्योपाध्यायसाधुपदानामादौ सन्निपातान् दर्शदादिप्रश्नविधार्थसम्बन्धात् पञ्चविधो नमस्कारः, द्वारम् ॥ एतेन अर्थान्तरेण तत्त्ववृत्त्या नम इति पदस्याभिसंबन्धमाह ॥ गता पट्टपदप्ररूपणा । समग्रति नवपदप्ररूपणाया अवसरः, तत्रेयं गाथा—

संतपयपरूपणया १ दधपमाणं च २ खित्त ३ फुसणा य ४ ।

कालो य ५ अंतर ६ भागो ७ भावे ८ अप्पायहुं ९ चेव ॥ ८९५ ॥

सदिति सद्भूतं, विद्यमानार्थमित्यर्थः, सच्च तत्पदं च सत्पदं तस्य प्ररूपणा सत्पदप्ररूपणा, कार्येति वाक्यशेषः, यतश्च नमस्कारो जीवद्रव्यादभिन्न इति द्रव्यप्रमाणं यकव्यं, कियन्ति नमस्कारवंति जीवद्रव्याणि १, तथा क्षेत्रमिति कियति क्षेत्रे नमस्कारः, एवं स्पर्शना च कालश्च अन्तरं च यकव्यं, तथा भाग इति नमस्कारवन्तः ज्ञेयजीवानां कतिभागो वर्त्तन्ते इति भागो यकव्यः, तथा 'भावे'ति कस्मिन् भावे नमस्कारो वर्त्तते इति वाच्यम्, 'अप्पायहुं चेव'स्ति अल्प-यहुत्वं च यकव्यं, प्राक्प्रतिपन्नप्रतिपद्यमानकापेक्षयेति गाथासमासार्थः ॥ व्यासार्थं तु प्रतिद्वारं वक्ष्यति, तत्राद्यं द्वार-मभिधित्तुराह—

संतपयं पडिवन्ने पडिवज्जते य मग्गणं गइसु १ । इंदिय २ काये ३ जोए ४ वेए ५ य कसाय ६ लेसासु ७ ॥ ८९६ ॥

सम्मत ८ नाण ९ दंसण १० संजय ११ उचओगओ १२ य आहारे १३ ।

भासग १४ परित्त १५ पज्जत्त १६ सुद्धुम १७ सघी य १८ भव १९ चरिमे २० ॥ ८९७ ॥

सत्पदस्य-विषयमानार्थस्य नमस्कारलक्षणस्य, सूत्रे च द्वितीया पष्ठार्धे वेदितव्या प्राकृतत्वात्, पूर्वप्रतिपन्नान् प्रतिपद्यमानकांश्चाश्रित्य मार्गणा-अन्येपणा कर्त्तव्या, फवेत्याह-गतिषु चतसृष्वपि, तद्यथा-नमस्कारः किमस्ति किं वा नास्तीति, तत्रास्तीति प्रमः, तथाहि-चतुष्पफारयामपि गतौ नमस्कारस्य पूर्वप्रतिपन्ना नियमतः, प्रतिपद्यमानकास्तु विवक्षितकाले भाव्याः, कदाचिद् भवन्ति कदाचिन्नेति, एयमिन्द्रियादिषु चरमान्तेषु द्वारेषु यथा पीठिकायां मतिज्ञानस्य सत्पदप्ररूपणा कृता तथा नमस्कारस्यापि कर्त्तव्या, तयोरभिन्नस्वामिकत्वेनैकवक्तव्यत्वात् ॥ तदेवं गतं सत्पदप्ररूपणाद्वारम्, अधुना प्रव्यप्रमाणक्षेत्रस्पर्शनारूपं द्वारत्रयमभिधित्सुराह-

पलियासंखिज्जइमो पडिवत्तो होज्ज सित्ता लोअस्स । सत्तासु चउदसभागेसु हुज्ज कुसणावि एमेय ॥ ८९८ ॥

इह नमस्कारस्य प्रतिपद्यमानकाः कदाचिन्नयन्ति कदाचिन्न, यदापि भवन्ति तदापि जघन्यत एको द्वौ वा, उत्कर्षतः सूक्ष्मक्षेत्रपल्योपमस्य असङ्ख्येयभागे यावन्त आकाशप्रदेशास्तायत्प्रमाणाः, 'पलियमसंखिज्जइमो पडिवत्तो'ति पल्योपमस्य-सूक्ष्मक्षेत्रपल्योपमस्य असङ्ख्येयो भागः, पूर्वप्रतिपन्नाः जघन्यतः सूक्ष्मक्षेत्रपल्योपमासङ्ख्येयभागप्रदेशप्रमाणाः, उत्कर्षतोऽप्येतायत्प्रमाणा एव, नवरं जघन्यपदाबुल्लुप्तपदमधिकमवसातव्यमिति । द्वारम् ॥ क्षेत्रद्वारमाह-'खेत्त लोअस्से'-त्यादि, क्षेत्रमधिकृत्य चिन्तायां लोकस्य सत्सु चतुर्दशभागेषु भवेन्नमस्कारः, इयमूर्ध्वलोकमधिकृत्य चिन्ता, अधोलोक-

चिन्तायां तु पश्यतु चतुर्दशभागेषु द्रष्टव्यम्, तथाहि-नमस्कारवान् जीव ऊर्ध्वमनुचरसुरेषु गच्छन् लोकस्य सप्तसु चतुर्दशभागेषु भवति, अपस्तु पृथिव्यां गच्छन् लोकस्य पंचसु चतुर्दशभागेष्विव । 'कुसणावि एमेव' इति, एवमेव राशनाऽपि यकज्या, नवरं सर्गनाचिन्तायां पर्यन्तवर्तिनोऽपि प्रदेशान् स्पृशतीति क्षेत्रात् स्पर्शनाया भेदेनाभिधानं ॥ तत्रमति कालद्वारप्रतिपादनार्थमह—

एवं पटुय हिंदा तहैव नाणाजियाण सवद्धा ।

एकं नमस्कारयन्तं जीवं प्रतीत्य यथैवाधस्तात् 'उयओग पडुचंतोमुहुत्त लद्धीउ होइ उ जहण्णा' इत्यादिना काल वक्तुः तथैवहापि यकज्या, नानाजीवानां पुनर्नमस्कारचिन्तायां सर्वाद्या-सर्वः कालः, लोकैऽस्याऽऽकालमधिच्छेदेन भावात् । गतं कालद्वारम्, अधुनाऽन्तरद्वारं भावद्वारं चाह—

अंतर पटुचमेगं जहन्नमंतोमुहुत्तं तु ॥ ८९१ ॥

उपोसेणं चैवं अद्वापरियटओ य देसुणो । नाणाजीवे नत्थि उ भावे य भवे खओवसमे ॥ ९०० ॥
नमस्कारात् परिश्रष्ट्य पुनर्नमस्कारलाभे यदपान्तरालं तत् एकं जीवं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम्, उत्कर्षतस्त्वे-
तदेव दर्शयति—'अद्वा परियटतो उ देसुणो' अर्थः पुदगलपरावर्त्तो देशोनः, प्रासभावनमस्कारस्योत्कर्षतोऽप्येतावन्मात्र-
संसारभावात्, नानाजीवान् प्रति पुनर्नास्त्यन्तरं, न खलु स कश्चनापि कालोऽस्ति यत्र सर्वथा न कस्यापि लोके नम-
स्कारसंभव इति, द्वारम् । भावे तु विचार्यमाणे नमस्कारो भवेत् क्षायोपशमिके, एतच्च प्राचुर्यमङ्गीकृत्योक्तम्, अन्यथा

क्षायिकैः पद्ममिकयोरप्येके पदन्ति, तत्र क्षायिके यथा श्रेणिकस्य, औपद्रमिके श्रेण्यन्तर्गतानामिति, इह यद्यपि 'उद्देश-
क्रमेण निर्देश' इति भागद्वारव्याख्यानानन्तरं भागद्वारव्याख्यानमुचितं तथापि 'विचित्रा सूत्रगति'रिति न कश्चिदोपः ॥
सम्प्रति भागद्वारं व्याख्यासुराह—

जीयाण्डणंतभागो पडियन्नो सेसगा अणंतगुणा ।

जीयानामनन्ततमो भागो नमस्कारस्य प्रतिपन्नः प्राप्यते, दोपास्तु नमस्कारमप्रतिपन्ना मिथ्यादृष्टयोऽनन्तगुणाः, गतं
भागद्वारम् । अल्पयदुत्पद्धारम्—यथा पीठिकायां मतिज्ञानस्य तथा भावनीयं ॥ तदेवं कृता नवपदप्ररूपणा, सम्प्रति चश-
ब्दादिषां पञ्चविधप्ररूपणमभिधाय पञ्चिमाधेन वस्तुद्वारं निरूपयति—

यत्तुं अरहंताइ पंच भवे तेसिमो हेऊ ॥ ९०१ ॥

यस्तु दलिकं द्रव्यं योग्यमर्हमित्यनर्थान्तरं, तत्र वस्तु-नमस्कारस्य योग्यमर्हदादयः पञ्च भवन्ति, तेषां च वस्तुत्वे-नम-
स्कारार्हत्वेऽयं पक्ष्यमाणलक्षणो हेतुः ॥ साम्प्रतं चशब्दसूचितां पञ्चविधां प्ररूपणां प्रतिपिपादयिषुराह—

आरोचना य भयणा पुच्छण तह दावणा य निज्जवणा ।

आरोपणा भजना पृच्छा 'दायण'सि दर्शना दापना वा निर्योपना च, तत्र किं जीव एव नमस्कारः ? आहोन्विश्रम-
रुकारो वा जीव ? इत्थं यत्परस्परमधारणाऽऽरोपणं पर्यवृत्त्योगरूपमेवा आरोपणा, उक्तं च—“किं जीवो होज नमो ?
नमो य जीवोसि ? जं परोप्पसतो । अञ्जारोवणमेसो पज्जणुजोगो मयाऽऽरुवणा ॥१॥” अत्र जीव एव नमस्कार इति प्रत्य-

यस्थानं भजना, तथाहि-जीव एव नमस्कार इत्युत्तरपदाधारेण, अजीवात् व्ययच्छिद्य जीव एव नमस्कार इत्यवधारणात् ; जीवस्त्वनवधारितो नमस्कारो वा स्यादनमस्कारो वा ; यथा द्रुम एव चूत इत्युक्ते द्रुमश्चूतोऽचूतो वा, तत एतत्प्रत्यवस्थानमे-
कपदव्यभिचाराद्भजना, आह च-“जीवो नमोऽनमो वा नमो उ नियमेण जीव इह भयणा । जह चूतो होइ द्रुमो द्रुमो उ
चूतो अचूतो वा ॥ १ ॥” एवं भजनायां कृतायां शिष्यः प्राह-यदि नाम न सर्वो जीवो नमस्कारः तर्हि स किंस्वरूपो जीवो
नमस्कारः ? किंस्वरूपो वा अनमस्कारः ? इति पृच्छा, अत्र प्रतिव्याकरणं दापना, नमस्कारपर्यायपरिणतो जीवो नमस्कारो,
नापरिणत इति, निर्यापना त्वेव एव नमस्कारपर्यायपरिणतो जीवो नमस्कारः, नमस्कारोऽपि जीवपरिणाम एव, नाजीव-
परिणाम इति, अथ दापनानिर्यापनयोः कः प्रतिविशेषः ?, सच्यते-दापना प्रश्नार्थव्याख्यानं, निर्यापना तस्यैव निगमनम् ॥
अथैवेयमन्या चतुर्विधा प्ररूपणा—

नमुष्कारऽनमोकारो नोआइजुए व नेवहा वा ॥ ९०२ ॥

इह चातुर्विध्यं प्ररूपणायाः प्रकृत्यकारनोकारोभयनियेषसमाश्रयणात् प्रतिपत्तव्यम्, तत्र प्रकृतिर्नाम शुद्धतास्वभावो
यथा नमस्कार इति, स एव नञा सम्बन्धादकारसम्भवेऽनमस्कारः, स एव नोशब्दोपादात् नोनमस्कारः, उभयनियेषात्
नोअनमस्कारः, तत्र नमस्कारः अनमस्कार इति भङ्गकद्वयं साक्षादुपात्तं, ‘नोआदिजुते’ इति नोशब्देन आदिर्युक्तो
यस्य नमस्कारस्य इतरस्य वा अनमस्कारस्य स नोआदियुक्तः, अनेन शेषौ द्वौ भङ्गवाक्षिप्तौ, नोनमस्कारो नोनम-
स्कार इति, तत्र नमस्कारो नाम नमस्कारपरिणतो जीवः, अनमस्कारस्त्वपरिणतो लब्धिशून्यो वा, नोनमस्कारो

विवक्षया नमस्कारदेशोऽनमस्कारो वा, देवसर्वनिषेधपरत्वाद्गोशब्दस्य, नोऽनमस्कारदेशोऽपि अनमस्कारदेशो वा नमस्कारो वा, एषा चतुर्विधा प्ररूपणा । अर्थतेषु भक्षेषु मध्ये को नयः कान् भङ्गकानिच्छतीति निरूप्यते, तत्र शब्दादयस्त्रयः शब्दनयाः सम्पूर्णमेव प्रदेशरहितमखण्डं वस्तुभ्युपगच्छन्तीति तन्मतेन द्वावेव भङ्गौ-नमस्कारोऽनमस्कार इति, नैगमादयस्तु चत्वारो नया देवप्रदेशानपि वस्तुनोऽभ्युपगच्छन्तीति तन्मतापेक्षया चत्वारोऽपि भङ्गाः, तदेवं प्रागुक्ता पञ्चविधा प्ररूपणा इयं चतुर्विधेति सङ्कलने प्रकारान्तरेण नवविधा प्ररूपणा प्रतिपादिता द्रष्टव्या, गतं प्ररूपणाद्वारम् । इदानीं 'यद्युं तदरहताई पंच भवे तेसिमो हेऊ' इति गाथाशकलोपन्यस्तं वस्तुद्वारमयसंप्राप्तं विस्तरतो व्याख्यायते, तच्चानन्तरोक्तं गाथाशकलं प्रागेव व्याख्यालं, नवरं तत्र यदुक्तं 'तेषां वस्तुत्वे अयं हेतु' इति स इदानीं हेतुरुच्यते, तत्रेयं गाथा—

मग्गो अविप्पणासो आयारे विणयया सहायत्तं । पंचविहनमुक्कारं करेसि एएहिं हेऊहिं ॥ ९०३ ॥

मार्गः अधिप्रणाश आचारः विनयता सहायत्वं यथाक्रममर्हदादीनां नमस्कारार्हत्वे इमे हेतवः, तथा चाह-पञ्चविधनमस्कारं करोम्येतद्वैतुमिरिति ॥ इयमत्र भावना-अर्हतां नमस्कारार्हत्वे मार्गः-सम्यग्दर्शनादिलक्षणो हेतुः, तथाहि-असौ मार्गो भगवन्निरेव प्रदर्शितः तस्माच्च मुक्तिपदावाप्तिः ततः परम्परया मुक्तिहेतुत्वाच्चमस्कारार्हत्वे इति, सिद्धानां नमस्कारार्हत्वेऽधिप्रणाशः-शाश्वतत्वं हेतुः, यतस्तदधिप्रणाशमवगम्य प्राणिनः संसारवैमुख्येन मोक्षाय घटन्ते, तथा आचार्याणां नमस्कारार्हत्वे आचारो हेतुः, तथाहि-तानाचारयत आचारख्यापकांश्च प्राप्य प्राणिन आचारपरिज्ञानानुष्ठाननिमित्तं यतन्ते, उपाध्यायानां तु नमस्कारार्हत्वे विनयो हेतुः, यतस्तान् स्वयं विनीतान् प्राप्य कर्मविनयसामर्थ्यविनयवन्तो भवन्ति देहिनः,

साधूनां नमस्काराहंते हेतुः सहायत्वं, यतस्ते सिद्धियधूसद्वैकनिधानां साधूनां तदवाप्तिक्रियासाहायकमनुतिष्ठन्ति, एवं तावत् समासेन अहंदादीनां नमस्काराहंत्वद्वारेण मार्गप्रणयनादयो गुणा उक्ताः ॥ सम्प्रति प्रपञ्चेनार्हतां गुणानुपदेशयन्नाह—
अडवीज देसिअत्तं तहेव निज्जामया समुदग्गि । छक्कायरक्खणद्धा महगोवा तेण वुच्चंति ॥ ९०४ ॥

अटव्यां देशकृत्यं कृतमहंदिः, तथैव निर्यामकाः समुद्रे, तथा भगवन्तः एव पट्कायरक्षणार्थं यतः प्रयत्नं कृतवन्तस्त-
तस्ते महागोपा उच्यन्ते, इति गाथासमासार्थः ॥ अवयवार्थं तु प्रतिद्वारं वक्ष्यति, तत्र आद्यद्वारावयवार्थप्रतिपादनार्थमाह—
अडविं सपचयायं वोलिन्ता देसिओवएसेणं । पावंति जहिट्ठपुरं भवाडविंपी तहा जीवा ॥ ९०५ ॥

पावंति निघुइपुरं जिणोचइट्ठण चेय मग्गेण । अडवीइ देसिअत्तं एवं तेयं जिणिंदाणं ॥ ९०६ ॥

अटवीं प्रतीतां समस्तपायां-व्याघ्रादिप्रत्यपायबहुलां वोलित्वा-उल्लङ्घ्य देशकोपदेशेन-निपुणमार्गज्ञोपदेशेन प्राप्नुवन्ति
यथा इष्टपुरं-इष्टं पत्तनं, तथा जीवां अपि भवाटवीं, अपिशब्दो भिन्नक्रमः, स च यथास्थानं योजितः, उल्लङ्घयेति वर्तते,
किं ? प्राप्नुवन्ति निर्वृतिपुरं-सिद्धिपुरं जिणोपदिष्टेनैव, नान्योपदिष्टेन, अन्येषामसर्वज्ञतया सम्यग्मार्गपरिज्ञानासम्भवात्,
मार्गेण, एवमटव्यां देशकृत्यं ज्ञेयं जिनेन्द्राणामिति गाथाद्वयसमासार्थः ॥ व्यासार्थस्तु कथानकादयस्तेयः, तच्चेदम्-एतत्
अटवीं दुविहा-दयाडवीं भावाडवीं य, तत्थ दवाडवीए ताव सदाहरणं-वसंतपुरं नगरं, धणो सत्यवाहो, सो पुरं गंतुकामो
घोसणं करेइ, जहा नंदिफलनायए, तत्थ बहवे तडियक्कण्डिगादयो संपविट्ठा, सो तेसिं मिलियाणं पंधगुणे कहेइ, एगो
पंधो उजुगो १ एगो वंको २, जो सो वंको तेण मणागं सुहेण गम्भइ, बहुणा य कालेण इच्छियं पुरं पाविज्जइ, अयसाणे

य सो उज्जुगं चेव ओयरइ, जो पुण उज्जुगो तेण लहुं चेव गम्मइ, परं किच्छेण, जतो सो अतीव विसमो सण्हो य, तत्थ
 ओयारे चेव दुवे महाघोरा वग्घसिंघा परिवसंति, ते ततो पाप चेव लगंति, अमुयंताण य पंथं न पवहंति, अवसाणं च
 जाव अणुवट्ठंति, रुक्खा य तत्थ एगे मणोहरा, तेसिं पुण छायासु न वीसमियं, मारणप्पिया खु सा छाया, अवरं पुण
 परिसडियपंडुपत्ता, तेसिं पुण अहो सुहुत्तं वीसमियं, मणोहररूवधारिणो महुवयणा य एत्थ मगतडड्डिया चेव बह्वे
 पुरिसा हक्कारंति, तेसिं वयणं न सोयं, सत्थिगा खणंपि न भोत्तवा, एगगिणो नियमा भयं दुरंतं, थोवो दवग्गी
 अप्पमत्तेहिं उल्हवैयवो, अणोल्हविजंतो य नियमेण डहइ, पुणो य दुग्गुच्चओ पवतो उवत्तेहिं चेव लंघेययो, अलंघणे
 नियमा मरिज्जइ, पुणो महती अइगुचिला वंसकुडंगी सिंघं लंघेयवा, तंमिट्टियाणं बहू दोसा, ततो लहुगो खड्डो लत्तो,
 तस्स समीवे मणोरहो नाम वंभणो, निच्चं सन्निहितो अच्छइ, सो भणइ-मणागं पूरेहि एयंति, तस्स वयणं न
 सोयं, न सो पूरियवो, सो खु पूरिज्जमाणो महत्तरगो हवति, पंथातो य भज्जिज्जइ, तहा एत्थ किंपागदुमाणं फळाणि
 पंचपगाराणि दिव्वाणि नेत्ताइसुहकराणि ण पेक्खियवाणि न भोत्तवाणि, वावीसें च णं एत्थ घोरा महाकराला पिसाया खणं
 खणमभिह्वंति, तेऽपि णं न गणेयवा, भत्तं पाणं च एत्थ विभागतो विसं दुल्लहं वत्ति, अपयाणं च न कायं, अणवरं
 च गंतं, रत्तीएवि जामदुवे सुवियं, सेसदुगे य गंतवमेव, एवं च गच्छंतेहिं देवाणुप्पिया ! खिप्पामेव अडवी लंघि-
 ज्जइ, लंघित्ता य तमेगंतदोगच्चवज्जियं पसत्थं सिवपुरं पाविज्जइ, तत्थ य पुणो न हंति केइ किलेसा इति, ततो तत्थ केइ
 तेण समं पयट्ठा, जे उज्जुगेण पहाविया, अण्णे पुण इयरेण, ततो सो पसत्थे दिवसे उच्चलितो, पुरतो वचंतो मगगसिलाइसु

(विसर्गं) आह्वणइ, पंथस्स दोसगुणपिसुणगाणि अक्खराणि छिह्वति, एच्चियं गयं एच्चियं सेसंति विभासा, एवं जे तस्स निवेसे चट्टिया ते तेण समं अचिरेण तं पुरं पत्ता, जेडवि छिह्वियाणुसारेण सम्मं गच्छंति तेडवि पायंति, जे न चट्टिया न वा चट्टंति छायादियडिसेविणो य ते न पत्ता न यावि पायंति, एवं दधाडवीदेसगनायं, इदानीं भावाडवीदेसगं जोइज्जइ, सत्थवाह-
एयाणीया जरहंता, उग्घोसणायाणीया धम्मकहा, तडिगाइयाणीया जीवा, अडवीयाणितो संसारो, उज्जुगो साहुमगो, यंको य सायगमगो, पय्यपुरटयाणीतो मोक्खो, वयसीह्वाणीया रागदोसा, मणोहररुक्खल्लयायाधानियातो इत्थिया-
इसंसत्तयसवीतो परिसडियाइथाणियातो अणवज्जवसहीतो, मगतडटथइकारणपुरिस्सत्थणिगा यासत्थादी अकहायानित्ता, सत्थिगाथाणिया साह, दयमादिथाणीया कोहादओ कसाया, फलधाणीया विसया, पिसायथाणीया वायीसं परिसहा, भत्तपाणालि एदणिज्जालि, अपयाणगथाणितो निरुज्जमो, जामवुगे सत्तातो, पुरपायणं च मोक्खसुहंति, एत्थ य तं पुरं गंतुक्कमो जणो इयदेसणादिणा उवगारी सत्थयाहोचि नमंसति, एवं मोक्खसयीहिवि भयवं पणमेययो, तथा चाह—
जह तमिह सत्थयाहं नमइ जणो तं पुरं तु गंतुमणो । परसुयमारिच्छणतो निश्चिग्घत्थं च भत्तीए ॥ ९०७ ॥
अरिहो उ नमोफारस्स भावओ खीणरागभयमोहो । मोक्खत्थीणंपि जिणो तहेव जम्हा अतो अरिहा ॥ ९०८ ॥
यया च तत्थ विवक्षितं पुरं गन्नुमना जतः परमोपकारित्वात् निर्विघ्नार्थं च भवत्था तं सार्धवाहमिह लोके नमति,
तथैव जिनो भावतः क्षीणरागमदमोहः—ग्रन्थस्तरागद्वेषमोहो नमस्कारस्याहो—योग्यो यस्मादतोऽहं ।
संसारजडवीए मिच्छत्तन्नाणमोहिअपहाए । जेहिं कय देसियत्तं, ते अरिहंते पणिचयासि ॥ ९०९ ॥

संसारादव्यां, किंविशिष्टायामित्याह-मिथ्यात्वाज्ञानमोहितेपथायां-मिथ्यात्वाज्ञानाभ्यां मोहितः पन्था यस्यां सा तथा तस्यां, यैः कृतं देशकत्वं तानर्हतः प्रणिपतामि-नमस्करोमि ॥ तच्च देशकत्वं दृष्ट्वा ज्ञात्वा च सम्यक्पन्थान-मासेव्य च कृतं, तथा चाह—

सम्मदंसणदिट्ठो नाणेण य तेहि सुट्ठु उवलद्धो । चरणकरणेहिं पहतो नेवाणपहो जिणिंदेहिं ॥ ९१० ॥

सम्यग्दर्शनेन-अविपरीतेन दर्शनेन दृष्टो, ज्ञानेन च सुट्ठु-यथावस्थितस्तरहर्द्भिर्ज्ञातः, चरणं च करणं च चरणकरणं, समाहारत्वादेकवचनं, तेन प्रहतः-आसेवितो निर्वाणमार्गो जिनेन्द्रैः, तत्र चरणं-व्रतादि करणं-पिण्डविशुद्ध्यादिः, ययो-क्तम्-“वय ५ समणधम्म १० संजम १७ वेयावच्चं १० च वंभगुत्तीतो ९ । नाणातितियं ३ तव २ कोहनिगगहाई चरण-मेयं ॥ १ ॥ पिंडविसोही ४ समिती ६ भावण १२ पडिमा १२ य इंदियनिरोहो ५ । पडिलेहण २५ गुत्तीओ ३ अभिगगहा ४ चेव करणं तु ॥ २ ॥” न केवलं प्रहत एव, किन्तु ते स्वल्पेन पथा निर्वृत्तिपुरमेव प्राप्ताः ॥ तथा चाह—

सिद्धिवसहिमुवगया नेवाणसुहं च ते अणुप्पत्ता । सासयमदावाहं पप्ता अयरामरं ठाणं ॥ ९११ ॥

सिद्धिवसतिं-मोक्षालयम् उपगताः-सामीप्येन कर्मविगमलक्षणेन प्राप्ताः, अनेन एकेन्द्रियव्यवच्छेदमाह, केषाञ्चित् सुखदुःखरहिता एव तत्र तिष्ठन्तीति दर्शनं तत्राह-निर्वाणसुखं न ते अनुप्राप्ताः, निरतिशयसुखं प्राप्ता इत्यर्थः, ते च दर्श-नपरिभवादिनेहागच्छन्तीति केषाञ्चिदर्शनं तन्निषेधार्थमाह-शाश्वतं-नित्यं अन्याबाधं-व्यावाधारहितं अजरामरं-जरामर-णरहितं स्थानं प्राप्ताः ॥ सम्प्रति द्वितीयं द्वारं व्याचिख्यासुराह—

पावन्ति जहा पारं सम्मं निज्जामगा समुद्दस्स । भवजलहिस्स जिणिंदा तद्देव जम्हा अओ अरिहा ॥ ९१२ ॥
 प्रापयन्ति नयन्ति यथा-येन प्रकारेण पारं-पर्यन्तं सम्यक्-शोभनेन विधिना निर्यामकाः प्रतीताः समुद्रस्य, तथैव
 भवजलयेः-भवसमुद्रस्य पारं जिनेन्द्राः प्रापयन्तीति, यस्मादेवमतस्तस्मादहो नमस्कारस्य, एष सङ्ख्यार्थः ॥ भावार्थः पुनरे-
 यम्-एतद् निज्जामगा दुविहा, तंजहा-दधनिज्जामया भावनिज्जामया य, तत्थ दधनिज्जामए उदाहरणं-तद्देव घोसणं
 विभासा, एतद् अट्ठ वाया यण्णेयद्या, तंजहा-पादीणवाए पडीणवाए उदीणवाए दाहिणवाए, जो उत्तरपुरच्छिमेणं वातो
 सो सत्तासुयो, जो दाहिणपुणेणं सो तुंगारो, जो दाहिणावरेणं सो वीयावो, अवरुत्तरेणं गज्जभो, एवमेते अट्ठ वाया,
 अग्रेऽपि दिसासु अट्ठ, तंजहा-उत्तरसत्तासुओ पुरत्थिमेणं सत्तासुओ य, तद्हा पुरिमंतुंगारो दाहिणंतुंगारो दाहिणवीयावो
 य अवरवीयावो य अवरगज्जभो उत्तरगज्जभो य, इयमत्र भावना-चत्वारः शुद्धदिग्वाताः, तद्यथा-प्राचीनवातः प्रतीची-
 नवातः उदीचीनवातो दक्षिणवातश्च, तत्र यः प्राच्या दिशः समागच्छति स प्राचीनवातः, एवं शेषदिग्वातभावनाऽपि कार्यो,
 चत्वारः शुद्धविदिग्वाताः, तद्यथा-उत्तरपूर्वस्यां सक्तासुको, दक्षिणपूर्वस्यां तुंगारो, दक्षिणापरस्यां वीजावापः, अपरोत्त-
 रस्यां गर्जाभः, एवमष्टौ शुद्धदिग्विदिग्वाताः, अष्टावन्ये दिग्विदिगपान्तरालवर्त्तिनः, तद्यथा-उत्तरस्या उत्तरपूर्वस्याश्चापा-
 न्तराले उत्तरसक्तासुकः १ उत्तरपूर्वस्याः पूर्वस्याश्चापान्तराले पूर्वसक्तासुकः २ पूर्वस्या दक्षिणपूर्वस्याश्चापान्तराले पूर्वतुङ्गारः
 ३ दक्षिणपूर्वस्या दक्षिणायाश्चान्तरा दक्षिणतुङ्गारः ४ दक्षिणस्याः दक्षिणापरस्याश्च दक्षिणवीजापः ५ दक्षिणापरस्या अपर-
 त्याश्चापरवीजापः ६ अपरस्या अपरोत्तरस्याश्चापान्तराले उत्तरगर्जाभः ७, अपरोत्तरस्या उत्तरस्याश्चापान्तराले उत्तरगर्जाभः ८, एवमेते

पोडश, सप्तदशश्च कालिकावातः, तत्र यथा जलधौ कालिकावातरहिते अनुकूले गर्ज्जभाते निपुणनिर्यामकसहिता निद्रिद्राः पोता ईप्सितं पत्तनं प्राप्नुवन्ति ॥ एवम्—

मिच्छत्तकालिआवायविरहिण् सप्तमस्तगज्जहपचाट् । एगसमयेण पत्ता सिद्धिवसहिपट्टणं पोआ ॥ ९१३ ॥
मिथ्यात्वमेव कालिकावातो मिथ्यात्वकालिकावातस्तेन विरहिते भवाम्भोघौ, तथा सम्यक्त्वमेव गर्ज्जभः प्रयातो यत्र स तथा तस्मिन्, एकसमयेन प्राप्ताः सिद्धिवसतिपत्तनं पोताः—जीववोहिस्थाः अर्हन्निर्यामकोपकारात् ॥ ततो यथा सांयात्रिकः सर्वः प्रसिद्धनिर्यामकं चिरगतमपि यात्रासिद्ध्यर्थं पूजयन्ति, एवं ग्रन्थकारोऽपि सिद्धिपत्तनं प्रति प्रस्थितोऽभीष्टयान्नासिद्ध्ये निर्यामकरत्नेभ्यस्तीर्थकृद्भ्यः ॥ सवचिकीर्पयेदमाह—

निज्जामगरयणाणं अमूढनाणमयकणधारणं । चंदासि विणयपणओ तिविहेण तिवंडविरयणं ॥ ९१४ ॥
निर्यामकरत्नेभ्योऽर्हद्भ्योऽमूढज्ञाना—यथावस्थितज्ञाना मननं मतिः—संवित् सैव कर्णधारो येषां ते तथाविधास्तेभ्यो, वन्दे विनयप्रणतस्त्रिविधेन त्रिदण्डविरतेभ्यः ‘शक्तादिभिर्बहुल’मिति चतुर्थी ॥ सम्प्रति तृतीयं द्वाटं व्याचिख्यासुराह—
पालंति जहा गावो गोवा अहिंसावयाइदुगोहिं । पउरतणपाणिआणि य वणाणि पावंति सह च्चेव ॥ ९१५ ॥
जीवनिकाया गावो जं ते पालंति ते महागोवा । मरणाइभयाउ जिणा निदानवणं च पावंति ॥ ९१६ ॥
तो उवगारित्तणओ नमोऽरिहा भविअजीवलोगस्स । सबस्सेह जिणिंदा लोगुत्तमभावतो तहय ॥ ९१७ ॥
यथा गोपा गाः पालयन्ति—रक्षन्त्यहिंश्वापदादिदुर्गेभ्यः वनानि च प्रचुरवृणपानीयानि प्राप्नुवन्ति, तथैव च जीवनिकाया

एव-पृथिव्यादिपृथ्वीविकाया एव गावः जीवनिकायावः तान्, ते भगवन्तोऽर्हन्तो जिना महोगोपाः पालयन्ति-रक्षन्ति मरणादिभयेभ्यो, निर्याणवनं च प्रापयन्ति, एवं ते जिनेन्द्रा इह-अस्मिन् जीवलोकं उपकारित्वहेतोः सर्वस्य भव्यजीव-लोकस्य नमोऽर्हो लोकोत्तमभावतः, तथा च एवं तावदुक्तेन प्रकारेण नमोऽर्हत्वे पंच हेतवो-गुणाः प्रतिपादिताः ॥ साम्प्रतं प्रकारान्तरेण नमोऽर्हत्त्वेहेतुगुणाभिधित्तयाऽह-

रागद्वोस्तकसाण, इंदियाणि य पंचवि । परीसहे उवसगगे, नामयन्तो नमोऽरिहा ॥ ९१८ ॥

रागद्वेयकपायात् इन्द्रियाणि पञ्चापि परिपहान् उपसर्गान् नामयन्तो नमोऽर्हाः ॥ तत्र 'रक्षी रामे' रक्ष्यतेऽनेनास्मिन् या रक्षनं या रागः, स च नामादिमेदाच्चतुष्प्रकारः, तत्र नामस्थापने सुगमे, द्रव्यरागो द्वेधा-आगमतो नोआगमतश्च, तत्रा-गमतो रागपदार्थज्ञाता तत्र चानुपयुक्तः, नोआगमतो ज्ञशरीरभव्यशरीरतद्रव्यतिरिक्तमेतदस्त्रिविधः, ज्ञशरीरभव्यश-रीरे प्रतीते, व्यतिरिक्तो द्विधा-कर्मद्रव्यरागो नोकर्मद्रव्यरागश्च, तत्र कर्मद्रव्यरागश्चतुर्विधः, तद्यथा-रागवेदनीयपुद्-गला योग्या १ चक्ष्यमानकाः २ वद्धाः ३ उदीरणावलिकाप्राप्ताश्च ४, वन्धपरिणामाभिमुखा योग्याः, वन्धपरिणामं प्राप्ता यश्चमानकाः, निर्वृत्तवन्धपरिणामाः सत्कर्मतया स्थिता जीवेनात्मसात्कृता वद्धाः, उदीरणाकरणेनाकृष्योदीरणावलि-काप्रविष्टा उदीरणावलिकाप्राप्ता, नोकर्मद्रव्यरागः-कर्मरागैकदेशः तदन्यो चा, तत्र तदन्यो द्विविधः-प्रायोगिको वैश्रसिकश्च, प्रायोगिकः कुसुम्भरागादिः, वैश्रसिकः सन्ध्याभ्ररागादिः, भावरागोऽपि द्विधा-आगमतो नोआगमतश्च, आगमतो रागपदार्थज्ञस्तत्र चोपयुक्तः, नोआगमतो रागवेदनीयकर्मोदयप्रभवः परिणामविशेषः, स च द्विधा-प्रशस्तः अप्र-

शस्तश्च, तत्राप्रशस्तस्त्रिविधः, तद्यथा-दृष्टिरागो विषयरागः स्नेहरागश्च, तत्र त्रयाणां त्रिपक्ष्यधिकानां प्रवादशता-
 नामात्मीयात्मीयदर्शनानुरागो दृष्टिरागः, उक्तंच-"असीयसयं किरियाणं अकिरियावादीणमाहु चुलसीती । अण्णाणिय
 सत्तही वेणइयाणं च वत्तीसा ॥ १ ॥ त्रिणवयणवाहिरमती मूढा नियदरिसणाणुरागेण । सयत्तुकहियमेते मोक्खपहं न उ
 पवज्जंति ॥ २ ॥" विषयरागः-शब्दादिविषयगोचरः, स्नेहरागो-विषयादिनिमित्तविकलोऽधिनीतेष्वपत्यादिषु भावी, तत्रेह
 रागे उदाहरणम्-विइपइड्डियं नयरं, तत्थ दो भाडया-अरहणतो अरिहमित्तो य, महत्तस्स भारिया अरहमित्ते अणुरत्ता,
 सो नेच्छइ, ततो सा बहुसो उवसग्गेइ, भणिया अणेण-किं न पेच्छसि भाजगंति !, ततो तीए नायं, जहा मम भत्तारस्स
 वीहइ, ततो भत्तारो मारितो, सा पच्छा भणइ-इयाणिं पि नेच्छसि ?, तेण नायं-एतीए दुइसीलाए मम भाजगो नियभ-
 त्तारो मारितो, तेण निधेएण पवइतो, साह जातो, सावि अइयसइया मया सुणिया जाया, साहुणो य तं गमं गया, सो साह
 भिक्षुखं पविट्ठो सुणिगाए विट्ठो, लग्गा मग्गामग्गि उवसग्गेइ, विरत्तीए नट्ठो, तत्थचि मया अडवीए मक्कडी जाया, तेऽवि
 साहुणो कम्मधम्मसंजोगेण तीसे अडवीए मज्जेणं वच्चंति, तीए दिट्ठो, लग्गा कंठे, तत्थचि किलेसेणं पलातो, तत्थचि मया
 जक्खिणी जाया, ओहिं पवजइ, दिट्ठो सो साह ओहिणा, छिहाणि मग्गति, सो साह सया अप्पमतो, ततो सा छिहं न
 लहइ, सा य सवायरेण तस्स छिहं मग्गइ, एवं वच्चइ कालो, तत्थ किर जे समवया समणा ते हसिज्जण तरुणसमणा भणं-
 ति-धत्तो हु सो अरहमित्तो, 'जंसि पिओ सुणियाणं, वयंस ! गुरुमक्कडीणं च । अन्नया सो साह वियरयं उत्तरइ, तत्थ य
 पायविक्खंभं पाणिंयं, तेण पातो पसारितो भणं, तत्थ य तीए छिहं लभिज्जण ऊरू छिन्नो, ततो माज्जं आउक्काए पडिओ

होजति मिच्छादुःखं तेन भणियं, सो पडिओ, सम्महिट्ठिगाए सा धाडिया, तेहव सो करु सपएसो लाइतो, रुढो य तप्परणं देवयापभावेणं, अण्णे भणंति-सो भिक्खमतिगतो अण्णगामे, तत्थ ताए वाणमंतरीए तस्स रुवं छाएत्ता तस्स रुवेणं पंथे तलाए पहाइ, अत्तेहिं दिट्ठो, सिट्ठो गुरुणं, आवस्सए आलोएइ, अज्जो! संमं आलोएहि, सो उवउत्तो, मुहणंतगाइ जाव पडिक्कमणं देवसियं ताव आमोएइ, भणइ-न संभरामि खमासमणो !, तेहिं पडिमित्रो भणति-नत्थित्ति, आयरिया अणुव-ट्ठियस्स न देति पायचिउत्तं, सो चित्तेइ-किं कह यत्ति !, सा उवसंता साहइ गुरुणं-मए एवं कयं, सा साविगा जाया, सबं परिकइइ, एवमप्पत्तथो एस नेहाणुरागो, अस्स इमा निरुत्तगाहा-‘रज्जंति असुभकलमलकुणिमाणिट्ठेसु पाणिणो जेण । रागोत्ति तेण भन्नइ जं रज्जइ तत्थ रागतथो ॥ १ ॥’ एवं दृष्टिरागो विषयरगोऽप्यप्रशस्तो द्रष्टव्यः, दीर्घसंसारहेतुकदध्यवसायात्मक-त्वात्, प्रशस्तस्तु रागोऽर्हदादिविषयः, उक्तं च-“अरहंतेसु य रागो रागो साहसु धीयरगेषु । एस पसत्थो रागो अज्ज सरागाण साह्वणं ॥१॥” एवंविधं रागं नामयन्तः-अपनयन्तः, क्रियाकालनिष्ठाकालयोरभेदेनापनीतवन्त एव गृह्यन्ते, आह-प्रशस्तनामनमयुक्तं, न, तस्यापि वन्धात्मकत्वात्, यद्येवं तत ‘एस पसत्थो रागो’ इत्यादि विरुद्धं, नैष दोषः, सरागसंयतानां रूपरसनोदाहरणतस्तस्य रागस्य प्राशस्त्यादित्यलं प्रसङ्गेन ॥ इदानीं ‘दोस’ इति दोषः द्वयो वा, तत्र ‘दुप वैकृत्ये’ दुष्यतेऽ-नेनास्मिन्नस्माद् दुषणं वा दोषः, ‘द्विषी अप्रीतो’ द्विष्यतेऽनेन अस्मिन् अस्मात् द्वेषणं वा द्वेषः, असावपि नामादिभेदाच्चतु-विधो, निक्षेपो रागत्रयद्वयेः, तथा दिग्मात्रमुपदर्शयते-नोआगततो द्रव्यद्वयो ज्ञशरीरमव्यवशरीरव्यतिरिक्तो द्विधा-कर्मद्र-व्यद्वयः नोऽकर्मद्रव्यद्वयः, तत्र कर्मद्रव्यद्वयपदार्थतुल्यकारः-द्वयवेदनीयपदगुला योग्याः १ वध्यमानकाः २ वद्धाः ३ उदीरणा-

वलिकाप्रासाश्च ४, अग्नीषां व्याख्यानं प्राग्वत्, नोकम्मद्रव्यद्वेषो दुष्टव्रणादिः, भावद्वेषो द्वेषकर्मविपाकः, स च द्विधा-
 प्रशस्तः अप्रशस्तश्च, तत्र प्रशस्तोऽज्ञानादिगोचरः, तथाहि-अज्ञानमविरतिं च द्विपन् ज्ञाने विरतौ च सम्यग्यतते इति
 तस्य प्राशस्त्यं, अप्रशस्तः सम्यक्त्वादिगोचरः, तत्राप्रशस्ते उदाहरणं-नन्दो नाम नाविओ गंगाए लोणं उत्तरेइ, तत्थ
 य धम्मरुई नाम अणगारो तीए नावाए उत्तिओ, जणो मोलं दाऊण गतो, साह रुद्धो, फिडिया भिक्खावेला, तहावि न
 विसज्जेइ, घालुयाए उण्हं तिसाइतो य अमुंचतो रुद्धो, सो य दिट्ठीविसलद्धितो, तेण दह्ढो मओ, एगाए सभाए घरको-
 इलो जाओ, साह विहरंतो तं गामं गतो, भत्तपाणं गहाय भोत्तुकामो सभं गतो, तेण दिट्ढो, सो पेक्खंततो चेय आसु-
 रुत्तो, भोत्तुमारुद्धस्स कच्चवरं पाडेइ, अण्णपासं गतो, तत्थवि एयं, अण्णत्थ गतो, तत्थवि एयं, कहिंचि न लहइ भोचुं,
 ततो सो तं पलोएइ, को एस !, नाविगनंदमंगुलो, दह्ढो, समुद्धं जतो गंगा पविसइ तत्थ वरिसे वरिसे अण्णणेणं मग्गेणं
 वहइ, चिराण गंगा मयंगंगा भञ्जइ, तत्थ हंसो जातो, सो य साह माहमासे सत्थेण पभाए जाइ, तेण दिट्ढो, पाणियस्स
 पंखे भरिऊण सिंचइ, तत्थवि उइवितो, पच्छा अंजणगयए सीहो जातो, सोवि सत्थेण तेणेव मग्गेण गच्छइ, सीहो
 उवड्ढितो, सत्थो भिन्नो, सो इमं न मुयइ, तत्थवि दह्ढो, मतो य वाणारसीए वडुतो जातो, तत्थवि भिक्खं हिंडंतं धूली
 छूइइ, रुठ्ठेण दह्ढो, तत्थेव राया जातो, जाइ सरइ, तत्थ सपातो अतीताओ जाइओ असुभातो सरइ, जइ संपयं मारेइ
 तो वहुयातो फिट्ठो होसित्ति तत्स जाणानिमित्तं समस्यामवलम्बयते, जो एयं पूइ तस्स रज्जस्स अंजं देमि, सा य सम-
 स्सा इमा- गंगाए नावितो नंदो, सभाए घरकोइलो । हंसो मयंगंगतीराए, सीहो अंजणपयए ॥ १ ॥ वाणारसीए वडुओ,

राया तदेव आगतो ॥ अमुं गोवावि पठति, सो विहरंतो साह तस्य समोसहो, आरामो ठिओ, तेण पुच्छिओ साहइ, तेण भजियं-अहं पूरेमि, 'एणसिं घायगो जो उ, सोवि इत्येव आगतो' ॥ सो घेत्तूण रण्णो समीवं गतो, पढइ, राया सुणंततो मुच्छित्तो, सो हम्ममाणो भणइ-कवं काउं अहं न याणामि, लोगस्सः कलिकरंदो एसो मे समणेण दिन्नो, राया तस्य मणूसे विसज्जेइ, जइ अणुजाणह वंदतो एमि, आगतो, सहो जातो, सहवि आलोइयपडिक्कतो, एवं संसारवद्धणो दोसो जेहिं नमितो ते अरिहा ॥ इह रागद्वेयो क्रोधाद्यपेक्षया नयैः पर्यालोच्यते, तत्र यद्यपि नया नैगमादयः सप्त, तथापि नैगमः सामान्यग्राही सद्बहे विशेषग्राही व्यवहारेऽन्तर्भवतीति पञ्चैरेव सद्बहादिभिर्विचारः, तत्र सद्बहस्याप्रीतिजातिसामान्यतः क्रोधमानौ द्वेयः मायालोभौ तु प्रीतिजातिसामान्याद्रागः, चकंच-"कोहं वा माणं वा अप्रीतिजाइंतो संगहो दोसं । माया लोभे य सपीइजाइसामन्नतो रागं ॥ १ ॥" व्यवहारश्च क्रोधमानमाया द्वेयः, मायाया अपि परोपधाताय प्रयुज्यमानत्वेनाप्रीतिजातावन्तर्भावात्, लोभस्तु न्यायोपादानमूर्च्छात्मको रागः, उक्तं च-"मायंपि दोसमिच्छइ ववहरो जं परोवधायाय । नायोवायाणोच्चिय मुच्छालाभोचि तो रागो ॥ १ ॥" ऋजुसूत्रस्य क्रोधस्तावदप्रीतिरूपत्वात् द्वेयः, मानमायालोभास्तु भाज्याः, कदाचित् रागः कदाचिद् द्वेयः, तथाहि-यदा मानोऽहङ्कारोपयोगात्मकस्तदाऽऽत्मनि बहुमानेन प्रीतियोगाद्रागो, यदा तु स प्रप पणुणविद्वेषोपयोगात्मकः तदानीमप्रीतिरूपत्वाद् द्वेयः, एवं मायालोभावपि परोपधाताय व्याप्रियमाणौ द्वेयः, स्वशरीरस्वधनस्वजनानि मूर्च्छोपयोगकाले नु तावेव रागः, अभिष्वङ्गात्मकत्वात्, चकंच-"माणो रागोत्ति मतो साहंकारोवयोगकालमि । सो चेव होइ दोसो पणुणदोसोवयोगंसि ॥ १ ॥

मायालोभावेवं परोपधातोवजोगतो दोसो । मुच्छोवयोगकाले रागोऽभिसंगलिंगोति ॥ २ ॥” शब्दादीनां तु मतं-लोभो-
 रागः, क्रोधो द्वेषः, मानमाये तु यदा स्वगुणोपकारोपयोगात्मके तदा मूर्च्छात्मकत्वाद्धोभः, लोभत्वाच्च रागः, यदा तु स्वगुणो-
 पकारोपयोगविकले तदा परोपधातोपयोगात्मकत्वात् क्रोधः, क्रोधत्वाच्च द्वेषः, उक्तं च-“सदाइमं माणे मायाए य सगुणोव-
 गाराय । उवओगो लोभोच्चिय जतो स तत्येव अवरुद्धो ॥ १ ॥ सेसंसा कोहोच्चिय परोवघायमइयत्ति तो दोसो” इति ॥

अथ कपायद्वारं, शब्दार्थः प्राग्वत्, तेषामष्टविधो निक्षेपः, तद्यथा-नामकपायः स्थापनाकपायः द्रव्यकपायः समुत्पत्ति-
 कपायः ४ प्रत्ययकपायः आदेशकपायः रसकपायः भावकपायः ८, आह च-“नामं ठवणादविए, उप्पत्ती पच्चए य आदेसे ।
 रसभावकसाए या नयहिं छहिं मगणा तेसिं ॥ १ ॥” नामस्थापने सुगमे, द्रव्यकपायो नोआगमतो ज्ञशरीरमव्यशरीरव्य-
 तिरिक्तो द्विधा-कर्मद्रव्यकपायश्च, नोकर्मद्रव्यकपायश्चतुष्प्रकारः, कपायवेदनीयपुद्गला योग्याः १ बध्य-
 मानाः २ वद्धाः ३ उदीरणावलिकाप्राप्ताश्च ४, नोकर्मद्रव्यकपायः सर्जकपायादिः, उत्पत्तिकपायो यतो द्रव्यावेर्वा-
 ह्यात् कपायप्रभवस्तदेव कपायनिमित्तत्वात् उत्पत्तिकपायः, द्रव्यात् कपायोत्पत्तिः सुप्रतीता, उक्तं च-“किं एत्तो कट्ठ-
 यरं ? जं मूढो खाणुंमिं अफ्फिटितो । खाणुस्स तस्स रुसइ न अप्पणो दुप्पयोगस्स ॥ १ ॥” प्रत्ययकपायः स्वत्वान्तरः
 कारणविशेषः कपायपुद्गललक्षणः, आदेशकपायः कैतवकृतभ्रकुटिमहुराकारः, तस्य हि कपायमन्तरेणापि तथादेश-
 नात्, रसकपायो हरीतक्यादीनां रसः, भावकपायो नोआगमतः कपायोदय एव, स च क्रोधादिमेदाच्चतुष्प्रकारः, तद्यथा-
 क्रोधकपायो मानकपायो मायाकपायो लोभकपायश्च, तत्र क्रोधो नामादिमेदाच्चतुष्प्रकारः, नामस्थापने धुण्णे, नोआग-

मतो इशरीरभन्वदरीरव्यतिरिक्तो द्रव्यक्रोधः प्राकृतशब्दसामान्यापेक्षया चर्मकारक्रोधः रजकक्रोधो नीलिकोयश्च क्रोध-
इति गृह्यते, नोआगमतो भावक्रोधः क्रोधादय एव, स च चतुर्भेदः, उक्तं च—“जलरेणुपुटविषयराईसरिसो चवधिहो
कोहो ।” प्रभेदफलमुत्तरत्र वक्ष्यामः, तत्र क्रोधे उदाहरणम्—वसंततरे नयरे उच्छन्नवंसो एगो दारगो, वेसंतरं संकम-
माणो सत्येण उडिइतो तावसपाहिं ततो, तस्स नामं अग्गियसत्ति, तावसेणं वद्धितो, जमो नामं सो तावसो, जमस्स
पुत्तो जमदग्गितो जातो, सो पोरगारं तयच्चरणं करेइत्ति विक्खातो जातो । इतो य दो देवा, वेसानरो सद्धो धम्मंतरी
तावसभत्तो, ते दोडवि परोप्परं पण्येत्ति, भणंति य—साहू तावसे परिकूळामो, सद्धो आह—जो अम्मं सवअंतिमओ तुल्ल
य सवप्पहाणो ते परिकूळेमो । इतो य मिहिलाए नयरीए तरुणधम्मो पउमरहो राया, सो वंपं वच्चइ वसुपुज्जस्स आय-
रियस्स मूले पध्यामिति, तेहिं सो परिकिखजइ भत्तेणं पाणेण य, पंधे य विसमे सुकुमालतो दुक्खाविज्जइ, अणुलोमे
य से उवसगो करेत्ति—चित्तक्खोभो जायइ, सो धणियतरां थिरो जातो, न पुण तेहिं खोभितो, अण्णे भणंति—ते सिद्ध-
पुत्तल्लवेण गया, अतिसए साहेत्ति, जहा चिरं जीवियधं, सो भणइ—बहुओ मे धम्मो होहिंति, न सक्किओ खोभेत्तं, गया
जमदग्गिस्स समीयं, सउणल्ल्याणि कयाणि, कुच्चे से घरओ कतो, सउणओ भणइ—भद्रे ! जामि हिमयंतं, सा न वेइ, सा न
पहिंसित्ति, सो सवहे करेइ गोयाइयगाइ जहा एमिति, सा भणइ, न एएहिं पत्तियामिति, जइ एयस्स रिसिस्स दुक्खि(क्कि)-
यं पियसि तो वित्तजेमिति, सो रुद्धो, तेण दोडवि दोहिं हल्येहिं गहियाणि, पुच्छिया भणंति—महरिसि ! अणवच्चोडसि, सो
भणइ—सच्चमेयं, खोभितो । एवं सो सावगो जातो देवो, इमोडवि ताजो आयावणभूमीतो उडण्णो भिगकोट्टगं नगरं जाइ,

तथ जियसत्तू राया, सो उट्ठितो, कि देमि !, धूयं देहिचि, तस्स धूयासयं, जां तुमं इच्छइ सा तुज्झंति, कण्णंतेउरं गतो,
ताहिं ददूण निच्छूढं, न लज्जसिचि भणितो, तातो खुजीकयातो, तत्थ एगा तस्स धूया रेणुएणं रमइ, तीएडणेणं फळं
पणामियं, इच्छसिचि य भणिया, हत्थो पसारितो, निज्जंतीए उवट्ठियायो खुजीओ सालिरुए देहि, अक्खुजीतो कयातो,
नीया आसमं, सगोमहिसपरियणा राइणा दिन्ना, संवद्धिया, जोयणं पत्ता जाहे जाया ताहे वीवाहधम्मो जातो, अन्नया
उडसमए जमदग्निणा भणिया-अहं ते चरुं साहेमि, जेण ते पुत्तो वंभणपहाणो होइ, तीए भणियं-एवं किज्ज, मज्झा य
भणिणी हत्थिणउरे अणंतविरियस्स भज्जा, तीसेवि साहेहि खत्तिचरुंगंति, तेण साहितो, सा चित्तेइ-अहं ता अडवीए
मिगी जाया, मा मम पुत्तो एवं नासउत्ति तीए खत्तिचरू ज्जिमितो, इयरीए इयरो पेसितो, दोणहवि पुत्ता जाया, ताव-
सीए रामो, इयरीए कत्तविरिओ, सो रामो तत्थ संबद्धइ, अन्नया एगो विज्जाहरो तत्थ समोसहो, पडिभग्गो, तेण सो
पडिचरिओ पगुणो जातो, ततो से रामस्स तेण तुट्ठेण परसुविज्जा दिन्ना, सरवणे साहिया, अन्ने भणंति-जमदग्निस्स पुरं-
परागया परसुविज्जा, तेण रामो पाढिओ, तस्स सिद्धा, सा रेणुणा भणिणीघरं गया, तेण रण्णा समं पलंग्गा, सपुत्ता
जमदग्निणा आणीया, रुद्धो रामो, ततो रामेण सपुत्ता मारिया, सोडवि किर तत्थेव ईसत्थं सिक्खितो, तीसे भणिणीए
सुयं, रण्णो कहियं, सो आगतो, आसमं विणासित्ता गावीतो घेत्तूण पधावितो, रामस्स कहियं, तेण पधाविज्जण परसुणा
मारिओ, कत्तविरिओ राया जाओ, तस्स देवी तारा, अण्णया से पिउमरणं कहियं, तेण आगंतूण जमदग्नी मारिओ,
रामस्स कहियं, तेण गएण जलंतेणं परसुणा कत्तवीरितो मारितो, सयं चेव रज्जं पडिवण्णं ! इतो य देवी तेण

संभवेण पलायंती तावसासमं गया, पडितो य समुहेण भूमिं स्वायंतो गन्धो, ततो नामं कयं सुभूमो, रामस्स य परसू
जहिं खत्तियं पेच्छइ तहिं तहिं जलति, अन्नया तावसासमस्स मज्जेण विइवयइ, परसू उज्जलितो, तावसा भणंति-अम्हे चिय
खत्तिया, तेण रामेण सत्त वारा निक्खत्तिया पुहवी कया, हणूं थालं भरियं, एवं किर रामेण कोवेण खत्तिया वहिया,
एवंविधं क्रोधं नामयन्त इत्यादि पूर्ववत् ॥ मानोऽयि नामादिमेदाचतुष्पकारः, कर्मद्रव्यमानस्तथैव, नो कर्मद्रव्यमानः
स्तब्धद्रव्यलक्षणः, भावमानो नो आगमस्तद्विपाकः, स च चतुर्दो, यथाऽऽह-“तिणिसलया १ कट्ट २ द्विय ३ सेलत्थंभो-
४ धमो माणो ॥” अन्नोदाहरणम्-सो सुभूमो तत्थ संबद्ध, विज्जाहरपरिगहितो जातो, किर चक्कयट्ठी भविससइत्ति, मेघ-
नावु विज्जाहरो इत्थीरयणनियधूयापत्तमसिरीदाणनिमित्तं तस्स समीवे सयासे अच्छइ, अन्नया तेण विसाईहिं परिकिल-
जइ, इतो य रामो नेमिस्सियं पुच्छइ, कतो मम विणासोत्ति १, तेण भणियं-जो एयंमि सीद्दासणे निविसिहिइ, एयातो
दादातो पायसीभूयातो खाहिंति, ततो ते भयं, ततो तेण अवारियं भत्तं कयं, तत्थ सीद्दासणं घुरे ठवियं, दादातो से
अगगतो कयातो, एयं वच्चइ कालो, इतो य सुभूमो मायं पुच्छइ-किं पत्तिजो लोगो १, अन्नोऽवि अत्थि १, तीए सयं
कहियं, सो तं सौज्जणमभिमार्जेण हत्थिणापुरं गतो, तं समं पविट्ठो, देवया रडिक्कण नट्ठा, तातो दादातो परमन्नं आयातो,
माहणा तं प्हारेत्तं लम्मा, मेघनादेण विज्जाहरेणं ताणि पहरणाणि तेसिं चेव एवरिं पाडिज्जंति, सो वीसत्थो भुंजइ, रामस्स
परिकहियं, सण्णद्धो आगतो, परसुं मुयइ, विज्जातो, इयरो य तं चेव थालं गहाय वट्ठितो, चक्करयणं जायं, तेण से रामस्स
सीसं छिन्नं, पच्छा तेण सुभोमेण भाणिणा एकवीसं वारा निब्बंभणा पुहवी कया, गम्भावि फालिया, एवंविधं मानं नामयंत

इत्यादि पूर्ववत् ॥ माया चतुर्विधा नामादिभेदतः, कर्मद्रव्यमाया योग्यादिभेदाः पुगलाः, नोकर्मद्रव्यमाया निधानप्रयु-
 र्छानि द्रव्याणि, भावमाया नोआगमतस्तत्कर्मद्रव्यविपाकलक्षणा, तस्यास्त्वचरो भेदाः, “मायाऽवलेहि १ गोमुत्ति २ भेद-
 सिग ३ घणवसिमुल ४ समा” मायाए उदाहरणं पंडरज्जा, तीए किठ असपद्यक्खाइयाए पूयानिमित्तं तिणिण धारे लोगो
 मंतेण आयाहितो, आवरिपहिं आलोयाविधा ठिया, चउत्थयं च वारं नालोयाविधा, भणति-एस पुपग्भासेणागच्छइ, माया-
 सहदोसेण कियिसिया जाया, घरिसी तेसिं भणिणी, सा वालरंडा परलोगरया य, पच्छा मासकप्पागयधम्मघोसायरियसमीवे
 पणायहा भायरो सेट्ठी, धणसिरी तेसिं भणिणी, सा पयइवमिच्छइ, ते संसारनेहेणं न देति, सा य धम्मघयं खद्धं खद्धं करेइ,
 पडिदुज्जा, भायरोऽवि से नेहेण पडिदुज्जा, सा पयइवमिच्छइ, ते संसारनेहेणं न देति, सा य धम्मघयं खद्धं खद्धं करेइ,
 भाउज्जायातो य से कुरुकुरायंति, तीए चित्तिं-येच्छामि ता भाउगाण चित्तं, किमेयाहिंति !, नियडीए परिआलोचिज्जण सोय-
 णगपवैसकाले वीसत्थं घहुं धम्मगयं जंपिज्जण ततो नट्टुंडेण जहा से भत्ता एगा भाउज्जाइगा भणिया-
 किं वहुणा ! साडियं रक्खिज्जासि, तेण चित्तिं-एगा दुच्चारिणित्ति, वारियं च भगवया असइपोसणं, ततो गां परिदुवेमिति
 पड्ढेके उयविसंती वारिया, सा चित्तेइ-हा, पच्छा तेण भणिया-घरातो मे नीहि, सा चित्तेइ-किं मे दुक्कडं कयंति !,
 न किंचि पासइ, ततो तत्तेयव भूमिगयाए किच्छेण नीया रयणी, पमाए ओलुगंगी निग्गया, घणसिरीए भणिया-कीस
 ओलुगंगी दीससि !, सा रुयंती भणइ-न याणामो अवराहं, नेहाजो य घाडिया, तीए भणियं-वीसत्था अच्छह, अहं ते
 भलिरसासि, माया भणितो- किमेवमेयंति !, तेण भणियं-जलं मे दुट्ठसीलाए, तीए भणियं-कहं जाणासि !, तेण

भणियं-तुव्वं चेव सगासातो सुया देसणा, निवारणं च, तीए भणियं-अहो ! ते पंडियचणं वियारक्खमंगं धंमयापरि-
णामो, मया सामणेण बहुदोसमेयं भणियंति से उवदिट्ठं, वारिया य, किमेतावता दुच्चारिणी होइ ? ततो सो लज्जितो,
मिच्छादुक्कं से दवावितो, चित्तिं च गाए-एस ताव मे कसिणधवलपडिवज्जगो, वितिओडवि एवं चेव विनासितो,
नवरं सा भणिया-किं बहुणा ? हत्थं रक्खेज्जासित्ति, सेसविभासा तहेव जाव एसोडवि मे कसिणधवलपडिवज्जगोचि, एत्थ
पुण इमाए नियडीए अंबक्खणदोसतो तिबं कम्मं निवड्ढं, पच्चा एयस्स अपडिक्कमिय भावतो पवइया, भायरोवि से सह
जायाहिं पवइया, अहाउगं पालिच्चा सुरलोगं गयाणि, तत्थवि अहाउयं पालिच्चा भायरो से पढमं चुया सागेए नयरे
असोगदत्तस्स समुद्दत्तसागरदत्ताभिहाणा पुत्ता जाया, इयरीडवि चइऊण गयउरे नगरे संखस्स इवभस्स सावगस्स
धूया जाया, अतीव सुंदरिच्चि सवंगसुंदरी से नामं कयं, इयरीतोडवि भावजायातो चविऊण कोसलाउरे नंदपाभि-
हाणस्स इवभस्स स्तिरिमइ-कंतिमइनामातो धूयातो आयातो, जोधणं पत्ताणि सधाणि, सवंगसुंदरीवि कहिपि साकेया
गयपुरमागएण असोगदत्तसेट्ठिणा दिट्ठा, कस्सेसा कण्णगत्ति कस्सवि समीचे पुच्छियं, नायं संखस्स, ततो सबहुमाणं
समुद्दत्तस्स मगिया, लद्धा, विवाहो क्तो, कालंतरेण सो विसज्जायगो समुद्दत्तो अइगतो, जवयारो से क्तो, वासहरं
सज्जियं, एत्थंतरंमि य सवंगसुंदरीए तं नियडिनिबंधणं पढमकम्मं उदितं, ततो भत्तारेण से वासधरद्विएण वोलेत्ती
देविगी पुरिसच्चाया दिट्ठा, ततो तेण चित्तिं-दुट्ठसीला मे महिला, कोइ अवलोइउं गतोति, पच्चा सा आगया, न तेण
वोच्चाविया, ततो अट्टदुहट्टयाए धरणीए चेव रत्तिं गमिता, पभाए से भत्तारो अणापुच्छिय सयणवगं एगस्स धिज्जाइगस्स

कहेत्ता गंतो सागेयं नगरं, परिणीया अणेण कोसलादरे नंदस्स घूया सिरिमती, भाउणा थ से तीसे भणिणी कंतिमई,
 सुयं च जेहिं, ततो गाढमधिती जाया, विसेसतो तीसे, पच्छा तेसिं समागमसंबवहारो वोच्छिन्नो, सा धम्मपरा जाया,
 पच्छा पवइया, कालेण विहरंती पवत्तिणीए समं साकेयं गया, पुवभाउजायाओ उवसंताओ, भत्तारा य तासिं न सुद्धु, एत्थंत-
 रंमि थ से उदितं नियडिनिबंधणं विइयं कम्मं, पारजणे भिक्खुं पविट्ठा, सिरिमती वासघरं गया हारं पोयइ, तीए अब्भुट्टिया,
 सा हारं मोच्चूण भिक्खुद्वमुट्टिया, एत्थंतरंमि चित्तकम्मोइण्णमडरेण सो हारो गिलितो, तीए चित्तिं-अच्छरियमिणं, पच्छा
 साडगद्धेणं ठइयं, भिक्खा पडिगहिया निगया य, इयरीए जोइयं जाव नत्थि हारोत्ति, तीए चित्तिं-किमेयं ?, अच्छ-
 रियमिणं, पच्छा परियणो पुच्छित्तो भणइ-न कोइ एत्थ अज्जं मोसूण पविट्ठो, तीए अंवाहितो, पच्छा फुट्ठं, इयरीए
 पवत्तिणीए सिद्धं, तीए भणिं-विचित्तो कम्मपरिणामो, पच्छा उगतरत्तवरया जाता, तेसिं चाणत्थमीयाणं न तं नेहुं
 ओगाहइ, सिरिमतिकंतिमतीतो भत्तारेहिं हसिजंति, न य विपरिणामंति, तीएवि उगतरयाए कम्मं सेसीकयं, एत्थंत-
 रंमि सिरिमती भत्तारसहाया वासघरे चिट्ठइ, जाव मोरेणं चित्तातो उयरिज्ज निगलितो हारो, ताणि संवेगमावणणाणि-
 अहो से भयवतीए महत्थ(प्प)या जन्न सिद्धमेयंति त्थामिउं पयट्ठाणि, एत्थंतरंमि से केवलनाणमुत्पन्नं, देवेहिं महिमा कया,
 तेहिं पुच्छियं, तीएवि साहिओ परभवुत्तंतो, ताणि पवइयाणि, एरिसी दुहावहा माया । एवंविधां मायां नामयंत इत्यादि
 पूर्ववत् ॥ लोभो नामादिभेदाच्चतुप्पकारः, तत्र कर्मद्रव्यलोभो योग्यादिभेदाश्चतुर्विधाः पुद्गलाः, नोक्कम्मद्रव्यलोभ
 आकरमृत्तिका, चिकणिका इत्यर्थः, भावलोभस्तत्कर्मविपाकः, तस्य भेदाश्चत्वारः-“लोहो, हलिइ १ खंजण २ कइम ३-

किमिराग '४ सारित्यो ॥' सर्वेषां श्रोधादीनां यथाक्रमं स्थितिफलान्येवं "पक्ष १ चउमास २ वच्छर ३ जावज्जीवा ४ पुगामिणो कमसो । देव १ नर २ तिरिय ३ नारय ४ गइसाहणहेयवो नेया ॥ १ ॥" लोभ उदाहरणं लुद्धनन्दः—पाडलि-
पुत्ते नयरे नंदो पाणियओ, जिणदत्तो सावतो, जियसत्तू राया, सो तलायं खणावेइ, फाला दिट्ठा कमगरेहिं, सुरामोछति
दो गहाय वीहीए सावगस्स उवणीया, तेण नेच्छिया, नंदस्स वीहीए नीया, गहिया, भणिया—अण्णेऽपि आणेज्जाह, अहं
येय निण्हस्सामि, दिवसे २ गिण्हइ फाले, अन्नया गोस्वारिहसयणिज्जामंतणए वलामोडीए नीओ, पुत्ता भणिया—फाले
गिण्हज्जाह, सो गतो, ते य आगया, पुत्तेहिं फाला न गहिया, जाकुट्ठा य गया पूयलियसालं, तेहिं क्खणं मोहति एगंते
एहिया, किट्ठं पडियं, दिट्ठा रायपुरिसेहिं, गहिया, जहायचं रण्णो कहियं, सो नंदो आगतो भणइ—गहिया नवत्ति, तेहिं
भणियं—फिं अण्हेऽपि गहेण गहिया १, तेण अतिलोलाए पत्तियस्स लाभस्स फिट्ठोऽहं पादाण दोसेणंति एगाए कुसीए
दोऽपि पाया भग्गा, सयणो विलवति, ततो रायपुरिसेहिं सावगो नंदो य घेत्तूण राउलं नीया, पुच्छिया, सावगो भणइ—
मग्ग इच्छपरिमाणाइरित्तं, अविय—कूढमाणंति, तेण न गहिया, सावओ पूइक्खण विसज्जितो, नंदो सूलाए भित्तो, सकुलो
उच्छादितो, सावगो सिरिघरे ठवितो, एरिसो दुरंतो लोभो, एवंविधं लोभं नामवन्त इत्यादि पूर्ववत् ॥

अथेन्द्रियद्वारमुच्यते—तत्र इन्द्रियमितिकः शब्दार्थः १, उच्यते—'इदु परमैश्वर्ये' इन्दनाविन्द्रः, सर्वोपलब्धिसर्वोपभोगरूप-
परमैश्वर्ययोगाज्जीवः, तस्य छिद्रं तेन सृष्टं वा इन्द्रियं, 'इन्द्रिय'मिति निपातनसूत्रादिरूपनिष्पत्तिः, तच्च द्विधा—द्रव्येन्द्रियं
भावेन्द्रियं च, तत्र निर्वृत्युपकरणे द्रव्येन्द्रियं, निर्बृत्तिनाम प्रतिविशिष्टः संस्थानविशेषः, साऽपि द्विधा—वाह्या अभ्यन्तरा

च, तत्र बाह्या कर्णपर्वटिकादिरूपा, सा च विचित्रा, न प्रतिनियतसंस्थानरूपतया व्यपदेशुं शक्या, तथाहि—मनुष्यस्य श्रोत्रे
 नेत्रयोरुभयपार्श्वतोभाविनी भ्रुवा चोपरितनवन्धापेक्षया समे, बाजिनो नेत्रयोरुपरि तीक्ष्णे चाग्रभागे इत्यादि जातिभेदा-
 न्नानाविधे, अभ्यन्तरा तु निर्वृत्तिः सर्वेषामपि जन्तूनां समाना, तामेव चाधिकृत्यामूनि सूत्राणि प्रावर्त्तत, यतः 'सोऽंदि ए णं
 भंते ! किंसंठाणसंठिते पन्नत्ते ? , गोयमा ! मसूरचंदसंठाणसंठिए पणत्ते, घाणिंदि ए णं भंते ! किंसंठाणसंठिए पणत्ते ? ,
 गोयमा ! अइमुत्तगसंठाणसंठिए पणत्ते, जिब्भिमदि ए णं भंते ! किंसंठाणसंठिए पन्नत्ते ? , गोयमा ! तुरप्पसंठाणसंठिए
 पणत्ते, फासिंदि ए णं भंते ! किंसंठाणसंठिए पन्नत्ते ? , गोयमा ! नाणासंठाणसंठिए पन्नत्ते," इह स्पर्शनेन्द्रियनिर्वृत्तेः प्रायो
 न बाह्याभ्यन्तरभेदः, पूर्वसूरिभिस्तथाभिधानात्, उपकरणं खड्गस्थानीयाया बाह्याया निर्वृत्तेर्या खड्गधारसमाना स्वच्छतरपु-
 द्गुलसमूहमिका अभ्यन्तरा निर्वृत्तिस्तस्याः शक्तिविशेषः, इदं चोपकरणरूपं द्रव्येन्द्रियं नान्तरनिर्वृत्तेः कथञ्चिदर्थान्तरं,
 शक्तिशक्तिमतोः कथञ्चिद्वेदात्, कथञ्चिद्वेदश्च सत्यामपि तस्यामान्तरनिर्वृत्तौ द्रव्यादिनोपकरणस्य विधातसम्भवात्, तथाहि-
 सत्यामपि कदम्बपुष्पाद्याकृतिरूपायामान्तरनिर्वृत्तौ अतिकठोरतरयनगर्जितादिना शक्युपपद्यते सति न परिच्छेत्तुमीशते
 जन्तवः शब्दादिकमिति, भावेन्द्रियमपि द्विधा—लब्धिरुपयोगश्च, तत्र लब्धिः श्रोत्रेन्द्रियादिविषयः सर्वस्मिन्प्रदेशानां तदाव-
 रणक्षयोपशमः, उपयोगः स्वस्वविषये लब्धिरूपेन्द्रियानुसारेणात्मनो व्यापारः, इह यदि उपयोगापेक्षया संसारिजीवानां
 चिन्ता क्रियते तदैकस्मिन् काल एकेनैवेन्द्रियेण उपयोगो न श्यैरित्युपयोगापेक्षया सर्वोऽपि संसारिजीव एकेन्द्रियः, उक्तं
 च—"जो सविसयवावारे सो उवयोगो स चेगकालंमि । एगेण चैव तम्हा उवयोगेगेगिदिआ सवे ॥ १ ॥" लब्धिरपि प्रायः

सर्वजीवानामपि संसारिणां पञ्चेन्द्रियविषयाऽपि समस्ति; एकेन्द्रियाणामपि चकुलादीनां तथोपलम्भात्, उक्तं च—“जं किर चउलईणं दीसइ सेसैंदितोवलंभोऽवि । तेणत्थि, तदावरणवसओवमसंभवो तेसिं ॥ १ ॥” तस्मादुपयोगोपेक्षया लब्धये-
क्षया वा नैकेन्द्रियादिमेदव्यपदेशसंभवः, किन्तु निर्वृत्तिरूपद्रव्येन्द्रियापेक्षया, तस्याः प्रतिनियतैकेन्द्रियादिजातिभेदं प्रति
नियतसङ्ख्याया भावात्, उक्तं च—“पंचिंदिओऽवि वडलो नरोव सबविसयोवलंभातो । तहवि न भन्नइ पंचिंदिओत्ति
वग्गेन्द्रियाभाया ॥ १ ॥” अमीषां च द्रव्यभावेन्द्रियाणामयं भावक्रमः—प्रथममिन्द्रियावरणक्षयोपशमरूपा लब्धिर्भवति,
ततो धाढ्याभ्यन्तरभेदभिन्ना यथास्वकर्मविपाकोदयं निर्वृत्तिः, तत आन्तरनिर्वृत्तेः शक्तिरूपमुपकरणं, तदनन्तरं चेन्द्रि-
यार्थोपयोगः, तथा चाह—“लाभकमो उ लद्धी निघत्तुवगरणउवओगे य ॥” अमूनि च स्पर्शनादिभेदेन पंच भवन्ति,
ततो बहुवचनम्, उक्तं च—“स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राणीन्द्रियाणी”ति, तानि चानामितानि अलं दुःखायेति । अत्रोदाह-
रणानि । तत्र श्रोत्रेन्द्रिये उदाहरणम्—यसंतपुरे नयरे पुष्फसालो नाम गंधवितो, सो य अइसुससरो विल्लो य, तेण
जणो हयहियओ कओ, तम्मि य नयरे सत्थवाहो विसाजत्तं गतो, भदा य से भारिया, तीए केणवि कारणेण दासीओ
पेसियातो, तातो मुणंतीतो अच्छति, कालं न याणंति, चिरेण आगयातो, अंवाडियातो भणंति—मा भट्ठिणीतो रुसह मज्झं,
अग्गहिं मुयं पसूणवि लोभणिजं, किमंग पुण सकन्नाणं?, ततो पुच्छइ—कहं?, ताहिं कहियं, सा हियए चितेइ—अहह
कहमहं पेच्छेज्जामि?, अन्नया तथ नगरे देव्याए जत्ता ज्ञाया, सबं च नगरं गयं, सावि गया, लोगोऽवि पणमिज्जणं
पडिपइ, पभायं वट्ठइ, सोवि गाइज्जण परिसंतेो परिसरे सुत्तो, सा य सत्थवाही दासीए समं गया, पणिवइत्ता देवउलं

पयाहिणीकरेइ, चेडीहिं दाइतो, एसोत्ति, सा संभंता ततो गया, पच्छा विरुवं दंतुरं दहूण भणइ-दिठं से रूवेण चैव वरं गेयं, तीए जिच्छूढं, चेइयं च णेणं, कुसीलवेहिं से कहियं, तस्स अमरिसो जातो, तीसे घरमूले पच्चसकालसमए गाइउमारज्जी पउत्थयइयाए निवज्जं, जहा आपुच्छइ जहा तथ चित्तेइ जहा लेहं विसज्जइ जहा आगतो घरं पविसइ, सा चित्तेइ सन्भूयं, ताए अब्भुट्ठेमिस्सि आगासतलातो अप्पा मुक्को, सा मया, एवं सोइंदियं दुक्खाय भवति ॥

चर्विल्वदिए उदाहरणं-महुराए नयरीए जियसत्तू राया, धारिणी देवी, सा पयइए धम्मसज्जा, तत्थ भंडीरवणं चेइयं, तत्थ जत्ता, राया सह देवीए नयरज्जो य महया विभूतीए निगतो, तत्थ एगेण इन्धपुत्तेण जाणसंठियाए देवीए जवणियं-तरयिणिगतो संलत्तगो सनेलरो अइव सुंदरो दिट्ठो चलणो, चित्तियं च णेण-जीए परिसो चलणो सा लूवेण तियससुंदरीणवि अब्भहिंया, अज्झोचवणो, पच्छा गविट्ठा, का एसत्ति ?, नायं, तघरपच्चासन्ने वीही गहिया, तीसे दासचेडीणं दुगुणं देइ, महामाणुसत्तणं च दाएइ, ततो हयहिययातो कयातो, देवीए साहत्ति, संववहारो लग्गो, देवीए गंधाई ततो चैव गेणहं-त्ति, अन्नया तेण भणियं-का एयातो महामोहगंधादिपुडियातो छोडेइ?, चेडीए सिट्ठं-अग्घाणं सामिणित्ति, तेण एगाए पुडियाए भुज्जपत्ते लेहो लिहिरुण हूढो, यथा 'काले प्रसुप्तस्य जनार्दनस्य, मेघान्धकारासु च शर्वरीषु । मिथ्या न जल्पामि विशालनेत्रे !, ते प्रत्यया ये प्रथमाक्षरेषु ॥१॥' पच्छा उगाहिऊण विसज्जिया, देवीए उग्याडिया, याइतो लेहो, चित्तियं चणाए-धिरत्तु भोगाणं, पडिलेहो लिहितो, यथा 'नेह लोके सुखं किंचिच्छादितस्यांहसा भृशम् । मितं च जीवितं नृणां, तेन धर्मे मर्तिं कुरु ॥१॥ पादप्रथमाक्षरवज्जो भावार्थः पूर्वश्लोकेवदवसेयः, ततो वंधिरुण पुडिया न सुंदरा गंधत्ति विसज्जिया चेडीए, तीए

पडिअप्पिया पुडियां, भणियं च णाए-देवी आणवेइ न मुंदरा गंधनि, तुट्टेण ओडिया, दिट्ठो लेट्ठो, अक्खण्ण लेट्ठये विसंनो पोत्ताइ फालेऊण निगतो, चित्थियं च णेण-जाव एसा न पाविया ताव कहमच्छामिनि?, परिभमंतो अन्नं रज्जं गतो, सिद्धपुत्ताण दुणो, तत्थ नीइं यक्खणिज्जाइ, तत्थवि य अयं सिलो गो-“न शक्यं त्वरमाणेन, प्राप्तुमर्यान् मुदुर्द्धमान् । भायां वा रूपसंपन्नां, शक्यां वा पराजयम् ॥१॥” एत्थ उदाहरणम्-यसंसेपुरे नगरे जिणदत्तो नाम सत्थयाहपुत्तो, सो य समणसत्तो, इतो य चंपाए परममाहेसरो धणो नाम सत्थयाहो, तस्स य दुये अच्छेरगणि-चउसमुहसारइया मुत्तायली, धूया कप्पा हारप्पभत्ति, जिण-दत्तेण सुयाणि, यहुप्पयारं मगियाणि, न देइ, ततो णेण चह्वेसो कतो, एगांणी चेय चंपं गतो, दुब्भिकलं तत्थ यहइ, तत्थ य यहुल्लणपसिद्धो एगो अज्झायगो, तस्स उवट्ठितो, पढामित्ति, सो भणइ-भत्तं मे नत्थि, जइ नयरि कहिं पि लहसि, धणो य ससरक्खणं देइ, तस्स उवट्ठितो, भत्तं मे देहि-जा विज्जं निण्हामि, जंकिं चि देमिस्सि पडिस्सुयं, धूया संदिट्ठा, जं किंचिचि से विसजेहिस्ति, तेण चित्थियं-सोहणं संयुत्तं, यद्धरेणं दामितो विट्ठोत्ति, सो तं फलादिनेहिं उवचरइ, सा णेहइ उपयारं, सो य अतुरितो नीतिगाही धके धके सम्मं उवचरइ, धक्को नाम प्रस्तावः, स सयत्तायं तं खरेंदत्ति,

‘कालेणावज्जिया, अज्झोयवणो, भणइ-पलायामो, तेण भणियं-अजुत्तमेयं, किंतु तुमं उम्मत्तिगा होह, वेज्जावि अकोसे-; तदा कयं, विज्जेहि पडिसिद्धा, पिया से अद्धितं पगतो, चट्टेण भणियं-अत्थि मे परंपरागया विज्जा, पुंफुरो य से-तो, तेण भणियं-अहं करेमि, चट्टेण भणियं-पउंजामो, किंतु वंभयारीहिं कज्जं, तेण भणियं-अत्थि भययंतो सस-; आणेमि, चट्टेण भणियं-जइ कहवि अवंभयारिणो भयंति तो कज्जं न सिज्जइ, ते य परितायिजंति, तेण भणियं-

जे सूर ते आणेमि, कतिहिं कज्जं ? चउहिं, आणीया, सद्वेहिणो दिसावाला कया, मंडलं कयं, दिसावाला भणिया-
 जत्तो सिवासइं सुणेह तं मणागं विंधह, भणिया-हुंफडित्तिक्कए सिवाखं करेज्जह, दिक्करिया भणिया-तुमं तह
 शेव अच्चेज्जह, तहा कयं, विद्धा ससरक्खा, न पउणा चेडी, विपरिणतो धणो, चट्टेण वुत्तं-मए भणियं 'जइ कहवि अवंभ-
 चारिणो होति न कज्जं सिज्झिहिइ' इत्यादि, धणेण भणियं-को उवातो ? चट्टेण भणियं-एरिसा वंभचारिणो भवंति, गुत्तीतो
 कहइ, दगसूरयादिसु गवेसियातो, नत्थि, साहूण दुक्को, तेहिं सिद्धातो-वसहि १ कह २ सेज्जं ३ दिय ४ कुडुत्तर ५ पुवकीलिय
 ६ पणीए ७ । अइमायाहार ८ विभूसणा ९ य नव वंभगुत्तीतो ॥१॥ एयासु वट्टमाणो सुद्धमणो जो य वंभयारी सो । जम्हा उ
 वंभचेरं मणोनिरोहो जिणाभिहियं ॥२॥ उवगए भणियं-वंभयारीहिं मे कज्जं, साहू भणंति-न कप्पइ निगंधाणमेयं, चट्टस्स
 कहियं-लज्जा वंभयारी, न पुण इच्छंति, तेण भणियं-एरिसा चेय परिचत्तलो गवावारा मुणओ भवंति, किंतु पूइएहिवि तेहिं
 कज्जसिद्धो होइ, तक्षामाणि लिक्खति, न ताइं खुइवंतरी अइक्कमति, ततो वंभयारिणो रुइया, मंडलं कयं, साहुनामाणि लिहि-
 याणि, दिसावाला ठविया, न कूवियं सिवाए. पउणा चेडी, धणो साहुमल्लियंतो सद्धो जातो, धम्मोवगारित्ति चेडी. मुत्ता-
 हलमाला य तस्सेव दिक्षा, एवं अतुरंतेण पावियत्ति सिलोगत्थो, सो एयं सुणिऊण परिणामेइ, अहंपि सदेसं गंतुं अतुरंतो
 तत्थेव कंचि उवायं चित्तिस्सामि, गतो सदेसं, तत्थ य विज्जासिद्धा पाणा दंडरक्खा, तेण ते ओलमिया, भणंति-किं ते अग्गेहिं
 फज्जं ? सिद्धं-देवि घडेह, तेहिं चित्तिं-उच्छोभं से देमो जेण राया परिच्चयइ, तेहिं मारी विउविया, लोगो मरिउमारओ,
 रण्णा पाणा समादिद्धा, पासेह मारिं, तेहिं भणियं-गवेसामो, विज्जाए य देवीवासहरे माणुसहत्थपाया विउविया, मुहं च

से रुहिरलितं कथं, रण्णो निवेइयं, कथया चेव मारी, निययघरे गवेसाहि, रण्णा गविट्ठा, दिट्ठा य, पाणा समाइट्ठा, से विदीए यायाएह, किंतु मग्गरत्तंमि अण्णसागारिए वावाएयवा, तहत्ति पडिस्सुए रत्ति नीया सगिहं, सो य तत्थ पुवालो-
चियकयकयडो गतो, सखलियारं पाणेहि मारिजमारब्बा, तेण भणियं-किमेयाए कथंति ? ते भणंति-मारी एसत्ति मारि-
ज्जाइ, तेण भणियं-रुहमेयाए आगिईए मारी हवइ ? केणइ अबसद्धो मे दिण्णो, ता मा मारेह, मुयह एयं, ते नेच्छंति,
गाढतरं छागो, अहं भे कोडिमोहं अलंकारं देमि, मुयह एयं, मा मारेह, बलामोडीए अलंकारो उवणीतो, सीएवि तंमि
निपाणवच्छलोत्ति पडिबंधो जातो, तेहिं भणियं-जइ ते णिबंधो एयंमि न मारेमो, किंतु निधिसयाए गंतं, पडिस्सुते
मुष्सा, सो तं गहाय पलातो, पाणप्पदो वच्छलोत्ति दढतरं पडिबद्धा, आलावादीहि घडिया, देसंतरंमि भोगे भुंजता अच्छं-
ति ॥ अदया सो पेच्छणए गंतुमारब्बो, नेहेण गंतुं न देइ, तेण हसियं, तीए पुच्छियं-किमेयंति ? न साहइ, निव्वंधे
सिद्धं, निपिण्णा, तहारूपाणं अजाणं अंतिए धम्मं सोच्चा पवइया, इयरोऽवि अट्टदुहट्ठो मरिज्जण तद्विवसं चेव नरगे
उययण्णो ॥ एवं दुःखाय बहुरिन्द्रियं ॥

प्राणेन्द्रिये उदाहरणम्-कुमारो गंधपिओ, सो अणवरयं नावाकडएण खेछइ, माइसवचीए एयस्स मंजूसए विसं
छोड्ढण नदीए पवाहियं, तेण रमंतेण दिट्ठा, उत्तारिया, उग्घाडेज्जण पलोइउं पवत्तो, पडिमंजुसाइएहिं गहिओ, समुगको
दिट्ठो, सो अणेण उग्घाडिज्जण जिघितो, मतो च, एवं दुक्खाय घाणिंदियं ॥

जिनिंभदिण उदाहरणं-सोदासो राया, मंसपिओ, अत्रया अमाघाओ, पुषसंचियं मंसं सुयइस्स विडालेण गहियं,

सोयरिएसु मगियं, न लऊं, डिंमळ्यं मारियं, सुसंगियं, राया जिमिउमारऊो, अतीव रुचिरं, राया पुच्छइ-कस्स परिसं
मंसं?, न कहइ, निवंधे कहियं, पुरिसा दिआ, मारेहत्ति, नगरेण नातो, मिचेहि य रक्खसोत्ति महुं पाएत्ता अडवीए मुक्को,
वच्चरे ठितो, धयं गहाय दिजे दिजे माणुसं मारेइ, केई भणंति-विरहे जणं मारेइ, अथवा तस्संतेण सत्थो जाइ, तेण सुत्तेण
न येइतो, साह य आवस्सयं करेत्ता सत्थातो फिटिया, ते दइण पिठुतो लग्गो, तयेण न सकेइ अक्कमिउं, चित्तेइ-अहो
महण्णहाया अमी साह, संयिग्गो, पम्मकहणं, पवज्जा । अत्ते भणंति-सो भणइ वचंते-ठाह, साह भणंति-अम्हे ठिया, सुमं
चेव ठाहि, चित्तेइ, साइसया आयरिया ओहिनाणी, केत्तिथा एवं होहंति, एवं दुक्खाय जिडिंभदियं ॥

फारसिदिए उदाहरणं-यसंतदरे नयरे जियसत्तू राया, सुकुमालिया भआ, तीसे असीव सुकुमालो फासो, राया रज्जं
न चित्तेइ, सो ताए निच्चमेव परिभुजमाणो अच्छइ, एवं कालो पयइ, मिचेहिं समं मंतिऊण तीए सह निच्छूदो, पुसो
से रज्जे ठविओ, ते अडवीए वचंति, तिसाइया जलं मग्गइ, अच्छीणि ते यद्धाणि, मा वीहेहत्ति, सिरारुहिरं पज्जिया,
रुहिरं मूलिया छूढा जेण न थिज्जइ, छुहाइया, ऊरुमंसं दिन्नं, ऊरुमंसं रोहिणीए रोहियं, जणवयं पत्ताणि, आभरणाणि
साचवियाणि, पगत्थ नाणियत्तं करेइ, पंगू य से वीहीए गोयगो घडितो, सा भणइ-न सयकुणोमि पगगिणी निहे चिट्ठिउं,
विइज्जयं लभाहि । चित्तियं च जेण-निरयाओ पंगू सोभणो य, ततोऽणेण सो निडुवालो निउत्तो, तेण गीयच्छलियक-
होईहिं आवज्जिया, पच्छा सा तस्सेव लग्गा, भचारस्स छिदाणि मग्गइ, जाहे न लहइ ताहे उज्जाणियाए गता, सो
वीसत्थो वहुं मज्जं पाएत्ता गंगाए यक्खित्तो, सावि तं दयं स्वाइऊण तं वहइ, गायति य घरे घरे, पुच्छिया भणइ-माया-

पियराहिं परिसो दिन्नो, किं करेमि ? सो राया एगत्य नगरे रुक्मच्छायाए पसुत्तो, न परावत्तइ छाया,
तत्थ य राया अपुत्तो मतो, आसो अहियासितो, तत्थ गतो, जयजयसहेण पडिओहितो, राया जातो, ताणिवि तत्थ
गयाणि, रणो कहियं, आणावियाणि, सा पुच्छिया साहइ-अम्मापिईहिं दिन्नो, राया भणइ-चाहुभ्यां शोणितं पीतं;
ऊरुमांसं च भक्षितम् । गङ्गायां वाहितो भर्त्ता, साधु साधु पतिव्रते ! ॥ १ ॥ निधिसयाणि आणत्ताणि, एवं फासिंदियं
दोण्हवि दुक्खाय, विसेसतो सुकुमालियाए । किञ्च-“शब्दासङ्गे यतो दोषो, मृगादीनां शरीरहा । सुखार्थो सततं विद्वान्,
शब्दे किमिति संगवान् ॥ १ ॥ पतङ्गानां खंयं हृष्टा, सद्योरूपप्रसङ्गतः । स्वस्थचित्तस्य रूपेषु, किं व्यर्थः सङ्गसम्भवं ?
॥ २ ॥ उरगान् गन्धदोषेण, परतन्त्रान् समीक्ष्य कः । गन्धासक्तो भवेत् ? को वा, स्वभावं वा न चिन्तयेत् ? ॥ ३ ॥
रसास्वादप्रसङ्गेन, मत्स्यादु (द्यु) च्छादनं यतः । ततो दुःखादिजनने, रसे कः सङ्गमाप्नुयात् ? ॥ ४ ॥ स्पर्शोभिसक्तचित्तानां, हस्तादीनां समक्षतः । अस्वातन्त्र्यं समीक्ष्यापि, कः स्यात् स्पर्शनसङ्गमः ? ॥ ५ ॥ एवंविधानीन्द्रियाणि संसारवर्ज-
नानि विषयलालसानि दुर्जयानि दुरन्तानि नामयन्तो नमोऽर्हो इति ॥

अधुना परीपहद्वारावसरः, तत्र मार्गाच्यवनार्थं निर्जरार्थं च परिपोढव्याः परिपद्वाः, तत्र मार्गाच्यवनार्थं दर्शनपरीपहः
प्रज्ञापरीपहश्च, शेषा विंशतिर्निर्जरार्थं, एते च द्वाविंशतिसङ्ख्याः क्षुत्पिपासाशीतोष्णदंशमशकनाग्यारतिस्त्रीचर्यानिप-
द्याशय्याऽऽक्रोशयध्याचनाऽलाभरोगतृस्पर्शनमलस्कारपुरस्कारप्रज्ञाअज्ञानदर्शनानि, अमीपां ध्याक्रमं सहेपतोऽयमं-
र्थः-“धुधार्त्तः शक्तिमान् साधुरेषणां नातिलङ्घयेत् । यात्रामात्रोद्यतो विद्वान्, अदीनोऽविह्वलश्चरेत् ॥ १-॥ विपासितः

पथिस्थोऽपि, तत्त्वविद् दैन्यवर्जितः । शीतोदकं नाभिलषेत्, मृगयेत् कल्पितोदकम् ॥ २ ॥ शीताभिपातेऽपि यतिस्त्वग्-
 खत्राणवर्जितः । वासोऽकल्प्यं, न गृहीयादग्निं नो ज्वालयेदपि ॥ ३ ॥ उष्णतप्तो न तं निन्देच्छायामपि च संस्मरेत् । स्नान-
 गात्राभ्येकादि, व्यजनं चापि वर्जयेत् ॥ ४ ॥ सन्दूष्टो दंशमक्षकैश्चासं द्वेपं न वा व्रजेत् । न वारयेदुपेक्षेत, सर्वाहारमियत्व-
 वित् ॥ ५ ॥ वासोऽशुभं न वा मेऽस्ति, नेच्छेत्तत्साध्वसाधु वा । लाभालाभविचित्रत्वं, जानन्नान्येन विप्लुतः ॥ ७ ॥
 गच्छंस्तिष्ठन्निषण्णो वा, नारतिप्रवणो भवेत् । स्वस्थचेता भवेन्मुनिः ॥ ६ ॥ संक्षपङ्काः सुदुर्धवा,
 स्त्रियो मोक्षपथार्गलाः । चिन्तिता धर्मनाथाय, यतोऽतस्ता न चिन्तयेत् ॥ ८ ॥ ग्रामाद्यनियतस्थायी, सदा वाऽनियतालभ्यः ।
 विविधाभिग्रहयुक्तश्चर्यामैकोऽप्यधिश्रयेत् ॥ ९ ॥ इमशानादिनिषद्याश्च, रुयादिकण्टकवर्जिताः ॥ उपसर्गाननिष्ठेष्टानेकोऽ-
 मीरस्पृहः क्षमेत् ॥ १० ॥ शुभाशुभासु शय्यासु, सुखदुःखे समुत्थिते । सहेतुः सङ्गं नेयाच्च, स्वास्थ्याद्येति च भावयन् ॥ ११ ॥
 नाकुष्टो मुनिराक्रोशेत्, साम्याद् ज्ञानाद्यवर्जकः । अपेक्षेतोपकारित्वं, न तु द्वेपं कदाचन ॥ १२ ॥ हतः सहेतैव मुनिः, प्रति-
 हन्यान्न साम्यवित् । जीवानाशात् क्षमायोगात्, गुणास्ते क्रोधदोषतः ॥ १३ ॥ परदत्तोपजीवित्यादौ, यतीनां नारत्यया-
 चितम् । यतोऽतो याचनादुःखं, क्षाम्येन्नेच्छेदगारिताम् ॥ १४ ॥ परकीयं परार्थं वा, लभ्येताम्नादि नैव वा । लब्धेन माद्ये-
 क्षिन्देद्वा, स्वपरास्नाप्यलाभतः ॥ १५ ॥ नोद्विजेत् रोगसम्प्राप्तौ, नवाऽमीप्सेच्चिकित्सितम् । विपहेत् तथाऽदीनः, श्रामण्य-
 मनुपालयेत् ॥ १६ ॥ अहताल्पाणुचेलत्वे, कादाचित्कं तृणादिषु । तत्संस्पर्शोर्द्ध्वं दुःखं, सहेत्नेच्छेच्च तान् मृदून् ॥ १७ ॥
 मलयङ्कुरजोदिग्धो, ग्रीष्मोष्णकृदनादपि । नोद्विजेत् स्नानमिच्छेद्वा, सहेतोद्वर्त्तयेन्न च ॥ १८ ॥ उत्थानं पूजनं दानं, स्पृह-

येनात्मपूजकः । मूर्च्छितो न भवेद्बुद्धे, दीनोऽस्तकारितो न च ॥ १९ ॥ अजानन् वस्तु जिज्ञासुर्न मुह्येत् कर्मदोषवित् ।
 ज्ञानिनां ज्ञानमन्वीक्ष्य, तर्धवेत्यन्यथा ननु ॥ २० ॥ विरतस्तपसोपेतश्छद्मस्योऽहं तथापि च । धर्मादि साक्षान्नैवेक्षे, नैवं
 स्यात्कर्मकालचित् ॥ २१ ॥ जिनास्तदुक्तं जीवो वा, धर्माधर्मो भवान्तरम् । परोक्षत्वान्मृषा नैवं, चिन्तयेन् महतो ग्रहात्
 ॥ २२ ॥ शारीरमानसानेयं, स्वपरैरितान् मुनिः । परीपहान् सहेतामीः, कायवाङ्मनसा सदा ॥ २३ ॥ ज्ञानावरणवेद्येषु,
 मोहनीयान्तराययोः । कर्मसूदयभूतेषु, सम्भवन्ति परीपहाः ॥ २४ ॥ क्षुत्पिपासा च शीतोष्णो, दंशका मशकादयः ।
 चर्या शय्या यथो रोगस्तृणस्पर्शमलावपि ॥ २५ ॥ वेद्यादमी अलाभाल्यस्त्वन्तरायसमुद्भवः । प्रज्ञाऽज्ञाने तु विज्ञेयौ,
 ज्ञानावरणसम्भर्या ॥ २६ ॥ चतुर्दशते विज्ञेयाः, सम्भवेन परीपहाः । ससूक्ष्मसम्पराबस्य, छद्मस्थारागिणोऽपि च ॥ २७ ॥
 क्षुत्पिपासा च शीतोष्णदंशचर्या यथो मलः । शय्या रोगतृणस्पर्शौ, जिने वेद्यस्य सम्भवात् ॥ २८ ॥ विस्तरार्थो ग्रन्थान्तरात्
 तत्पर्यार्थदीकादेवसेयः ॥ एते च परीपहा द्विविधाः, तद्यथा-द्रव्यपरीपहा भावपरीपहाश्च, तत्र द्रव्यपरीपहा नाम ये
 दृढलोकनिमित्तं धन्यनादिषु वा परवदोनाधिसह्यन्ते, तत्रोदाहरणं यथा सामायिके चक्रदृष्टान्ते इन्द्रपुरे इन्द्रदत्तपुत्रस्य,
 भावपरीपहा ये संसारव्ययच्छेदमनसाऽनाकुलेन सताऽधिसह्यन्ते, तैरेव चान्नाधिकारः ॥

अधुना उपसर्गद्वारावसरः-तत्र उप-सामीप्येन सज्जनं उपसृज्यतेऽसाविति वा उपसर्गः, ते चतुर्विधाः, तद्यथा-दिव्या
 मानुषार्त्तार्थगोना आत्मसंवेदनीयाश्च, तत्र दिव्याश्चतुर्विधास्तद्यथा-हास्यात् क्रीडात इत्यर्थः १, प्रदेपात् अवज्ञापूर्वभावसम्ब-
 न्धादिकृतात् २, विमर्शात् किमयं स्वश्रुतिज्ञातश्चलति नवेत्येवंरूपात् ३ पृथग्विमात्रातश्च, किमपि हास्यात् किञ्चित् प्रदेपा-

रिक्मपि विमर्शतश्चेत्यर्थः ४ । हासे खुडुगा उदाहरणम्-खुडुगा अन्नं गामं भिक्खायरियाए गया, वाणमंतरं उवायंति-जइ
 फयामो तो वियडेणं उंडेरगेहिं तिलकुट्टियाए य अचणियं देहामो, लद्धं, सो वाणमंतरो मग्गइ, अन्नमन्नस्स कहणं, मग्गि-
 ऊण दिप्तं, एयं ते तंति, ताहे सयं चेय तं पक्खाइया, कंदप्पिया देवा तेसिं रूवं आवरेत्ता रमइ, वियाले मग्गिया, न दिट्ठा,
 देवयाए धायरियाण कहियं ॥ पओसे उदाहरणं संगमतो ॥ वीमंसाए पग्गत्य देवकुलियाए साह्वासायासं वसित्ता गता, तेसिं च
 पगो पुणपेसितो चेय घरिसारत्तं करेउमागतो, ताए देवकुलियाए आयासितो, देवया चित्तेइ-किं दढधम्मो नवेति, सद्धीरूधेण
 उयसग्गेइ, सो नेच्छइ, तुट्ठा वंदइ । पुढोवेमायाए हासेण करेज्जा, एयं संजोगा । मानुपाध्वतुविंधाः-हास्यात् प्रद्वेपात् विमर्शात्
 कुशीलप्रतिसेयनात्, विमान्नापक्षस्यात्र हास्यादिव्येवान्तर्भाववियक्षणाद्, हास्ये उदाहरणं गणिकापुत्रिका, पगा गणियाधूया,
 खुडुगं भिक्खागयं उयसग्गेइ, सा खुडुगेण दंडिण हया, तीए रण्णो कहियं, रण्णा खुडुगो सदायितो, सिरिघरदिट्ठतं करेइ, जहा
 महाराय ! तव सिरिघरे रयणाणि मुसइ तस्स को दंडो ? रण्णा भणियं-सदस्सावहारो जीवियाओ धवरोयणं (घ), जइ एयं तो
 एसावि मम नाणदंसणचरणाणि मुसइत्ति दंडेण हया, रायातुट्ठो, पूइऊण खुडुगो विसज्जितो ॥ पदोसे गयसुकुमालो सोमभूइणा
 ययरोवित्तो, अहया एगो धिज्जाइतो एगाए अविरइयाए सद्धिं अकिच्चं सेयमाणो साहुणा दिट्ठो, पदोसमावण्णो, साहुं मारेमिस्ति
 पथावित्तो, साहुं पुच्छइ, किं तुमे अज्जा दिट्ठं ? साह्वा भणइ-बहुं सुणेइ कण्णेहिं, घहुं अच्छीहिं पेच्छइ । नय दिट्ठं सुयं पुयं,
 भिक्खु अक्खाउमरिहइ ॥ १॥ वीमंसाए, चंदगुत्तो राया चाणकेण भणितो-पारत्तियं करेज्जासि, सुत्तीसो य किर सो आसी,
 अतेउरे अन्नत्तिधिया हफारावेऊणं धम्मकहं कहावेइ, अंतेउरीहिं उवसग्गिज्जंता विणट्ठा निच्छूदा य, साह्वा सदाविया भणंति-

जइ राया अच्छइ तो कहैमो, आगतो राया, पारजा धम्मकहा, राया उरसरितो, अंतेउरिया उवसंगति दंडेण हयातो, सिरिपरदिदंतं कहिति, राया तुद्धो परमसद्धो जातो ॥ कुसीलपडिसेवणाए ईसालुयभजातो चत्तारि, तेण सत्तवइपरिक्खितं परं कारियं, ततो रायं चिद्धमिज्जण तेण पडहुएण घोसावियं, जहा अमुगस्स घरे समक्खं परोक्खं वा न केणई पविसिअं, साह अयाणंतो बियाळे यसहिणिमित्तं अतिगतो, सो अ पविसिइछओ, तत्थ पढमे जामे पढमा आगया, भणइ-पडिच्छह, साह कच्छं यंपिज्जण आसणयंधं काज्जण अहोमुहो ठिओ, चीरेण वेढितो, न सक्खिओ खीमेउं, किसित्ता गया, इयरीओ पुच्छंति-केरिसो ? , सा भणइ-एरिसो अण्णो नरिय मणूसो, एवं ताओचि कमेण एकेकं जामं किसिज्जण गयातो, मिलि यातो साहिति, उपसंठाओ सद्धीतो जायातो ॥ तिरिच्छा चउपिहा-भया १ पदोसा २ आहारहेउं ३ अवच्छलयणसारक्खणया ४-भएण मुणगाईय(ड)सेजा, पदोसे चंडकोसितो मफडाई या, आहारहेउं सीहाई, अवच्छलयणसारक्खणद्वयाए कागिमाई ॥ आत्मना संयेघन्ते-क्रियन्ते इति आत्मसंवेदनीयाः, ते चउपिहा-घट्टणया पयडणया धंभणया छेत्तणया, तत्थ घट्टणया अरिउग्गिम रओपपिट्ठो, तेण चमदियं दुक्खिउमारद्धं, अहया सयं चैव अच्छिम्मि गलके वा किंचि सालुगाइ उट्ठियं पट्टइ, पवउणया मंदपयत्तेण चंक्रमइ, ततो दुक्खयाचिज्जइ, धंभणया ताव यइद्धो अच्छित्तो जाव पादो सुद्धो जातो, छेत्तणया पायं आउंटावेत्ता ताव अच्छित्तो जाव तत्थयायात्तेण लइओ, अहया नट्टं सिक्खामिस्सि अइनामियं किंचि अंगं, तत्थेय लंगं, अहया आयसंवेयणीया चउपिहा-याइया पेत्तिया सिंभिया संनिवाइया, एए दयोवसग्गा, भावतो उयउत्तस्स एते चैव, उणं घ-"दिया माणुस्सया चैव, तिरिक्खा ५ वियाहिया ! आयसंवेयणीया य, उयसग्गा चउपिहा ॥ १ ॥

हासप्पदोसवीमंसा, पुढोवेमायदिविया । माणुस्सया हासमादी, कुसीलपडिसेवणा ॥ २ ॥ तेरिच्छिया भया दोसा, आहारट्टा तहेवय । अवचलेणरक्खद्धा, एए चउहा वियाहिया ॥ ३ ॥ घट्टणा पवडणा चेव, थंभणा लेसणा तहा । आयसंवेयणीया य, उवसग्गा चउघिहा ॥ ४ ॥” इत्यादि, अलं प्रसङ्गेन ॥ एताश्चाभयन्तो नमोऽर्हो इति गार्थः ॥ सम्प्रति प्राकृतशब्द-
 ॥

‘इदियविसयकसाये परीसहे वेयणाओ उवसग्गे । एए अरिणो हन्ता अरिहंता तेण वुचंति ॥ ११९ ॥

इन्द्रियादयः पूर्ववत्, वेदना त्रिविधा-शारीरी मानसी उभयरूपा च, ‘एए अरिणो हंता’ इत्यत्र प्राकृतशब्दया छान्द-
 सत्वाच्च विभक्तिव्यत्ययः, ततोऽयमर्थः-एतेषामरीणां हन्तारोऽर्हन्त इति, पृषोदरादित्वाद्विष्टरूपनिष्पत्तिः ॥ स्यादेतत्-अन-
 न्तरगाथायामेत एवोक्ताः, पुनरर्थमीयामेवेहोपन्यासोऽयुक्तः, उच्यते, अनन्तरगाथायां नमस्कारार्हत्वे हेतुत्वेनोक्ताः;
 इह पुनरभिधानं, निरुक्तिप्रतिपादनार्थं उपन्यासः ॥ साम्प्रतं प्रकारान्तरतोऽस्य ‘आख्यायन्ते, ते चाद्यौ-ज्ञानावरणादि-
 संज्ञाः सर्वसत्त्वानामेव, तथा चाह—

अट्ठविहंवि अ कम्मं अरिभूअं होइ सव्वजीवाणं । तं कम्ममारिं हंता अरिहंता तेण वुचन्ति ॥ १२० ॥

अष्टविधम्-अष्टप्रकारम्, अपिशब्दादुत्तरप्रकृत्यपेक्षया अनेकप्रकारमपि, चशब्दो भिन्नक्रमः, स चावधारणे, ज्ञाना-
 वरणादिकर्मण्य अरिभूतं-शत्रुभूतं भवति सर्वजीवानां-सर्वसत्त्वानां, अनयवोधादिदुःखहेतुत्वात्, तत्कर्म अरिं हंतारो
 यतस्तेनार्हन्त उच्यन्ते, रूपनिष्पत्तिः प्राग्वत् ॥ अथवा—

अरिहंति यंदणनमंसणाणि अरिहंति पूजसफारे । सिद्धिगमणं च अरिहा अरहंता तेण वुचंति ॥ ९२१ ॥
'अहं पूजायाम्' अहंति यन्दननमस्करणे, तत्र यन्दनं शिरसा, नमस्करणं वाचा, तथा सिद्ध्यन्ति-निष्ठितार्था भव-
न्त्यस्यां प्राणिन इति सिद्धिः-लोकान्तक्षेत्रलक्षणा, वक्ष्यति-इहं वादि चइत्ताणं तत्थ गंतूण सिद्धइ' तद्धमनं च प्रति
अहंतीत्यर्हाः-योग्याः 'अचं' इत्यच, तेन कारणेनाहंन्त उच्यन्ते, अहंन्तः ॥ तथा—

देवासुरमणुसुं अरिहा पूजा सुरुत्तमा जम्हा । अरिणो रयं च हंता अरहंता तेण वुचंति ॥ ९२२ ॥
देवासुरमनुजेभ्यः, सूत्रे पञ्चम्यर्थे सप्तमी प्राकृतत्वात्, पूजामहंन्ति-प्राप्नुवन्ति, कुत इति वेत् आह-यस्मात् सुरो-
त्तमाः-उपचितसकलजनासाधारणपुण्यप्राग्भारतया समस्ता देवासुरमनुजोत्तमास्ततः पूजाम्-अष्टमहाप्रातिहार्यलक्षणामहंन्ती-
त्यहंन्तः, इत्थमनेकधाऽन्यपर्यमभिधाय पुनः सामान्यविशेषाभ्यामुपसंहरन्नाह-'अरिणो हंता' इत्यादि, यतः अरीणां
हन्तारः, तथा रजो-वक्ष्यमानकं कर्म तस्य रजसो यतो हन्तारस्तनाहंन्त उच्यन्ते, अरिहन्तार इति रजोहन्तार इति वा
स्थितस्य अहंत इति निष्पत्तिः प्राग्वत् ॥ इदानीममोघताख्यापनार्थमपान्तरालिकं नमस्कारफलमुपदर्शयति—

अरिहंतनमुफारो जीयं मोएइ भयसहस्साओ । भावेण कीरमाणो होइ पुणो वोहिलाभाए ॥ ९२३ ॥
अहंतां नमस्कारोऽहंतनमस्कारः, इह अहच्छब्देन बुद्धिस्या अहंदाकारवती स्थापना गृह्यते; नमस्कारस्तु नमःशब्द एव,
भावेन-उपयोगेन क्रियमाणः, अनेन नामस्थापनाद्रव्यभावलक्षणश्चतुर्विधो यद्यपि नमस्कारस्तथाऽप्यत्र भावनमस्कारो
द्रष्टव्य इत्युक्तं चेदितत्त्वं, जीवम्-आत्मानं मोचयति-अपनयति भवसहस्रेभ्यः, यद्यपि सहस्रशब्दो दशशतसद्व्यायां वर्तते

तथाऽव्यत्रार्थादनन्तसङ्ख्यायामवगन्तव्यः, अनन्तभवमोक्षान्मोक्षं प्रापयतीत्युक्तं द्रष्टव्यम् । आह-न सर्वस्यैव भावतो-
ऽपि नमस्कारकरणे तद्भव एव मोक्षः तत्कथमुच्यते-जीवं मोक्षयतीत्यादि । उच्यते, यदि तद्भव एव मोक्षाय न भवति,
तथापि भावनायिशेषाद्भवति पुनर्बोधिलाभाय, बोधिलाभश्चाचिरादविकलो मोक्षहेतुरित्यतो न दोषः, तथा चाह-
अरिहंतनमोक्षारो धर्माणा भवकत्वयं करंताणं । हियं अणुमुयंतो विसोत्तियावारओ होइ ॥ ९२४ ॥
धनं ज्ञानदर्शनचारित्रलक्षणं लब्धारो धन्याः-साध्यादयः तेषां भवक्षयं-तद्भवजीवितक्षणं कुर्वतां यावज्जीयं हृदयममु-
ञ्चन् विश्रोतसिकाया-विमार्गमनस्यापथ्यानस्य वारकोऽर्हन्नमस्कारो भवति, धर्मध्यानकालम्बनतां करोतीत्यर्थः ॥

अरिहंतनमुक्षारो एवं खलु घणिओ महत्थुत्ति । जो मरणंमि उवग्गे अभिक्खणं कीरए षडुसो ॥ ९२५ ॥
अर्हन्नमस्कार एवम्-उक्तप्रकारेण खलु वर्णितो महार्थ इति-महान् अर्थो यस्य स महार्थः, महार्थता चास्याल्पाक्षरत्वेऽपि
द्वादशाङ्गसङ्गाहित्यात्, कथं पुनरेतदेवमित्याह-यो नमस्कारो मरणे-प्राणोपरमलक्षणे उपाग्रे-समीपे भूते अभीक्ष्णम्-अन-
घरतं क्रियते बहुशः-अनेकशः, ततो महत्यामापदि द्वादशाङ्गं मुक्त्वा तत्स्थानेऽनुसरणान्महार्थः, इयमत्र भावना-मरणकाले
द्वादशाङ्गपरावत्तनाशकौ तत्स्थाने तत्कार्यकारित्यात् सर्वरपि महर्षिभिरेव स्मर्यत इति द्वादशाङ्गसङ्गाहिता, तद्भावाच्च
महार्थ इति ॥ तथा चाह भाष्यकृत्-“जलणादिभय सेसं मोचुं ए(उद)गरयणं महामोहं । जुहि वाऽमिभये घेप्पइ अमोहसत्थं
जह तेह ॥ १ ॥ मोचुंमि वारसंगं स एव मरणंमि कीरए जग्गहा । अरिहंतनमोक्षारो तग्गहा सो वारसंगत्थो ॥ २ ॥ सर्वंमि
पासंगं परिणामविसुद्धिहेउमेत्तांगं । तत्कारणभावातो कह न तदत्थो नमोक्षारो ? ॥ ३ ॥ न तु तस्मि देसकाले सको

पारसविहो मुयकसंधो । सद्यो अणुचितेऽं घंतं पि समत्यचिचेण ॥ ४ ॥ अत्र 'देसकाल'ति देशः-प्रस्तावस्वरूपः कालो देशकाण्डः, मरणकाण्ड इत्यर्थः, तस्मिन्, घंतं पीति प्राकृतत्वात् लिङ्गव्यत्ययः, धातोऽपि, अत्यन्तमभ्यस्तोऽपीति भावः, तत्प-
णइणं तद्गद्वा अणुसरिययो मुद्देण चिचेण । एतेव नमोकारो कयन्नयं मन्त्रमाणेणं ॥ ५ ॥" उपसंहरन्नाह—

अरिहंतनमुक्कारो, सद्यपावप्पणासणो । मंगलाणं च सर्वेसिं, पढमं हवइ मंगलं ॥ ९२६ ॥

अर्हन्नमस्कारः 'सद्यपावप्पणासणत्ति पासयति-मलिनयति जीवं पिचति हितमिति वा पाति वा रक्षति भवान्निर्गच्छ-
न्तमिति पापं-कर्म, औणादिकः पप्रत्ययः, सर्वम्-अष्टप्रकारमपि पापं कर्म, 'पापं कर्मव तत्त्वत' इति वचनात्, प्रणाश-
यति-अपनयतीति सर्वपापप्रणाशनः, मङ्गलानां च सर्वेषां नामादिलक्षणानां प्रथममिति-प्रधानं प्रधानार्थकारित्वात्, अथवा
पयामूनि भावमङ्गलानि अर्हदादीनि तेषां प्रथमं-आद्यं भवति मङ्गलमिति ॥ उक्तस्तावदर्हन्नमस्कारः, सम्प्रति सिद्ध-
नमस्कार उच्यते-सिद्धाति स्म सिद्धः, यो येन गुणेन निष्पन्नः-परिनिष्ठां प्राप्तो, न पुनः साधनीयः, सिद्धौदनवत्, स
सिद्धः, स च सिद्धशब्दसामान्यादेशतोऽर्घवत्स्तावच्चतुर्दशविधः, तत्र नामस्थापनासिद्धौ सुप्रतीतो, द्रव्यसिद्धो ज्ञशरीरभग्य-
शरीरव्यतिरिक्तः सिद्धः ओदनः, तत्र नामस्थापनाद्रव्यसिद्धान् व्युदस्य (शेष) सिद्धप्रतिपादनार्थमाह—

कम्मे सिप्पे य विज्जाय, मंते जोगे य आगमे । अत्थ जत्ता अभिप्पाए इय ॥ ९२७ ॥

कर्मणि सिद्धः कर्मसिद्धः, निष्ठां गत इत्यर्थः, एवं शिल्पसिद्धः-विद्यासिद्धः-मन्त्रसिद्धो योगसिद्धः आगमसिद्धः अर्थसिद्धः

यात्रासिद्धः अभिप्रायसिद्धः तपःसिद्धः कर्मक्षयसिद्धश्च, एष मायासमासार्यः ॥ अवयवार्थं तु प्रतिद्वारेभ्यः वक्ष्यति, तत्र यान्त्रसिद्धः अविप्रायसिद्धः प्रथमतः प्रतिपादयति—

यात्रासिद्धः आगमप्रायासश्च तदनुगतः ।
कर्मसिद्धादिव्याचिख्यासया कर्मादिस्वरूपं प्रथमतः प्रतिपादयति—
घडलोहाराइभेअं च ॥ १२८ ॥

क्रमं जमपायोरिवपदेऽजं सातिशयमनन्यसाधारणं कर्मैह परिगृह्यते, यत्पुनः कर्म सातिशयनाधानानिपेक्षितं, भावप्र-
 इह यत् अनाचार्योपदेशजं सातिशयमनन्यसाधारणं कर्म, घटकारलोहकारादिभेदं, भावप्र-
 नित्यजं वा तत् शिल्पं, तत्र कुवियाणिज्यादि, आदिशब्दात् भाववहनादिपरिग्रहः, कर्म, घटकारलोहकारादिभेदं, भावप्र-
 धानोऽयं निर्देशः, घटकारत्वलोहकारत्वादिभेदं कर्म पुनः, चशब्दः पुनःशब्दार्थः, शिल्पमिति ॥ सगमति कर्मसिद्धिं
 कर्मसिद्धिग्रह—

धानोऽयं निश्चयः, घटकाररत्नलोकस्य च ।
सोदाहरणमभिधित्युराह—
लो जत्थं सुपरिनिद्धिओ होइ । सज्झगिरिसिद्धओविच स कम्मसिद्धुत्ति विघेयो ॥ ९३९ ॥
लो सबकम्मकुसलो जो जत्थं सुपरिनिद्धितो भयलेकस्मिन्नपि कम्मणि सज्झगिरिसिद्धक इय स कर्मसिद्ध

या। कश्चित् सर्वकर्मकुशलो वा यो यत्र कर्मानां पुण्यं पद्मं कुर्वन्
इति विज्ञेयः, कर्मसिद्धौ ज्ञातव्य इत्यर्थः ॥ एष गाथाधरार्थः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तद्योग-कारणं पुण्यं न
सगृह्यते भंडं औरुहति विलयंति य, ताणं च विसमे गुरुभार्याहितिकाज्जन रण्णा समाणत्तं-एप्पत्तिं मएड्वि पंधो दाययो, न
उण एप्पहि करस्सवि । इतो य एगो सिंघयतो पुराणो, सो पडिभज्जंतो चित्तं, तहिं जासि जहिं कम्मणेण एस जीयो भज्जइ, सुहं
न बिंदइ, सो तेसिं मिलितो, सो गुंतुकामो रयणिपज्जवसाणे (सिद्धं) भणइ कुंदुरुक्खपडिवोहियइओ, सिद्धओ भणइ-(किं ?),
सिद्धियं देहि मम, जह सिद्धयं सिद्धया, गयो सज्झयं, अन्न कुंदुरुक्खः कुम्फुटः, सह्यं पर्वतं, सो य तेसिं महत्तरओ सपयवुं

सिद्धियं वेदि मम, जह सिद्धयं सिद्ध्या, गयो सन्नयं, अत्र कुंतुरुकः कुस्कुटः, सहाक पवतः, सा च पात गहवत्सः ।

भारं यहइ, अन्नया साह तेण मग्गेण आगच्छंति, तेण तेहिं साहूणं मग्गो दिच्चो, ते रुद्धा रावले गया, राथाणं विचव्वेति-
अम्हं रायावि मगं देइ भारेण दुक्खाविज्जंताणं, एस पुण समणस्स रिचस्स मगं देइ, रण्णा भणियं-अरे दुट्ठं ते कयं, मम
आणा उंघिया, तेण भणियं-देव ! तुमे गुरुभारवाहित्तिकाज्जणमेयमाणत्तं ? , रण्णा आमंति पडिस्सुयं, तेण भणियं-जइ
एवं ॥ सो गुरुत्तरभारवाही, कहं ? , जं सो अवीसमंतो अट्टारसीलंगसहस्सविब्भारं भारं वहति जो मएवि वोढुं न पारिओ,
पत्थंतरा धम्मकहा तेण कहिया-भो ! महात्ताय !-बुज्झंति नाग भारा, ते चिय बुज्झंति वीसमंतेहिं । सीलभरो वोढवो,
जायज्जीयं अवीसामो ॥ १ ॥ राया पडिबुद्धो, सो य संवेगतो पुणरवि पव्वजाए अब्भुद्धितो ॥ एसो कम्मसिद्धो, संप्रति
शिल्पसिद्धं सोदाहरणमभिधातुकाम आह--

जो सव्वसिप्पकुसलो जो वा जत्थ सुपरिनिट्ठिओ होइ । कोकासवद्धइ हव साहसओ सिप्पसिद्धो सो ॥ १३० ॥
यः कश्चिदनिर्दिष्टस्वरूपः सर्वशिल्पेषु कुशलः, यो वा यत्रैकसिद्धापि शिल्पे सुपरिनिष्ठितः सातिश्रयश्च कोकासवद्धेकवत्
स शिल्पसिद्ध इति ॥ एष गाथाश्रवार्थः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्-सोप्पारए रहकारस्स दासीए वंभणेण दास-
चेडो जातो, सो य मूयभावेण अच्छइ-भा नज्जीहामित्ति, रहकारो अप्पणो पुत्ते सिक्खावेइ, ते मंदबुद्धी न लएन्ति, दासेण
सयं गहियं, रहकारो मओ, रायाए दासस्स सबं दिन्नं जं तस्स घरसारं । इतो य उज्जेणीए राया सावगो, तस्स चत्तारि
सायगा, एगो महाणसितो रंघेइ जइ रुच्चइ जिमियमेत्तं जीरइ, अहवा एणेण जामेणं विहिं तीहिं चवहिं पंचहिं, जइ रुच्चइ
न चेव जीरइ, विइतो अब्भंगेइ सो तेहस्स कुलवं ससरीरे पवेसेइ, तं चेव नीणेइ, तइओ सेज्जं रएइ, जइ रुच्चइ पढमे

जामे विनुज्झइ, अहया वितिए तइए चउटये, अहया सुवति चैव, चउत्थो सिरिय रिओ, तारीसो सिरियरो कंतो अहा
आगतो न किंछि पेच्छइ, एए गुणा तेसिं, सो राया अपुत्तो निविण्णकामभोगो पवज्जोवायं चिंततो अच्छइ, ततो पाडलि-
पुत्ते नवरे जियसन् राया, सो तस्स नवरि रोहेइ, एत्थंतरेमि तस्स रओ पुपकयकम्परिणतिवसेण गाढं सुलमुप्पन्नं,
ततोऽणेण भत्तं पञ्चक्खायं, देवल्लोने गतो, नागरयेहि से नयेरी दिव्वा, सावया सद्दविद्या, पुच्छंति-किं कम्मगा?, भंडारिएण
पवेसितो, किंछि न पेच्छति, अणेण दारेण दरिसियं १ सेज्जावालेण एरिसी सेज्जा कया जेण मुहुत्ते मुहुत्ते उहेइ २ सुवेण
परितं भत्तं कयं जेण वेळं वेळं जेमेइ ३ अञ्जंगएण एक्कात्तो पायातो तेहं न नीणियं, जो मम सरिसो सो नीजेउ ४, चत्ता-
रिवि पपइया, सो तेण तेहेण उज्झंतो कालतो जातो, कागवओ नामेण पिक्खातो ॥ इतो य-सोप्पारए दुब्बिक्खं जायं, सो
कोक्कासो उज्जेणिं गतो, रायाणं किह जाणावेमिसि कवोतेहि गंधसाळिं अवहरइ, कोट्टागारिएण कहियं, मग्गिएण दिट्ठो,
आणीतो, एणा गातो, विसी दिव्वा, तेणागासगामी खीलियापयोगनिम्मातो गरुहो कतो, सो य राया तेण कोक्कासेण
देवीए समं तेण गरुहेण नहमग्गेण हिंउइ, जो न नमइ तं भणत्ति-अहं आगसेणांगंतूण मारेमि, ते सवे आणाविहेया कया,
तं देखिं सेसियातो देयीतो पुच्छंति जाए कीलियाए नियत्तइ जंतं, सा एगाए वच्चंतस्स ईसाए नियत्तणखीलिया गहिया,
सतो नियत्तणवेलाए नायं लहा नहिं नियत्तणखीलिया, ततो न नियत्तइ, ताहे उद्दामं गच्छंतस्स कलिंने ईसिएणिए तलाए
पम्मा भग्गा, पंखाविगलोत्ति पडितो, ततो तस्संघायणनिमित्तं उक्करणट्ठा कोक्कासो नगरं गतो, तत्येको रहकारो रहं निय-
सेइ, एकं एकं नियत्तियं, वीयस्स अजं नियत्तियं, सो ताणि उवगरणाणि मग्गइ, सो भणइ-जाव धरातो आणेमि, राउल्लतो

विद्या-महापुरुषदत्तादि सिध्येत् ॥ विद्यासिद्धः, सातिशयत्वात्, क इव ?-आर्यखपुटवदिति गाथाक्षरार्थः, भावार्थः
 कथानकादवसेयः, तच्चेदम्-विज्ञासिद्धा आयरिया, तेसिं च वालो भागिणेज्जो, तेण तेसिं पासातो विज्जा कन्नाहेडिया,
 विज्ञासिद्धस्स नमोक्कारेणावि किर विज्जातो भवंति, सो विज्ञाचक्खट्टी, सो तं भागिणेज्जं भरुकच्छे साहुसगासे ठविऊण
 गुडसत्थं नगरं गतो, तत्थ किल विज्ञापविवायतो साहूहिं वादे पराजितो अद्धितीए कालगतो तंमि गुडसत्थे नगरे वडुकरओ
 वाणमंतरो जातो, तेण तत्थ साहुणो सधे उवहविउं पारद्धा, तन्निमित्तं अज्जखड्डा तत्थ गया, तेण गंतूण तस्स कब्बेसु
 उवाहणाओ ओलंविचातो, मुहे अवाणं ठविऊण उप्पाओ पंगुरिऊण सुत्तो, देवकुलिओ आगतो पेच्छइ, ततो जणं घेत्तूण
 आगतो, जतो जतो उग्घादिअइ ततो ततो अहिट्ठाणं दीसइ, रण्णो कहियं, तेणवि विडुं, कट्टलड्डीहिं पहतो सो, पहारे
 अंतेउरे संकामेइ, मुक्को, रण्णा सवहुमाणं वहुप्पगारं भणितो जहा पसायं करेह मुंच एयं देवंति, ततो संभंतो उद्धितो
 चलितो य, पिट्ठतो य वडुकरगो अज्जाणि य वाणमंतराणि खडखंडताणि चलंति, लोगो राया य पायवडितो विण्णवेइ-
 मुयाहित्ति, तस्स देवकुले दोन्नि महतिमहालियातो पाहाणमईओ कुंडीओ, तातोवि चलियातो, ततो तातो सो वडुकरओ
 अण्णाणि य वाणमंतराणि खडखंडताणि पिट्ठितो हिंडंति, जणो राया य तंहेव विण्णवेइ, ततो गामपज्जंते वडुकरतो वाणमं-
 तराणि य मुक्काणि सट्ठाणं गयाणि, तातो दोणीतो दोन्निवि अगतो आणित्ता छड्डियातो, जो ममसरिसो सो सट्ठाणं पावेस्सति,
 सो य भायणिज्जो आहारगेहीए निवीवायं वेलवज्जितो भरुकच्छे तच्चणियचेलओ जातो, तस्स विज्ञापभावेण पत्ताणि आगा-
 सेण उवासगाणं घरेसु गच्छंति, भरियाणि पुण सट्ठाणमंति, लोगो वहुओ तम्महो ज्ञातो, संघेण अज्जखड्डाण माणुसं पेसियं,

आंगया, अक्खायं-एरिसी अकिरिया उट्टियत्ति, तेसिं कप्पराण अगतो मत्तलो सेएण वत्थेण उच्छाइटो जाति, दोप्परिया गया सवप्पवरे आसणे ठिया, पुणेवि मरिया आगया, आयरिएहि अंतरा आगासे महासिला (ठविया) तथ अप्फिडियाणि, सव्वाणि भिद्धानि, सो चेह्मओ भीतो नट्टो, आयरिया तथ गया, तच्चणिया भणंति-एहि बुद्धस्स भगवतो पाएसु पेडेहि, आयरिया भणंति-एहि पुत्ता ! सुद्धोयणमुया वंद ममं, बुद्धो निगतो, पाएसु पडितो, तथ धूमो वारे, सोऽवि भणितो-एहि पाएसु पडाहत्ति पडितो, उट्टेहित्ति भणितो अद्धावणतो ठितो, एवं चैव अच्छेहित्ति भणितो ठितो पासिद्धितो, निवंतोनामितो नमेण सो जातो, एस एवंविहो विज्जासिद्धो ॥ साम्प्रतं मन्त्रसिद्धं सनिदर्शनमुपदर्शयति—

साहीणसव्वमंतो बहुमंतो वा पहाणमंतो वा । नेओ स मंतसिद्धो थंभागरिसुव साहसओ ॥ ९३३ ॥

स्वाधीनसर्वमन्त्रो बहुमन्त्रो वा प्रधानमन्त्रो वा-प्रधानैकमन्त्रो वा ज्ञेयः स मन्त्रसिद्धः, क इव !, सम्भाकर्पक इव सातिशयः, एष गाथाक्षरार्थः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्-एगम्मि नगरे उक्किट्टसरीरा संजती रण्णा विसयलो-लुपेण गहिया, संयसमवाओ कओ, राया न मुयइ, ततो एगेण मंतसिद्धेण रायंगणे जे खंभा अच्छंति ते अभिमंतिया, आगासेण उप्पइया खडखडेंति, पासायखंभावि चलिया, भीएण मुक्का, संघो खामितो, एस एवंविहो मंतसिद्धो ॥ साम्प्रतं सहष्टान्तं योगसिद्धं प्रतिपादयन्नाह—

सव्वेऽवि दवजोगा परमच्छेरयफलाऽहवेगोऽवि । जस्सेह हुत्त सिद्धो स जोगसिद्धो जहा समिओ ॥ ९३४ ॥

सर्वेऽपि-कात्वर्येन द्रव्ययोगाः परमाश्चर्यफलाः-परमाद्भुतकार्याः, अथवा एकोऽपि योगः परमाश्चर्यफलो यस्य भवे-

तिसिद्धः स योगेषु योगे वा सिद्धो योगसिद्धोऽतिशयवान् यथा समित आचार्य इति गाथाधरार्थः ॥ भावार्थः कथानक-
गम्यः, तच्चेदम्-आभीरदेसे कण्हाए वेण्णाए य नदीए अंतरा तावसा परिवसेंति, तथेगो पायलेवेणं पाणीए चंकंमंतो
भमइ, एइ जाइ य, लोओ आउटो, सद्धा होलिअंति, अजसमिया चइरसामिस्स मालगा विहरंता आगया, सद्धावि
उवड्डिया, अकिरियसि आयरिया नेच्छंति, भणंति-किं अज्जो ! न ठाह, एस जोगेण कैणवि मक्खेइ, तेहिं अट्टपदं लच्छं,
आणीतो, अग्हेवि दाणं वेमोत्ति, अह सो सावगो भणइ-भयवं ! पाया घोवंतु, अग्हेवि अणुगहिआ होमो, अणिच्छंतस्स
पायाओ पाइयातो य घोयातो, ततो जले ओयरितो, पाणिए निव्बुद्धो, वक्किट्ठी कया, एवं डंमेहिं लोगो खज्जइत्ति, आय-
रिया निगया, जोगं परिकज्जइति आयरिया निगया, जोगं पक्खित्ता नदी भणिया-एहि पुत्ति ! परं कूलं जामो, दोडवि
तडा मिलिया, गया परं कूलं, ते तावसा आउट्टा पइइया, ते च वंभदीवगवत्थवत्ति वंभदीवगा जाया, एस एवंविहो जोग-
सिद्धो ॥ अधुना आगमार्थसिद्धौ प्रतिपादयति—

आगमसिद्धो संबंधगपारओ गोअमुव गुणरासी । पउरत्थो अत्थपरुव मम्मणो अत्थसिद्धो उ ॥ ९३५ ॥

आगमसिद्धः सर्वाङ्गपारगो-द्वादशाङ्गवित्, अयं च महातिशयवानेष, यत्र वक्तम्-“संस्मृतीतेवि भवे साहइ०” इत्यादि,
अयं च गौतम इव गुणराशिरवगन्तव्यः, अत्र भूयांसः सातिशयचेष्टिता उदाहरणं ॥ तथा प्रचुरार्थः-प्रभृतार्थः, अर्थप-
रः-अर्थनिष्ठोऽर्थसिद्धः, अतिशययोगात्, मम्मणवदिति गाथाधरार्थः, भावार्थः कथानकादवसेयः, तच्चेदम्-तत्थागमसिद्धो
किर सयंभुरमणेवि मच्छगादीया । जं चेहुंति स भयवं उवत्तो जाणइ तयंपि ॥१॥ अट्टसिद्धो पुण रायणिहे नयरे मम्मणो

वाणिओ, तेण अतिकिलेसेण अइबहुगं दवजायं मेलियं, सो तं न खाइ न पिबति, पासादोवरिं चणेण अणेगकोडिनिम्मा-
यगभसारो कंचणमतो दिवरयणपज्जलितो एगो वलहो कारावितो, वितिओ य आढत्तो, सोऽवि बहुनिम्मातो, एत्थंतरंमि
यासारत्ते तस्स निम्मावणनिमित्तं कच्छेहगवितिज्जो सो नदिपूरातो कट्टविरूढगो कट्टाणि उत्तारेइ, इतो य-राया देवीए
सह ओलोयणगतो अच्छइ, सो तहाविहो अतीव करुणालंबणयूतो देवीए दिट्ठो, ततो तीए सामिस्स भणियं-सच्चं सुबइ
एयं मेहनइसमा हवंति रायाणो । भरियाइं भरंति दढं रिच्चं जत्तेण वज्जेति ॥ १ ॥ रण्णा भणियं-किह कह वा ? तीए
भणियं-जं एस दमगो किलिस्सइ, रण्णा सहावितो, भणितो य-किं किलिस्ससि ? तेण भणियं-वलहसंधाडगो न पुज्जइ,
रण्णा भणियं-वलहसयं गेण्ह, तेण भणियं-न मे तेहिं कज्जं, तरस विइज्जं पूरेह, केरिसोत्ति ? धरं नेऊण दरिसितो, रण्णा
भणियं-सदभंडारेणवि न पुज्जइ, ता एत्तिगविभवस्स अलं ते तिण्हाए, तेण भणियं-जाहे सो न पूरितो ताव ण सुहं, पारद्धो
य उवाओ, पेसियाणि दिसासु भंडाणि, आढत्तातो किंसीओ, आढत्ताणि य गयतुरयबलहपोसणाणि, रण्णा भणियं-जइ
एवं ता किं धेवस्स रत्तिं नइपूरतो कट्टकट्टणस्स कए किलिस्ससि ? तेण भणियं-किलेससहं मे सरीरं, वाचारंतरं चेदाणि
नत्थि; महग्घाणि य वासारत्ते दारुगादीणि, निबहियथा य पइण्णा, अतो किलिस्ससि, रण्णा भणियं-पुज्जंतु ते मणोरहा,
तुमं चेव विइज्जगं पूरेवं समत्थो, न उण अहंति निगतो, तेण कालेण पूरितो, एस एवविधो अत्थसिद्धो -॥ साम्प्रतं
यात्रासिद्धप्रतिप्रादनार्थमाह—

जो निचासिद्धजत्तो लदवरो जो य तुंडियाइन्व । सो किर जत्तासिद्धोऽभिप्पाओ बुद्धिपज्जाओ ॥ ९३६ ॥

यो नित्यसिद्धयात्रः, किमुक्तं भवति ? स्थलजलचारिष्येषु सदैवाविसंवादितयात्र इति, लब्धवरो यो वा तुंडिकादिवत् स किल यात्रासिद्धः । उत्तरद्वारानुसन्धानायाह-अभिप्रायो बुद्धिपर्याय इति गाथाश्वरार्थः, भावार्थस्तु कथानकगोचरः, तच्चेदम्-पदमं ताव जो किर वारस वारातो समुदं ओगाहिता कयकज्जो आगच्छइ सो जत्तासिद्धो, तं अत्रेवि जंतगा जत्ताए सिद्धिनिमित्तं पेच्छंति, यथा एगंमि नगरे तुंडिगो वाणिज्यो, तस्स सयसहस्सवारातो बहणं फुट्टं, तहावि न भज्जइ, भणइ य-जले नट्टं जले बेव लब्धइ, सयणाईहिं दिज्जमाणं नेच्छइ, पुणो पुणो तं तं भंडं गहाय गच्छइ, निच्छएण से देवया पसण्णा, खड्गं खड्गं दवं दिन्नं, भणितो य-अन्नं किं ते करेमि ? तेण भणियं-जो मम नामेण समुदं ओगाहइ सो अविवन्नो एव, तहत्ति पडिस्सुयं, स जत्तासिद्धो, अण्णे भणंति-किल निज्जामगरस्स वासुल्लतो समुदं पडितो, सो तस्स कए समुदं उल्लंघिउमाढत्तो, ततो अनिद्धिन्नस्स देवयाए वरो दिन्नो । कृतं प्रसङ्गेन । साम्प्रतमभिप्रायसिद्धं प्रतिपादयन्नाह-विउला विमला सुहुमा जरस मई जो चउव्विहाए व । बुद्धीए संपन्नो स बुद्धिसिद्धो इमा सा य ॥ ९३७ ॥

विपुला-विस्तारवती, एकपदेनानेकपदानुसारिणीति भावः, विमला-संशयविपर्ययानध्यवसायमलरहिता, सूक्ष्मा-अत्यन्तदुःखबोधसूक्ष्मव्यवहितार्थपरिच्छेदसमर्था यस्य मतिः स बुद्धिसिद्धः । यदिवा यश्चतुर्विधया औत्पत्तिक्यादिभेद-भिन्नया बुद्ध्या सम्पन्नः स बुद्धिसिद्धः ॥ सा च चतुर्विधा बुद्धिरियम्-

उत्पत्तिया वेणइया, कम्मिया परिणामिया । बुद्धी चउव्विहा बुत्ता, पंचमा नोवलब्भइ ॥ ९३८ ॥

उत्पत्तिरेव प्रयोजनं यस्याः सा औत्पत्तिकी, आह-सर्वस्या अपि बुद्धेः क्षयोपशमः प्रयोजनं ततः कथमुच्यते-उत्पत्ति-

रेव प्रयोजनं यस्याः इति, सत्यमेतत्, किन्तु स सत्यन्तरंगत्वात् सर्वबुद्धिसाधारण इति न विवक्ष्यते, न चान्यच्छालात्र-
कर्म्मभ्यासादिकमपेक्षते, तत् उक्तम्-उत्पत्तिरेवेत्यादि, विनयो गुरुश्रृणुषा स कारणमस्या वैनयिकी २ अनाचार्यकं कर्म्म
साधार्यकं शिल्पं, यदिया कादाचित्कं कर्म्म नित्यमभ्यस्यमानं कर्म्म शिल्पं, कर्मणो जाता कर्मजा ३ तथा परि-समन्ता-
श्रमनं-यथावस्थितयस्यनुसारितया गमनं परिणामः, सुदीर्घकालपूर्वापरार्थावलोकनादिजन्य आत्मधर्मविशेष इत्यर्थः, स
कारणमस्याः पारिणामिकी, बुद्ध्यतेऽनयेति बुद्धिः चतुष्प्रकारा उक्ता, तीर्थकरगणधरः, किमिति १, यस्मादेकवलिनाऽपि
पद्ममी बुद्धिनोपलभ्यते, असत्यात् ॥ साग्रतमौत्पत्तिक्या लक्षणमाह—

पुण्यमविद्वमस्तुअमयेइअ तक्खण विसुद्धगहिअत्था । अयाहयफलजोगा बुद्धी उप्पत्तिआ नाम ॥ १३९ ॥
पूर्व-पुद्गुरपादात् प्राक् स्वयमहद्विज्यतश्चाश्रुतोऽविदितो-मनसाऽप्यनालोचितः तस्मिन्नेव क्षणे विशुद्धो गृहीतो-य-
थावस्थितो गृहीतोऽग्रधारितोऽर्थो यस्याः सा तथा, इह ऐकान्तिकमिहपरलोकाविरुद्धं फलान्तरावाधितं वाऽव्याहतमुच्य-
ते, फलं-प्रयोजनं, अव्याहतं च तत् फलं च अव्याहतफलं तेन योगो यस्याः सा अव्याहतफलयोगा बुद्धिरौत्पत्तिकी नाम ॥
संप्रति विनयेजनानुग्रहाय अस्या एव स्वरूपप्रतिपादनार्थमुदाहरणानि प्रतिपादयति—

भरहसिल १ पणिय २ कक्खे ३ खुदुग ४ पड ५ सरड ६ काय ७ ऊच्चारं ८ ।

गय ९ घयण १० गोल ११ खंमे १२ खुदुग १३ मग्गित्थि १४ पड १५ पुत्ते १६ ॥ १४० ॥

भरहसिल १ मिंढ २ कुण्ड ३ तिल ४ घालुअ ५ हत्थि ६ अगड ७ चणसंढे ८ ।

पायस ९ अइआ १० पत्ते ११ लाडहिला १२ पंच पिअरो १३ अ ॥ ९४१ ॥
महुसित्थ १७ मुदि १८ अंके १९ पणए २० भिक्खू २१ य चेडगनिहाणे २२ ।
सिक्ख्वा २३ य अत्थसत्थे २४ इच्छाइ महं २५ समयसहस्से २६ ॥ ९४२ ॥

आसामर्थः कथानकेभ्योऽवसेयः, तानि चामूनि-तत्र प्रथमत उदाहरणं शिलाविषये-उज्जेणीए नयरीए आसन्नो नडाणं गामो, तत्थेगस्स भरहनामस्स नडस्स भज्जा मया, तस्स य पुत्तो डहरओ, तेण अन्ना आणीया, सा तस्स दारगस्स संमं न पट्टइ, तेण दारएण भणियं-मम लुं न यट्टसि, तहा ते करेमि जहा मे पाणसु पडिहिसि, तेण रत्तिं पिया सहसा भणितो-एस्स गोहिसि, तेण नायं-महिळा विणट्टसि, सिढिलो रागो जातो, सा भणइ-पुत्त ! मा एवं करेहि, सो भणइ-मम लुं न यट्टसि, भणइ-यट्टिहामि, तो लुं करेहामि, सा यट्टिउमारज्जा, अन्नया रोहतो छाहीमुदिसिज्ज एस्स गोहो एस्स गोहो एस्स गोहोसि भणइ, पियरेण पुट्ठो-कहिति !, छाहिं दंसेइ, ततो पिया से लज्जितो, सोऽवि एवंविहोत्ति तीसे घणो रागो जातो, सोऽवि विसभीतो पियरेण संमं जेमइ, अन्नया पियरेण संमं उज्जेणिं गतो, विट्ठा नगरी, निग्गया पियापुत्ता, पियरस्स किंचि ठवियं विसुमरियं, ततो सो पच्छा वलितो, सोऽवि रोहतो सिप्पानदीए पुलिणे नगरिं आलिहति, तेण नगरी सचच्चरा सदेवकुलरायकुला लिहिया, तेण य पदेसेण राया याहियालियाए आगतो, कहमवि एगगी अस्सारुट्ठो आगच्छति, सो चारिओ, भणइ-मा रावलस्स मज्जेण जाहि, तेण कोउहणेण पुच्छितो-किमेयं तए आलिहियं?, तेण नगरी सदेवडलरायकुला कहिया, कहिं वससि ?, कह वारा तए विट्ठा नगरी ?, भणइ-एफसिं, इयाणिं चेव, एत्थंतरे से पिया आगतो, राइणो य

एगूणाणि पंच मंतिसयाणि, एकं मगइ जो सबणहणो होजा, तस्स परिक्खणनिमित्तं तं गामं भणवेइ-जहा तुब्भं गामस्स वहिया महली सिला तीए मंडवं करेह, न य सा ठाणातो चालियबा, ते गामेछया आदधा, सो रोहगदारगो छुहाइतो, पिया से गामेण समं अच्छइ, उस्सुरे आगतो, रोयइ-अम्हे छुहाइया अच्छामो, सो भणइ-सुहितोसि, तं न याणसि, तेण भणियं-कहं?, ततो कहियं, भणइ-वीसत्या अच्छह, हेट्ठतो खण, थंमे य देह, ततो थोक्थोवभूमी स्वाया, थंभा य अंतरा कया, तो उवल्लेवणे कतोवयारे मंडवे कए रण्णो निवेदितं, राइणा पुच्छियं-केण कयं?, पुरिसेहिं कहियं-रोहएण भरहदार-एण, एसा एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी, एवं सवेसु ओएजा १। मेदत्ति, ततो तेसिं रण्णा मेदगो पेसितो, भणिया-एस पक्ख-मित्तेण कालेण एत्तिओ चैव पच्चप्पिणेयघो, न दुवल्लवरो नावि वलियतरोत्ति, ततो तेहिं रोहतो पुच्छितो, तेण विरूवेण समं यद्धावितो, जयसं दिअं, तं चरंतरस न हायइ वलं, विरूवं पेच्छंतरस भएण न वअए २। कुक्कुडोत्ति, ततो तेसिं राइणा कुक्कुडो पेसितो, भणिया-एस कुक्कुडो वीयकुक्कुडेण विणा जुज्झावेयघो, ततो पुणोऽवि तेहिं रोहतो पुच्छितो, तेण अद्वा-एण समं जुज्झावितो ३। तिलत्ति, ततो रण्णा तिला पेसिया, तिलसमं तिअं दायवंति, रोह(अद्वा)एण भविया, तेछं पि तेण दिअं, ४। वालुगत्ति, रण्णा तेहिं मणुस्सा पेसिया, तत्थ सुब्भा वालुया अत्थि, ततो वालुयावरहए पेसह, तेहिं रोहओ पुच्छिओ, तेण भणियं-पडिच्छं देह जेण पेसामो ५। हत्थित्ति, ततो कइवयदिवसाइक्कमे रण्णा तेसिं जुणु हत्थी अप्पाअओ मरिउ-कामो पेसिओ, भणिया य-मतो न निवेइयघो, दिवसदिवसिया से पवत्ती कहेयबा, अकहणे निगहो, सो मतो, ते गामे-छया अइण्णा, रोहओ पुच्छिओ-तस्स वयणेण निवेदितं, जहा-सो देव! अज्ज हत्थी न उट्ठइ न निसीयइ न आहारेइ न

नीहारेइ न ऊससइ न नीससति एवमादि, ततो रण्णा भणियं-किं मओ ?, ते भणंति-तुज्झे एवं भणह, न अग्हे वयामो, देवो भणइ ६ । अगडत्ति, ततो पुणरवि रण्णा तेसिं मणूसा पेसिया, भणिया-जहा तुज्जं गामे अतीव आसायणिज्जोदगो कूवो अत्थि, सो पेसियधो, ततो रोहओ पुच्छिओ, तेण भणियं-तुज्झे भणह-एस अग्हेअओ अगडो आरण्णो, न तीरइ सहायमंतरेण एगागी आगंतुं, ततो नागरगं कूवं पेसह जेण तेण समं जाइ, मणुस्सा तुण्हिक्का ठिया, रण्णो निवेइयं, पुच्छियं केणयमुत्तरं कयं ?, भरहपुत्तेणं रोहणेणंति ७ । वणसंडत्ति, ततो पुणरवि पुरिसा पेसिया, भणिया य-जहा गामस्स पुवविसाभागे वणसंडो अत्थि, सो पच्छिमदिसाभागे कायधो, ते अहण्णा, रोहगो पुच्छितो, तद्ययेण गामो वणसंडस्स पुवपासं गतो, पुरिसेहिं रण्णो निवेइयं तं-कतो पच्छिमदिसीभागे वणसंडो, कहं ?, गामो पुवपासं गतो ८ । पायसोत्ति, पुणरवि रण्णा मणूसा पेसिया, अग्गिं विणा परमन्नं निष्कादेतधं, रोहगो पुच्छितो, तद्ययेण करिसंड-म्हाए निष्काइयं ९ । ततो रण्णा एवं परिकिखज्जं पच्छा समादिट्ठं, जहा तेण दारगेण इहागंतधं, परं न सुक्कपक्खे न हि किण्हपक्खे, न राईए न दिवसतो, न छायाए न उण्हे, न छत्तेगेण न आगासेण, न पाएहिं न जाणेणं, न पहेण न उप्पहेणं, न प्हाएणं न मल्लिणेणंति, ततो तस्स रोहगरस्स निवेइयं, पच्छा सो अंगोहलिं काज्जण चक्कमज्झभूमीए एडक्कमारुढो चालणीनिम्मिउत्तरंगो, अण्णे भणंति-सगडवट्ठणीपएसवद्धओ संज्ञासमयंमि अमावसाए पडिवयाए य संधीए आगतो नरिंदयासं, रण्णा वूइओ, आसन्नो सो ठिओ, जामविबुद्धेण रण्णा सहावितो, भणितो य-सुत्तो जगसि ?, भणइ-देव ! जगामि, किं चित्तिसि ?, भणइ-छगलियालिंढीतो कहं वट्ठलीतो भवंति ?, रण्णा चित्तियं-साहु एवं

विमरितियं, पच्छा पुच्छितो भणति-देव ! तासि उदरमज्झे संभावतो संबट्ठगवातो अत्थि तेण वट्ठलीतो जायंते १० ।
ततो सुत्तो, विदयजामेडवि जामसद्वेण राया विबुद्धो, रोहणो पुच्छितो-सुत्तो जग्गसि !, भणइ-देव ! जग्गामि, किं
चित्तिसि !, भणइ-आसोद्वपत्ताणं किं दंडो महल्लो उयाहु से सिहत्ति !, पच्छा पुच्छितो भणइ-दोडवि समाणि ११ । एवं
तदयजामे पुच्छितो-किं चित्तिसि !, भणइ-खाडहिल्लए किंचिया पंडुरा रेहा ! किंचिया कालगा !, किं महल्लं पुच्छं ? उयाहु
सरीरं !, रण्णा चित्तियं-साहु एयंपि चित्तियं, पच्छा पुच्छितो, भणइ-अत्तिया पंडरा तत्तिया कालगा, जत्तियं पुच्छं तद्वहं
सरीरं १२ । चउत्थे जामे सदायितो चायं न देइ, ततो रण्णा कंवियाए छिक्को उट्ठितो, पुच्छितो-सुत्तो जग्गसि !, भणइ-
जग्गामि, किं फरेसि !, चित्तिसि, किं चित्तिसि !, भणइ-कत्तिहि जातो सि !, रण्णा पुच्छियं-साह, तेण भणियं-पंचहिं, केण
केण !, भणइ-रण्णा १ वेसमणेण २ चंडालेण ३ रयणेण ४ विच्छुणेण ५, ततो राया उट्ठिऊण कयसरीरचित्तो मायाए
घरसुयागतो, पाएसु पडितो पुच्छति-अहं कत्तिहिं जातो !, माया भणइ-नियपियरेण, ततो निब्बंधे कए साहइ-राया ताव
तए पिया चेय, जग्गि दिणे रिउण्हाया अहं संवुत्ता तंमि वेसमणजक्खं पूइउं गया, वेसमणे अलंकियविभूसिए दिट्ठे तस्सु-
यहिं मे अणुरागो जातो, ततो घरमंडीए मए अंतराले चंडालो दिट्ठो, सोडवि अहिलसितो, ततो रज्जो, सोडवि आसं-
सितो, घरमागयाए फणिक्कमतो विच्छुओ ऊसवविसेसनिमित्तं कतो, हत्थेण फंसितो, ततो तस्सवि उवरि मे अणुरागो जातो,
एवं जइ अणुरागमेत्तेण ते पियरो भवंति ततो हवंति, अन्नहा राया चेव तव पिया, ततो मायं पणमिऊण सभवणमागतो,
रोहणमेगंते पुच्छति-ऊदं जाणसि जहाडं पंचहिं जातो भित्ति !, सो भणति-ययान्यायं प्रतिपालयंतो नज्जसि जहा रायपु-

सोत्ति, वेसमणो दाणेणं, चंडालो रोसेणं, रयगो संघस्सहरणेणं, जं च वीसत्थसुत्तंपि कंबियाए चुंकसि तेण नज्जसि-विंछु-
 एण जातो सित्ति १३। तुट्ठो राया, सवेसिमुवरि ठवितो, भोगा य से दिण्णा, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी १ ॥ पणियत्ति दोहिं
 पणियगं वद्धं, एगो नागरगो भणइ-जो एयातो तव लोमसियाओ खाइ तस्स तुमं किं देसि १, इयरो गमेहत्तो लोमसिया-
 समी भणइ-जो नगरदारे मोयगो न नीइ तं देमि, सन्निखणो कया, तेण सघातोवि लोमसिया चक्खिय मुक्कातो,
 जितो मगति, इयरो न मन्नइ, तेण भणियं-लोगो एत्थ पमाणं, जइ लोगो भणइ-एयातो सघातो खद्धातो तो मग्गेज्जा,
 ततो हइमज्जे ओयारियातो, कयगज्जणो आगच्छइ, जं जं लोमसियं पेच्छइ तं तं खद्धं, ताहे सो भणइ-एयातो सघातो
 खद्धातो किं नेण्हामो १, ताहे सो मीतो ख्यगं देइ, इयरो नेच्छइ, जाव सएणवि न तूसइ, ततो तेण नागरगा जूयारा
 ओल्लगिया, तेहिं विद्वा बुद्धी, ताहे एगं पूइयावणा मोयगं गहाय इंदकीले ठवेइ, इयरो सदावितो, ततो मोयगं प्रति
 भणइ-निगच्छ भो मोयग ! निगच्छ भो मोयग !, सो न निगच्छइ, एवं सो पडिजितो, एसा जूयाराण उप्पत्तिया
 बुद्धी २। रुक्खत्ति, एगत्थ पहे पहिया वच्चंति, अंतरा घणसंडे फलभरोणया अंबगा दिट्ठा, मक्कडा फलाणि घेत्तुं न देंति,
 ताहे पहिएहिं पहाणा खित्ता, ते मक्कडा रुसिया अंबगफलाणि खिवंति, तेसिं पहियाणं पहाणपक्खेवगाणं उप्पत्तिया
 बुद्धी ३। खुट्ठुगत्ति खुट्ठुगं नाम अंगुलीयकरत्तं, रायगिहे नगरे पसेणई राया, तस्स सुतो सेजितो रायलक्खणसंपन्नो,
 तस्स किंचिवि न देइ, मा मारेहित्ति, अद्धितीए निगतो, वेण्णातडमागओ, कइवयसहाओ, खीणविहवसेट्ठिस्स वीहीए
 उवचिट्ठो, तस्स य तप्पुणपच्चयं तद्विवसं सघमंडाणं विक्कओ जातो, खद्धखद्धं विट्ठं, अण्णे भणंति-सेट्ठिणा रयणा-

यतो सुमिणंमि घरमागतो नियकणं परिणेतगो दिद्वो, ततोऽणेण चितियं-एतीए पसाएण मेहई विभूई भविस्सइ, पच्छां सो
धीदीए उयविद्वो, तेण तमणणसरिसाए आगईए ददूण चितियं-एसो सो रयणायरो भविस्सइ, तप्पभावेण अणेण मिलक्खु-
हत्थातो अणग्घेजा रयणा पत्ता, पच्छा पुच्छित्तो-कस्स तुज्जे पाहुणगा ?, तेण भणियं-तुज्झंति, घरं नीतो, कालेण से
धूया विद्वा, भोगे भुंजति, कालेण य नंदाए सुमिणंमि धवलगयपासणं, आवणसत्ता जाया, पच्छा रण्णा से ऊट्टवाला
पेतिया-सिगं पट्ठति, ततो सेणओ नंदं आपुच्छति, भणति य-अम्हं रायमिहे नगरे पंडरकुड्डुगा पसिद्धा गोवाला,
जइ अग्गेहिं कज्जं सिग्गमेज्जाहिंति, ततो गतो, देवलोगचुयगन्भाणुभावेण तीए दोहलो-वरहत्थिखंघगया अभयं सध-
जंतूण देमिस्ति, सेट्ठी दयं गहाय रण्णो उयद्वित्तो, रायाणएण गहियं, पडिपुत्तो कतो दोहलो, जातो पुत्तो, अभओ नामं
कयं, पादययसंपत्तो पुच्छइ-मम पिआ कहिति ?, कहियं तीए, तत्थ वच्चाभोत्ति भणइ, पडिवणं तीए, सरथेण समं
ययंति, रायगिहस्स बहिया ठियाणि, अभओ गवेसओ गतो, राया मंतिं मगइ, कुवे खुड्डुगं पाडियं, जो गिण्हइ हत्थेण
तडे संतो तस्स राया वित्तिं देइ, अभएण दिद्वं, छगणेण आहयं, सुकं पाणियं मुक्कं, तडि संतएण गहियं, रायाए समीवं
गतो, पुच्छित्तो-को तुमं ?, तुज्झ पुत्तो, किह वा किं वा ?, सवं परिकहियं, तुट्ठो उस्संगे कतो, माया पविसिज्जंती मंडिउ-
मारब्बा, अभएण वारिया, अमच्चो जातो, एसा एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी ४ । पडत्ति दो जणा ण्हायंति, एगस्स पडो दढो
एगस्स जुण्णो, जुण्णइत्तो दढं गहाय पट्ठित्तो, इयरो मगइ, न देइ, भणइ य-एसेव मे पडो, राउले ववहारो जातो,
कारणिगेहिं पुच्छियं-एए पडा कीया घरवूया वा ?, दोहिंवि कहियं-घरवूया, ततो महिला कत्तायिया, ततो सुत्ताणुसारेण

जो जस्स पडो सो तस्स दिन्नो, अन्ने भणंति-दोण्हं पि सीसाणि ओलिहावियाणि, जस्स उण्णामओ पडो तस्स उण्णा-
तंतू विणिग्गया, जस्स सोत्तिओ तस्स सुत्तंतू, ततो जो जस्स सो तस्स समप्पितो, कारणियाणमुप्पत्तिया बुद्धी ५ ।
‘सरड’त्ति एगो पुरिसो सन्नं वोसिरइ, तस्स सण्णं वोसिरंतस्स सरडाणं परोप्परं भंडंताण एगो सरडो अहिट्ठाणस्स हिट्ठा
विलं पविट्ठो, पुच्छेण य छिक्को, घरं गतो, अद्धितीए दुब्बलो जातो, मम उदरे सरडो पविट्ठोत्ति, वेज्जो पुच्छितो, जइ
सयं रूयगाणं देह तो पगुणीकरोमि, मन्नियं, विज्जेण घडए सरडो छूढो लक्खाए विलिपितो, विरेयणं दिन्नं, घडगो
ठाविओ, सन्ना वोसिरिया, दिट्ठो तडफडंतो, सो जातो लट्ठीभूतो, विज्जस्स उप्पत्तिया बुद्धी ॥ विइयं सरडोदाहरणं-मिक्क-
खुणा खुड्डुगो पुच्छिओ-एस किं सीसं चालेइ ? सो भणइ-किं भिक्खू भिक्खुणी या, खुड्डुगस्स उप्पत्तिया बुद्धी ६ ।
‘काग’त्ति, तच्चणिएण चेहत्तो पुच्छितो-अरिहंता सघण्ण ? चेहत्तो भणइ-वाढं, कित्तिया इहं कागा ?, सट्ठि कागसहस्सा
जाइं धेण्णातडे परिचसंति । जइ ऊणगा पवसिया अब्भहिया पाहुणा आया ॥ १ ॥ खुड्डुगस्स उप्पत्तिया बुद्धी ॥ विइयं
कागोदाहरणं-एगो वाणियओ, तेण वाहिं गएण निही दिट्ठो, तेण चिंतियं-मम घरे महिला पहाणा, सा रहस्सं घरेइ
नवेति परिकखेमि, ततो घरमागतो भणइ-पंडरगो मे कागो अहिट्ठाणं पविट्ठो, तीए सयज्झियाण कहियं, ताहिं नियभत्ता-
राणं जाव रायाए सुअं, ततो राइणा सिट्ठी हकारावितो, पुच्छियं, कहियं जहावडियं, तुट्ठो राया, दिण्णं निहाणं, मंती
कतो, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी ७ । ‘उच्चारै’त्ति एगस्स धिज्जाइयस्स तरुणी भज्जा, गामंतरं निज्जमाणा अंतरा धुत्तेण समं
संपलग्गा, ततो तेसिं दोण्हं पि कलहो जातो, धिज्जाइओ भणइ-मे भज्जा, इयरो भणइ-भमं, सा पुच्छिया, धुत्तं भत्तारं

पटियञ्जइ, गामे वयहारो जातो, ततो कारणिगेहिं सद्याणि पुच्छियाणि-कळं को आहारो आसि ?, सधेहिं भणियं-तिल-
सफुलिया, ततो आहारवियेयणं दिअं, धिआइयस्स सभअस्स तिला दिआ, इयस्स नेति, निआडितो, कारणिगाण उप्प-
त्तिया बुद्धी ८ । गयत्ति, वसंतपुरे राया मंतिं मगइ, पाओ लंविओ-जो महइमहालयं गयं तोलइ तस्स सयसहस्सं देमि,
ततो एगेण पुरिसेण सो हरथी नाथाए छूढो, अत्थाघे जले धरिओ, जत्तिए भारे तीसे नावाए पाणियं तत्थ रेहा कड्डिया,
ओयारिओ हरथी, कट्टपाहाणेण भरिया नावा ताव जाव रेहा, ततो ताणि कट्टपाहाणाणि उचारेउं तोलियाणि, जियं तेण
सयसहस्सं, मंती कतो, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी । अण्णे भणंति 'गय'त्ति गविमग्गो सिलाए नद्धो, सो एगेण पोट्टपडि-
एण कड्डिओ ९ । धयणो नाम भंडो सयरहस्सितो, अन्नया राया देवीए गुणे लएइ-अतीव निरामया देवी, नो अहो
यातो निरसरइ, सो भणइ-देय ! एयं न हयइ, किह !, जया पुप्फाणि केसरा या दोएइ तथा जाणेअ-निगतो अहो-
घायोत्ति, रणा तहत्ति विआसियं, नाए हसियं, ततो देवीए पुच्छियं-किहमकंडे हसियं ?, राया न कहेइ, निब्वंघे कहियं,
देवीए भंडो निप्रिसओ आणत्तो, सो उवाहणाणं भारेण उवडितो, देवीए पुच्छितो-किं एत्तियातो उवाहणातो ?, सो
भणइ-देवि ! एयाहिं जावत्ति देसंतराणि गंतुं तरिस्सामि तत्थ सवत्थ देवीगुणा पगासियवा, ततो उड्डाहणीयाए रुद्धो, धय-
णस्स उप्पत्तिया बुद्धी १० । गोएत्ति एगस्स दारगस्स अतुगोलो नकं पविट्ठो, ततो एगेण सलगए तावित्ता कड्डितो, कट्ट-
तस्स उप्पत्तिया बुद्धी ११ । 'खंभ' त्ति, एगो राया मंतिं गवेसेइ, पाओ लंविओ-खंभो तलगमज्जे, जो तडे संतओ बंधइ
तस्स सयसहस्सं देमि, ततो एगेण तडे खीलं वंधिअण वेदेण वद्धो, जियं सयसहस्सं, मंती कतो, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी

१२। 'खुदुगे'ति एगा परिवाइया पइण्णापुवंगं भणइ-जो जं करेइ तं मए कायवं, रण्णा पडहगो दयावितो, खुदुगो
 निक्खयापविट्ठो मुणेइ, वारितो पडहतो, गओ रावलं, विट्ठो तीए, भणइ-कतो गिलाभि !, तेण सागारियं दाइऊण काइयाए
 पवमं लिहियं, सा न तरइ, सिया, खुदुगस्स उप्पत्तिया बुद्धी १३। 'मग्गित्थि'ति, एगो मज्जं गहाय गामंतरं वच्चइ, सा
 सरीरचित्ताए उत्तिन्ना, से रुवेण वाणमंतरी विलग्गा, इयरी पच्छा आगया, रडइ, ततो गामे ववहारो जातो, एगा भणइ-
 मम भत्ता, एसा कावि वाणमंतरी, इयरीवि एवं भणइ, ततो कारणिगेहिं चित्तिऊण पुरिसो दूरे ठवितो, जो पढमं हत्थेण
 निण्हइ तीसे भत्ता, वाणमंतरीए हत्थो दूरेण पसारिओ, नायं वाणमंतरी एसा, निद्धाडिया, कारणिगाण उप्पत्तिया बुद्धी
 १४। विइयं उदाहरणं-मग्गे मूलदेवो कंढरीतो य वच्चति, इतो य-एगो पुरिसो समहिलो दिट्ठो, कंढरीतो तीसे रुवेण
 मुच्छितो, मूलदेवेण भणियं-अहं ते वडेमि, ततो मूलदेवो तं एगंमि वणनिगुंजे ठविऊण पंथे आगतो अच्चइ, जाव सो
 पुरिसो समहिलो आगतो, मूलदेवेण भणियं-एत्थ मम महिल्ला पसवइ, एवं महिलं विसज्जेइ, विसज्जिया, गया, सा तेण
 समं अच्छिऊण आगया, आगंतूण य ततो पडयं वेत्तूण मूलदेवस्स धुची भणइ हसंती-पियं खु ने दारओ जातो, दोण्हवि
 उप्पत्तिया बुद्धी १४। 'पइ'ति, दोण्हं भाउगाणं एगा भज्जा, लोगस्स महलं कोट्टं-दोण्हवि समा, परंपरएण रण्णा सुयं,
 परं विग्गयं गतो, अमच्चो भणइ-कतो एवं होहित्ति !, अवसं विससो अत्थि, एतेण तीसे महिलाए लेहो दिच्चो, जहा-
 एएहिं दोहिवि गामं गंतवं, एगो पुवेंण एगो अवरेणं, तद्विवसं चैव आगंतवं, ताए महिलाए एगो पुव्वेणं पेसितो,
 एगो अवरेण, जो वेसो तस्स पुवेंण, एन्तस्सवि जंतस्सवि निडाळे सूरु, एवं नायं, असदहंतेसु पुणोऽपि पट्टविऊण समगं

पुरिता पेसिया भणंति-ददं अपहुगा, एसो मंदसंधयोत्ति तं चेव पवन्ना, ततो उवगयं-अत्थि विसेसो, मंतिस्स उप्पत्तिया बुद्धी १५। 'पुत्त'त्ति, एगो वाणियगो दोहिं भज्जाहिं समं दूरे अन्नरज्जं गतो, तत्स एगाए भज्जाए पुत्तो, सो विसेसं न याणइ, एगा भणइ-मम पुत्तो, वितीया भणइ-पुत्तो मम, रायउले ववहारो, न छिज्जइ, अमच्चो भणइ-दयं विरंचिऊण दारगं दो भागे करेह करकएणं, माया भणइ-एईए चेव पुत्तो, मा मारिअउ, ततो मंतिणा नायं-एईए चेव पुत्तो, जा तहुक्खेण गज्जइ, तीसे चेव दिव्वो, मंतिस्स उप्पत्तिया बुद्धी १६। 'महुस्सित्थ'त्ति, मधुनिश्रं सिक्खं-मदनं मधुसिक्खं, तत्र उदाहरणम्-एगा कोलगिणी उब्भामिया, तीए जारेण समं निहुवणे ठियाए उवर्णिं आमरं दिट्ठं, पच्छा भत्तारो सित्त्यगकयं करेतो चारितो, मा किण्हि, अहं ते आमरं दंसेमि, गया दोबि, जालं न दीसइ, ततो धुत्तीए तेणेव चिहिणा ठाइऊण दरिसियं, नाया भत्तारेण जहा एसा उब्भामियत्ति, कहमन्नहा पयमेवं भवइत्ति, तत्स उप्पत्तिया बुद्धी १७। 'मुद्धियत्ति', पुरोहितो निक्खेवए घेत्तण देइ, लोसे साहुवादो-अहो सच्चवादी पुरोहितो निद्धोभो च, अन्नया दमगेण ठवियं पडिआगयस्स न देइ, पिसातो जातो, अमच्चो वीहीए जाइ, भणइ-देह पुरोहिया मम तं सहस्सं, मंतिस्स किवा जाया, रण्णो कहियं, राइणा पुरोहितो भणितो-देहि पयस्स सहस्सं, भणइ-न गेण्हामि, रण्णा दमगो सधं सप्पच्चयं दिवसमुट्ठुत्तवणयासमीवयत्तिमाइयं पुच्छितो, अन्नया जूयं रमइ रायाए समगं पुरोहिते परोप्परं मुद्दासंचरणं, रन्ना पुरोहि-यस्स नाममुद्दा गहेऊण अलक्खं अण्णस्स मणुस्सस्स हल्ये दिन्ना, अमुगंमि काले साहरिसगो नउलो दमगेण ठवितो तं देहि, इमं अभिण्णाणं, दिन्नो, आणीतो, अण्णेत्तिं नउलगाण मज्जे कतो, सद्दवितो दमगो, तेण पच्चभिण्णातो नउलो, पुरोहिय-

स्स जिन्ना छिण्णा, रण्णो उप्पत्तिया बुद्धी १८ । 'अंके'त्ति, एगो पुरोहितो निक्खेवे घेत्तूण सधेसिं अप्पण्णो समप्पेइ, उच्चलितो साहुयादो, अन्नया एगेण दमगेण निमि(सि)त्तं, ततो तेण पुरोहिण्ण सो नवलतो लंछिऊण उत्तिसवित्ता कूडरू-
 वगाण भरितो, तद्देव सिवितो, आगयस्स समप्पितो, सा मुहा उग्घालिया, कूडरूवगा दिट्ठा, राउले ववहारो जातो, कार-
 णिगेहि दमगो पुच्छितो-कित्तियं आसि ?, सहस्सं, गणिऊण भरिओ तहा ताडीओ जहा न तीरइ सिवेउं, ततो रण्णो
 निवेइयं, रण्णा पुरोहितो दंडिओ, कारणिणाण उप्पत्तिया बुद्धी १९ । 'पणयत्ति', तद्देव एगेण दमगेण पुरोहिचरस्स पणा
 छोट्टूण नवलतो निक्खित्तो, आगयस्स कूडपणे छोट्टूण दिण्णा, दिट्ठा, पणा, राउले ववहारो जातो, कारणिगेहि
 पुच्छियं-को कालो आसि ?, दमगेण भणियं-अमुगो, अहुणत्तणा पणा, सो चिराणतो कालो, तम्हा कूडमेयं, ततो रण्णो
 निवेदितं, दंडितो पुरोहितो, कारणिगाण उप्पत्तिया बुद्धी २० । 'भिवत्तु'त्ति, एगेण दमगेण भिवत्तुसगाते निक्खेवगो मुक्को,
 सो आगयस्स तं निक्खेवं न देइ, तेण जूयारा ओलगिया, तेहि पुच्छिण्ण सन्भावो कहितो, ततो ते रत्तपड्वेसेण
 भिवत्तुसगासं गया, सुयणस्स खोडीतो गहाय, अम्हे वच्चाओ चिइयवंदगा, एयातो सुवणखोडीतो अच्छंतु, एयमि
 अंतरे सो दमगो पुबसंकेतितो समागतो, मणियं, ततो भिवत्तुगेणं चित्तियं-जइ न .देमि तो एयसिमप्पच्चतो होहिइत्ति
 लोलयाए दिअं, जूआरेहिं भणियं-अन्नेऽवि भिवत्तु एंतगा सुबंति तो समुदाण्ण निक्खिविस्सामस्ति भणिऊण निगया, जूय-
 काराण उप्पत्तिया बुद्धी २१ । 'चेडगनिहाणे'त्ति, दो मित्ता, तेहि निहाणं दिड्डं, एगेण भणियं-कले सुतक्खत्ते मिहि-
 स्सामो, ततो इत्तिं हरिऊण इंगला हूढा, वीयदिवसे दोवि समगं गया, इंगले पेच्छंति, सो धुत्तो भणइ-अहो ! मंदपुद्गा

अम्हे, किह इंगाला जाया ? तेण विइएण नायं, हियं न दंसेइ, ततो सो धुत्तपडिधुत्ति करेमाणो तस्स नियघरे पडिमं करित्ता दो मक्कडए लयइ, ततो तीए पडिमाए ओच्छंगे वाहसु उवरि भत्तं निवेसेइ, ते छुहाइया तं पडिमं सवतो चडुत्ति, अणया भोयणं सजियं, दारगा निमंतिया, घरं नीया, संगोविया य, न दरिसेइ, भणइ य-मक्कडा जाया, ततो पुत्तदुक्ख-संतचो तस्स घरमागतो, लेप्पणपडिमागणे ठावितो, मक्कडा मुक्का, किलकिलंता विलगा, सवतो फुसंति, भणिओ-एए तव पुत्ता, सो भणइ-कहं दारगा मक्कडा भयंति ? इयरो भणइ-अहा दीणारा इंगाला जाया तहा दारगावि मक्कडा, एवं नाए दिवो भागो, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी २२ । शिक्षाशास्त्रं-धनुर्वेदः, तत्रोदाहरणम्-एगो कुलपुत्तगो धणुवेदकुसलो, सो हिंडतो एगत्य इंसरपुत्ते सिक्खावेइ, दधं चिट्ठं, ठेसिं पिइनिरिसिया चित्तेति-बहुगं दधं एयस्स दिन्नं, जइया जाहिइ तइया मारिजिहिति, गेहातो य मीसरणं केणवि उवाएणं न देंति, तेण नायं, ततो दधं सन्नायगणं संचारियं, जहा अहं रस्सि छाणपिडगे नदीए छुहिरसामि ते लएज्जाह, तेण छाणगोलगा दवेण समं संवळिया, एसा अम्हं विहिन्ति पव्वतिदीसु तेहिं दारगेहिं समं नदीए छुहइ, एवं निवाहेरण नद्धो, एयस्स उप्पत्तिया बुद्धी २३ ॥ अत्थस्सत्थे उदाहरणं-एगो यणियगो दोहिं भज्जाहिं समं देसंतरं गतो, तत्थ मतो, तस्स एगाए भज्जाए पुत्तो, सो विसेसं न याणइ, तासिं परोप्परं भंडणं, एगा भणइ-मम पुत्तो, विइया भणइ-मम, रायउले ववहारो जातो, नो छिज्जइ, ततो भगवतो सुमइनाहस्स गम्भत्थस्स माऊए मंगलदेवीए नायं, ततो सइवियातो, भणियातो य-मम पुत्तो जाहिति सो एयस्स असोगवरपायवस्स हेडा ठिओ ववहारं छिदिहिति, ताव दोवि अबिसेसेण खाह पिवहत्ति, जीसे न पुत्तो सा चित्तेइ-एत्तिगो ताव काळो लद्धो, पच्छा न याणामो

किं भविस्सइत्ति पडिस्सुयं, देवीए नाथा-न एसा पुत्तमायत्ति, देवीए उप्पत्तिया बुद्धी २४॥ 'इच्छाए महंति', एगाए भत्तारो मतो, बडिप्पउत्तं न लहइ, तीए पइमित्तो भणितो-उगमेहि, सो भणइ-जइ मम विभागं देसि, तीए भणियं-जं इच्छसि तं मम देज्जाहि, तेण उगमियं, तीसे थोवयं देइ, सा नेच्छइ, ववहारो राउले जाओ, आणावियं दयं, दो पुंजा कया, कयरं तुमं इच्छसि?, भणइ-महंतीं रासिं, ततो कारणिगेहिं भणियं-एतीए इमं बुत्तं-जं इच्छसि तं ममं देज्जासि, ता अमुं भागं एतीसे चेव देह, दवावितो, कारणिगाण उप्पत्तिया बुद्धी २५ ॥ सयसहस्से उदाहरणम्-एगो परिवायतो, तस्स सयसहस्सो खोरी, सो भणइ-जो मम अपुवं सुणावेइ तस्स एयं देमि, तत्थ सिद्धपुत्तेण सुयं, तेण भणइ-तुग्ग पिया मह पिडणो धारेइ अणूणगं सयसहस्सं । जइ सुयपुवं दिज्जाउ, अह न सुयं खोरयं देहि ॥ १ ॥ जितो, सिद्धत्थपुत्तस्स उप्पत्तिया बुद्धी २६ ॥ एप गाधान्नयभावार्थः, उक्ता सोदाहरणोत्पत्तिकी बुद्धिः । अधुना वैनयिक्या लक्षणं प्रतिपादयन्नाह-

भरनित्थरणसमत्था तिधगगसुत्तत्थगहिअपेयाला । उभयलोगफलवई विणयससुत्था हवइ बुद्धी ॥ २४३ ॥

इहातिगुरुकार्यं दुर्निवहत्वाद् भर इव भरः, तस्मिन्तरणे समर्था भरनिस्तरणसमर्थाः, त्रयो वर्गास्त्रिवर्गं, लोकलब्ध्या धर्मार्थकामाः सूत्रं-तदर्जनपरोपायप्रतिपादननिबन्धनं अर्थः-तदन्वाख्यानं, सूत्रं च अर्थश्च सूत्रार्थौ, त्रिवर्गस्य सूत्रार्थौ त्रिवर्गसूत्रार्थौ तयोर्गृहीतं पेयालं-प्रमाणं सारो यया सा त्रिवर्गसूत्रार्थगृहीतपेयाला, आह-नन्दध्ययने अश्रुतनिश्चितमिन्नो धिकाधिकारे औत्पत्तिक्यादियुद्धिचतुष्टयमुपन्यस्तं, त्रिवर्गसूत्रार्थगृहीतसारत्वे च सत्यश्रुतनिश्चितत्वं विरुध्यते, नहि श्रुताभ्यासमन्तरेण त्रिवर्गसूत्रार्थगृहीतसारत्वसम्भवः, उच्यते, इह प्रायोवृत्तिमङ्गीकृत्य अश्रुतनिश्चितत्वमुक्तं, ततः

स्वल्पश्रुतनिश्चितभावेऽप्यदोष इति, उभयलोचकफलवती-एहिकामुष्मिकफलवती, विनयसमुत्था-विनयप्रादुर्भूता भवति बुद्धिः ॥ अस्या एव विनयजनानुग्रहार्यमुद्राहरणं स्वरूपमुपदर्शयन्नाह—

निमित्त १ अत्यसन्धे २ य लेहे ३ गणिये ४ य कूव ५ अस्से ६ य ।

गदह ७ लक्ष्मण ८ गंठी ९ अगए १० गणिया य रहिए य ११ ॥ ९४४ ॥

सीया सखी दीहं च तणं अवसवयं च कुंचस्त १२ ।

निबोदए १३ य गोणे घोडगपडणं च रुक्खातो १४ ॥ ९४५ ॥

गाथाद्वयस्याप्यर्थः कथानकेभ्योऽप्येतेषां, तानि चामूनि, तत्र निमित्ते इदं कथानकम्-एगस्स तिज्जुत्तगस्स दो सीसगा, ते निमित्तं सिक्खाविया, अन्नया तणकडस्स कए गार्मतरं वच्चति, अंतराले हत्थिपया दिट्ठा, एगो भणइ-कस्सेमे पया १, वित्तिओ भणइ-हत्थिणियाए, कहं १, काइयाए, अन्नत्थ खल्लु ओ हत्थिणियाए काइया, अन्नत्थ हत्थिस्स, सा य हत्थिणी काणा, कहं १, एगपासे जतो तणाई खइया दीसंति, न वीयपासे, तथा तीए पेव काइयाए नायं जहा इत्थी पुरिस्सो य विहग्गाणि गच्छंति, सा य इत्थी गुविणी, कहं १, जतो हत्थानि थंमेत्ता उट्ठिया, एवंपि नज्जइ, पडिच्चिण दारगो से भविस्सइ, जतो दक्खिणो पातो गुरुओ, तथा तीए इत्थीए रत्ता पोत्ता, जेण दसिया रत्ता रुक्खे लग्गा दीसइ, ततो ते दोऽवि नदीतीरं पत्ता, एत्थंतरे एग्गाए तुहाए पुत्तो पवसितो, सा तस्सागमं पुच्छिच्चमागया, तीसे य पुच्छंतीए पेव घडगो भिन्नो, तत्थेगो भणइ-मतो, जतो निमित्तसत्थे भणियं एत्थं-‘तज्जाएण य तज्जाय’मिति, विइतो भणइ-मा एवं वयाहि,

जाहि बुढे ! सो घरे आगतो, सा गया, दिट्टो पुद्यागतो, जुयलगख्यगे गहाय सकारिओ; ततो दोडवि कयकज्जा गुरुसमी-
 वमागया, अविसंवादिनिमित्तेण गुरु पणमितो, इयरो न पणमेइ, गुरुणा पुच्छिओ-कीस न पणमसि ? , सो भणइ-मम
 निमित्तसत्थसब्भावो तुमे न कहितो, ततो जहाभूयं परिकहियं, मए परिणामियं पसिणकाले घडस्स विवत्तो ततो मरणं
 कहियं, गुरुणा विइतो पुच्छितो, सो भणइ-मए एवं परिणामियं-एसो घडो भूमीए उट्ठितो भूमीए भिलितो, एवं सोडवि
 दारगो माऊए मिलितो, जतो भणियं-‘तज्जाएण य तज्जाय’मित्यादि, गुरुणा भणितो-को मम दोसो ? , न तुमं सम्मं परि-
 णामेसि, एअस्स वेणइगी बुद्धी १ ॥ अंत्येसत्थे पंचतरायाण वित्तासणे कप्पओ दिट्ठितो सो उवरि भण्णिहिइ २ । लेहे
 अट्ठारसलिविजाणगे, अण्णे भणंति-गणिए जहा विसमगणितजाणगो, अण्णे भणंति-कुमारा वट्ठेहिं रमंता अक्खराणि
 सिक्खावियाणि ३ । गणिएवि, एसवि तस्स सिक्खावयस्स वेणइगी बुद्धि ४ ॥ कूवे, खायजाणगेण भणियं-जहा एदूरे
 पाणियंति, तेहिं खयं, तं बोलीणं, सिला उम्मगा, तस्स कहियं, तेण भणियं-पासे आहणह, आहया, थासगसंघेण जल-
 मुद्धाइयं, एयस्स वेणइगी बुद्धी ५ । आसे, आसवाणियगा चारवतिं गया, सबे कुमारा थुल्ले वड्डे य आसे गेणंति, वासु-
 देवेण दुब्बलओ लक्खणजुत्तो जो सो गहितो कज्जनिघाही अणेगआसावहो य जातो, वासुदेवस्स वेणइगी ६ । गइमे
 एगो राया, सो तरुणप्पिओ, धेरे नियदरिसावं चारिता, अन्नया विजयजत्ताए गतो, अडवीए पचिट्ठो, तिसाए चाहितो,
 खंधावारो, राया अदन्नो, तरुणा जंकिं पि जंपंति, एगेण भणियं-देव ! जइ परमियाणि धेरयुच्चीए जीवामो, धेरो
 मग्गितो, न लब्भइ, पडहतो घोसावितो, एगेण पितिभत्तेण पिया धेरो आणीओ आसि, तेण पडहतो चारितो, राया-

णमुघटितो, जइवि तुमए धेरो निवारितो तहवि मए पितिभत्तेण नियपिया आणीतो सो अच्छइ, रणणा सदावितो,
पुच्छितो य-कहं पाणियं भविस्सइ?, तेण कहियं-देव! गहमा-चरंता जं भूमिं ओस्सिंघंति, तत्थ आसणं सिरापाणिं,
तहेव विन्नासियं, खायं, लद्धं पाणियं, धेरस्स वेणइगी बुद्धी ७ । लक्खणे पारसविसए आसरक्खगो, तस्स आससामिस्स
धूयाए समं संसग्गी, आगतो मुल्लकालो, तेण सा आससामिस्स धूया पुट्ठा-कं धोडयं गेण्हामि?, तीए भणियं-वीसत्थं
ठियाण घोडाणमंतराले कूयडं पाहाणाण भरेऊण रुक्खातो मुयाहि, तत्थ जो खडखडसहेण न उत्तसइ तं लएहि, पडहयं
च वाएहि, निवभरपमुत्ता य खवसरएणं पडिबुझावेहि य, तत्थवि जो न उत्तसइ तं पडिगेण्हहि, तेण परिक्खिया,
लद्धा दो पहाणा अस्सा, ततो वेयणकाले सो भणइ-मम दो देहि, अमुगं अमुगं च, सो भणइ-सबं गेण्हहि एए भोत्तण,
किं तथ एएहि?, सो नेच्छइ, भज्जाए कहियं-धीया विज्जइ, भज्जा से नेच्छइ, ततो सो तीसे लक्खणजुत्तेण कुटुंबं
परिवद्धइत्ति दारगं दिट्ठीकरेइ, एगो बहूई, सो माळगघरं गतो, तेण धूया दिन्ना, कम्मं न करेइ, भज्जाए चोइओ,
दिवसे दिवसे अहवीओ रित्तओ एइ, छट्ठे मासे लद्धो, चट्ठतो घडितो, भज्जा पेसिया, सहस्सेण दिज्जाहि, एयस्स एस
गुणो-एएण दिज्जमाणं न निट्ठाइ, एगेण सेट्ठिणा विन्नासितो, ततो सुवण्णाण ढहं भरिऊण तेणेव चहुएण सयसहस्सा
दिन्ना, सुवण्णडहं तहेव भरियं चिट्ठइ, ततो महया सकारेण सकारेऊण विसज्जिया, एवं दिट्ठेते कहिए भज्जाए पडिवन्नं,
धूया दिन्ना, आससामिस्स वेणइगी बुद्धी ८॥ (अथात्र ० २१०००) गंतीति उदाहरणं-पाडलिपुत्ते नयरे मुंढो राया, पालित्ता
आयरिया, तत्थ परराईहि जाणगेहि इमाणि विसज्जियाणि-सुचं मोणियं छिण्णा लट्ठी समो समुग्गतोत्ति, सुत्तस्स अंतो लहे-

ययो, लट्टीए आदिभागो, समुगकस्स बारमिति, केणइ ताणि न नायाणि, रत्ना पालित्ता आयरिया सदाविया, तुज्जे जाणह
 भयवन्ति ? भणन्ति-वाढं जाणामि, सुत्तं उण्होदए हूढं, मयणं विरायं, दिट्ठाणि अगिलगणि, दंडो पाणिए हूढो, मूळं
 गुरुगं, समुगको जउणा घोलितो, उण्होदए कहितो उग्घाडितो, ततो पुणोऽवि पालित्तायरिएहिं दोद्धियं सगलं राइहेऊण
 तत्थ रयणाणि हूढाणि, ततो तेणगसिद्धिणीए सीवेऊण विसज्जियं, अभिंदता फोडेह, न सक्कियं, पालित्तायरियाणं वेण-
 इगी बुद्धी ९ ॥ 'अगए' इति, एगो राया, तस्स नगरं गहेउं परबलं एइ, रण्णा पाणियाणि विणासियद्याणिस्सि विसकरो
 पाडितो, पुंजा विसस्स कत्ता, विज्जो एगो (थोवेण विसेण उवट्ठिओ) राया थोवं दट्ठूण रुढो, वेज्जो भणइ-सयसहस्सवेधी
 एयं विसं, नो थोवं, राया भणइ-कहं ? ततो खीणाऊ हत्थी आणावितो, पुच्छयालो उप्पाडितो, तेण चैव रोमकूवेण
 विसं दिन्नं, विवन्नं सरीरं करेतं गच्छंतं च दीसइ, एस सबो विसं, जोवि एयं खाइ सोवि विसं, एवं सयसहस्सवेही, राया
 भणइ-अत्थि निवारणविही, वाढं अत्थि, तहेव अगदो दिन्नो, तं समेतो जाइ, वेज्जस्स वेणइगी १० ॥ रहियो गणिया
 य एकं उदाहरणं, पाडलिपुत्ते नयरे दो गणियातो-कोसा उवकोसा य, कोसाए समं थूलभइसामी अच्छितो आसि, पवइतो,
 जाव वरिसारत्तो तत्थेव क्तो, ततो साविया, पच्चक्खाइ अवंभस्स अन्नत्थ रायनिओएणं, रहिएण राया आराहितो, सा कोसा
 तस्स दिन्ना, सा य थूलभइसामिणो अभिक्खणं गुणगहं करेइ, तं न तद्वा उवचरइ, सो तीए अप्पणो विन्नाणं दरिसेउ-
 कामो असोगवणियं नेइ, भूमीगएणं अंवलुंवी कंडेण विंचित्ता कंडपोखे अन्नोन्नं कंडं लाएतेण हत्थन्भासं कंडसंतइ (पाविय)
 अंवलुंवी अद्धचंदेण छिन्ना गहिया य, तद्वि न तूसति, भणइ-किं सिक्खियस्स दुकरं ? सा भणइ-पेच्छ ममंति, सिद्ध-

त्यरातिमि सुहृण अगायंमि कणियारकुमुभेसु षोडशसु नच्चिया, रहितो सुलसो आउटो पसंसति, सा भणइ-न दुक्करं तोडिय अंचुविया, न दुक्करं नचिय सिविलयाए । तं दुक्करं तं च महाणुभावं, जं सो मुणी पमयवणंमि वुच्छो ॥ १ ॥ तो वस्स धूलभइमामिस्स संतगो वुत्ततो सिट्ठो, पच्छा उवसंतो रहितो, वोण्हवि वेणइगी बुद्धी ११ ॥ सीया साडी दीहं च तणं कौचस्स जयसपयं एकं येय उदाहरणं-एगो राया, पुत्ता आयरिएण सिक्खविया, दवलोभो सो राया, ततो तं आयरियं मारेडं इच्छति, ते दारया चित्ति-एएण अम्हं विजा विजा, उवाएण नित्यारेभो, ततो जाहे सो जेमओ एइ, ताहे सो ज्हाणसाडियं मग्गइ, ते भणंति-अहो सीया साडी, तो थारसंमुहं तणं उव्वेति, भणंति य-अहो दीहं तणं, पुवं कौचएण पया-दिणीकिज्जइ, तदियसं अपपाहिणीफतो, ततो आयरियस्स परिगयं-जहा चिरत्ताणि, सीया साडीति ममं राया मसाणी-फाउं मग्गइ, दीहं तणंति कुमारेहिं मम भत्तिं करेतेहिं दीहो पंधो दरिसितो, दोणहवि वेणइगी बुद्धी १२ ॥ 'निवोदए' उदाहरणं-एगा वाणियगमजा, सा चिरपउटये पइमि दातीए सब्भायं कहेइ-पाहुणगं आपेहि; तीए पाहुणगो आणीतो; नलफम्मं से कारायियं, रत्तिं वासहरे पवेसिओ, जेमिता य, ततो अद्धरत्ते तिसाइतो पाणियं मग्गइ, मेघो य निवभरं वी-मइ, ततो निवोदयं पाइतो, तं च तयाधिसप्पसंपरिसणतो विसीभूयंति, ततो दासीए देवउडियाए उडिद्धतो; दिट्ठो लोणेणं, आगया रायपुरिसा, दिट्ठं पचागं नहकम्मं तं, तो ज्हाविया पुच्छिया (केण) कम्मं कारियं १, कहियं-अमुगीए दासीए, सा पहया, तीए वाणिमिणी कहिया, सा पुच्छिया सब्भायं साहइ, निवं पलोइयं, दिट्ठो तयाविसो घोणसो, नयरम-यहराणं वेणइगी बुद्धी १३ ॥ 'भोणे घोडगपडणं च रुक्खातो' इति एकं उदाहरणं-एगो अकयपुट्ठो जं जं करेइ तं से

धियजइ, भित्तसगासातो जाइएहिं पइछेहिं हलं वाहइ, बियाले आणीय वाडए छूढा, सो य किल भित्तो जेमेइ, ततो
 लज्जाए तरस पासे न गतो, घइरा तेणवि दिद्दा, ते वाडातो निष्फडिया, चोरेहिं हरिया, ततो भित्तेण सो गहितो, मम
 पइते देहि, रायकुलं निजइ, पडिपंधेण पुरिसो घोडएण संमुहो पइ, सो घोडएण पाडितो, घोडगो पलातो, तेण भणितो-
 आहणत्ति, तेण पुरितेण मम्मे आहतो, मतो, तेणवि सो गहितो, मम घोडयं देहि, पइतरे गच्छंताण बियालो जातो,
 नगरयाहिरियाए पुच्छा, तरथ नउा रुत्ता, इमेडवि, सो चितेइ-जायजीयं बंधणे जीविस्सामि तो यरं मे अप्पा उबनद्धो, ताहे
 सुरोमु तेमु दंडलंउेण तंमि घउरुक्खे अप्पाणं उफलंवेइ, तं दंडिलंडं दुब्बलंति तुष्टं, पडिण लोमंथियमयहरतो मारितो,
 तेहिंवि गहितो, करणं नीतो, सोएहिं कहियं जहा वुत्तं, सो पुच्छितो भणइ-आमं, कुमारमच्चस्स तरसुवरि अणुक्का जाया,
 ततो सो भणइ-एसो यल्ले वेउ, तुग्ग पुण अच्छीणि उक्खणंतु, तहा एसो आसं वेउ, तुग्ग जीहा उप्पाडिज्जंउ, तहा एसो
 वेडा सुयउ, तुग्ग पगो उबयज्जंउ, एयं सवे निष्पडिभा मंतिणा काउं सो मुक्को, मंतिस्स वेणइगी बुद्धी १४ । उक्का
 सोदाहरणा वेनयिक्की, सम्प्रति फग्गजा या बुद्धिलक्षणं तस्याः प्रतिपादयति—

उयओगविट्ठसारा कम्मपसंगपरिपोलणविसाला । साहुक्कारफलवई कम्मसमुत्था हयइ बुद्धी ॥ १४६ ॥

उपयोगः—पियदितकम्मणि मनसोडभिनिवेशः सारः—तस्य कर्मणः परमार्थः उपयोगेन दृष्टः सारो यया सा उपयोग-
 एवमात्ता, अभिनियेशोपलब्धकर्मपरमार्था इत्यर्थः, तथा कर्मणि प्रसङ्गः—अभ्यासः परिपोलनं—विचारः कर्मप्रसंगपरि-
 पोने ताम्पो विज्ञाज—विस्तीर्णा कर्मप्रसङ्गपरिपोलनविशाला, अभ्यासविचाराभ्यां विस्तीर्णेति भावः, साधु कृतं—सुष्ठु

कृतमिति चिद्व्यः प्रशंसा साधुकारः तेन फलवती साधुकारफलवती, कर्मसमुत्था-कर्मोद्भवा भवतीति बुद्धिः ॥ अस्या अपि चिनेयजनानुग्रहायोदाहरणैः स्वरूपमुपदर्शयति—

हेरन्निष्ट १ करिष्य २ कोलिञ्च ३ डोवे ४ अ मुत्ति ५ घय ६ पवए ७ ।

उद्भाग ८ वहइ ९ पूहए १० य घड ११ चित्तकारे १२ य ॥ ९४७ ॥

हेरिण्यको अभीक्ष्णयोगेनान्धकारेऽपि हस्तामर्पण रूपकं शुद्धं कूटं वा जानाति, ततो हेरिण्यिकेऽतिशयवति कर्मजा बुद्धिः १, एवं सर्वत्र योजनीयं, कर्पकोऽभीक्ष्णयोगेन फलनिष्पत्तिं जानाति, एतथ उदाहरणं-एगेण चोरेण खत्तं पवमा-
गारं खयं, पभाए सो आगतो जणवायं निसामेइ, तत्थ एगो करिसगो आगतो, सो भणइ-किं सिक्खियस्स दुक्करं १,
चोरेण सुयं, अमारिसं गतो, पुच्छित्तो य-को एसो १, ततो अन्नया खेत्ते ठियं जाणिज्जण तस्स सगासं गतो, छुरियं अंछि-
ज्जण मारेमि; तेण भणियं-कीस १, तो भणइ-तथा अहं निदितो-किं सिक्खियस्स दुक्करंति १, तेण भणियं-सच्चमेवं, पेच्छ मे
विण्णाणं, ततो तेण पडयं पत्थरेत्ता वीहीणं मुद्दी भरिया, किं परमुहा पडंतु वरंमुहा पासिहा वा १, जहा भणियं तह कयं,
मुद्दो चोरो बयसंतो य २ । तथा कोलिङ्को मुष्टिगृहीतस्तन्तुमिर्जानाति, यथा एतावद्भिः कण्डकंरूयते इति ३ । डोएत्ति
यद्धेकिर्जानाति यथा द्रव्यमेतावन्मात्रं मातीति ४ । मौक्किं प्रीति यत्रा(तयन्ना)काशे तथा कथंचनाप्युत्क्षिपति यथा सूकर-
याले पतति ५ । घणत्ति, घृतविक्रीयी यदि रोचते ततः कुण्डिकानाले प्रक्षिपति ६ । पवएत्ति प्लवकः कोऽपि तथा शिक्षाम-
धिगतो यथा आक्रान्तेऽपि करणानि करोति ७ । तुण्णागत्ति सूच्याजीवाः, पूर्वं स्थूलं सीवनं कृतवान्, पश्चादभ्यासतस्तथा

कथंचनापि सीयितं यथा सर्पया न ज्ञायते, यथा स्वामिसत्कं देवदूष्यं धिगृजातीयेन कारितं ८ । बहुइति वर्द्धकिरभ्या-
सतः कोऽप्यमाप्यापि देयकुलरथादीनां प्रमाणं जानाति ९ । गृह्यति आपूपिकः कणिकादिकममाप्यापि पूषपरिमाणं जानाति,
यथा एतावत्कणिकादेरेतावत्यः पूषा भविष्यन्ति, सर्वा अपि या समाः करोति १० । 'घटे' ति घटकारः प्रथमत एताव-
त्प्रमाणां मृत्तिकां गृह्णाति यावन्मात्रया विवक्षितं घटादिकं निष्पद्यते इति ११ । चित्तकारेति चित्रकारो अमाप्यापि रेखा-
दिकं प्रमाणयुक्तं चित्रं करोति, तावन्मात्रं वा वर्णकं गृह्णाति यावन्मात्रेण समाप्यते इति २१ । सर्वेपामेतेषां कर्मजा
बुद्धिः । उक्ता कर्मजा बुद्धिः, सम्प्रति पारिणामिक्या लक्षणं प्रतिपादयन्नाह—

अणुमाण-हेउ-दिठ्ठंतसाहिआ चयविवागपरिणामा । हिअनिस्सेयसफलवई बुद्धी परिणामिआ नाम ॥ ९४८ ॥

अनुमानहेतुदृष्टान्तैः साध्यमर्थं साधयतीति अनुमानहेतुदृष्टान्तसाधिका, इह लिङ्गज्ञानमनुमानं, स्वार्थमित्यर्थः, तत्प्र-
तिपादकं घचो हेतुः, परार्थमनुमानमित्यर्थः, अथवा ज्ञापकमनुमानं, कारको हेतुः, दृष्टमर्थमतं नयतीति दृष्टान्तः, ननु
अनुमानग्रहणादेव दृष्टान्तो गत इति किमर्थमस्योपन्यासः?, तदसम्यक्, अनुमानस्य तत्त्वत एकलक्षणत्वात्, उक्तं
च—'अन्यथानुपपन्नत्वं, यत्र तत्र त्रयेण किम् ? । नान्यथानुपपन्नत्वं, यत्र तत्र त्रयेण किम् ॥ १ ॥ इत्यादि साध्योप-
माभूतस्तु दृष्टान्तः, उक्तं च—'यः साध्यस्योपमाभूतः स दृष्टान्त इति कथ्यते" इति, वयोविपाकपरिणामा इति कालकृतो
देहावस्थाविशेषो वयः तद्विपाकेन परिणामः—पुष्टता यस्याः सा वयोविपाकपरिणामा, तथा हितम्—अभ्युदयः तत्का-

रणं वा निःश्रेयसं-मोक्षः तन्निवन्धनं च हितनिःश्रेयसफलवती बुद्धिः पारिणामिकी नाम ॥ अस्या अपि शिष्यगण-
हितायोदाहरणैः स्वरूपमुपदर्शयति—

अस्य १ सेट्टि २ कुमारे ३ देवी ४ उदितोदिए ह्वइ राया ५ ।
साहू अ नंदिसेणो ६ घणदत्ते ७ सावग ८ अमचे ९ ॥ ९४९ ॥
स्वस्य १० अमचपुत्तो ११ चाणके १२ चेव थूलभेइ १३ च ।
नासिक्कसुंदरी नंदे १४ बइरे १५ पारिणामिआ बुद्धी ॥ ९५० ॥
चलणे य (तह) १६ आमंडे १७ मणी १८ य सप्पे १९ य स्वग्गी २० थूभिं २१ दे २२ ।
पारिणामिअबुद्धीए एवमाई उदाहरणा ॥ ९५१ ॥

आस्तां तिसृणामपि गाथानामर्थः कथानकेभ्योऽवसेयः, तानि चामूनि-तत्र प्रथममभयोदाहरणं-पज्जोएण रायगिहं नगरं
रोहियं, अभयकुमारेण य पज्जोए अणागए चेव खंधावरनिवेसे ज्जाणिऊण पभूतं दंबं निक्खातियं, ततो आगते पज्जोए
अभयकुमारेण जाणावितो, जहा तव सवोधि खंधावारो ताएण भेइओ, जइ न पत्तियसि तो खंधावरनिवेसे निभालेहि,
तहेव कयं, ततो मीतो अत्पपरिवारो नट्ठो, पच्छा अभएण सबं गहियं, एसा अभयस्स पारिणामिया बुद्धी । अहवा
एसा-जाहे गणियाए कवडेण नीतो, वट्ठो, जाव तोसितो पज्जोओ, लद्धा चत्तारि वरा, चित्तियं च णेण-मोयावेमि अप्पा-
णगं, यरो मगितो-अग्गि पविसामित्ति, मुक्को, मणइ-अहं ते छलेण आणीतो, अहं पुण दिवसतो पज्जोओ हीरइत्ति कंदं-

तं नेमि, गतो रायनिहं, सयं वाणियगो जातो, दासो उम्मत्तगो कतो, वाणियदारातो कंयातो, ततो उज्जेणीए रडंतो पज्जोओ
गहितो, एयमाइयातो चहइओ अभयस्स परिणामियातो बुद्धीतो १। सेट्ठित्ति कट्ठो नाम सेट्ठी एगत्थ नगरे परिवसति, तस्स
वज्जा नाम भारिया, तस्स नियइल्लो देयसम्मो नाम वंभणो, सिट्ठी दिसाजत्ताए गतो, भज्जा थ तेण समं संपलगा, तस्स य
घरे तिन्नि पक्खी-सूयतो मयणसलागा कुकुडगो, सो ताणि उवनिक्खवित्ता गतो, सो धिज्जाइतो रत्तिं अइति, मयण-
सलागा भणइ-को तायस्स न वीहइ !, सूयओ वारेइ-जो अनियाए दइओ सो अम्हं तातो होइ, सा मयणसलागा न
सम्मं एयं अहियासति, तो धिज्जाइयं निच्चमेव परिवयति, ताहे वज्जाए सा मारिया, सूओ न मारिओ, अन्नया साहू
भियल्लानिमित्तं तं निहमतिगया, कुकुडं पेच्छिऊण एगो दिसालोयं काऊण भणइ-जो एयस्स सीसं खाइ सो राया भय-
तित्ति, तं कहवि तेण धिज्जाइएण अंतरिएणं सुयं, ततो सो वज्जं भणइ-मारेहि खामि, सा भणइ-अन्नं मंसं आणिजइ,
मा पुत्तभंडसंयडियं इमं मारावेह, निब्बंघे कए मारितो, ततो जाव ण्हाउं गतो ताव तीसे पुत्तो लेहसालाओ आगतो,
तं च मंसं सिद्धं, सो छुहाइतो रोयइ, सीसं दिन्नं, आगतो सो धिज्जाइतो, भाणए छूढं, सीसं मगइ, न पेच्छइ, सीसं
देह, सा भणइ-चेडस्स दिन्नं, सो रुट्ठी, एयस्स कए मए मारावितो, जइ परं एयस्स चेडस्स सीसं खाएज तो होज कज्जं,
निब्बंघे वयसिया, दासीए सुयं, ततो चेव चेडं गहाय पलाया, अन्नं नगरं गया, तत्थ अपुत्तो राया मतो, आसेण सो
चेडो परिविलतो, राया जातो, इतो य-कट्ठो सेट्ठी नियघरमागतो, पडियसडियं नियघरं पासति, सा वज्जा पुच्छिया, न
कहेइ, सूयओ पुच्छितो, सो वीहेइ, ततो सो मा मारिजउत्ति पज्जरातो मुक्को, तेण पंजरमुक्केण सधो वंभणाइवुत्तंतो कहितो,

सो तं सोऊण संविगो-अलं संसारववहारेण, अहं तीसे कएण किलेसमणुभवामि; एसा पुण एवंहित्ति पवइतो । इयराणि तं चेव नगरं गयाणि जत्थ सो दारगो राया जातो, साहूवि विहरंतो तत्थेव गतो, पविट्ठो कहमवि तीए धरे भिक्खानिमित्तं, तीए भिक्खए समं सुयणं दिन्नं, कूवियं-एसो समणो सुवणं गहाय गतो, गहितो य रायपुरिसेहिं, दिट्ठं भिक्खमज्जे सुवणं, रण्णो निवेइयं, रायाए भणियं-सूलाए पोइअइ, धावीए नातो, रण्णो कहियं-एस ते पिया, राया ससंभमं उड्डिऊण पाएसु पडित्तो, ताणि निविसयाणि आणत्ताणि, पिया भोगेहिं रत्ता निमतितो, नेच्छइ, राया सहो कतो । वरिसारत्ते पुण्णे वच्चंतस्स अकिरियानिमित्तं धिआइएहिं दुअवखरिया भइपरिद्याइयारूवधारिणी उवड्डिया, गुधिणी सा, राया अनुइअइ, तीए गहितो-मम चित्तं करेह, ततो मा पवयणस्स उड्डाहो होउत्ति चित्तिऊण कट्टसाह भणइ-जइ मम एस गब्भो तो जोणीए नीउ, अह न मम हो पोहं भिदिता गीउ, एवं भणिए भिन्नं पोहं, पवयणस्स वण्णो जातो, कट्टसेट्टिस्स पारिणामिया बुद्धी, जीए पा पपावित्तोत्ति ॥ कुमारोत्ति खुड्डुगकुमारो, सो उयरिं जोगसंगहे भणिहिइ । तस्स पारिणामिया बुद्धी २ ॥

देवीवि पुप्फभट्टे नगरे पुप्फसेणो राया, पुप्फवती देवी, तीसे दो पुत्तभंडाणि-पुप्फचूला य, ताणि अणुरत्ताणि, रण्णा दोऽवि परोप्परं परिणावियाणि, भोगे मुंजति, देवी निघेएण पवइया, देवलोगे देवो उववन्नो, सो चित्तेइ-जइ एयाणि एवं रमंति ता नरगतिरिएसु उववज्जिहिति, सुविणए सो तेसिं नरगे दंसेइ, सा मीया, पुच्छइ-पभाए पासंडिए, ते न याणंति, अन्नियापुत्ता आयरिया, ते सहाविया, ते सुचं कहुंति, सा भणइ-किं तुब्भेहिवि सुमिणगो दिट्ठो ?, सो भणइ-आगमे अग्गे एरिसं दिट्ठं, पुणोऽवि देवलोगे दसिसेइ, तेवि से अन्नियापुत्तेहिं कहिया, ततो भणइ-कहं एरिसा देवलोगा

गमंति ? कहां या तारिसेसु नरगेसु न गमइ ? आयरिएहिं कहियं-जिणदेसियधम्मपंभावेण, ततो धम्मकहा, संविंगा, पयइया, देवस्स पारिणामिगी बुद्धी । उदितोदएत्ति, पुरिमताले नगरे उदितोदओ राया, सिरिकंता देवी, दोन्नवि साव-
 गाणि, अन्नया अंतेउरे परियाइया पविट्ठा, सा सिरिकंताए देवीए जिया, दासीहिं मुहमकडियाहिं वेलंविया निच्छूढा, पदो-
 समायन्ना । पाणारसीए धम्मरुईनाम राया, तत्थ गया, फलगपट्टियाए सिरिकंताए रूवं लिहिऊण दरिसेइ धम्मरुईरस रत्तो,
 सो अज्झोवयत्तो इयं पिसजेइ, उदितोदएण रण्णा पडिहतो अयमाणितो निच्छूढो, ताहे सपयलेणागतो धम्मरुई, पुरिमतालं
 नगरं रोहेइ, उदितोदओ चित्तेइ-किं एवदुण जणवत्थपणं कएणंति ? उववासं करेइ, वेसमणो देवो आउटो, तेण धम्मरुई
 सनगरं साहरितो, उदितोदयस्स पारिणामिया बुद्धी ॥ साहू य नंदिसेणे इति, सेणियपुत्तो नंदिसेणो सामिसीसो साहू,
 एस्सा सीसो ओहाणुप्पेही, तरस चिंता-जइ भगवं ! रायगिहं जाएजा तो देवीतो अण्णे य सातिसए वेच्छिऊण थिरो जइ
 थोअत्ति, सामी रायगिहमागतो, सेणितो संतेउरो नीति, अंथे य कुमार संतेउरा, नंदिसेणस्स अंतेउरं वरं सेयंयरवसणे
 पडमिणिमज्जे इंसीसो इय मुक्काभरणातो सवासिं छायं हरेति, सो तातो दद्रूण चित्तेति-जइ भट्टारएण मम आयरिएण
 परित्तितो मुक्का तो किमंग पुण मज्झ मंदपुणस्स असंताणं परिच्छइयवत्तेणंति नियेयमायणो, आलोइय पडिक्कतो थिरो
 जातो, दोण्हि पारिणामिगी बुद्धी ॥ धणदत्तेचि, धनदत्तः सुसुमायाः पिता, स एवं परिणामेति-यद्येनां मारितां न भक्ष-
 यामस्सहिं थियामहे, तस्य पारिणामिकी बुद्धि ॥ सावगत्ति, सावगो सावियाए वयंसियाए मुच्छित्तो, तीए परिणामियं-
 एम मुच्छित्तो मरिहिति, मतो य अट्टवसट्ठो नरएसु तिरिएसु वा उववलिहिइ, ततो तीसे आभरणाणि वत्थानि य परिहि-

ऊण रयणीए उवाडिया, चिइयदिणे तत्स संवेगो-भाए भगं वयंति, तीसे जहावद्वियकहणं, तीसे पारिणामिगी बुद्धी ॥
अमचेत्ति, धरधणुपिया जउधरे कए चित्तेइ-कुमारो कंहं पि रक्खियवो, सुरंगाए नीणितो, पलातो, एयस्स पारिणामिगी
बुद्धी ॥ अण्णे भणंति-एणो राया, देवी से अइप्पिया कालगया, सो मुद्धो, तीए वियोगदुक्खितो न सरीरत्थितं करेइ,
मंतिहिं भणितो-देव ! एरिसि संसारत्थिती, किं कीरइ ? सो भणइ-नाहं देवीए सरीरत्थितं अकरेतीए करेमि, मंतीहिं
परिचिंतियं-न अन्नो उवायोत्ति, पच्छा भणियं-देव ! देवी सगं गया, तत्थडियाए य से सबं पेसिज्जइ, लद्धकयदेविट्ठिति-
पउत्तिए पच्छा करेज्जसु, रण्णा पडिस्सुयं, माइठाणेण एणो पेसितो, रण्णो सगासं सो आगंतूण साहइ-कया सरीत्थिती
देवीए, पच्छा राया करेइ, एवं पइदिणं करेताण कालो वच्चइ, देवीपेसणवएसेण वहुं कडिसुत्तमाइ खज्जई राया, एणेण
चिंतियं-अहं पि स्थाएमि, गतो रायसगासं, तेण भणियं-कुतो तुमं ? भणइ-देव ! सगातो, रण्णा भणियं-देवी दिट्ठा ?
सो भणइ-तीए चेव पेसितो कडिसुत्तमाइ निमित्तगंति, दावियं से, जहिच्छियं किंपि न संपडइ, रण्णा भणियं-कया गमि-
स्ससि ? तेण भणियं-कहं, ते संपाडिस्सं, मंती आदिट्ठा-सिग्घं संपाडेह, तेहि चिंतियं-विणट्ठं कज्जं, को एत्थ उवाडस्सि
विसण्णा, एणेण भणियं-धीरा होह, अहं भलिस्सामि, तेण संपाडिज्जण राया भणितो-देव ! एस कहं जाहिइ ? रण्णा
भणियं-अण्णे कहं जंतगा ? तेण भणियं-अग्गे जं पट्टवेत्ता तं जलणप्पवेसेण, न अन्नहा सगं गम्मइ, रण्णा भणियं-त-
हेव पेसेह, तहा आढत्ता, सो विसण्णो, अण्णो धुत्तो वायालो रण्णो समक्खं वहुं उवहसइ, जहा देवी भणिज्जासि-सिणे-
हवंतो राया, पुणोऽपि जं कज्जं तं संदिसिज्जासि, अण्णं च इमं च बहुविहं भणिज्जासि, तेण भणियं-देव ! नाहमेत्तियग-

मविकलं भणितं जाणामि, एसो चेव लट्ठो पेसिज्जउ, रण्णा पडिस्सुयं, सो तहेव विसज्जेउमाढतो, इयरो मुक्को, अवरस्स माणुसाणि विसण्णयाणि, पलवेंति य-हा देव ! अम्हे किं करेज्जामो ? मंतिणा भणियं-नियतुंडं सारक्खेज्जाह, पच्छा खरं-टिय मुक्को, अणाहमडगं दहं, मंतिस्स पारिणामिया बुद्धी ॥ खमएत्ति, खमगो चेछएण समं भिक्खं हिंइइ, तेण मंडुक्क-लिया मारिया, आलोयणवेलाए नालोएइ, खुडुएण भणितो-आलोएहिच्चि, रुट्ठो आहणामिच्चि पधायितो, खंमे अप्पि-डितो मतो, एगत्थ विराहियसामन्नाणं कुले दिट्ठीविसो सण्यो जातो, जाणेंति परोप्परं, रत्तिं चरेंति, मा जीवे मारेहा-मोत्ति, फासुयमाहारमाहारेंति, अण्णया रण्णो पुत्तो अहिणा खइतो, मतो य, राया पदोसमावत्तो, जो सप्पं मारेइ तस्स दीणारं देइ, अन्नया आहिंइएणं ताणं रेहातो दिट्ठतो, तं विलं ओसहीहिं धमइ, अब्बेसिं सीसाणि नित्ताणि छिंदइ, सो खवगसण्यो अभिमुहो न नीइ, मा मारेहामि किंचित्, जाईसरो य सो, तो सबं धिवेगं जाणइ, ततो पुच्छेण निगच्छइ, इयरो य निगयं छिंदइ, पच्छा रण्णो उवणीयाणि, सो य राया नागदेवयाए पडिवोहितो-(मा मारेह)नागदिक्खो कुमारो भवि-स्सइ, सो खमगसण्यो मतो समाणो तत्थ रायपत्तोए पुत्तो जातो, उम्मुक्कवालभावो सप्पे दहुं जाइं संभरइ, संभरित्ता पध-इतो, सो य छुहालुओ अमिगाहं गेण्हइ-मए न रुसियवं, पभाए दोसीणस्स हिंइइ, तत्थ य आयरियस्स गच्छे चत्तारि खम-गा-मासितो दोमासितो तेमासितो चउमासितो य, रत्तिं देवया आगया, ते सधे खमगे अइक्कमिच्चा खुडुयं वंदइ, एगेण खमगेण निगच्छंती सा हत्थे गहिया, भणिया य-कडपूयणे ! एयं तिकालभोइं वंदेसि ? इमे महातवस्सी न वंदेसि ? सा भणइ-भावखमगं वंदामि, न दवखमगे, एवं भणिऊण चा गया, पभाए दोसीणस्स गतो खुडुगो, दोसीणं गहाय आगतो

निमंतेइ-ततो एगेण खमगेण गहाय पत्तं खेलो छूढो, भणइ-मिच्छामि दुक्कडं, खेलमछतो तुब्भं नावणीतो, एवं सेसेहिंवि, ततो खेलजुत्तं परिहरिज्जण जेमेउमारद्धो, तेहिं वारितो-किं पभाए चेव खायसि ?, ततो अहं अहो छुहा-
लुओत्ति निधेयभावद्धो, सुभज्झवसाणेणं केवलनाणमुप्पन्नं, अहासन्निहिं देवेहिं केवलमहिमा कया, देवया आगया,
एसो भायखमगो, तुब्भे निच्चं रोसेण धमधमंता दवलमगा, ततो मए कळं एस पढमो वंदिता, तेसिं पच्छाणुतावेण
सुभज्झवसाणसेदीए केवलनाणमुप्पणं, पंचवि सिद्धा, सर्वेसिं पारिणामिया बुद्धी ॥ अमच्चपुत्तेत्ति, अमच्चपुत्तो चर-
धणू, तस्स तेसु तेसु पओयेणेतु पारिणामिया बुद्धी, जहा चंभदत्तो कुमारो मोयावितो पलाइतो य, एवमाइ संधं
भासियधं । अण्णे भयंति-एगो मंतिपुत्तो कपडियकुमारेण समं हिंइइ, अन्नया निमिसितो मिलितो, रत्तिं देवकुले ठियानं
सिया रडइ, कुमारेण निमिसितो पुच्छितो-किं सा भणइ ?, तेण भणियं-एसा इमं भणइ, इमंस्सि नइत्तिथंसि पुराणीयं
कलेवरं चिद्धइ, एयस्स कडीए सयं पायंकाणं नाणगविसेरूवाणं चिद्धइ, तं कुमार ! तुमं गिल्लहि, तुमं पायंका मम
कलेवरंति, मुद्दियं पुण न सकुणोमिच्चि, कुमारस्स कुहुं जायं, ते वंचिय एगागी गतो, तहेव जायं, पायंके धेत्तूणागतो,
पुणो रडति, पुणरवि पुच्छितो, सो भणइ-वप्फलिगा एसा, कहं ?, एसा भणइ-कुमार ! तुज्झवि पायंकसयं जायं,
मज्झवि कलेवरंति, कुमारो तुसिणीतो टितो, अमच्चपुत्तेण चित्तियं-पेच्छामु से सत्तिं किं कियणत्तणेण गहियं ? उयाहु
सौडीरयाए ?, जइ कियणत्तणेण गहियं न से रज्जंति नियत्तामि, पच्चूसे मणइ-वच्चह तुब्भे, मम सूळं उट्ठियं, न
सकुणोमि गंतुं, कुमारेण भणियं-न जुत्तं तुमं मोत्तूण गंतुं, किंतु मा कोइ एगत्थाणे जाणिहिइत्ति वच्चांमो पच्चासण्णे,

कुलपुत्रघरं नीतो समप्पितो, तं च पायंकसयं सद्यं पेज्जामोहं, मतिपुत्तस्स उवगयं जंहा सौंडीरयाए गहियंति; ततो
भणियमणेण-अत्थि मे विसेसो तम्हा गच्छामो, गतो, कुमारेण रजं पत्तं, मतिपुत्तस्स भोगा दिस्सा, एयस्स पारिणामिगा
बुद्धी । च्याणकेंत्ति, गोल्लविसए चणयगामो, तत्थ चणितो माहणो, सो अवगयं सावगो, तस्स घरे साह ठिया, पुत्तो से
जातो सह दाढाहिं, साहूण पाएसु पाडितो, कहियं च, साहूहिं भणियं-राया भविसइ, ततो मा दुगगतं जाहितीति दंता
घंसिया, पुणोवि आयरियाण कहियं, भणंति-कज्जड, एत्ताहे विवंतरियो राया भविसइ, उम्मुक्कवालभावेण चोइसवि
विज्जाठाणाणि आगमियाणि, सोऽथ सावगो संतुट्ठो, एगतो भइमाहणकुलातो भज्जा से आणीया, कालेण मायापियरो
विपण्णा, अणया कंसि कोडए से भज्जा मायघरं गया. केइ भणंति-भाइविवाहे गया, तीसे य भगिणीतो अन्नेसिं खज्जा-
दाणियाण दिण्णेहियातो, तातो अलंकियविभूसियातो आगयातो, सबो परियणो तासिं समं संवट्ठइ, सा एगतं अच्छइ,
अद्धिती जाया, घरं ससोगा आगया, चाणिकेण पुच्छियं, न साहइ, निब्बंघे सिट्ठं, तेण चितियं-नंदो पाडलिपुत्ते देइ, तत्थ
घद्यामो, ततो कत्तियपुणिमाए पुघणरथे आसणे पढमं निसन्नो, तं च नंदस्स सल्लीवइयस्स राडलस्स सया ठविज्जइ,
सिद्धपुत्तो य नंदेण समं तरथागतो, भणइ-एस वंभणो नंदवंसस्स छांयं अकमिज्जण ठितो, भणितो य दासीए-भयवं !
वित्तिए आसणे निवेसाहि, विइए आसणे कुंडियं ठवेइ, एवं तइए दंडगं, चउत्थे गणेत्तियं, पंचमे जन्नोवइयं, ततो घट्टोत्ति
निच्छूट्ठो, ततो कुचितो, पइन्नापुरस्सरं पढति-कोशेन भूत्थि निवद्धमूलं, पुत्तैथ मित्रैथ विवद्धसाखम् । उत्पात्थ नन्दं
परिवर्त्तयिन्ने, महाट्ठमं वायुरिवोन्नवेगः ॥१॥ ततो निगतो, मग्गइ पुरिसं, सुयं चणेण-विवंतरितो राया होहामित्ति, नंदस्स

जे मोरपोसगा तेसिं गामं गतो परिचायगेण लिंगेण, तेसिं च मयहरस्स धूयाए चंदपियणो डोहलो, सो समुदाणंतो गतो,
ते पुच्छंति, सो भणइ-मम दारगं देह तो णं पाएमि चंदं, तेहिं पडिस्सुयं, पडमंडवो कारावितो, पुणिमादिवसे मज्जे
छिदं कयं, मज्झगए चंदे सवरसाल्हिं संजोइचा दुद्धस्स थालं भरिता सदाविया, पेच्छइ-थालमज्जे चंदं, भणिया-
पियाहि, पियइ, उवरिं पुरिसो उच्छाएइ, दोहले अवणीए कालेण जा पुत्तो जातो, चंदगुत्तो से नामं कयं, सोवि ताव
संयद्धइ, चाणक्को धाउविलाणि मगइ, सो य चंदगुत्तो दारगेहिं समं रमइ, रायनीईए विलासा, चाणक्को य पडिइइ,
पेच्छइ, सो राया, टितो अ, अण्णे मंतिसामंता, अवरं पाइक्का, सो य जो जस्स जोगो तं तस्स देसं विलहेइ, एत्थंतरे
चाणक्केण मगितो-अम्हवि किंचि दिज्जह, तेण भणियं-तुमं गावीतो लएहि, सो भणइ-मा मं मारेज्ज कोई, ततो भणइ-
वीरभोज्जा वसुंधरा, नायं जहा विस्साणं पि से अत्थि, पुच्छितो-कस्स तुमंति ?, दारगेहिं भणियं-परिघायगुत्तो एस,
अहं सो परिघायगो, जामो जा ते रायाणं करेमि, गतो, पागतो लोगो मिलितो, पाडलिपुत्तं रोहियं, नंदेण भगो,
परिघायगो नट्ठो, आसेहिं पिट्ठतो लग्गो, ततो चाणक्को चंदगुत्तं पडमिणीसंडे छुहिच्चा रयगो जातो, पच्छा एगेण जच्च-
यलहीकिसोरनेण आसवारेण पुच्छितो-काय चंदगुत्तो ?, चाणक्को भणइ-पेच्छ पडमसरे पविट्ठो चंदगुत्तो, ततो आस-
वारेण दिट्ठो, ततो अणेण घोडगो चाणक्कस्स अल्लितो, खगं मुक्कं, जाव निगुण्डितो जलोयणट्ठयाए कंचुगं मेहेउं ताव
अणेण खगं घेत्तूण दुहाक्को, पच्छा चंदगुत्तो हक्कारिय चडावितो, पुणो पलाया, पुच्छितो अणेण चंदगुत्तो-जं-
वेळं सारिओ तुमं तवेळं तुमे किं चितियंति ?, तेण भणियं-एवमेव धुवं भोलणं दिट्ठं, अज्जो चेष जाणइ, ततोऽणेण

जाणियं-जोगो, न एस विपरियमइत्ति, पच्छा चंदगुत्तो छुहाइतो, चाणको तं ठविसा भत्तस्स अतिंगतो, वीहेइ य-मा एत्थ
 नज्जेज्जामो, डोडस्स वाहिं निग्गयस्स पोइं अप्फुरियं दिइं, सो पुच्छिओ-कत्थ भोयणं लब्भति !, तेण भणियं-अमुगत्थ,
 इयाणिं चेव दहिकूरं जिमिय आगतो, ततोऽणेण तस्स छुरियाए पोइं फालियं, दधिकूरं गहाय आगतो, जिमितो दारगो,
 अन्नया अन्नत्थ मामे रत्तिं समुदाणेइ, थेरीए पुत्तभंडाणं देवली परिवेसिया, एकेया मज्झे इत्थो छुटो, दद्धो रोयति, ताए
 भणइ-तुमं चाणक्कभंगलो, पढमं चेव हत्थं मज्झे छुहसि, पढमं पासानि धियंति, पच्छा मज्झभागो, चाणक्कस्स उवगयं,
 गतो हिमचंसकूडं, तत्थ पच्चयगो राया, तेण समं मित्तया जाया, भणइ-नंदं ओयवित्ता समं समेण रत्तं विभज्जामो, कलिया,
 देसं छुटंता पंति, एगत्थ नगरं न पडइ, पविट्ठो तिदंडी चाणको, वत्थूणि जोएइ, इंदकुमारियातो दिट्ठातो, तासित्तणएण
 पभावेण न पडइ, नियडीए नीयावियातो, पडियं नगरं, गया, पाडलिपुत्तं रोहियं, नंदो धम्मबारं मगइ, चाणक्केण भणियं-
 एणेण रहेण जं तरसि तं नीणेहि, दो भज्जातो एगं कण्णगं दयं च नीणेइ, कन्ना चंदगुत्तं पलोएइ, भणिया-जाहित्ति,
 तीए चंदगुत्तरहं विलगंतीए नव अरगा रहस्स भग्गा, चंदगुत्तेण वारिया, चाणक्को भणइ-मा वारेइ, नव पुरित्तजुगणि
 तव वंसो होइ, अतिगवो, दो भागीकयं रज्जं ॥ एगा कण्णगा, कयगविसभाविया, तत्थ पवयगस्स इच्छा जाया, सा तरस
 दिक्का, अग्गिपरियंचणे वित्तपरिगतो मरिजमारद्धो, भणइ-वयंस ! मरिज्जइ, चंदगुत्तो विसं रुंभामित्ति यवसित्तो, चाणक्केण
 भिउडी कया, नियत्तो, स मत्तो, दोवि रज्जाणि तस्स जायाणि ॥ नंदमणूसा चोरियाए जीयंति, तत्तो चाणक्को चोरगाहं
 मगइ, अण्णया वाहिरियाए गतो, तत्थ एगस्स नलदामस्स पुत्तो मक्कोडएण खइतो, तेण आरडियं, पहाविओ नलदामो,

दिदं मकोडाण ठामं, अरिण लुहिंता समूलं उच्छेदियं, चाणक्येण दिद्वो, रण्णो निवेदितो, रण्णा सहावित्ता आरक्खत्तं दिदं,
वीसत्था कया तेण सवे चोरा, अब्बया भत्तदाणेण वीसासेऊण सकुहुंवा मारिया ॥ एगत्थ गामे किल तिंदडिणा भिक्खा न
लद्धा, तत्थ आणा दिन्ना, अंवगेहिं वंसी परिखेचथा, तेहिं विवरीयं कयं, वंसीहिं अंवगा परिकिस्सत्ता, ततो रुद्धो पलीवितो सयो
गामो ॥ ततो कोसनिमित्तं परिणामिया बुद्धी पयट्ठिया, सोवणं थालं दीणाराण भरियं, कूडपासेहिं जूयं रमइ, जो जिणइ
तस्स एयं, अह अहं जिणामि एको दीणारो दायवो, अइचिरंति अन्नं उवायं चित्तेइ, नगरप्पहाणाण भत्तं देइ, मज्झपाणं
च, मत्तेसु पणच्चित्तो भणइ-दो मज्झ धाउरत्ताल कंचणकुंडिया तिदं हं च, राया मे वसवत्ती एत्थवि ता मे होलं वायहि
॥ १ ॥ एयं भणिप अन्नो असहमाणो भणइ-गयपोयगस्स मत्तस्स उप्पइयस्स जोयणसहस्सं । पप एए सयसहस्सं एत्थ-
वि ता मे होलं वायहि ॥ २ ॥ अण्णो भणति-तिलआढगस्स वत्तस्स निष्फन्नस्स बहुसइयस्स । तिले तिले सयसहस्सं एत्थवि
ता मे होलं वायहि ॥ ३ ॥ अन्नो भणइ-नयपाउसंमि पुण्णाए गिरिनदीए सिग्घवेगाए । एगाहियमेत्तेणं नवणीएण पालिं
वंधामि, एत्थवि ता मे होलं वायहि ॥ ४ ॥ अन्नो भणइ-जच्चाण नवकिस्सोराण तेहियते जायमेत्ताण । केसेहिं नहं छाएमि
एत्थवि ता मे होलं वायहि ॥ ५ ॥ अन्नो भणइ, दो मज्झ अत्थि रयणाणि सालिपसुई अ गहभिआ य । छिण्णा छिण्णा
रुहइ एत्थवि ता मे होलं वायहि ॥ ६ ॥ अन्नो भणइ-सइ सुकिलनिच्चसुगंधो भज्ज अणुयय नत्थि पवासो । निरिणो दुपंचस-
इतो, एत्थवि ता मे होलं वायहि ॥ ७ ॥ एवं नाऊण रयणाणि मगियाणि, सालीणं कोट्टाणाराणि भरियाणि, आसा एग-
दियसजाया मगिया, एगदिवसियं नवणीयं मगियं, एसा परिणामिया चाणक्खस्स बुद्धी ॥ धूलभइसामिस्स परिणा-

मिया बुद्धी-पियंमि मारिए नंदेण भणितो-अगचो होहि, तेण भणियं-चित्तेमि, गतो असोगवणियाए, चित्तेइ-केरिसा भोगा
 वाउलाणंति?, पद्यइतो, रण्णा आसन्नपुरिसा भणिया-पेच्छ मा कवडेण गणिआधरं जाएज्जा, नितो सुणगमडए वावणे नासं
 न गिण्हइ, पुरिसेहिं रण्णो कहियं, विरत्तभोगत्ति सिरिओ ठवितो, थूळभइस्स रण्णो य पारिणामिगी बुद्धी ॥ नासिक्कसुं-
 दरीनंदित्ति-नासिक्कं नगरं, नंदो वाणियगो, सुंदरी से मज्जा, सा तरस्स अतीव वल्लहा, खणमवि तरस्स पासं न मुंघइत्ति
 लोणेण सुंदरीनंदोत्ति तरस्स नामं कयं, तरस्स भाया पद्यइतो, सो सुणेइ, जहा सो तीए अतीव अज्झोवघन्नो, मा नरगं
 जाइत्ति तरस्स पडिबोहणनिमित्तं पाहुणो आगतो, पडिलाभितो, भाणं तेण गाहियं, अप्पणा समं चालितो, सो जाणइ-
 एत्थ विसज्जेहि एत्थ विसज्जेहि इत्ति, उज्जाणं नीतो, लोणेण य भायणहत्थो दिट्ठो, ततो णं उवहसंति-पद्यइतो सुंदरीनंदो,
 तरस्स उज्जाणं गयस्स साहुणा देसणा कया, उक्कडरागोत्ति न तीरइ मग्गे लाएवं, वेउवियलद्धिमं च भयवं साहू, ततोऽणेण
 चित्तियं -न अण्णो उवाओत्ति अहिगतरेण उवल्लोभेमि, पच्छा मेरुं पद्यइत्ति, न इच्छइ अ विओगतो, मुहुत्तेण
 आणामि, पडिस्सुयं, पद्यइ, मक्कडशुयलं विउवियं, अण्णे भणंति-सच्चगं चेव दिट्ठं, साहुणा भणितो-सुंदरीए धानरीए य का
 लट्ठयरी?, सो भणइ-भयवं! अघडंती सरिसवमेरुवमत्ति, पच्छा विज्जाहरमिहुणं दिट्ठं, तत्थवि पुच्छितो, भणइ-पुल्ला
 दोवि, पच्छा देवमिहुणं दिट्ठं, तत्थवि पुच्छितो, भणति-भयवं! पत्तीए अगतो वाणरी सुंदरित्ति, साहुणा भणियं-थोवेण
 धम्मेण एसा पाविज्जइ, ततो से उवगयं, पच्छा पद्यइतो, साहुस्स पारिणामिगा बुद्धी। चइरत्ति चइरसा मिणा माया
 नाशुवत्तिया, मा संघो अवमस्सिज्जिहित्ति, पाडलिपुत्ते मा परिभविहित्ति वेउवियं कयं, पुरियाए पवयणओहावणा मा

होहिति सर्वं कहेयवं, एवमाई वइरसामिस्स पारिणामिगी बुद्धी । चलणाहयत्ति, राया तरुणेहिं वुग्गाहिज्झइ, जहा थेरा कुमारा मच्चा अवणिज्झंतु, सो तेसिं परिकखणानिमिच्चं भणइ-जो रायं सीसे पाएण आहणइ तस्स को दंडो !, तरुणा भणति-तिलंतिलं छिदियवो, तो थेरा पुच्छिया, चित्तेमोत्ति ऊसरिया, चित्तेति-नूणं देवीए अण्णो को आहणइत्ति !, आगया भणंति-सक्कारेयवो, रण्णो तेसिं च पारिणामिया बुद्धी । आमंडत्ति, आमलगं कित्तिमं एगेण नायं, अइकदिणं अकाले विवो होहिति, तस्स पारिणामिगी बुद्धी । मणीति, एगो सण्णो पक्खीणं अंडगाई खाइ रुक्खे विलगितो, अन्नया सो तत्थ निद्धेण आलयं विलगंतो मारितो, मणी तत्थ पडितो, हेट्टा कूवो, तं पाणीयं रत्तोभूयं, नीणियं तं सहावितं होइ, दारएण थेरस्स कहियं, तेण परिभाविंयं, नातो मणी, ततो रुक्खे विलगिऊण गहितो, थेरस्स पारिणामिया । सप्पेत्ति, चंडकोसितो चित्तेइ-परिसो महप्पा इच्चादि विभासा, एयस्स पारिणामिगी । स्वत्तेत्ति, सावियापुत्तो जोषणघणुम्मत्तो धम्मं न गिणहइ, मरिऊण लग्गो उयवण्णो, पट्टिसु दोहिवि पसेहिं जहा पक्खरा तहा चम्माणि लंवति, अडवीए चउप्पहे जणं मोरेइ, साहुणो अन्नया तेण पहेण अतिक्रमंति, योगेण आगतो, तेण न तरइ अल्लियलं, चित्तेइ-परिसा मए दिट्ठपुष्पा, जाई संभरिया, पच्चक्खणं देवलोगगमणं, एयस्स पारिणामिगी । थूमे, वेसालीनगरीए नाभीए मुणिसुवयथूभो, तस्स गुणेण कोणियस्स (पयासेऽवि) नगरी न पडति, देवया आगासे कूणियं मणति-समणे जइ कूलवालए, मागहियं गणियं लमिस्सइ । राया य असोगचदए, वेसालिं नगरीं गहेहिति ॥ १ ॥ ततो कोणिजो तं मगइ, तस्स का उप्पत्तो-एगरस्स आयरियस्स चिद्धजो अविणीतो, तं आयरिजो अंवाडेति, स वेरं वहइ, अण्णया आयरिया सिद्धसिलं तेण समं वंदगा

વિલગ્ના, ઓયંરતાણં વહાપ સિલા મુક્કા, દિટ્ટા, આયરિણ પાયા ઓસારિયા, ઇયરહા મારિતો હોતો, તતો તસસ સાવો
 દિન્નો-દુરપ્પા ! ઇત્થીઓ ધિણસિહિસિત્તિ, મિચ્છાવાદી एसो ભવતુત્તિકાવં તાયસાસમે અચ્છદ્ધ, નદીએ ફૂલે આયાવેદ્ધ,
 પંથન્નાસે જો સત્થો પદ્ધ તતો આહારો હોદ્ધ, નદીએ ફૂલે આયાવેમાણસ તસસ પમાવેણ સા નદી અણ્ણઓ પવૂઢા, તેણ
 ફૂલયારતો નામં કયં, તત્થ અચ્છંતો કોણિણ આગમિતો, ગણિયાતો સદ્ધાવિયાતો, ઇગા માગહિઅગણિયા મણ્ણ-અહં
 આગમિ, કયદ્ધસાવિયા જાયા, સરથેણ સમં ગયા, વંદદ્ધ, મણ્ણ ય-વદ્ધાણે મોદ્ધ એઇયદ્ધ વંદામિ, તુભંમે ય સુયા, તતો
 આગયા, પારણે મોયગા સંજોદ્ધયા દિણ્ણા, અતિસારો જાતો, પયોમેણ ઠવિતો, ઉપટ્ટણાઈહિં સંમિલ્લં ચિત્તં, આણીતો,
 રત્તો ઘયર્ણ કરેહિ, કદ્ધં?, જહા વેસાલી ઘેપ્પદ્ધ, થુમ્મો નીણાવિતો, ગણિયાફૂલવાલાણં દોણહવિ પારિણામિગી બુદ્ધી । ઇંદત્તિ,
 ઇંદપાવગાતો ચાળફેણ ચાલિયાતો, એયં પુપં મણિયં, એસાચિ પારિણામિયા બુદ્ધી । પારિણામિકયા બુદ્ધેરેવમાદીન્યુદા-
 દરણાનિ, ઉત્તોડમિપ્પાયસિદ્ધઃ । સંપ્રતિ તપઃસિદ્ધપ્રતિપાદનાર્થમાદ્ધ—

ન કિલમ્મદ્ધ જો તવસા સો તવસિદ્ધો વદ્ધપ્પહારિય । સો કમ્મવલ્લપસિદ્ધો, જો સયવલ્લીણકમ્મસો ॥ ૧૫૨ ॥
 ન હ્હામ્મયતિ-ન હ્હમં ગચ્છતિ યઃ સસ્યસ્તપસા વાહ્યામ્મ્યન્તરેણ સ એવંભૂતસ્તપઃસિદ્ધઃ, અગ્લાનિત્યાત્, વદ્ધપ્રહારિવદિતિ
 ગાયાક્ષરાર્થઃ । માર્વાર્યઃ કથાનકાદવસેયસ્તચ્છેદમ્-એગો ધિજ્ઞાઇતો ઉદ્ધંતો, અવિણયં કરેદ્ધ, સો તતો તાઓ થાણાતો નીણિતો,
 દિંદંતો ચોરપહીમહીણો, સેણાવદ્ધણા પુત્તોત્તિ ગહિતો, તંમિ મયંમિ સેણાવતી સો ચેવ જાતો, નિક્કિવં ચાહણઇત્તિ વદ્ધપ્પ-
 હારી સેનામં કયં, સો અન્નયા સેણાએ સમં એગં ગામં હંતું ગતો, તત્થ ય એગો દરિદ્ધો, તેણ પુત્તમંહાણ મગંગતાણ વુદ્ધં જાઇત્તા

पायसं रंधावितो, सो य ण्हाइवं गतो, चोरा य तत्थ पडिथा, एणेण सो तस्स पायसो दिट्ठो, छुहियत्ति तं गहाय पहावितो, ताणि खुद्दरूपाणि रोवंताणि पिऊमूलं गयाणि, हितो पायसो, सो रोसेणं मारेमिच्छि पधावितो, महिला अवपासिता अच्छइ, तहावि जहिं सो चोरसेणावती तत्थ आगच्छइ, सो य गाममज्जे अच्छइ, तेण समं महासंगामो कतो, सेणावइणा चित्तिं-एएण मम चोरा परिभविज्जंति, ततो असिं गहाय निहयं छित्तो, महिला से भणइ-हा निक्खि ! किमियं कयं ? , पच्छा सावि मारिया, गम्भो दोविभागीकतो फुरफुरेइ, तस्स किंवा जाया-अधम्मो कतोत्ति, चेडरूवेहिंतो दरिदपडत्ती उवलद्धा, ततो दढयरं निवेअं गतो, को उवाओ ? , सद्ध दिट्ठाओ अणेण, भयवं ! को इत्थ उवाओ ? , तेहिं धम्मो कहिओ, सो अ से अवगतो, पच्छा चारिचं पडिवज्जिय कम्माणमुच्छायणट्ठाए धोरं खंतिअमिगहं गेण्हिय तत्थेव विहरइ, ततो हीलिज्जइ हम्मइ य, सो य योराकारं च कायकेलसं करेइ, असणाइयं अलहंतो सम्मं अहियासेइ जाव अणेण कम्मं निगधाइयं, केवलनाणं से उप्पण्णं, पच्छा सिद्धो, उक्तस्तपःसिद्धः । साम्मतं कर्मक्षयसिद्धप्रतिपादनाय गाथाचरम-दलमाह-स कर्मक्षयसिद्धो यः 'सर्वक्षीणकर्मणाः' सर्वे-निरवशेषाः क्षीणाः कर्माणाः-कर्मभेदा यस्य स तथा ॥ अधुना कर्मक्षयसिद्धमेव प्रपञ्चतो निरुक्त्वधिना प्रतिपादयति-

दीर्घकालरयं जं तु, कम्मं से सिअमट्ठहा । सिअं घंतंति सिद्धस्स, सिद्धत्तमुचजायइ ॥ ९५३ ॥
दीर्घः, सन्तानापेक्षया अनादित्वात्, कालः-स्थितिवन्धकालो यस्य तत् दीर्घकालं, निसर्गनिर्मलजीवरञ्जनात् रजः कर्मैव भण्यते, दीर्घकालं च तत् रजश्च दीर्घकालरजं, यच्छब्दः सर्वमान्यत्वात् उद्देशवचनः, यत् कर्म इत्यप्रकारं,

तुदाप्यो भव्यकर्मविशेषणार्थः, न सत्त्वभव्यकर्म सर्वथा ध्यायते, ततोऽयमर्थः—दीर्घकालरजो यत् भव्यकर्म तत् शेषितं—शे-
वीकृतं, स्थित्वादिभिः प्रभृतं सत् स्थित्यनुभावसहायोपेक्षया अनाभोगसहर्षवृत्तज्ञानचरणशुभायतः शेषम्, अल्पं कृतमिति
भाषा, प्राह किंभूतं सत् शेषितमित्यत आह—‘अष्टधा’ ज्ञानाचरणादिभेदेनाष्टप्रकारं सत् ‘सितं’ ‘सितं’ ‘सितं’ ‘सितं’ ‘सितं’ ‘सितं’ ‘सितं’ ‘सितं’
यचनात् ‘सितं’ ‘सितं’ इति वचनात् या वृत्तं कर्म ध्यायते ‘ध्यायते’ ‘ध्यायते’ ‘ध्यायते’ ‘ध्यायते’ ‘ध्यायते’ ‘ध्यायते’ ‘ध्यायते’ ‘ध्यायते’
लोहमण्डपत् येन स तिष्ठः, ‘दुयोदरादय’ इति इष्टरूपनिष्पत्तिः, एवं कर्म्यदहनानन्तरं सिद्धत्वं सतः, किं ?—सिद्धत्वमुपजायते,
नासिद्धत्वं, निश्चयनपमेतत्, उक्तं च—‘पलाहं न दहत्यग्निर्भिष्यते न घटः कचित् । नासाधुः (नासन् कश्चित्) प्रव्रजितो,
भव्योऽसिद्धो न सिद्ध्यति ॥१॥’ उपजायते इत्यपि तत्त्वतस्तदात्मनः स्वाभाविकमेव सत् जन्मादिकर्मवृत्तं तदाचरणधियाभे-
नारिभवति, तथापि लौकिकवाचोयुक्त्या व्ययहारवैयर्थ्या उपजायते इत्युच्यते, अथवा सिद्धत्वं सिद्धत्वं भावरूपमुप-
जायते, ननु प्रदीपतिर्यज्जलरूपमभावरूपं, तेन यदाहुरेकं—‘दीपो यथा निर्वृतिमभ्युपेतो, नैवायनिं गच्छति नान्तरि-
यम् । दिशं न काश्चित् विदिशं न काश्चित्, स्नेहक्षयात् केवलमेति नाशं ॥ १ ॥ जीवस्तथा निर्वृतिमभ्युपेतो, नैवावनिं
गच्छति नान्तरि यम् । दिशं न काश्चित् विदिशं न काश्चित्, स्नेहक्षयात् केवलमेति नाशं ॥ २ ॥’ इति तदप्यास्तं
प्रदश्यम्, तथापि धिसिद्धरभावे दीधादिप्रयासवैयर्थ्यप्रसङ्गात्, न खलु कश्चनापि सचेतनः स्ववधाय कंठे कुठारं प्रक्षि-
पतीति परिभाषनीयमेतत्, न च निरन्वयविनाशो युक्तिघटायुयैति, सतः सर्वथा विनाशायोगात्, असतः स्वरविषाणल्ये-
पादल्लोलपङ्कयोपात् ‘नासतो विद्यते भावो, नाभावो विद्यते सत्’ इति वचनात्, विजृम्भितं चात्रार्थे धर्मसङ्ग्रहणि-

पायसं रंधावितो, सो य ण्हाइलं गतो, चोरा य तत्थ पडिथा, एगेण सो तत्स पायसो दिट्ठो, छुहियत्ति तं गहाय पहावितो, ताणि खुदरूयाणि रोवंताणि पिऊमूलं गयाणि, हितो पायसो, सो रोसेणं सारेमिच्छि पधावितो, महिला अवपासिता अच्छइ, तहावि जहिं सो चोरसेणावती तत्थ आगच्छइ, सो य गाममज्जे अच्छइ, तेण समं महासंगामो कतो, सेणावइणा चित्तिंयं-एएण मम चोरा परिभविज्जंवि, ततो असिं गहाय निदंयं छिन्नो, महिला से भणइ-हा निक्खि ! किमियं कयं ? , पच्छा सावि मारिया, गम्भो देविभागीकतो फुरफुरेइ, तत्स किंवा जाया-अधम्मो कतोत्ति, चेडल्लवेहिंतो दरिद्वपउत्ती उवल्लखा, ततो ददयरं निवेअं गतो, को उवाओ ? , साह दिट्ठाओ अणेण, भयवं ! को इत्थ उवाओ ? , तेहिं धम्मो कहिओ, सो अ से अवगतो, पच्छा चारित्तं पडिवज्जिय कम्माणमुच्छायणट्ठाए घोरं खंतिअभिगहं गेण्हिय तत्थेव विहरइ, ततो हीलज्जइ हम्मइ य, सो य घोराकारं च कायकिलेसं करेइ, असणाइयं अलहंत्तो सम्मं अहियासेइ जाव अणेण कम्मं निग्घाइयं, केवलनाणं से उप्पणं, पच्छा सिद्धो, उक्तस्तपःसिद्धः । साम्प्रतं कर्मक्षयसिद्धप्रतिपादनाय गाथाचरम-दलमाह-स कर्मक्षयसिद्धो यः 'सर्वक्षीणकर्माग्नाः सर्वे-निरवशेषाः क्षीणाः कर्माग्नाः-कर्मभेदा यस्य स तथा ॥ अधुना कर्मक्षयसिद्धमेव प्रपञ्चतो निरुक्त्वविधिना प्रतिपादयति—

दीर्घकालरयं जं तु, कम्मं से सिअमट्ठा । सिअं थंतति सिद्धस्स, सिद्धत्तमुचजायइ ॥ ९५३ ॥
दीर्घः, सन्तानापेक्षया अनादित्वात्, कालः-स्थितिवन्धकालो यस्य तत् दीर्घकालं, निसर्गनिर्मलजीवरञ्जनात् रजः कर्मेव भण्यते, दीर्घकालं च तत् रजश्च दीर्घकालरजं, यच्छब्दः सर्वमान्यत्वात् उद्देशवचनः, यत् कर्म इत्थंप्रकारं,

गुणवदो भव्यकर्मविशेषणार्थः, न स्वल्पभव्यकर्मं सर्वथा ध्यायते, ततोऽयमर्थः—दीर्घकालरजो यत् भव्यकर्म तत् शेषितं—शो-
 गीरृतं, स्थित्यादिभिः प्रभूतं सत् स्थित्यनुभावसद्व्यापेक्षया अनाभोगसद्दर्शनज्ञानचरणाद्युपायतः शेषम्, अल्पं कृतमिति
 भावः, ग्राह्यं किंभूतं सत् शेषितमित्यत आह—‘अष्टधा’ ज्ञानावरणादिभेदेनाष्टप्रकारं सत् ‘सितं’ ‘सित वर्णवन्धनयो’रिति
 वचनात् ‘पिञ्ज वन्धने’ इति वचनात् वा घटं कर्म ध्यातं ‘ध्मा शब्दाग्निसंयोगयो’रिति वचनात् ध्यानानलेन महाग्निना
 लोहमण्डपत् येन स सिद्धः, ‘दृगोदरादय’ इति इष्टरूपनिष्पत्तिः, एवं कर्मदहनानन्तरं सिद्धस्य सतः, किं?—सिद्धत्वमुपजायते,
 नासिद्धस्य, निश्चयनयमेतत्, उक्तं च—‘पलातं न दहत्यग्निर्भिद्यते न घटः क्वचित् । नासाधुः (नासन् कश्चित्) प्रमज्जितो,
 भव्योऽसिद्धो न सिद्ध्यति ॥१॥’ उपजायते इत्यपि तत्त्वतस्तदात्मनः स्वाभाविकमेव सद् अनादिकर्मोद्भूतं तदावरणविगमे-
 नाग्निर्भवति, तथापि लौकिकव्याचोयुक्त्या व्यवहारदेशनया उपजायते इत्युच्यते, अथवा सिद्धस्य सिद्धत्वं भावरूपमुप-
 जायते, ननु प्रतीपनिर्याणकल्पमभावरूपं, तेन यदाहुरेके—‘दीपो यथा निर्वृतिमभ्युपेतो, नैयायनिं गच्छति नान्तरि-
 धम् । दिशं न काग्रित् विदिशं न काग्रित्, स्नेहक्षयात् केवलमेति नाशं ॥ १ ॥ जीवस्तथा निर्वृतिमभ्युपेतो, नैयायनिं
 गच्छति नान्तरिधम् । दिशं न काग्रित् विदिशं न काग्रित्, हेतुक्षयात् केवलमेति शान्ति ॥ २ ॥’ इति तदपस्तं
 द्रष्टव्यम्, तथाचिपसिद्धत्वभावे दीक्षादिप्रयासवैयर्थ्यप्रसङ्गात्, न खलु कश्चनापि सचेतनः स्ववधाय कंठे कुठारं प्रक्षि-
 पतीति परिभाषनीयमेतत्, न च निरन्ययविनाशो युक्तिघटामुपैति, सतः सर्वथा विनाशायोगात्, असतः खरधिपाणस्ये-
 वादस्योत्पत्त्ययोगात् ‘नासतो विद्यते सत’ इति वचनात्, विजृम्भितं चानार्थं धर्मसद्गृह्णि-

टीकांदाविति ततः परिभाषनीयम्, प्रदीपदृष्टान्तोऽप्यसिद्धो, यतः प्रदीपपुद्गला एव भास्वरं रूपं परित्यज्य तामसं रूपा-
न्तरमासादयन्तीत्यलं विस्तरेण ॥ अथवा अन्यथा व्याख्यायते 'दीर्घकालरज' इति, रज इति रजः सूक्ष्मतया, स्नेहबन्ध-
नयोग्यत्वाद्वा इत्यर्थः, यद्भव्यकर्ममिति च नैवं व्याख्यायते, साक्षात्कर्माभिधानेन सर्वनाम्नो निरर्थकत्वात्, प्रकरणादेव
भक्ष्यस्याप्यवगम्यमानत्वात्, अभक्ष्यस्य सिद्धत्वायोगात्, ततो जन्तुकर्ममिति व्याख्येयम्, जन्तुः-जीवस्तस्य कर्म, जन्तु-
ग्रहणेनावृत्तकर्मव्यवच्छेदमाह, 'से' तस्य जन्तोरसितं-कृष्णमशुभं संसारानुबन्धित्वात्, एवंविधस्यैव क्षयः श्रेयान्, ननु
शुभस्वरूपस्येति भावना, अष्टधा सितमित्यादि पूर्ववत्, प्रथमव्याख्यापक्षमधिकृत्याह-तत्कर्म शेषं तस्य समस्थिति वा स्या-
दसमस्थिति वा ? न तावत् समस्थिति, विषमनिबन्धनत्वात्, नाप्यसमस्थिति चरमसमये युगपत् क्षयासम्भवात्, एतदयु-
क्तम्, उभयथाऽप्यदोषात्, तथाहि-विषमनिबन्धनत्वेऽपि सति विचित्रः क्षयसम्भव इति कालतः समस्थितिकत्वाविरोधः,
चरमपक्षेऽपि समुद्घातगमनेन समस्थितिकरणभावाददोषः, न चैतत् स्वमनीषिकयोच्यते, यत आह निर्युक्तिकृत्—

नाज्जुण वैयणिलं अइयहुगं आउगं च धोवागं । गंतूण समुग्घायं खवेइ कम्मं निरवसेसं ॥ ९५४ ॥
ज्ञात्या-केवलेनावगम्य वेदनीयं कर्म अतिवहु-शेषभवोपग्राहिकर्मापेक्षयाऽतिप्रभूतं, आयुष्कं च कर्म तदपेक्षयैव स्तोकं,
ज्ञात्वेति वर्त्तते, अत्रान्तरे गत्वा वा-ग्राप्य 'समुद्घातं' सम्यक्-अपुनर्भावेन उत्-प्रावत्येन घातः-कर्मणो वेदनीयादेर्हन्तं
प्रलयो यत्र प्रयत्नविशेषे स समुद्घातस्तं, गत्वा क्षपयन्ति कर्म निरवशेषं, निरवशेषमिव निरवशेषं, प्रभूततमक्षपणात्,
शेषस्य चान्तर्मुहूर्तमात्रकालावधितया किञ्चिच्छेषत्वेन परमार्थतोऽसत्कल्पत्वात्, आह-ज्ञात्या वेदनीयमतिबह्वित्यत्र को

नियमो येन तदेव बहुस्थितिकमायुषः सकाशात् भवति !, न च जातुचिदपि आयुरिति, उच्यते, तथारूपजीवपरिणाम-
स्वाभाव्यात्, तथाहि-इत्थंभूत एवात्मनः परिणामो येनास्यायुर्वेदनीयादिसमं भवति न्यूनं वा, न कदाचनान्यधिकं, यथा
तस्यैवायुषः खल्यष्टवचन्धः, तथाहि-ज्ञानावरणादीनि कर्माणायुर्वर्जानि सप्तापि सर्वदेव वध्नाति, आयुस्तु प्रतिनियत एव
काले स्वभयत्रिभागादिशेषरूपे, तत्रैव चन्धवैचित्र्यनियमे न स्वभावाद् यतः परः कश्चिदस्ति हेतुः, एवमिहापि स्वभावविशेष
एव नियामको द्रष्टव्यः, आह च भाव्यकृत्-“असमद्वितीया नियमो को येवं आडयं न सेसंपि ! । परिणामसहायातो अष्टु-
यवंधो च तस्सेव ॥ १ ॥” येषां पुनर्भगवतां वेदनीयादिकमायुषा सह स्वभावत एव समस्थितिकमुपजातं ते समुद्घातं न
प्रतिपद्यन्ते, तथा चाह भगवानार्यश्यामः-“अंगंतूण समुग्यायमणंता केवली जिणा । जाइमरणविप्पमुक्का, सिद्धिं वरगतिं
गया ॥ १ ॥” ननु प्रभूतस्थितिकस्य वेदनीयादेरायुषा सह समीकरणार्थं समुद्घातारम्भः, एतच्चायुक्तं, कृतनाशादिदोष-
प्रसङ्गात्, तथाहि-प्रभूतकालोपभोग्यस्य वेदनीयादेरारत एवापगमसम्पादनात् कृतनाशः, वेदनीयादिवच्च कृतस्यापि
कर्मक्षयस्य पुनर्विनाशसम्भवात् भोक्षेऽप्यनाश्वासप्रसङ्गः, तदसत्, कृतनाशादिदोषाप्रसङ्गात्, तथाहि-इह यथा प्रति-
दिवसं सेतिकापरिभोग्येन वर्षशतोपभोग्यस्य कल्पितस्याहारस्य भस्मकव्याधिना तत्सामर्थ्यतः स्लोकदिवसैर्निःशेषतः परि-
भोगान्न कृतनाशोपगमः, तथा कर्मणोऽपि वेदनीयादेस्तथाविधशुभाध्यवसायानुबन्धादुपक्रमेण साकल्यतो भोगान्न कृत-
नाशरूपदोषप्रसङ्गः, द्विविधो हि कर्मणोऽनुभवः-प्रदेशतो विपाकतश्च, तत्र प्रदेशतः सकलमपि कर्मानुभूयते, न तदस्ति
निश्चितकर्म यत्प्रदेशतोऽप्यननुभूतं सत् क्षयमुपयाति, ततः कुतः कृतनाशदोषापत्तिः !, विपाकतस्तु किञ्चिन्न, अन्यथा

र्थः, ततश्च तथाभव्यत्वेन आवर्जितस्य-मोक्षगमनं प्रत्यभिमुखीकृतस्य करणं-क्रिया शुभयोगव्यापारणमावर्जितकरणम्, अपरे आयश्यककरणमित्यूचुः, तत्राप्ययमन्वर्थः-आवश्यकेन-अवश्यंभावेन करणमावश्यककरणं, तथाहि-समुद्घातं केचित्कुर्वन्ति, इदं त्यावश्यककरणं सर्वेऽपि केवलिनः कुर्वन्ति, अन्ये आवर्जीकरणमिति वा पठन्ति, आवर्ज्यं आवर्जो वा इयण् घञ् वा, मोक्षं प्रति अभिमुखीकर्त्तव्य इत्यर्थः, तस्य करणम्, अतत्तद्भावविवक्षायां च्विप्रत्यये आवर्जीकरणमिति वा ॥ सग्नप्रति समुद्घातादिस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह—

दण्ड कषाडे मंथंतरे य संहरणया शरीरत्ये । भासाजोगनिरोहे सेलेसी सिञ्चणा चैव ॥ ९५५ ॥

इह समुद्घातं कुर्वन् प्रथमसमये चाहल्यतः स्वशरीरप्रमाणमूर्ध्वमधश्च लोकान्तर्पर्यन्तमात्मप्रदेशानां दण्डमारचयति, द्वितीयसमये पूर्वापरं दक्षिणोत्तरं वाऽऽरमप्रदेशानां प्रसारणात् पार्श्वतो लोकान्तर्गमि कषाटं करोति, तृतीये समये तदेव कषाटं दक्षिणोत्तरं पूर्वापरं वा दिग्द्वयप्रसारणात् भधिसदृशं मन्यानं लोकान्तर्गमिणमारचयति, एवं च प्रायो लोकस्य बहु पूरितं भवति, मन्यान्तराण्यपूरितानि, जीवप्रदेशानामनुश्रेणि गमनात्, चतुर्थसमये तान्यपि मन्यान्तराणि सह लोकनिष्कुटैः पूरयति, ततश्च सकलो लोकः पूरितो भवति, तदनन्तरं यथोक्तक्रमात् प्रतिलोमं संहरन् पञ्चमे समये मन्यान्तराणि संहरति, जीवप्रदेशान् सकर्मकान् मन्यान्तरगतान् सङ्कोचयतीत्यर्थः, षष्ठे समये मन्यानमुपसंहरति, घनतरसङ्कोचात्, सप्तमे समये कषाटं, दण्डात्मनि सङ्कोचात्, अष्टमे समये दण्डमुपसंहृत्य शरीरस्थो भवति, अमुमेवार्थं चेतसि निधायोक्तं दण्डकषाटान्तरमन्यान्तराणि संहरणेन, प्रतिलोममिति गम्यते, शरीरस्थ इति वचनात्, न चैतत्स्व-

निर्मांसप्रसङ्गात्, तथाहि-यदि विपाकानुभूतिर एव सर्वकर्म क्षणीयमिति नियमस्तर्हि असङ्ख्यातेषु भवेयुं तथाविध-
विचित्राश्च वसायविशेषैर्यथैकगत्यादिकं कर्मोपाजितं तस्य नैकस्मिन् समुद्रधातवे भवेऽनुभवः, स्वस्वभवनिवन्धनत्वाद्भिषा-
कानुभवस्य, क्रमेण च स्वस्वभयानुगमेनानुभवे नारकादिभवेषु चारित्रामावेन प्रभूततरकर्मसन्तानोपचयात् तस्यापि स्वस्व-
भयानुगमेनानुभवोपगमात् कुतो मोक्षः?, तस्मात्कर्म विपाकतो भाज्यम्, प्रदेशतोऽवश्यमनुभवनीयमिति प्रतिपत्तव्यं,
एवं च कश्चिन्न दोषः, नन्वेवमपि दीर्घकालभोग्यतया यत् वेदनीयादिकं कर्मोपचितं अथ च परिणामविशेषादुपक्रमेणा-
रादेयं तदनुभवति ततः कथं न कृतनाशादिदोषप्रसङ्गः?, तदप्यसत्, बन्धकाले तथाविधाव्यवसायवशात् आरादुपक्र-
मयोग्यस्यैव तेन बन्धनात्, अपिच-जिनवचनप्रामाण्यादपि वेदनीयादिकर्मणामुपक्रमो मन्तव्यो, यदाह भाष्यकारः-
“उदयकृत्वयकृत्वयोवसोवससा जं च कम्पुणो भणिया । दद्यादि पंचगं यति जुत्तमुक्कमणमतोऽवि ॥१॥” न चैवं मोक्षो-
पक्रमहेतुः कश्चिदस्ति येन चानाश्वासप्रसङ्गो भवेत्, मोक्षाद्धि रागादयश्चावयितुमीशाः, ते च निर्म्मूलकापंकपिता इति,
ततो यदुक्तं ‘वेदनीयादियच्च कृतस्यापि कर्मक्षयस्य’त्यादि, न तत्तस्मीचीनमिति स्थितं ॥

इह सर्वोऽपि तयोगिकेयली समुद्रधातादवाक् आयोजिकाकरणमान्तमुद्भिचिकमुद्रयावलिकायां कर्मणुद्गलप्रक्षेपव्या-
पाररूपमुदीरणाविशेषात्मकमारभते, अथ आयोजिकाकरणमिति कः शब्दार्थः?, उच्यते, आङ् मर्यादायां, आ-मर्यादया
केचलिदृष्ट्या योजनं-व्यापारणं, शुभानां योगानामिति गम्यते, आयोजिका तस्याः करणमायोजिकाकरणं, केचिदावाजित-
करणमित्याहुः, तत्रायमन्ययः-आवर्जितो नाम अभिमुलीकृतः, तथा च लोके चकार-आवर्जितोऽयं मया, सम्मुलीकृत

मनीषिकया व्याख्यानं, यत उक्तम्—‘दण्डं प्रथमे समये कपाटमथ चोचरे तथा समये । मन्यानमथ तृतीयै लोकन्यापी चतुर्थे तु ॥ १ ॥ संहरति पञ्चमे त्यन्तराणि मन्यानमथ पुनः पष्ठे । सप्तमके तु कपाटं संहरति ततोऽष्टमे दण्डं ॥ २ ॥—मिति, तत्र दण्डसमयात् प्राक् या पत्योपमासद्ध्येयभागमात्रा वेदनीयनामगोत्राणां स्थितिरासीत् तस्या बुद्ध्याऽऽसद्ध्येय-भागाः क्रियन्ते, ततो दण्डसमये दण्डं कुर्वन् असद्ध्येयान् भागान् हन्ति, एकोऽसद्ध्येयभागोऽवतिष्ठते, यश्च प्राक् कर्मत्रयस्यापि रसस्तस्याप्यनन्ता भागाः क्रियन्ते, ततः तस्मिन् दण्डसमये असातवेदनीय १ प्रथमवर्जसंस्थानपञ्चक ५-प्रथमवर्जसंहननपञ्चका ११ प्रशस्तवर्णादिचतुष्को १५ पधात्ता १६ प्रशस्तविहायोगति १७ अपर्याप्तका १८ स्थिरा १९-शुभ २० दुर्भग २१ दुःस्वरा २२ भादेया २३ यशःकीर्ति २४ नीर्चर्गोत्र २५ रूपाणां पञ्चविंशतिप्रकृतीनामनन्तान् भागान् हन्ति, एकोऽनन्तभागोऽयश्चिष्यते, तस्मिन्नेव च समये सातवेदनीय १ देवगति २ मनुष्यगति ३ देवानुपूर्वी ४ मनुष्यानु-पूर्वी ५ पयोन्द्रियजाति ६ शरीरपञ्चका ११ ज्ञोपाद्भ्रजः १४ प्रथमसंहनन १५ प्रशस्तवर्णादिचतुष्टया-२० गुरुलघु २१ परापातो २२ च्छ्वास २३ प्रशस्तविहायोगति २४ व्रत २५ वादर २६ पर्याप्त २७ प्रत्येका २८ ऽऽत्तपो-२९ घोत ३० स्थिर ३१ शुभ ३२ सुभग ३३ सुस्वरा ३४ देय ३५ यशःकीर्ति ३६ निर्माणा ३७ तीर्थकरो ३८ द्यौर्गोत्र ३९-रूपाणामेकोनचत्वारिंशतः प्रकृतीनामनुभागोऽप्रशस्तप्रकृत्यनुभागमध्ये प्रवेशेनोपहन्यते, समुद्रधातमाहात्म्यमेतत्, तस्य चोद्धारितस्य स्थितेरसद्ध्येयभागस्यानुभागल्वानन्तभागस्य यथाक्रममसद्ध्येया अनन्ताश्च भागाः क्रियन्ते, ततो द्वितीये कपाटसमये स्थितेरसद्ध्येयान् भागान् हन्ति, एकोऽयश्चिष्यते, अनुभागस्य चानन्तान् भागान् हन्ति, एकं मुच्यति, अत्रापि

प्रशस्तप्रकृत्यनुभागघातोऽप्रशस्तप्रकृत्यनुभागमध्ये प्रवेशनेन द्रष्टव्यः, पुनरप्येतस्मिन् समयेऽवशिष्टस्य स्थितेरसङ्ख्येयभागस्यानु-
 भागस्य चानन्तेभागस्य पुनर्बुद्ध्या यथाक्रममसंख्येया अनन्ताश्च भागाः क्रियन्ते, ततस्तृतीयसमये स्थितेरसङ्ख्येयान् भागान्
 हन्ति, एकं असंख्यातभागं मुञ्चति, अनुभागस्य चानन्तान् भागान् हन्ति, एकमनन्तभागं मुञ्चति, अत्रापि प्रशस्तप्रकृत्यनु-
 भागघातोऽप्रशस्तप्रकृत्यनुभागमध्ये प्रवेशनेनावसेयः, ततः पुनरपि तृतीयसमयावशिष्टस्य स्थितेरसङ्ख्येयभागस्य अनुभागस्य
 चानन्ततमभागस्य बुद्ध्या यथाक्रममसङ्ख्येया अनन्ताश्च भागाः क्रियन्ते, ततश्चतुर्थे समये स्थितेरसङ्ख्येयान् भागान् हन्ति,
 एकस्तिष्ठति, अनुभागस्याप्यनन्तान् भागान् हन्ति, एकोऽवशिष्यते, प्रशस्तप्रकृत्यनुभागघातः पूर्ववदवसेयः, एवं च स्थिति-
 घातादि कुर्वतश्चतुर्थसमये स्वप्देशापूरितसमस्तलोकस्य भगवतो वेदनीयादिकर्मत्रयस्थितिरनुपः सङ्ख्येयगुणा जाता, अनु-
 भागस्त्यद्याप्यनन्तगुणः, चतुर्थसमयावशिष्टस्य च स्थितेरसङ्ख्येयभागस्यानुभागस्य चानन्ततमभागस्य भूयो बुद्ध्या यथा-
 क्रममसङ्ख्येया अनन्ताश्च भागाः क्रियन्ते, ततोऽवकाशान्तरसंहारसमयेऽसङ्ख्येयान् भागान् हन्ति, एकं असङ्ख्येयभागं शेषी-
 करोति, अनुभागस्य चानन्तान् भागान् हन्ति, एकं मुञ्चति, एवमेतेषु पञ्चसु दण्डादिसमयेषु प्रत्येकं सामयिकं कण्डक-
 मुत्कीर्णं, समये २ स्थितिकण्डकानुभागकण्डकघातनात्, अतः परं पष्ठसमयादारभ्य स्थितिकण्डकमनुभागकण्डकं चान्त-
 मुहूर्त्तेन कालेन विनाशयति, पष्ठादिषु च समयेषु कण्डकस्य प्रतिसमयमेकैकं शकलं तावदुत्किरति यावदन्तमुहूर्त्तच-
 रमसमये सकलमपि तत्कण्डकमुत्कीर्णं भवति, एवमन्तमुहूर्त्तिकानि स्थितिकण्डकान्यनुभागकण्डकानि च घातयन् तावद्वे-
 दितव्यः यावत् सयोग्यवस्थाचरमसमयः, सर्वाण्यपि चामूर्नि स्थित्यनुभागकण्डकान्यसङ्ख्येयान्यवगन्तव्यानि ॥

सम्प्रति समुद्घातगतस्य योगव्यापारश्चिन्त्यते-योगाश्च मनोवाक्कायाः, तत्रैषां कः कदा व्याप्रियते?, तत्र काययोग एव केवलो व्याप्रियते, न मनोवाग्योगव्यापारौ, प्रयोजनाभावात्, उक्तं च धर्मसारप्रकरणे-“मनोवचसी तु तदा न व्यापारयति, प्रयोजनाभावा”दिति, काययोगोऽपि प्रथमाष्टमसमययोरौदारिककाययोग एव, द्वितीयपष्ठसप्तमसमयेषु पुनरौदारिके तस्माच्च बहिः कामेणे वीर्यपरिस्पन्ददौदारिककामर्मणमिश्रः, त्रिचतुर्थपञ्चमसमयेषु बहिरेवौदारिकाद्बहुतर-व्यापारसद्भावात् कामर्णकाययोग एव, तन्मात्रचेष्टनादिति, तथा चोक्तमन्यत्रापि-“औदारिकप्रयोक्ता प्रथमाष्टमसम-ययोरसाविष्टः । मिश्रदौदारिकयोक्ता सप्तमपष्ठद्वितीयेषु ॥ १ ॥ कामर्णशरीरयोगी चतुर्थके पञ्चमे तृतीये च । समय-त्रयेऽपि तस्मिन् भवत्यनाहारको नियमात् ॥ २ ॥” इति कृतं प्रसङ्गेन, भाषायोगनिरोध इति कोऽर्थः?, परित्यक्तसमुद्-घातः कारणयद्वात् योगत्रयमपि व्यापारयति, तदर्थं मध्यवर्त्तिनं योगमाह-भाषेति, कथं योगत्रयमपि व्यापारयतीति चेत्, उच्यते-अनुत्तरसुरगृष्टः सत्यमसत्यभृषा वा मनोयोगं प्रयुक्ते, आमन्त्रणादौ सत्यमसत्यामृषा वागयोगं, नेतरौ द्वौ भेदौ द्वयोरपि, वीतरागत्वात् सर्वज्ञत्वाच्च, काययोगमपि औदारिकं फलकप्रत्यर्पणादौ व्यापारयति, अन्तर्मुहूर्त्तमात्रे च काल-शेषे भगवान् योगनिरोधं करोति, अत्र केचिद् व्याचक्षते-जघन्यत एतावता कालेन, उत्कर्षतस्तु षड्भिर्भसिः, तदेतदयुक्तं, ‘गत्वा समुद्घातं क्षपयन्ति कर्म निरवशेष’मिति वचनात्, अन्यच्च-प्रज्ञापनायां योगनिरोधानन्तरं पीठफलकादीनां प्रत्यर्पणमेवोक्तं, न त्यादानमपि, यदि पुनः षण्मासानपि यावद् भगवान् तिष्ठेत् तत आदानमपि वर्षाकालादौ सम्भवतीति तदप्युच्येत, न चोक्तं, तस्मादपव्याख्यानेतदिति । योगनिरोधप्रतिपादनं च द्विधा-सङ्क्षेपतो विस्तरतश्च,

तत्र सङ्क्षेपतो भाष्यकार-टीकाकारादयः, विस्तरतस्तु घूर्णिकांरादयः, तत्र सङ्क्षेपत इदं-योगनिरोधं कुर्वन् प्रथम-
 मेव याऽसौ शरीरसम्बद्धा मनःपर्याप्तिर्यथा पूर्वं मनोद्रव्यग्रहणं कृत्वा भावमनः प्रयुक्तवान्, तत्कर्मसंयोगविधटनाय
 मन्त्रसामर्थ्येन विपमिव स भगवान् अनुत्तरेणाचिंत्येन निरावरणेन करणवीर्येण तद्व्यापारं निरुणद्धि, तच्चैवम्-‘पञ्ज-
 त्तमेत्तसंनिस्स जत्तियाइं जहणजोगिस्स । होति मणोदयाइं तयायारो य जम्मत्तो ॥ १ ॥ तदसंखगुणविहीणं समए
 समए निरुंभमाणो सो । मणसो सयनिरोहं करेज्ज संखेज्जसमएहिं ॥ २ ॥’ वाग्योगकाययोगनिरोधमप्येवम्-‘पञ्जत्तमेत्त-
 वेदियजहन्नवइजोगपज्जया जे उ । तदसंखगुणविहीणे समए समए निरुंभंतो ॥ १ ॥ सयवइजोगरोहं संखातीतेहिं कुणइ
 समएहिं । तत्तो य सुहुमपणगस्स पढमसमयोवयन्नस्स ॥ २ ॥ जो किर जहन्नजोगो तदसंखेज्जगुणहीणमेक्केकं । समए निरुं-
 भमाणो देहत्तिभागं च मुंचंतो ॥ ३ ॥ रुंभइ स कायजोगं संखातीतेहिं चेव समएहिं । तो कयजोगनिरोहो सेलेसीभा-
 वणमेति ॥ ४ ॥’ विस्तरस्त्वेवम्-योगनिरोधं कुर्वन् प्रथमतो वादरकाययोगवलादन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण वादरवाग्योगं निरुणद्धि,
 क्रमेणेति शेषः, ‘आलम्बनाय करणं तदिष्यते तत्र वीर्यवतः’, अत्र तदिति वादरतनुरूपं, वादरमनोयोगनिरोधानन्तरं च
 पुनरप्यन्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा तत उच्छ्वासनिश्वासावन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण निरुणद्धि, ततः पुनरप्यन्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा सूक्ष्मकाययो-
 गवलाद्वादरकाययोगं निरुणद्धि, वादरयोगे हि सति सूक्ष्मयोगस्य निरोद्धुमशक्यत्वात्, आह च-‘वादरतनुमपि निरुणद्धि
 ततः सूक्ष्मेण काययोगेन । न निरुध्यते हि सूक्ष्मो योगः सति वादरे योगे ॥ १ ॥’ केचिदाहुः-वादरकाययोगवलाद्
 वादरकाययोगं निरुणद्धि, युक्तिं चात्र वदन्ति, यथा कारपत्रिकः स्तम्भे स्थितस्तमेव स्तम्भं छिनत्ति, तथा वादरकाय-

योगोपष्टम्भाद्वादरकाययोगं निहन्तीति, तदत्र तत्त्वमतिशयिनो विदन्ति, वादरं च काययोगं निरुन्धानः पूर्वस्पर्द्धका-
नामधस्तादपूर्वस्पर्द्धकानि करोति, योगस्पर्द्धकस्वरूपं च कर्मप्रकृतिटीकातः पञ्चसङ्ग्रहटीकातो वा वेदितव्यम्,
तत्र यानि तस्मिन् भवे पर्याप्तियोगपरिणतेन सता जीवेन पूर्वं कायादिव्यापारनिष्पादनार्थं कृतानि तानि पूर्वस्पर्द्ध-
कान्यभिधीयन्ते, तानि च स्थूलानि, यानि पुनरधुना कर्तुमारभते तानि सूक्ष्माणि, न चैवंभूतान्यनादौ संसारे कृतानि
ततोऽपूर्व्याणीत्युच्यन्ते, तत्र पूर्वस्पर्द्धकानामधस्तात् याः प्रथमादियर्गणाः सन्ति तासां ये वीर्याविभागपरिच्छेदास्तेषाम-
सङ्ख्येयान् भागानाकर्षति, एकमसङ्ख्येयभागं मुञ्चति, जीवप्रदेशानामपि चैकमसङ्ख्येयं भागमाकर्षति, शेषं सर्वं
स्थापयति, एष वादरकाययोगनिरोधप्रथमसमयव्यापारः, तथा च कर्मप्रकृतिप्राभृतं “पढमसमये अपुष्पफड्डुगाणि
करेद-पुष्पफड्डुगाणं हेद्वा आइवगणाणमविभागपरिच्छेयणमसंखेज्जइभागे उक्कडइ, जीवपएसाणं चासंखेज्जइभागमोक्कडइ-
त्ति,” ततो द्वितीये समये प्रथमसमयाकृष्टजीवप्रदेशासङ्ख्येयभागादसङ्ख्येयगुणभागं जीवप्रदेशानामाकर्षति, ताव-
तोऽसङ्ख्येयान् भागानाकर्षतीत्यर्थः, वीर्याविभागपरिच्छेदानामपि प्रथमसमयाकृष्टात् योगात् असङ्ख्येयगुणहीनं भागमा-
कर्षन्ति, एवं प्रतिसमयं समाकृष्य तावदपूर्वस्पर्द्धकानि करोति यावदन्तर्मुहूर्त्तचरमसमयः, कियन्ति पुनः स्पर्द्धकानि
करोतीति चेत्, उच्यते-श्रेणिवर्गमूलस्यासङ्ख्येयभागमात्राणि, पूर्वस्पर्द्धकानामसङ्ख्येयभागमात्राणि इतियावत्, अपूर्वस्प-
र्द्धकरणान्तर्मुहूर्त्तानन्तरसमय एव च किटीरन्तर्मुहूर्त्तं यावत् करोति, उक्तं च-“नाशयति काययोगं स्थूलं सोऽपूर्व-
फड्डुफीकृत्य । शेषस्य काययोगस्य तथा किटीश्च स करोति ॥ १ ॥” अथ किमिदं किद्विरिति ? उच्यते, एकोत्तरां

वृद्धिं च्यावयित्वा अनन्तगुणहान्यैकैकवर्गणास्थापनेन योगस्याल्पीकरणं, तत्र पूर्वस्पर्द्धकानामपूर्वस्पर्द्धकानां च याः प्रथ-
 मादिवर्गणास्तासां येऽविभागपरिच्छेदास्तेषामयमसङ्ख्येयान् भागानाकर्षति, एकमसङ्ख्येयभागं स्थापयति, जीवप्रदेशाना-
 मपि चैकमसङ्ख्येयभागमाकर्षति, शेषं सर्वं स्थापयति, एष किट्टीकरणप्रथमसमयव्यापारः, ततो द्वितीयसमये प्रथमसम-
 याकृष्टवीर्याविभागपरिच्छेदभागादसङ्ख्येयगुणवीर्याविभागपरिच्छेदानां भागमाकर्षति, जीवप्रदेशानां पुनः प्रथमसमया-
 कृष्टजीवप्रदेशासङ्ख्येयभागादसङ्ख्येयगुणं भागं, तावतोऽसङ्ख्येयान् भागानाकर्षतीत्यर्थः, एवं तावत् किट्टीः करोति याव-
 दप्यन्तर्मुहूर्तचरमसमयः, तत्र प्रथमसमयकृताभ्यः किट्टीभ्यो द्वितीयसमयकृताः किट्टयोऽसङ्ख्येयगुणहीनाः, गुणकारश्च
 पत्योपमासङ्ख्येयभागः, एवं श्रेयेष्वपि भावनीयम्, तथा चोक्तं कर्मप्रकृतिप्राभृते- 'एत्थं अंतोमुहुत्तं किट्टीतो
 करेइ, असंखेज्जगुणहीणाए सेढीए, जीवपण्से य असंखेज्जगुणाए सेढीए, किट्टीगुणकारो पळिओवमस्स
 असंखेज्जइभागो' इति, प्रथमसमयकृताश्च किट्टयः श्रेण्यसङ्ख्येयभागप्रमाणाः, एवं द्वितीयादिसमयेष्वपि प्रत्येकमवग-
 न्तव्याः, सर्वा अपि च किट्टयः श्रेण्यसङ्ख्येयभागप्रमाणाः पूर्वस्पर्द्धकानां च सङ्ख्येयभागमात्राः, किट्टीकरणावसाना-
 नन्तरसमये एव च पूर्वस्पर्द्धकान्यपूर्वस्पर्द्धकानि च सामस्येन नाशयन्ति, तत्समयादारभ्य अन्तर्मुहूर्तं यावत् किट्टि-
 गतयोगो भवति, तथा चोक्तम्- "किट्टिकरणे निट्ठिए ततो सेकाले पुवफडुगाणि अपुवफडुगाणि च सेसेइ, अंतो-
 मुहुत्तं किट्टिगयजोगो भवति" इति, न चात्र किञ्चिदपि करोति, ततोऽनन्तरसमये सूक्ष्मकाययोगोपष्टम्भादन्तर्मुहूर्तमात्रेण
 सूक्ष्मवाग्योगं निरुणद्धि, ततो निरुद्धसूक्ष्मवाग्योगोऽन्तर्मुहूर्तमास्ते, नान्यसूक्ष्मयोगनिरोधं प्रति प्रयत्नवान् भवति, ततोऽन-

न्तरसमये सूक्ष्मकाययोगोपपद्यमान् सूक्ष्ममनोयोगमन्तर्मुहूर्तमात्रेण निरुणद्धि, ततः पुनरप्यन्तर्मुहूर्तमास्ते, ततः सूक्ष्मकाययोगवलात् सूक्ष्मकाययोगमन्तर्मुहूर्तेन निरुणद्धि, तं च निरुन्धानः सूक्ष्मक्रियमप्रतिपाति ध्यानमारोहति, तत्सामर्थ्याद्दन्तोदरादिविवरपूरणेन सङ्कुचितदेहत्रिभागवर्तिप्रदेशो भवति, आह च—“सूक्ष्मेण काययोगेन ततो निरुणद्धि सूक्ष्मयाङ्गमनसो । भवति ततोऽसौ सूक्ष्मक्रियस्तदा किङ्किगतयोगः ॥ १ ॥ तमपि स योगं सूक्ष्मं निरुत्सन् सर्वपर्ययानुगतम् । सूक्ष्मक्रियमप्रतिपात्युपयाति ध्यानमतमस्क ॥ २ ॥” मित्यादि, सूक्ष्मकाययोगं च निरुन्धानः प्रथमसमये किङ्किनामसंयुक्तान् भागान् नाशयति, एकस्तिष्ठति, द्वितीयसमये तस्यैव वैकस्य भागस्योद्धरितस्य सम्बन्धिनोऽसङ्ख्येयान् भागान् नाशयति, एक उद्धरति, एवं समये समये किङ्किस्तावन्नाशयति यावत्सयोग्यवस्थाचरमसमयः, तस्मिंश्च चरमसमये सर्वोप्यपि कर्माण्ययोग्यवस्थासमस्थितिकानि जातानि, येषां च कर्मणामयोग्यवस्थायामुदयाभावसेपां स्थितिं स्वरूपं प्रतीत्य समयोन्तां विधत्ते सामान्यतः, सत्ताकालं प्रतीत्य पुनरयोग्यवस्थासमाप्ति, तस्मिंश्चायोग्यवस्थाचरमसमये सूक्ष्मक्रियाऽप्रतिपाति ध्यानं १ सर्वाकृत्यः २ सदेहस्य वन्धो ३ नामगोत्रयोरोदीरणा ४ योगः ५ शुक्लेश्या ६ स्थित्यनुभागघातश्चेति सप्त पदार्था युगपद् व्यवच्छिद्यन्ते, ततोऽनन्तरसमये शैलेशीं प्रतिपद्यते, सर्वसंवरं शीलं तस्यैव शीलेशः शीलेशः तस्यैव योगनिरोधायस्या शैलेशी, इयं च मध्यमप्रतिपत्त्या ह्रस्वपञ्चाक्षरोद्दिरणमात्रं कालं भवोपग्राहिकर्मक्षपणाय व्युपरत्तक्रियमप्रतिपाति ध्यानमारोहति—“आह ततो देहत्रयमोक्षार्थमनिवर्त्ति सर्ववस्तुगतम् । उपयाति समुच्छिन्नक्रियमतमस्कं परं ध्यानम् ॥ १ ॥” एवं भवोपग्राहिकर्मजालं क्षपयित्वा कर्मविमोक्षसमये यावत्स्वाकाशप्रदेशोऽप्यिहावगाढस्तावत्प्रदेशान् ऊर्ध्व-

मय्यवगाहमानो विवक्षितसमयाद्यान्यत् समयान्तरमसृजन् गच्छति, उक्तं च चूर्णौ—“जत्तियाए जीवेऽवगाढो तावइयाए ओगाहणाए उहुं उज्जुगं गच्छइ, नवकं विइयं च समयं न फुसइ” इति, भाव्यकारोऽप्याह—“रिउसेढिं पडिवण्णो समयपएसं-तरं अफुसमाणो । एगसमएण सिज्झइ अह सागारोवउत्तो सो ॥ १ ॥” तदानीं च साकारोपयोगोपयुक्ता ‘सघातो लद्धीतो सागारोवयोगोवउत्तस्स, नो अणागारोवयोगोवउत्तस्से’ इति वचनात्, उक्तं च—“सघातो लद्धीतो जं सागारोवयोगाला-भत्तो । तेणेह सिद्धिलद्धी उप्पज्झइ तदुवउत्तस्स ॥ १ ॥” तत्र च गतः स भगवान् शाश्वतं कालमवतिष्ठते, तथा चाह—‘सिज्झणा बेवे’ इति गाथार्यः ॥ साम्प्रतमनन्तरगाथायां यदुपन्यस्तं ‘गत्त्या समुद्घातं क्षपयन्ति कम्मं निरवदोप’-मिति, तत्र परः प्रश्नयति—समुद्घातगतानां विक्षिप्तः कर्मधयो भवतीति किमत्र निबन्धनं?, उच्यते—प्रयत्नविशेषः, किमत्र निदर्शनमित्यत आह—

जह उह्वा साडीया आसुं सुक्कइ विरहिया संती । तह कम्मलहुअसमए ववंति जिणा समुग्घायं ॥ ९५६ ॥
‘यथे’सुदाहरणोपन्यासार्यः, आर्द्रा साटिका, जलेनेति गम्यते, आशु-शीघ्रं शुष्यति-शोषमुपयाति, विरहिता-विस्तारिता सती, तथा तेषां भगवन्तो जिनाः प्रयत्नविशेषात् कर्मोदयमधिकृत्याशु शुष्यन्तीति शेषः, यतश्चैवमतः कर्मलघुता-समये कर्मणः—आयुष्कस्य लघुता-लघोर्भावो लघुता, स्लोक्तेत्यर्थः, तस्याः समस्या—कालः कर्मलघुतासमयः, न चान्तर्मुहूर्त्तप्रमाणः तस्मिन्, अथवा कर्मभिलघुता कर्मलघुता, जीवत्येति सामर्थ्यादवसीयते, सा च समुद्घातानन्तरभाविन्येव भूतोपचारं कृत्वा अनागतैव गृह्यते, तस्याः समयस्तस्मिन्, जिना प्रजन्ति समुद्घातं—प्राक् प्रतिपादितस्वरूपमिति ॥ साम्प्रतं

यदुक्तं 'शैलेयीं प्रतिपद्यते सिद्ध्यति चेति तत्रासावेकसमयेन लोकान्ते सिद्धातीत्यागमः, तत्र कर्ममुक्तस्य तद्देशनियमेन गतिः कथमुपपद्यते इति मा भूदव्युत्पन्नविनियानामाशङ्केति तन्निरासार्थमाह—

लाउअ एण्डफले अग्गी धूमे य उउ सु धणुविमुक्के । गइयुवपओणेणं एवं सिद्धाणवि गईओ (उ) ॥ ९५७ ॥

अलावु-तुभ्यं एरण्डफलमग्निधूम इति प्रतीताः, इयुः-शरो धनुर्विमुक्तः-चापप्रेरितः, अमीपां यथा तथारूपगमनकाले स्वभावतस्तन्निबन्धनाभावेऽपि देशादिनियतैव पूर्वप्रयोगेण प्रवर्तते, एवमेव, व्यवहिततुशब्दस्य एवकारार्थत्वात्, सिद्धा-
नामपि गतिः प्रवर्तते इत्यक्षरार्थः, भावार्थः प्रयोगैर्निर्दिश्यते-तत्र कर्मविमुक्तो जीवः सकृदूर्ध्वमेवालोकात्ताड् गच्छति, असद्वत्त्वेनोत्पन्नतथाविधपरिणामत्वाद् अष्टमृत्तिकालेपलिप्ताधोनिमग्नकमापनीतमृत्तिकालेपजलतलमर्यादोर्ध्वगमितथाविधा-
लायुयत्, इयमत्र भावना-यथा तुम्बकस्य दर्भान्तरितशुष्काष्टमृहेपलिसस्य नद्यादिजले निक्षिप्तस्य मृहेपासङ्गापगमात् स्वभापत एवोर्ध्वं गतिः प्रवर्तते, न तिर्यग् नापि जलोपरितलादपि परतः, तथा तस्यापि सिद्धस्य कर्मसङ्गाभावाद्ूर्ध्व-
मेव गतिः प्रवर्तते, नान्यप्रकारेण, नापि लोकोपरितनभागादपि परतः, उक्तं च-“जह मिल्हेयावगमादलावुणोऽवस्समेव गतिभावो । उद्धं च नियमतो नऽन्नहा नवा जलाव उद्धं च ॥ १ ॥ तह कमलेपविगमे गइभावोऽवस्समेव सिद्धस्स । उद्धं च नियमतो नऽन्नहा नवा लोगपरतो उ ॥ २ ॥” तथा कर्मविमुक्तो जीवः सकृदूर्ध्वमेवालोकाद् गच्छति, छिन्नबन्धनत्वेन
तथाविधपरिणामत्वात्, तथारूपैरण्डफलवत्, किमुक्तं भवति?, यथा एरण्डफलस्य बन्धनच्छेदनातपशुक्ककोशविगमेन
तथाविधस्वभावभावाद्ूर्ध्वमेव गतिः, एवं विगतकर्मनिबन्धनस्य जीवस्यापि, आह च-“एण्डस्स फलं जह बंधच्छेपरियं

दुयं जाइ । तह कम्मबंधणच्छेयणेरितो जाइ सिद्धोऽवि ॥ १ ॥" तथा कम्मविमुक्तो जीवः सकृदूर्ध्वमेवालोकात् गच्छति, तथा स्वाभाविकपरिमाणत्वात्, अग्निधूमवत्, उक्तं च—"उद्धंगइपरिणामो जह जलणस्सा जहेव धूमस्स । उद्धंगतिपरिणामो सभावतो तह विमुक्कस्स ॥ १ ॥" तथा कम्मविमुक्तो जीवः सकृदूर्ध्वमेवालोकाद् गच्छति, पूर्वप्रयुक्ततत्क्रिया-तथाविधसामर्थ्यात् धनुःप्रयत्नप्रेरितेयुवत्, यथा धनुषा पुरुषप्रयत्नेन प्रयत्नप्रेरितस्येपोगतिकारणविगमेऽपि पूर्वप्रयोगात् गतिः प्रवर्त्तते एवं कम्मविमुक्तस्यापि जीवस्येति भावः, आह च—"जह धणुपुरिस्सपयत्तेरितेसुणो भिन्नवेसगमणं तु । गइकारणविगमंमिवि सिद्धं पुबप्पयोगातो ॥ १ ॥ बंधच्छेयणकिरियाविरमेवि तहा विमुच्चमाणस्स । तस्साऽऽलोगंतातो गमणं पुबप्पओगातो ॥ २ ॥" उपलक्षणमेतत्, तेन यथा कुलालचक्रं क्रियाहेतुविगमेऽपि पूर्वप्रयोगतः सक्रियं तथा जीव-स्यापि कर्मणा मुच्यमानस्य पूर्वप्रयोगतो गतिरित्यपि निदर्शनं द्रष्टव्यम्, उक्तं च—"जह वा कुलालचक्रं किरियाहेतुविर-मेऽवि सक्किरियं । पुबप्पओगातोच्चिय तह किरिया मुच्चमाणस्स ॥ १ ॥" एवं प्रतिपादिते सत्याह—

कर्हिं पडिहया सिद्धा ? , कर्हिं बुद्धिं चइत्ताणं ? , कत्थ गंतूण सिज्झति ? ॥ १५८ ॥
 क प्रतिहताः—क प्रतिस्खलिताः सिद्धा-मुक्ताः, तथा क सिद्धाः तथा प्रतिष्ठिता-व्यवस्थिताः, वौद्धिः—तनुः शरीरमित्यनर्थान्तरं, क वौद्धिं त्यक्त्वा-परित्यज्य क गत्वा सिद्ध्यन्ति-निष्ठितार्था भवन्ति ? , अत्रानुस्वारलोपो द्रष्टव्यः, अथवा एकवचनतोऽप्येवमुपन्यासः सूत्रशैल्या अविरुद्ध एव, यतोऽन्यत्रापि प्रयोगः—"वत्थगंधमलंकारं, इत्थीतो सयणाणि थ । अच्छंदा जे न भुंजंति, न से चाइत्ति बुच्चइ ॥ १ ॥" इति, इत्थं चोदकेनोक्ते सति प्रतिसमाधानमाह—

अलोऽपि पडिह्या सिद्धा, लोअगे अ पडिह्यां । इहं बुद्धिं चइत्ताणं, तत्थ गंतूण सिञ्जति ॥ ९५९ ॥
अलोके-केवलकाशस्तिकाये प्रतिहताः-प्रतिस्खलिताः सिद्धाः, इह प्रतिस्खलनं तत्र धर्म्मस्तिकायाद्यभावात् तदा-
नन्तर्यघृत्तिरेय द्रष्टव्यम्, ननु सम्बन्धे सति भित्तिं लोष्टस्येव विधातः, अमूर्तत्वात्, तथा लोकाग्रे च-पंचास्तिकायात्मक-
लोकमूर्ध्नि च प्रतिष्ठिताः, अपुनरागमवृत्त्या व्यवस्थिता इत्यर्थः, तथा इह-अर्द्धतृतीयद्वीपसमुद्रमध्ये दीर्ण्डि-तनुं मुक्त्या-
परित्यज्य सूर्यया, किं?, तत्र-लोकाग्रे गत्वा-समयप्रदेशान्तरमस्पृशन् गत्वा 'सिद्ध्यन्ति' निष्ठितार्था भवन्ति सिद्ध्यन्ति
वेति गार्थार्थः ॥ इह 'लोकाग्रे च प्रतिष्ठिता' इत्युक्तं, तत्र शिष्यः ग्राह-क पुनरसौ लोकान्त इत्यत आह—

इसीपन्भाराए सीआए जोअणम्मि लोगंतो । चारसहिं जोयणेहिं सिद्धी सवत्थसिद्धाओ ॥ ९६० ॥
इष्टप्राग्भारा-सिद्धभूमिस्तस्याः सीता इति द्वितीयं नाम, तस्या ऊर्ध्वं योजनेऽतिक्रान्ते लोकान्तः, सापि च इष्टप्राग्भा-
राख्या सिद्धिः तयोर्धसिद्धाद् वरविमानादूर्ध्वं द्वादशभिर्योजनैर्भवति, अन्ये तु व्याचक्षते-सर्वार्धसिद्धाद् विमानवरात् द्वाद-
शभिर्योजनैर्लोकान्तक्षेत्रलक्षणेति, तत्त्वं पुनः केवलिनो विदन्ति, तस्मिन् लोकान्ते इष्टप्राग्भारोपलक्षिते मनुष्यक्षेत्रपरिमाणे
सिद्धाः प्रतिष्ठिताः, उक्तं च-“अत्थीसीपन्भारोवलक्खियं मणुयलोगपरिमाणं । लोगगनभोभागो सिद्धक्खेत्तं जिणक्खायं
॥ १ ॥” साग्रप्रथमस्याः प्राग्भारायाः स्वरूपव्यावर्णनायाह—

निम्मलदगरयवन्ना तुसार-गोलीर-हारसरिवन्ना । उत्ताणयछत्तयसंठिआ अ भणिआ जिणचरेहिं ॥ ९६१ ॥
दकराजः-उदककणिका निर्मलं च तत् दकरजश्च निर्मलदकरजस्तस्येव वर्णो यस्याः सा निर्मलदकरजोवर्णा, तुयारो-

यथोक्तप्रमाणात् बहुमध्यदेशभागात् परतः सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च योजनं योजनं गत्वा अङ्गुलपृथक्स्थं-नवाङ्गुलप्रमाणं 'परिहाइ'ति परिहीयते, एवम्-अनेन प्रकारेण हानिभावे सति तस्याः-तावत्प्रमाणमहत्याः पृथिव्याः, अपिशब्दो भिन्न-क्रमे, अधिकपत्रादपि तनुतरा, किमुक्तं भवति?, घृतपूर्णतथाविधकरोटिकाकारेति भावः, स्थापना ८ अस्याश्चोपरि योजनचतुर्विंशतिभागे सिद्धाः, तथा चाह—

ईसीपञ्चभाराण उर्वरि खलु जोअणस्स जी कोसो । कोसस्स य छब्भाए सिद्धानोगाहणा भणिआ ॥ ९६५ ॥

इंपत्यागभारायाः पृथिव्या उपरि यत् खलु योजनं तस्य योजनस्य उपरितनः क्रोशो-गम्युतं तस्य क्रोशस्योपरितने भागे सिद्धानामयगाहना तीर्यकरगणधरैर्भणिता, 'लोकाग्रे च प्रतिष्ठिता' इति वचनात् ॥ अमुमेवार्थं समर्थयमान आह—

तिणिण सया तित्तीसा घणुत्तिभागो अ कोसछब्भाए । जं परमोगाहोऽयं तो ते कोसस्स छब्भाए ॥ ९६६ ॥

यत्-यस्मात् परमः-उत्कृष्टः सिद्धानामयनवगाहो वर्तते, त्रीणि घनुषां शतानि त्रयस्त्रिंशदधिकानि घनुषस्त्रिमा-गध, एवंप्रमाणश्च क्रोशस्य पङ्गागः, ततः-तस्मात् क्रोशस्य पद्भागो सिद्धा इत्युक्तम् ॥ अथ कथं पुनस्तत्र तेपामुपपा-तोऽयगाहना चेत्यत आह—

उत्ताणउध पासिद्धउध अहवा निसदओ चेव । जो जह करेइ कालं सो तह उववज्जए सिद्धो ॥ ९६७ ॥

उत्तान एव उचानकः, पृष्ठतोऽर्द्धावनतादिस्थानतः, पार्श्वस्थितो वा-तिर्यक्स्थितो वा, अथवा निष्पण्णैवेति प्रक-

टार्थं, किं यदुना ? यो यथा-येन प्रकारेणावस्थितः सन् फालं करोति स तथा-तेन प्रकारेणोपपद्यते सिद्ध इति ॥
किमित्येतदेवमत आह—

इह भवभिन्नागारो फम्मयसातो भवंतरे होइ । न य तं सिद्धस्स जओ तम्मिवि तो सो तयागारो ॥ ९३८ ॥
इह भवाद्-अधिकृतभवात् भिन्नाकारः इह भवभिन्नाकारो जीवः कर्मवशात्-कर्मवशेन भवान्तरे-स्वर्गादौ भवति,
तदाकारमेवस्य फम्ममेदनियन्धनत्वात्, न च तत्कर्म आकारमेदनियन्धनं यतो-यस्माद् अस्ति ततः तस्मिन्-अपवर्गे
असौ-सिद्धस्तदाकारः-पूर्वभयाकारः ॥ तथा किञ्च—

जं संठाणं च(तु) इह भवं चयंतस्स चरिम्मसमयम्मि । आसीअ पणसघणं तं संठाणं तर्हि तरस्स ॥ ९३९ ॥
यदेव, तुदाब्दस्य व्ययहितस्यैवकारार्थत्वात्, संस्थानं इह-मनुष्यभवे भवं-संसारं मनुष्यभवं वा त्यजतः सतश्चरमस-
मये आसीत् प्रवेशघनं तदेव संस्थानं तत्र तस्य भवति ॥ तच्च मनुष्यभवशरीरापेक्षया त्रिभागहीनं, त्रिभागेन रन्ध्रपूर-
णात्, तथा चाह—

दीहं धा इस्सं धा जं चरिम्मभवे दविज्ज संठाणं । तत्तो त्रिभागहीणा सिद्धाणोगाहणा भणिआ ॥ ९७० ॥
दीर्यं धा-पञ्चधनुःशतप्रमाणं, इत्थं धा-हस्तद्वयप्रमाणं, चशब्दान्माध्यमं वा विचित्रं, यच्चरमभवे संस्थानं ततः-तस्मात्
संस्थानात् त्रिभागहीना सिद्धानां अवगाहना-अवगाहन्ते अस्यामित्यवगाहना-स्वावस्थैव भणिता तीर्यकरगणधरः, कस्मा-
न्त्रिभागहीनेति चेत्, उच्यते, इह देहे त्रिभागः शुषिरं, ततो योगनिरोधकाले तथाविधप्रयत्नभावतः शुषिरापरणतस्त्रि-

भागहीनो जातो, न च चाच्यं-संहरणं तावत् प्रदेदानां संभवति, ततः प्रयत्नविशेषतः प्रदेशमात्रोऽपि कस्मान्नावतिष्ठते इति ? तथापि सामर्थ्याभावात्, योगनिरोधकालेऽद्यापि सकर्मकात् तथा जीवस्वाभाव्याच्च, उक्तं च-“संहारसंभवा-
ओ एएसमित्तं किं न संठाइ ? । सामत्याभावातो सकम्मायातो सकम्मायातो सभायातो ॥ १ ॥” ततः सिद्धोऽपि तदवस्थ एव भवति,
आह च-“देहतिभागो सुसिरं तप्पूरणतो तिभागहीणो उ । सो जोगनिरोहे च्चिय जाओ सिद्धोऽवि तदवत्थो ॥ १ ॥” न च
सिद्धस्य सतः प्रदेशसंहारसम्भवः, प्रयत्नाभावाद्, अग्रयत्नस्य गतिरेव कथमिति चेत्, उच्यते, समाहितमेतदसङ्गत्वादिहेतु-
भिरिति, उक्तं च-“सिद्धोवि देहरहितो सपयत्ताभायतो न संहरइ । अपयत्तस्स किह गइ ? नणु भणियमसंगयादीहि ॥ १ ॥”

साम्प्रतमुत्कृष्टादिभेदमवगाहनानामभिवृत्तिसुराह-

तिष्ठि सया तिचीसा धणुत्तिभागो य होइ वोद्धवो । एसा खलु सिद्धाणं उक्कोसोगाहणा भणिआ ॥ ९७१ ॥

त्रीणि धनुषां शतानि त्रयस्त्रिंशदधिकानि धनुस्त्रिंशदधिकानि बोद्धव्यः, एषा-एतावत्प्रमाणा खलु सिद्धानामुत्कृ-
ष्टावगाहना भणिता तीर्यकरगणधरः, ननु भगवती मरुदेव्यपि सिद्धा, सा च नाभिकुलंकरपक्षी, नाभेश्च शरीरप्रमाणं
पयधनुःशतानि पयविंशत्यधिकानि, यावच्च शरीरप्रमाणं कुलकराणां तावदेव तत्पक्षीनामपि 'संघयणं' संठाणं उच्चत्तं
चेव कुलगरेहिं सम'मिति वचनात्, ततो मरुदेव्या अपि शरीरप्रमाणं पञ्चधनुःशतानि पञ्चविंशत्यधिकानीति, तस्य त्रि-
भागे पतिते सिद्धावस्थायाः सार्द्धानि त्रीणि धनुःशतानि अवगाहना प्राप्नोति, कथमुक्तप्रमाणा सिद्धानामुत्कृष्टावगाहनेति ?,
नैव दोषः, नाभिकुलकरमानाद्वि प्रमाणतोऽसौ किञ्चिन्त्यूना, तथा सम्प्रदायात्, ततः साऽपि पञ्चधनुःशतप्रमाणैवेत्यदोषः,

यथ 'कुलगरेहिं सम' मित्यतिदेशः सोऽपि कियता न्यूनाधिक्येऽपि अतिदेशानामागमे दर्शनादबाधकः, अथवा भगवती हस्तिस्कन्धाधिरूढा सती सिद्धा, हस्तिस्कन्धाधिरूढा च सङ्कुचिताङ्गीति यथोक्तावगाहनाया अविरोधः, उक्तं च—“किं ह मरुदेवीमाणं ? नाभीतो जेण किंचिदूणा सा । सा किर पंचसयच्चिय अहवा संकोयतो सिद्धा ॥ १ ॥” अधुना मध्यमावगाहनामानमाह—

घत्तारि अ रयणीओ रयणि तिभागणिआ अ दोद्धवा । एसा खलु सिद्धाणं मज्झिमओगाहणा भणिआ ॥ ९७२ ॥
 चत्वारो रत्तयो-हस्ताः रक्षित्रिभागोना-हस्तत्रिभागोना दोद्धव्याः, एषा-एतावत्प्रमाणा खलु सिद्धानामवगाहना भणिता, ननु जघन्याजघन्यत्वनिषेधपरं सूत्रमिदं, नत्वेतावदेव मध्यमावमाहनामानं, हस्तद्वयादूर्ध्वं पञ्चधनुःशतेभ्योऽर्वाक् सर्वत्रापि मध्यमावगाहनाभावात् ॥ सम्प्रति जघन्यावगाहनाप्रतिपादनार्थमाह—

एगा य होइ रयणी अट्टेव य अंगुलाइं साहीआ । एसा खलु सिद्धाणं जहन्नओगाहणा भणिआ ॥ ९७३ ॥
 एका रतिः अष्टावेव चाङ्गुलानि साधिका, अष्टभिरङ्गुलैरधिका इत्यर्थः, एषा-एतावत्प्रमाणा खलु सिद्धानां जघन्यावगाहना भणिता, एषा च द्विहस्तप्रमाणानां कूर्मार्पुत्रादीनामवसातव्या, अन्ये नुवते-सप्तहस्तानामेव यन्त्रपीलनादिना संवर्तितगात्राणां सतां सिद्धानामवगन्तव्या ॥ ननु आगमे सिद्धिर्जघन्यपदे सप्तहस्तोच्छ्रितानामभिहिता, ततः कथं उच्यते-द्विहस्तप्रमाणानां कूर्मार्पुत्रादीनां?, उच्यते, सा जघन्यपदे सिद्धिस्तीर्थकरणधिकृत्योक्ता, शेषाणां तु केवलानां सिद्धिर्द्विहस्तप्रमाणानामप्यचिरुत्पदोपः, उक्तं च—“सत्तुस्सिएसु सिद्धी जहन्नतो किहमिहं विहत्थेसु ? । सा किर तित्थयेरेसुं सेसाणमियं तु

सिद्धानां ॥ १ ॥ ते पुनः होञ्ज विहत्या कुम्भीपुत्तादयो जहन्नेन । अत्रो संवट्टियसचहृत्यसिद्धस ह्रीणत्ति ॥ २ ॥” अथवा यदिदं सूत्रे जघन्यमानमुक्तम्-सप्त हस्ताः उत्कृष्टं पञ्च धनुःशतानि तद् बाहुल्यमधिकृत्योक्तम्, अन्यथा अङ्गुलपृथक्त्वैजघन्यपदे धनुःपृथक्त्वैरुत्कृष्टपदे यथाक्रमं हीनमभ्यधिकं वा तद् वेदितव्यम्, तेन कूर्मापुत्रमत्तदेव्यादिभिर्न कश्चिद्विरोधः, न खलु आश्चर्यादिकं किंचित् सामान्यश्रुते सर्वमुक्तमस्ति, अथ च अनिवद्धमपि तदस्तीति श्रद्धीयते, पञ्चशतादेशवचनवत्, तथेदमपि सिद्धिं गच्छतो द्विहस्तमानं सयादश्चधनुःशतमानं (च) श्रद्धीयतामिति, उक्तं च-“बाहुल्यतो य सुत्तंमि सत्त पंच य जहन्नमुक्कोत्तं । इहारा ह्रीणव्महियं होञ्जगुलधणुपुहुचेहि ॥ १ ॥ अच्छेरयादि किंचिवि सामन्नसुए न देसियं सव्वं । होञ्ज व अनिवज्जं चिय पंचसयादेसवयणं व ॥ २ ॥” सांप्रतमुक्तानुवादेनैव संस्थानलक्षणं सिद्धानामभिधातुकाम आह-

ओगाहंणाय सिद्धा भवत्तिभागेण होत्ति परिहीणा । संठाणमणित्थं जरामरणविप्पमुक्काणं ॥ ९७४ ॥

अवगाहनया सिद्धा भवन्निभागेन-भयगतदरीरत्रिभागेन परिहीना भवन्ति, ततस्तेषां जरामरणविप्रमुक्तानां संस्थानमनित्यं वेदितव्यम्, इत्थं प्रकारमापन्नमित्थं इत्थं तिष्ठतीति इत्थं न इत्थं स्थमनित्यं, न केनचिदपि लौकिकेन प्रकारेण स्थितमिति भावः । इयमत्र भावना-योगनिरोधकाले देहत्रिभागस्य शुषिरस्य प्रदेशरापूर्णात् पूर्वसंस्थानान्यथाव्यवस्थानतः अनियताकारसंस्थानम्, अनियताकारत्वादेव च तदनित्यं स्थमुच्यते, नतु सर्वथा तदभावतः, सिद्धादिगुणेज्जपि यः सिद्धानां ‘से न दीहे, न रहस्से’ इत्यादिवचनेन दीर्घस्वादीनां प्रतिषेधः सोऽप्यनित्यं संस्थानत्वादवसेयो, न पुनः सर्वथा तेषामभावतः, उक्तं च-“सुसिरपडिपूणातो पुवागारं तहाणवत्थातो । संठाणमणित्थं जं भणियं अणिययागारं ॥ १ ॥

एतौचिय पडितोहो सिद्धादगुणोसु दीहयार्इणं । जमणित्यंत्यं पुयागारावेक्खाए नाभावो ॥ २ ॥” आह—किमेते सिद्धा
 देशभेदेन स्थिता उत नेति, उच्यते, नेति ब्रूमः, कुत इति चेत्, उच्यते, यस्मात्—

जहम य एगो सिद्धो तत्थ अणंता भवक्खयविमुक्खा । अलोपसमोगाढा पुट्ठा सपे य लोगंते ॥ ९७६ ॥

यदीय चक्षुस्स्यकारार्थत्याद् देशे एकः सिद्धो-निर्वृतः तत्रानंता भवक्षयविमुक्काः—भवक्षयेण विमुक्ता भवक्षयविमुक्ताः,
 अनेन स्वेच्छया भयापतरणशक्तिमत्सिद्धव्ययच्छेदमाह, अन्योऽन्यसमयगाढाः तथाविधाचिन्त्यपरिणामयत्त्यात् धर्म्मस्तिक्का-
 यादिपत्, ‘पुट्ठा सपे य लोगंते’ इति स्पष्टा—लप्ताः सर्वे लोकान्ते, पाठान्तरं चा ‘पुट्ठो सपेहि लोगंते’ स्पष्टः सर्वैर्लोकान्तः
 ‘लोकान्ते च प्रतिष्ठिता’ इति वचनात् । तथा—

फुत्तर अणंते सित्ते समयएसेहिं सगतो सिद्धो । तेऽवि असंखेज्जगुणा देसपणसेहिं जे पुट्ठा ॥ ९७७ ॥

सृशालनन्तात् सिद्धान् सर्वप्रदेशीरागसंपन्धिभिः ‘नियमसो’ति नियमतो-नियमेन सिद्धः, तथा तेऽप्यसंख्येयगुणा
 पतन्ते ये देशप्रदेशीः स्पष्टाः, ते केभ्योऽसंख्येयगुणा इति चेत्, उच्यते, सर्वप्रदेशस्पष्टेभ्यः, कथमिति चेत्, उच्यते,
 एह एकस्य सिद्धस्य यययगाहनाक्षेत्रं तत्रैकस्मिन्नपि परिपूर्णं क्षेत्रे अयगाढास्तेऽनंताः, ये च मूलक्षेत्रादेकप्रदेशचृज्याऽवगा-
 दास्तेऽपि । प्रत्येकमनन्ताः, एवं द्वित्रिचतुष्पञ्चाविप्रदेशचृज्या ये अयगाढास्तेऽपि प्रत्येकमनन्ताः, तथा तस्य मूलक्षेत्रस्य
 पर्यन्तं प्रदेशो परित्यज्य येऽवगाढास्तेऽपि प्रत्येकमनन्ताः, एवं द्वित्रिचतुष्पञ्चाविप्रदेशादिहान्या ये अवगाढास्तेऽपि प्रत्येकम-
 नन्ताः, एवं च तसि प्रदेशपरिगृहीतानिभ्यां ये समयगाढास्ते परिपूर्णक्षेत्रावगाढेभ्योऽसंख्येयगुणा भवन्ति, असंख्येयप्रदे-

शास्त्रमैकसिद्धावगाहक्षेत्रे प्रतिप्रदेशपरिवृद्धिनिम्न्यां प्रतिप्रदेशमवगाहनात् ॥ स्थापना चेयम् । उक्तं च—“एकस्वेतेऽणंता पयसपरिविह्विहाणि ए तद्यो । ह्येति असंख्येज्जगुणाऽसंख्यस्यो जमवगाहो ॥ १ ॥” संप्रति सिद्धानेव लक्षणतः प्रतिपादयति—

असरीरा जीवघणा उच्यन्ता दंसणे य णाणे य । सागारमणागारं लक्खणमेयं तु सिद्धाणं ॥ ९७७ ॥

अविद्यमानशरीराः अशरीराः, औदारिकादिपञ्चविधशरीररहिता इत्यर्थः, जीवाश्च ते घनाश्च शुषिरापूर्णात् जीवघनाः, उपयुक्ता दर्शने च-केवलदर्शने ज्ञाने च-केवलज्ञाने । इह सामान्यसिद्धलक्षणमेतदिति ज्ञापनार्थं सामान्यालंबनदर्शनाभिधानमादावुक्तम्, तथा च सामान्यविषयं दर्शनं विशेषविषयं ज्ञानं, तत् साकारस्वाकारं-सामान्यविशेषरूपं लक्षणं-तदन्यव्यावृत्तं स्वस्वरूपम् एतद्-अनन्तरोक्तम्, तुशब्दो निरुपमसुखसंचयार्थः, सिद्धानां-निष्ठितार्थानामिति ॥ संप्रति केवलज्ञानदर्शनयोरशेषविषयतानुपदर्शयति—

केवलनाणुवन्ता जाणंती सवभावगुणभावे । पासंति सवतो खलु केवलदिद्विहिं णंताहिं ॥ ९७८ ॥

केवलज्ञानेनोपयुक्ताः, न त्वन्तःकरणेन, तदभावात्, केवलज्ञानोपयुक्ताः जानन्ति-अवगच्छन्ति-सर्वभावगुणभावान् सर्वपदार्थगुणपर्यायान्, प्रथमो भावशब्दः पदार्थवचनः, द्वितीयः पर्यायवचनः, गुणपर्यायमेदस्त्वयं सहवर्तिनो गुणाः, क्रमवर्तिनः पर्यायाः, तथा पश्यन्ति सर्वतः खलु, खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् सर्वत एव, केवलद्विभिरनन्ताभिः केवलदर्शनैरनन्तैः, अनन्तत्वात् सिद्धानाम्, इह्यदौ ज्ञानग्रहणं प्रथमतया तदुपयोगस्थाः सिद्ध्यन्तीति ज्ञापनार्थम् ।

आह—किमेते युगपज्जानन्ति पश्यन्ति च आहोस्विदयुगपदिति, उच्यते, अयुगपत्, कथमेतदवसीयते इति चेत्, यत आह—
 नाणंमि दंसणंमि य एत्तो एगयरयंमि उवउत्ता । सयस्स केवलिस्सा जुगवं दो नत्थि उवओगा ॥ ९७९ ॥
 ज्ञाने दर्शने च 'एत्तो' सि अनयोः एकतरस्मिन् उपयुक्ताः, 'कि' मिति १, यतः सर्वस्य केवलिनः सतो युगपद्—एक-
 स्मिन् काले द्वौ न स्त उपयोगौ, तत्स्वाभाव्यात्, क्षायोपशमिकसंवेदने तथादर्शनात्, अत्र बहु वक्तव्यं तच्च न बध्यय-
 नदीकातोऽयसेयमिति ॥ सांप्रतं निरुपमसुखभाजस्ते इत्युपदर्शयन्नाह—

नवि अत्थि माणुसाणं तं सोक्खं नविय सयदेवाणं । जं सिद्धाणं सोक्खं अवाबाहं उवगयाणं ॥ ९८० ॥
 नैवास्ति मानुषाणां—चक्रवर्त्यादीनामपि तत् सौख्यं, न चैव देवानामनुत्तरसुरपर्यन्तानामपि, यत् सिद्धानां सौख्यं अ-
 ब्यावाधमुपगतानां—विविधा आवाधा व्यावाधा न व्यावाधा तां उप—सामीप्येन गतानां—प्राप्तानां ॥ यथा
 नास्ति तथा भङ्गोपदर्शयति—

सुरगणसुहं समत्तं सयद्धापिण्डियं अणंतगुणं । नय पावइ मुत्तिसुहं णंताहिवि वग्गवग्गूहिं ॥ ९८१ ॥

सुरगणसुहं समत्तं—समस्तदेवसंघातसुखं समत्तं—संपूर्णं, अतीतानागतवर्तमानकालोद्भवमित्यर्थः, पुनः 'सर्वाद्धापिण्डितं'
 सर्वकालसमर्थगुणितं, ततः पुनरप्यनंतगुणम्, किमुक्तं भवति १—सर्वाद्धासमयगुणितं सत् यावत्प्रमाणं भवति तावत्प्रमाणं
 क्रियासत्कल्पनया एकैकसिद्धाकाशप्रदेशे स्याप्यते, इत्येवं सकललोकाकाशानन्तप्रदेशयूरणलक्षणेनानन्तगुणकारेण गुणि-

मिति, एवं प्रमाणस्य सतः पुनर्वर्गो विधीयते, तस्यापि वर्गितस्य भूयो वर्गः, एवमनन्तैर्वर्गवर्गवर्गितं तथापि तथाग्रकपर्यगत-
पि मुक्तिसुखं-सिद्धिसुखं न प्राप्तोति ॥ तथा चैतदभिहितार्थानुवाचाह—

सिद्धसम्बन्धी सुखानां राशिः, सुखसंघात इत्यर्थः, सर्वाद्वापिण्डितः-सर्वकालसमयगुणितः सवागासे न माहज्जत्ती-
त्यादि, अन्यथा नियतदेशावस्थितस्तेषां कथमिति सूरयोऽभिदधतीति ॥ तथा चैतत्संवाचार्थवेदेऽप्युक्तमित्यलं व्यासेनेति ॥

सांप्रतमेवंरूपस्यापि सतोऽप्यस्य निरूपमतां प्रतिपादयति—
जह नाम कोइ मिच्छो नगरगुणे बहुविहे वियाणंतो । न चणइ परिकहेउं उवमाइ तहि असंतीए ॥ ९८३ ॥

यथा नाम कश्चित् म्लेच्छो नगरगुणान् सदृहनृणांसादीन् बहुविधान्-अनेकप्रकारान् विजानन् अरण्यगतः सन् अन्यम्ले-
च्छेभ्यो न वान्कोति परिकथयितुम्, कुतो निमित्तादित्यत आह-उपमायां तत्रासत्यां, तद्विषये उपमाया अभावादिति
भावः । एष गाथाध्वरार्थः, भावार्थः कथानकादयसेयः, तच्चेदम्-एगो महारण्यवासी मिच्छो रण्ये चिह्णइ, इतो य-एगो
राया आसेण अयहरितो तं अडविं पवेसितो, तेण दिट्ठो, सक्कारेक्खण जणवयं नीतो, रण्णावि सो नगरमाणितो, पच्छा
उवगारिंत्तिगाढमुवचरितो, जहा राया तहा चिह्णइ, धवलधराइभोगेणं-विभासां, काले रण्णं सरिडमाढत्तो, रण्णा
विसज्जितो, ततो रणिणा पुच्छंति-केरिसं नगरंति !, सो वियाणंतोवि तल्योवमाभाया न सकइ नगरगुणे परिकहेउं ।
एष इष्टान्तः, अयमर्थोपनयः—

इय सिद्धाणं सोक्त्वं अणोवमं नत्थि तस्स ओवम्मं । किंचिविसेसेणेत्तो सारिक्खमिणं सुणह वोच्छं ॥ ९८४ ॥
 इति-एवमुक्तेन प्रकारेण सिद्धानां सौख्यमनुपमं वर्तते, किमित्यत आह-यतो नास्ति तस्य औपम्यं-उपमीयमानता,
 उपमानासंभवात्, तथापि चात्मनः प्रतिपत्तये किंचिद्विशेषेण 'एत्तो' चि आर्यत्वाद् अस्याः सादृश्यमिदं-वक्ष्यमाणलक्षणं
 मृणुताहं वक्ष्ये इति ॥ प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—

जह सवकामगुणियं पुरिसो भोत्तूण भोयणं कोई । तणहाहुहाविमुक्को अच्छेज्ज जहा अमियतत्तो ॥ ९८५ ॥
 यथेत्युदाहरणोपन्यासार्थः, सर्वकामगुणितं-सकलसौन्दर्यसंस्कृतं, भोजनं भुज्यते इति भोजनं 'कृद्बहुल' मिति वच-
 नात् कर्मण्यनद्, कश्चित् पुरुषो भुक्त्वा तद्बुद्धिमुक्तः सन् यथा आसीनः अमृततृप्तः, आवाधारहितत्वात् । इह
 रसनेन्द्रियमधिकृत्येष्टविषयग्राह्या औत्सुक्यविनिवृत्तेः सुखप्रदर्शनं सकलेन्द्रियार्थावास्या शेषौत्सुक्यनिवृत्त्युपलक्षणार्थः,
 अन्यथा बाधांतरसंभवतः सुखाभावः स्यात्, सर्वबाधाविगमेन चात्र प्रयोजनम्, उक्तं च—“वेषुवीणामृदङ्गादिनाद-
 युक्तेन हारिणा । श्लाघ्यस्मरकधावद्धगीतेन स्तिमितः सदा ॥ १ ॥ कुङ्किमादिविचित्राणि, हृष्टा रूपाण्यनुत्सुकः । लोचनान-
 न्ददायीनि, लीलावन्ति स्वकानि हि ॥ २ ॥ अम्बरागुरुकर्पूरधूपगन्धानितस्ततः । पटवासादिगन्धांश्च, व्यक्तमाग्राय
 निःस्पृहः ॥ ३ ॥ नानारससमायुक्तं, भुक्त्वाऽन्नमिह मात्रया । पीतोदकं च तृप्तात्मा, स्वादयन् स्वादिमं शुभम् ॥ ४ ॥
 मृदुतूलीसमाक्रान्तदिन्यपर्यंकसंस्थितः । सहसाऽम्भोदसंशब्दश्रुतेर्भयघनं भृशम् ॥ ५ ॥ इष्टभार्यापरिष्वक्तद्रतांतेऽथवा

नरः । सर्वेन्द्रियार्थसंग्राह्या, सर्वाबाधानिवृत्तिजम् ॥ ६ ॥ यद्वेदयति संहृद्यं, प्रशान्तेनान्तरात्मना । मुक्तात्मनस्त-
तोऽनंतं, सुखमाहुर्मनीषिणः ॥ ७ ॥ इति ॥

इय सवकालतिक्ता अउलं निवाणमुवगया सिद्धा । सासयमद्वावाहं चिहंति सुही सुहं पत्ता ॥ ९८३ ॥

इति-एवमुक्तेन प्रकारेण सर्वकालतृप्ताः, स्वस्वभावावस्थितत्वात्, अतुलं निर्वाणमुपगताः सिद्धाः, सर्वदा सकलौत्सुक्य-
निवृत्तेः, यतश्चैवमतः शाश्वतं-सर्वकालभावि, अव्याबाधं-व्याबाधपरिवर्जितं सुखं प्राप्ताः सुखिनस्तिष्ठन्ति । अथ सुखं
प्राप्ता इत्युक्ते सुखिन इत्यनर्थकं, नैष दोषः, अस्य दुःखाभावमात्रमुक्तिसुखनिरासेन वास्तवसुखप्रतिपादनार्थत्वात्, तथा
हि अशेषदोषशयतः शाश्वतमव्याबाधं सुखं प्राप्ताः सन्तः सुखिनस्तिष्ठन्ति, न तु दुःखाभावमात्रान्विता एवेति ॥ सांप्रतं
वस्तुतः सिद्धपर्यायशब्दान् प्रतिपादयति—

सिद्धति अ बुद्धति य पारगयति य परंपरगयति य । उम्मुक्कम्मकवया अजरा अमरा असंगा य ॥ ९८७ ॥

सिद्धा इति कृतकृत्यत्वात्, बुद्धा इति केवलज्ञानदर्शनार्थ्यां विधावगमात्, पारगता इति भवार्णवपारगमनात्,
परंपरागता इति पुण्यबीजसम्यक्त्वज्ञानचरणक्रमतत्प्रतिपत्त्युपायमुक्तत्वात् परम्परया गताः परम्परगताः उम्मुक्कर्म-
कवचाः सकलकर्मवियुक्तत्वात्, तथा अजरा वयसोऽभावात्, अमरा आयुषोऽभावात्, असङ्गाश्च सकलकुशाभावात् ॥
साम्प्रतमुपसंहरति—

निच्छिन्नसव्वदुक्खा जाहजराभरणबंधणविमुक्का । अब्बावाहं सोक्खं अणुहवयंती सया कालं ॥ ९८८ ॥

निस्तीर्णम्-अतिक्रान्ते सर्वम्-अक्षेपं दुःखं चैस्ते निस्तीर्णसर्वदुःखाः, जातिः-जन्म जरा-चयोहानिः मरणं-प्राणत्यागः
बन्धनं-संसारबन्धहेतुरष्टप्रकारं कर्म तैर्विमुक्ताः, अव्याबाधं-व्यावाधारहितं सौख्यं सदाकालमनुभवन्ति ॥ उक्ताः सिद्धाः,
सम्प्रति तद्व्यवस्थावक्तव्यतामाह—

सिद्धाण नमोऽकारो जीवं मोएह भवसहस्सातो ! भावेण कीरमाणो होइ पुणो वोहिलाभाए ॥ ९८९ ॥

सिद्धाण नमोऽकारो धम्माण भवक्खयं करेताण । हिययं अनुम्मुयंतो विसोत्तियाचारओ होइ ॥ ९९० ॥

सिद्धाण नमोऽकारो एवं खल्लु वन्नितो महत्थोत्ति । जो मरणंमि उवगगे अभिक्खणं कीरए यहुसो ॥ ९९१ ॥

सिद्धाण नमोऽकारो, तद्व्यवस्थावक्तव्यतामाह । मंगलाणं च सन्वेत्ति, वीर्यं हवइ मंगलं ॥ ९९२ ॥

गाथाचतुष्टयमपि अर्हन्मस्कारवद्वेदितव्यम् ॥ उक्तः सिद्धनमस्काराधिकारः, साम्प्रतमाचार्यनमस्कारावसरः,
अथ आचार्य इति कः शब्दार्थः, उच्यते, 'वर गतिभक्षणयोः' आहूयः, आचर्यते कार्याधिभिः सेव्यते इति आचार्यः,
"श्रवणं व्यञ्जनान्ताहू इयणि"ति इयण, अयं च नामादिभेदाच्चतुष्पकारः, तथा चाह—

नामंठवणादविण भावंमि चउधिहो उ आयरियो । दव्वंमि एगभविपाइ लोहए सिप्पसत्थाइ ॥ ९९३ ॥

नामाचार्यः स्थापनाचार्यः द्रव्याचार्यः भाषाचार्यश्च, तत्र नामस्थापनाचार्यो सुगमो, द्रव्याचार्य आगमनो आगमादि-
भेदं प्रायः सर्वत्र तुल्यविचारत्वात् अनादृत्य ज्ञशरीरभन्व्यशरीरव्यतिरिक्तं द्रव्याचार्यमभिधातुकाम आह—'दव्वंमि'
इत्यादि, द्रव्ये-द्रव्याचार्ये विचार्यमाणेऽनेकेभेदाः, तद्यथा-एकभक्तिको वद्धायुरभिमुखनामगोविन्द, तत्र एकेन भवेन भावी

य आचार्यः स एकभक्तिकः, आचार्यभययोग्यनिबद्धायुर्वद्धायुक्तः, आचार्यभवानुगतं यस्य नामगोत्रे उदयाभिमुखे सोऽभि-
मुखनामगोत्रः, तथाविधो द्रव्याचार्यः मूलगुणनिर्मित उच्चगुणनिर्मितश्च, तत्र मूलगुणनिर्मित आचार्यशरीरनिर्वर्तनयो-
ग्यानि द्रव्याणि, उत्तरगुणनिर्मितस्तु तान्येव तदाकारणरिणतानीति, अथवा द्रव्यभूतोऽप्रधान आचार्यो द्रव्याचार्यः, द्रव्य-
निमित्तं या य आचारवान् स द्रव्याचार्यः, भावाचार्यो द्विधा-लौकिको लोकोत्तरश्च, तत्र लौकिकः शिल्पशास्त्रादिः, एत-
च्चमुच्यते तत्परिज्ञानात् तदभेदोपचारेण, अन्यथा शिल्पादिग्राहको गृह्यते, अन्ये तु लौकिकलोकोत्तरभेदमकृत्वा सामा-
न्यत एतमपि द्रव्याचार्यं व्याचक्षते, यथा-शिल्पशास्त्रादिपरिज्ञाता, यथा शिल्पशास्त्रादिपरिज्ञाननिमित्तमाचार्यमाणो
द्रव्याचार्य इति ॥ अधुना लोकोत्तरान् भावाचार्यान् प्रतिपादयति—

पंचविहं आचारं आयरमाणा तथा पगासंता । आचारं दंसंता आयरिया तेण बुचंति ॥ ९९४ ॥

पञ्चविधं-पञ्चप्रकारं ज्ञानदर्शनचरित्रतपोवीर्यभेदात्, आचारं-अङ्ग मर्यादायां चरणं चारः मर्यादया-कालनियमादि-
लक्षणया चार आचारः, लकं च-“काले विणए बहुमाणे उवहाणे”त्यादि, आचरन्तः सन्तोऽनुष्ठानरूपेण, तथा प्रभा-
पमाणा अर्थान्वाल्यानेन, तथा प्रत्युपेक्षणादिक्रियाद्वारेणाचारं दर्शयंतः सन्तो मुमुक्षुभिराचर्यन्ते-सेव्यन्ते येन कारणेन
आचार्यस्तेन कारणेनोच्यन्ते ॥ अमुमेवार्थं स्पष्टयन्नाह—

आयारो नाणार्इ तस्सायरणा पमासणातो वा । जे ते भावायरिया भावायारोवउत्ता य ॥ ९९५ ॥

अचारो-ज्ञानादिः पञ्चप्रकारः तस्याचरणात् प्रभाषणात् वाशब्दाद् दर्शनाद्वा हेतोर्मुमुक्षुभिराचर्यन्ते-सेव्यन्ते ते

भावाचार्यो उच्यन्ते, एतच्चाचरेणादि अनुयोगेऽपि सम्भवति यतस्तत आह-भावाचरोपयुक्ताश्च भावार्थमाचारो भावा-
चारस्तदुपयुक्ताश्च ॥

आयरियनमोक्षारो जीवं मोएह भवसहस्रातो । भावेण कीरमाणो होइ पुणो वोहिलाभाय ॥ ९९६ ॥

आयरियनमोक्षारो धन्नाण भवयस्वयं करेताण । हियं अणुम्मयंतो, विसोत्तियावारतो होइ ॥ ९९७ ॥

आयरियनमोक्षारो एवं खलु वन्नितो महत्थोत्ति । जो मरणंमि उचगो अभिक्खणं कीरण धहुसो ॥ ९९८ ॥

आयरियनमोक्षारो, सधपावप्पणासणो । मंगलाणं च संवेसिं, तइयं हवइ मंगलं-॥ ९९९ ॥

गाथाचतुष्टयमपि अर्हक्षमस्कारवदवसेयम्, विशेषस्तु सुगम एवेति ॥ उक्त आचार्यनमस्काराधिकारः, साम्प्रतमुपा-
ध्यायनमस्काराचसरः, उपाध्याय इति कः शब्दार्थः ?, उच्यते, 'इह अध्ययने' उपपूर्वः, उपेत्य-समीपमागत्य अधीयते
साधवः सूत्रमस्मादित्युपाध्यायः, स च नामादिभेदाच्चतुष्प्रकारः, तथा चाह—

नामंठवणादविप भावंमि चउव्विहो उवज्झातो । दब्बे लोइयसिप्पाइ निणहगा वा इमे भावे ॥ १००० ॥

नामोपाध्यायः स्थापनोपाध्यायो द्रव्योपाध्यायो भावोपाध्यायश्चेत्येवं चतुर्विध उपाध्यायः, तत्र नामस्थापनोपाध्यायो
सुगमौ, द्रव्योपाध्यायो ज्ञज्ञरीरभन्वज्ञरीरव्यतिरिक्तो द्विधा-लौकिको लोकोत्तरश्च, तत्र लौकिकः शिल्पादिः, तच्चैवमुच्यते
तत्परिज्ञानात् तदभदोपचारेण, अन्यथा शिल्पादिज्ञास्वाध्यापका गृह्यन्ते, लोकोत्तरा निह्वाः, ते हि अभिनिवेशदोषेणैक-
मपि पदार्थमन्यथा प्ररूपयंतो मिथ्यादृष्टय एवेति द्रव्योपाध्यायाः, इमे-वक्ष्यमाणस्वरूपाः पुनर्भावोपाध्यायाः ॥ तानेवाह—

चारसंगो जिणकलातो अज्झातो देसितो (कहितो हा०) बुहेहिं । तं उवइसंति जम्हा उवझाया तेण वुचंति १००१
द्वादशाङ्गः-आचारादिः, द्वादशाङ्गसद्भावात्, जिनाख्यातः-अहंत्वणीतः अध्यायो, वाचनादिनिबन्धनत्वादिह सूत्र-
मेव गृह्यते, कथितो बुधेः-गणधरादिभिः, य इति गम्यते, तं स्वाध्यायमुपदिशन्ति वाचनारूपेण यस्मात्कारणाच्चेनोच्यन्ते
उपाध्यायाः, उपेत्याधीयते यस्मादित्यन्वर्थोपपत्तेः ॥ साम्प्रतमगमशैल्या अक्षरार्थमधिकृत्योपाध्यायशब्दार्थमाह-

उत्ति उवयोगकरणे झत्ति य झणस्स होइ निवेसे । एण होइ उज्झा एसो अन्नोऽवि पज्जातो ॥ १००२ ॥

उ इत्येतदक्षरं उपयोगकरणे वर्त्तते, झ इति चेदं ध्यानस्य निर्देशो भवति, ततः प्राकृतशैल्या एतेन कारणेन भवंति
उज्झा, उपयोगगुरस्सरं ध्यानकर्त्तार इत्यर्थः, एषोऽन्योऽपि पर्यायः ॥ अथवा-

उत्ति उवयोगकरणे वत्ति य पावपरियत्तणे होइ । झत्ति य झणस्स कए उत्ति य ओसक्खणा कम्ममे ॥ १००३ ॥

उ इत्येतदक्षरं उपयोगकरणे वर्त्तते, व इति पापस्य परियत्तने भवति, झ इति ध्यानस्य कृते-करणे निर्दिश्यते, उ इति
अपव्यक्कणा कर्मणीत्येतस्मिन्नर्थे, एषोऽत्र समुदायार्थः-उपयोगपूर्वकं पापपरिवर्जनतो ध्यानारोहणेन कर्मोपनयन्ती-
रुपाध्याया इति । अक्षरार्थाभावे हि पदार्थाभावः, पदस्य तत्समुदायरूपत्वादित्यक्षरार्थः प्रतिपत्तव्य इति ॥

उवज्झायनमोक्कारो जीवं मोएइ भवसहससातो । भावेण कीरमाणो द्दोइ पुणो बोहिलाभाए ॥ १००४ ॥

उवज्झायनमोक्कारो घघ्नाण भवक्खयं करंताणं । हियं अणुमुयंतो विसोत्तियावारओ होइ ॥ १००५ ॥

उवज्झायनमोक्कारो एवं खलु वन्निओ महत्थोत्ति । जो मरणंमि उवगे अभिक्खणं कीरणं बहुसो ॥ १००६ ॥

उबज्झायनमोक्षारो, सधपावप्पणासणो । मंगलाणं च सधेसिं, चउत्थं हवइ मंगलं ॥ १००७ ॥
गाथाचतुष्टयमपि सामान्येनाहंमस्कारवदवसेयम्, विशेषस्तु सुगम एव, इत्युक्त उपाध्यायनमस्काराधिकारः ।
अथ साधुरिति कः शब्दार्थः ?, उच्यते-अभिलषितमर्थं साधयतीति साधुः, “कृवापानी” त्यादिना उणप्रत्ययः, सच
नामाविभेदाच्चतुष्टयप्रकारः, तथा चाह—

नामंठवणासाहू दवसाहू य भावसाहू य । दवंमि लोइयादी भावंमि य संजतो साहू ॥ १००८ ॥
नामसाधुः स्थापनासाधुः द्रव्यसाधुर्भावसाधुश्च, तत्र नामस्थापनासाधू सुगमौ, द्रव्यसाधुर्ज्ञेशरीरभग्नशरीरव्यतिरिक्तः
लौकिकादिस्त्रिविधः, तद्यथा-लौकिको लोकोत्तरः कुप्रावचनिकश्च, तत्र यो लोके शिष्टसमाचारः घटपटादिसाधको वा स
लौकिकः, कुप्रवचनेषु निजनिजसमाचारसम्यक्परिपालनरतः कुप्रावचनिकश्च, तत्र यो लोके शिष्टसमाचारः घटपटादिसाधको
वा स लौकिकः, कुप्रवचनेषु निजनिजसमाचारसम्यक्परिपालनरतः कुप्रावचनिकः, लोकोत्तरे निहवः, अन्यथा पदार्थप्ररूप-
णतस्तस्य मिथ्याहृष्टिरयात्, शिथिलश्चतो वा वेपमात्रधारणात्, भावे विचार्यमाणे साधुः संयतः-सम्यग् जिनाज्ञापुस्तरे
सकलसावद्यव्यापायादुपरतः ॥ सम्प्रति लौकिकादिद्रव्यसाधुप्रतिपादनार्थमाह—

घडपडरहमाईणि साहेता होंति दवसाहू य । अहवावि दधन्नुया ते होंती दधसाहुत्ति ॥ १००९ ॥
घटपटरथादीनि, आदिशब्दात् गृहदेवकुलादीनां कुप्रवचने निजनिजसमाचाराणां च परिग्रहः, तान् साधयन्तो भवंति
द्रव्यसाधवः, अभिलषितमर्थं साधयन्तीति साधवः इत्यन्वर्थघटनात्, मोक्षाज्ञताविरहत्तश्च द्रव्यरूपत्वात्, तन्न घटपटादि-

साधका लौकिका द्रव्यसाधवः, कुप्रवचनक्रियासाधकाः कुप्रावचनिकाः साधवः, लोकोत्तरद्रव्यसाधुप्रतिपादनार्थमाह, अय-
थाऽपि द्रव्यभूताः अग्रधाना जिनाज्ञाविर्भावात् साधवो भवन्ति द्रव्यसाधवः ॥ सम्प्रति भावसाधून् प्रतिपादयति—
निव्याणसाहणं लोके, जम्हा साहेति साहुणो । समा य सव्वभूणसु, तम्हा ते भावसाहुणो ॥ १०१० ॥
निर्योणसाधकान् योगान्-सम्यग्दर्शनादिप्रधानान् व्यापारान् साधयन्ति साधवः, विहितानुष्ठानपरत्वात्, समाश्च
सर्वभूतेषु, एतच्च योगप्राधान्यव्यापनार्थमुक्तम्, तस्मात् भवति भावसाधवः ॥

किं पेच्छसि साहूणं त्वं च नियमं च संजमगुणं वा ? । तो चंदसि साहूणं एजं मे पुच्छओ साह ॥ १०११ ॥
किं साधूनां मेक्षते त्वं तपो वा-अनश्ननादिकं नियमं वा-द्रव्याभिग्रहादिकं संयमगुणं वा-पञ्चाश्रवविरमणादिकं ? ,
ततो वन्दते साधून्, यद्रे पष्ठी द्वितीयार्थे, अथवा 'मापणामभीधा' दित्यादाविव क्रियायोगेऽपि सम्बन्धविवक्षया पष्ठी,
एतन्मे पृष्टः सन् साधय-कथय ॥ एवमुक्ते गुरुराह—

विसयसुहृन्निपत्ताणं विसुद्धचारित्तनियमजुत्ताणं । तच्चगुणसाहगाणं सहायकिञ्चुलुआण नमो ॥ १०१२ ॥
सर्वत्र यदे पष्ठी चतुर्थ्यर्थे प्राकृतत्वात्, 'छट्टिविभचीए भन्नइ चरत्थी' ति वचनात्, ततोऽयमर्थः—विषयसुखनिवृत्तेभ्यो-
मनोज्ञरूपालोकनादिप्रसक्तिविरतेभ्यः, तथा विशुद्धं यच्चारित्रं-प्राणालिपतादिविरमणपरिणामात्मकं 'चारित्तं परिणामो
जीयस्स सुहो य होइ नायपो' इति वचनात्, यच्च नियमो विचित्रो-द्रव्याभिग्रहादिस्त्राभ्यां युक्तेभ्यः, तथा तस्याः-तत्त्विका
ये गुणाः-क्षान्त्यादयस्त्रेपां साधकेभ्यः, तथा साधनानि-मोक्षसाधनानि यानि कृत्यानि-अभ्युपेक्षणादीनि तेष्वध्यक्ष्यते तेभ्यो

नमः, किमुक्तं भवति ? विषयसुखनिवृत्त्यादीन् मोक्षसाधकान् परमगुणानेतेषु प्रेक्षामहे तत्र एतावन्मस्कुर्मम इति ॥ तथा—
असहाये सहायत्वं करेति मे संजमं करेतस्त ॥ एषा कारणेणं नमामऽहं सद्यसाह्वणं ॥ १०१३ ॥

परमार्थसाधनप्रवृत्तौ सत्यां जगत्यसहाये सति, प्राकृतशैल्या वा पृथगर्थे सप्तमी, असहायस्य मम संयमं कुर्वतः सतः
सहायत्वं कुर्वन्ति, अनेन कारणेन नमाम्यहं सर्वसाधूनामिति ॥

साह्वण नमोऽकारो जीवं मोएइ भवसहस्सातो । भावेण कीरमाणो होइ पुणो बोहिलाभाए ॥ १०१४ ॥

साह्वण नमुऽकारो धन्नाण भवक्खयं करेतणं । हियं अणुम्भुयंतो विसोत्तियावारओ होइ ॥ १०१५ ॥

साह्वण नमुऽकारो एवं खलु दन्नितो महत्थोत्ति । जो मरणंमि उवग्गे अभिक्खणं कीरए बहुसो ॥ १०१६ ॥

साह्वण नमोऽकारो, सब्बपावप्पणासणो । मंगलाणं च सब्बेत्तिं, पंचमं हवइ मंगलं ॥ १०१७ ॥

इदं गाथाचतुष्टयमप्यहं नमस्कारवदवसेयं, विशेषतस्तु सुखोन्नेयम् ॥

एसो पंचनमुऽकारो, सब्बपावप्पणासणो । मंगलाणं च सब्बेत्तिं, पदमं हवइ मंगलं ॥ १०१८ ॥

इयं गाथा पाठसिद्धा, तदेवमुक्तं वस्तुद्वारम् । अधुना निक्षेपद्वारप्रतिपादनार्थमाह—

नचि संखेवो न चित्थारो संखेवो दुविह सिद्ध-साह्वणं । चित्थरओऽणोगविहो न जुज्झई पंचहा तम्हा ॥ १०१९ ॥

इह सूत्रं द्विधा-सद्वक्षेपवत् विस्तरवच्च, तत्र सक्षेपवत् सामायिकसूत्रं, विस्तरवच्चतुर्दशपूर्वाणि, इदं पुनः 'नमो अरहंताण'-
मित्यादि, नमस्कारसूत्रमुभयातीतम्, तथाहि-नायं सक्षेपो नापि विस्तरः, अपिशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्धः, तथाहि-'संखेवो

दुयिह' इति, यद्ययं सङ्क्षेपः स्यात् ततस्तस्मिन् सति द्विविध एव नमस्कारो भवेत्, सिद्धसाधुम्यामिति, परिनिवृत्ताहदादीनां सिद्धशब्देन ग्रहणात् संसारिणां च साधुशब्देन, तथा च न ते संसारिणः सर्व एव साधुत्वमतिलङ्घ्यं वर्तन्ते, तदभावे शेषगुणानामसम्भवादिति, अथायं विस्तरस्तदप्यचारु, यतो विस्तरतोऽनेकविधः प्राप्नोति, तथा च ऋप्रभाजितसम्भवाभि-
नन्दनमुमतिपद्मप्रभसुषार्षचन्द्रमयेत्यादिमहावीरवर्द्धमानस्वामिपर्यन्तेभ्यः चतुर्विंशतयेऽऽहङ्ग्यः, तथा सिद्धेभ्यो विस्तरे-
णानन्तरसिद्धेभ्यः परस्परसिद्धेभ्यः, अनन्तरसिद्धेभ्योऽपि तीर्थकरसिद्धेभ्योऽतीर्थकरसिद्धेभ्य इत्यादि, परम्परसिद्धेभ्योऽपि
प्रथमसमयसिद्धेभ्यो द्वितीयसमयसिद्धेभ्यो यावदनन्तसमयसिद्धेभ्यः, तथा तीर्थलिंगचारित्रप्रत्येकबुद्धादिविशेषणविशिष्टेभ्यः
तीर्थकरसिद्धेभ्यः अतीर्थकरसिद्धेभ्यः तीर्थसिद्धेभ्य इत्येवमनन्तशो विस्तरतः, यतश्चैवमतः पञ्चद्वयमप्यङ्गीकृत्य पञ्चविधः—पञ्च-
प्रकारो न युज्यते नमस्कार इति, गतमाक्षेपद्वारम् । अधुना प्रसिद्धिद्वारमुच्यते, तत्र यत्तावदुक्तं 'न सङ्क्षेपत' इति तदयुक्तं,
सङ्क्षेपात्मकत्वात्, ननु स कारणवशात् कृतार्थाकृतार्थपरित्राहेण सिद्धसाधुमात्र एवोक्तः, सत्यमुक्तः, अयुक्तस्त्यसौ, कारणा-
न्तरस्यापि भावात्, तथोक्तमेवानन्तरवस्तुद्वारे, अथवा वक्ष्यामः—'हेतु निमित्त' मित्यादिना, सति च द्वैविध्ये सकलगुण-
नमस्कारासम्भवात् एकपक्षस्य व्यभिचारित्वात्, तथा चाह—

अरिहंताई नियमा साह य तेसु भइयया । तम्हा पंचविहो खलु हेउनिमित्तं हवइ सिद्धो ॥ १०२० ॥

अहंदादयो नियमात् साधवः, साधुगुणानामपि तत्र सम्भवात्, साधवस्तु तेषु—अहंदादिषु भक्त्याः—विकल्पनीयाः,
यतस्ते साधवो न सर्वेऽहंदादयः, किन्तु !, केचिदहन्त एव केचित् केवलिनः केचिदाचार्याः सम्यक्सूत्रार्थविदः केचि-

दुपाध्यायाः सूत्रयिद एव केचिदेतद्व्यतिरिक्ताः शिष्यकाः साधव एव, न अर्हदादय इति, तत्र एकपदव्यभिचारान्न तुल्या-
 भिधानतेति, न च साधुनमस्कारकरणेऽर्हदादिनमस्कारफलावाप्तिः, सामान्येन प्रवृत्तेः, तथा चात्र प्रयोगः—साधुमात्रनम-
 स्कारो विशिष्टार्हदादिगुणनमस्कृतिफलप्रापणसमर्थो न भवति, तत्सामान्याभिधाननमस्कारवत्—मनुष्यत्वमात्रनमस्कारवत्
 जीवमात्रनमस्कारवद्वा, उक्तं च—“अइवि जइगहणातो होइ कहवि गहणमरिहयाईणं। तहवि न तग्गुणपूया जइगुणसाम-
 न्नपूयातो ॥१॥” तस्मात् पञ्चविध एव खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् नमस्कारो भवति, व्यक्त्यपेक्षया विस्तरेण कर्तुमशक्य-
 त्यात्, तथा हेतुनिमित्तं भवति सिद्धः पञ्चविधो नमस्कारः, तत्र हेतुर्नमस्कारार्हत्वे य उक्तः ‘मग्गे अबिप्पणासो’ इत्यादिकः
 तन्निमित्तं—तस्मादुपाधिभेदात् भवति पञ्चविधः सिद्धः ॥ गतं प्रसिद्धिद्वारम्, अधुना क्रमद्वारप्रतिपादनार्थमाह—
 पुष्पाणुपुप्पि न कमो नैव य पच्छाणुपुप्पि एस भवे । सिद्धाईआ पढमा बीआए साहुणो आई ॥ १०२१ ॥

इह क्रमस्तावद् द्विविधः—पूर्वानुपूर्वी पञ्चानुपूर्वी च, अनानुपूर्वी तु क्रम एव न भवति, असमञ्जसत्वात्, तत्रायमर्हदादिक्रमः
 पूर्वानुपूर्वी न भवति, सिद्धाद्यनभिधानात्, एकान्तकृतकृत्यत्वेनार्हन्नमस्कार्यत्वेन च सिद्धा एव हि प्रधानं, प्रधानस्य
 पारम्पर्यवृत्तत्वेन पूर्वमभिधानमिति भावार्थः, तथा नैव च पञ्चानुपूर्वी एव क्रमो भवेत्, साध्याद्यनभिधानात्, इह सर्वपा-
 क्षात्माः अप्रधानत्वात् साधवः, ततश्च तानभिधाय यदि पर्यन्ते सिद्धाभिधानं स्यात् स्यात् तदा पञ्चानुपूर्वीति, तथा
 पामुमेवार्थे प्रतिपादयति—सिद्धादिका प्रथमा पूर्वानुपूर्वी, भावना प्रतिपादितैव, द्वितीयायां तु—पञ्चानुपूर्व्या साधव आदौ,
 गुप्तिनापि प्रागभिहितैव, अत्र प्रतिविधीयते—पूर्वानुपूर्व्येव एव क्रमः, तथा च पूर्वानुपूर्व्यत्वमेव प्रतिपादयन्नाह—

अरिहंतुयत्सेणं सिद्धां नज्जति तेण अरिहाई । न य कोइवि परिसाए पणमिंत्ता पणमई रण्णो ॥ १०२२ ॥
इह भगवदहंदुपदेशेन-आगमेन सिद्धा ज्ञायन्ते-अवगम्यन्ते प्रत्यक्षादिगोचरातिक्रान्ताः संतो यतस्तेन अहदादिः,
पूर्वानुपूर्वो क्रम इति गम्यते; अत एव चार्हताभ्यांहितत्वं, कृतकृत्यत्वं पुनरल्पकालव्यवहितत्वात् प्रायः समानमेव,
अहंमस्कार्यत्वमव्यसायनं, अहंमस्कारपूर्वकसिद्धत्ययोगेनार्हतामपि यस्तुतः सिद्धनमस्कार्यत्वात्, प्रधानत्वादिति भावना,
आह-यद्येवमाचार्यादिस्तर्हि क्रमः प्राप्नोति, अर्हतामपि तदुपदेशेन संवेदनात्, उच्यते; इहाहंस्तिष्ठयोरैवायं यस्तुतस्तु-
ल्यपल्योर्विचारः श्रेयान्, परमनायकभूतत्वात्, आचार्यास्तु परिपक्वत्वादित्यन्ते, नापि कश्चित्परिपदं प्रणम्य-प्रणामं कृत्वा
पश्चात् प्रणमति राशः पदानित्यतः अचोद्यमेतत् ॥ उक्तं क्रमद्वारम्; अयुना प्रयोजनफलप्रदर्शनार्थमाह—
इत्थं य पओअणमिणं फम्मम्वयो मंगलागमो चेव । इहलोअ-पारलोइअ दुविहफलं तत्थ दिट्ठता ॥ १०२३ ॥

अत्र च-नमस्कारकरणे प्रयोजनमिदम्, यदुत करणकाल एवाक्षेपेण कर्मक्षयो-ज्ञानावरणीयादिकर्मापगमः अनन्तपु-
त्रगुलापगमन्तरेण भावतो नकारमात्रस्याप्यप्राप्तः, तथा मङ्गलागमश्चैव करणकालभावीति, तथा कालान्तरभावि पुनरिह-
लौकिकपारलौकिकमेवद्विभिन्नं द्विविधं-द्विप्रकारं फलं, तत्र च दृष्टान्ता वक्ष्यमाणलक्षणाः ॥

इहलोके अत्यक्तामा आरोगं अभिरई य निष्फत्ती । सिद्धी य सगगसुकुले पचायाई य परलोए ॥ १०२४ ॥
इहलोके अर्थकामी भवतः, तथा आरोग्यं-नीरुजत्वं भवति, एतेऽर्थादयः शुभविपाकिनोऽस्य भवन्ति, तथा चाह-
अभिरतिश्च भवति, आभिमुख्येन रतिरभिरतिः, इहलोके अर्थादिव्योः भवति, परलोके च तेभ्य एव शुभानुबन्धित्वा-

अनिप्यसिः, पुण्यस्येति गम्यते, अथवाऽभिरतेश्च निष्पत्तिरित्येकवाक्यतैव, तथा सिद्धिश्च-मुक्तिश्च, तथा स्वर्गः सुकुलप्रत्या-
यातिश्च परलोके इति-पारलौकिकं फलम् ॥ इह च सिद्धिश्चेत्यादिकः क्रमः प्रधानफलापेक्षी उपायख्यापनपरश्च, तथाहि-
विरला एवैकभवसिद्धिमासादयन्ति, अनासादयन्तश्चाविराधकाः स्वर्गसुकुलोत्पत्तिमन्तरेण नावस्थानान्तरमनुभवन्तीति ॥
सम्प्रति यथाक्रममेवार्थादीनधिकृत्योदाहरणानि प्रतिपादयति—

इहलोगमिम तिवंडी ? साविबं २ माउलिगवणमेव ३ । परलोइ चंडपिंगल ४ हुंडिअजक्खो ५ य दिहुंता ॥ १०२५ ॥

इहलोकै नमस्कारात् फलसम्पत्तौ, अत्रोदाहरणम्-त्रिदंडी, एगस्स सावगस्स पुत्तो धम्मं न लप्पइ, सो य सावगो काल-
गतो, सो विचाररहितो एवं चेव विहरइ, अन्नया तेसिं घरसमीवे परिवायगो आवासितो, सो तेण समं मित्तिं करेइ, अन्नया
भणइ-आणेहि निरुवहयं अणाहमडयं जेण ते ईसरियं करेमि, तेण मरिगयं, लद्धो ओवद्धतो मणुस्सो, सो मसाणं नीतो,
जं च तत्थ पाडगं तं च नीयं, सो य दारगो पियरेण नमोक्कारं सिक्खावितो, भणितो य-जाहे बीहेज्जसि ताहे एयं पढे-
ज्जासि, विज्जा एसा, सो य तस्स मयगस्स पुरतो ठवितो, तस्स मयगस्स हत्थे असी दिन्नो, परिवायगो विज्जं परियत्तेइ,
उट्टुमारद्धो वेयालो, सो दारगो भीतो, हियएण नमोक्कारं परियत्तेइ, सो वेयालो पडितो, पुणोवि जवइ, पुणोवि उट्टवितो,
सुट्टुतराणं परियहेइ, पुणोवि पडितो, तिवंडी भणइ-किंचि जाणसि ?, भणइ-किंचि न जाणामि, पुणोवि जवइ तइय-
यार, पुणो नमोक्कार परियत्तेइ, ताहे वाणमंतरेण रुसिऊण तं खगं गहाय सो तिवंडी दो खंडीकतो, सुयणखोडी जाता,

अंगोयगाणि य से जुयजुयाइं फाउं सयरचिं वृढो, ईसरो नमोकारपभावेण जातो, जइ नं होंतो नमोकारो तो वेयालेण मारिजंतो, सो सुवण्णं होंतो १ ॥

कामनिष्फची नमोफारातो, कहं !, एगा सविगा, तीसे भत्ता मिच्छादिद्वी, अण्णं भज्जं आणेउं मगेइ तीसे तणएण न उदइ, ससयत्तंगति, चित्तेइ-किइ मारेसि !, अण्णया कण्हसण्यो घडए छुमित्ता आणितो, संगोवितो, जिमितो, भणइ-आणेइ पुष्पाणि असुगे घडए ठवियाणि, सा पविट्ठा, अंयकारंति नमोकारं चित्तेइ, जइवि मे कोइ खाएज्जा तोवि मे मरंतीए नमोफारो न नस्सिहितीति, छुढो हत्थो, सण्यो देययाए अवहितो, पुष्फमाला कया, सा गहिया दिस्सा य से, सो संभंतो चित्तेइ-अण्णाणि एयाणि पुष्पाणि, पुच्छइ य, तीए कहियं-ततो वेव घडातो आणीयाणि, गतो तत्थ, पेच्छइ पढगं पुष्फगंपं य, नवि तत्थ कोइ सण्यो, ततो आजहो पायवडितो सबं कहेइ, खामेइ य, पच्छा सा वेव घरसामिणी जाया, एयं कामावहो नमोकारो २ ॥

आरोगामिरइए उदाहरणं-एगं नगरं नदीए तीरे, खरकम्मिएण सरीरचित्तानिगतेयं नदीए वुज्जंतं माडलिंगं विट्ठं, रायाए वचणीयं, सूयस्स हत्थे दिन्नं, तेण जियिस्स उवणीयं, पमाणेण अइरित्तं, गंधेण घण्णेण य, तस्स मणूसस्स राया तुढो, दिण्णा भोगा, राया भणइ-अणुनदीए मगाह, पत्थयणं गहाय पुरिसा-गया, दिट्ठो यणसंढो, जो फंलाणि नेणहइ सो मरइ, रण्णो कहियं, भणइ-अवस्सं आणेययाणि, गोलगपडिया वचंतु, एवं गया आणेंति, तत्थ जस्स सो गोलगो आगतो सो एगो यणे पविसइ, पविसित्ता फलाणि वाहिं छुभइ, ततो आणेंति, जो छुहइ सो मरइ, एवं वचंतो काले साव-

गत्स परिवारी जाया, तत्थ गतो चित्तेइ-इमो विराहियसामन्नो कोवि होअत्ति निसीहियं भणित्ता नमोकारं पढंतो दुक्कइ, चाणमंतरस्स धित्ता जाया-कत्थ मण्णे एयं सुयपुवं ? पायं, संबुद्धो, चंदइ, भणइ-अहं तत्थेव आहरामि, गतो, रण्णो कहियं, रण्णा सम्मानितो, तस्स ओसीसए दिणे २ ठवेइ, एवं तेण अमिरइ भोगा य लब्धा, जीवियातो य किं अन्नं आरोगं ? रायावि परिदुद्धोत्ति ३ ॥

परळोनेवि नमोकारफलं-यसंतपुरे नयरे जियसत्तू राया, तस्स गणिया साविथा, सा चंडपिंगलेण समं वसति, अन्नया कयाइ तेण रत्तो घरं हयं, हारो नीणित्तो, मीएहि संगोविअइ, अण्णया लब्धानियाए गमणं, सघातो विभूसियातो गणियातो घटंति, तीए सघातो अतिसयामित्ति सो हारो आयिद्धो, जीत्ते देधीए सो हारो तीत्ते दासीए सो नातो, कहियं रत्तो, सा केण समं वसइ ? कहिए चंडपिंगलो गहितो, सुले भिन्नो, एतीएवि चित्तियं-मम दोसेण मारिउत्ति, सा से नमोकारं देइ, भणइ य-निदाणं करेहि जह्वा-एयस्स रण्णो पुत्तो आयामित्ति, कयं निदाणं, अगमहिसीए उदरे उववन्नो, दारगो जातो, सा साविथा कीलावणधाती जाया, अण्णया चित्तेइ-कालो समो गन्भस्स मरणस्स य, होआ कयाइ, रमावैती भणइ-मारोव चंडपिंगला इति, जाई सरिया, संबुद्धो, राया मतो, सो राया जातो, सुचिरेण कालेण दोवि पवइयाणि, एवं सुकुलपच्चायाती तंमूलागं च सिद्धिगमणमिति ॥ अहवा विइयं उदाहरणं-भदुराए नयरीए जिणदत्तो सावगो, तत्थ हुंढितो चोरो, नगरं परिमुत्तइ, सो कयाइ गहियो, सुले भिन्नो, रण्णा भणियं-पडियरह विइज्जायि से नज्जिहिति, ततो रायमणूसा पडिचरंति, सो जिणदत्तो सावगो तस्स नाइदूरेण वीतीवयइ, सो चोरो भणइ-सावग ! तुममणुकंपगोऽसि, तिसाइतोऽहं, देहि

मम पाणियं जा मरामि, सायगो भणइ-इमं नमोकारं पढे, जा ते आणेमिं पाणियं, जइ बीसारेहिसि तो ते आणीयंयि न वेमि, सो ताए डोलयाए पढइ, सावगोवि पाणियं गहाय आगतो, एतं वेळं पाहामोत्ति, णमोकारं घोसंतस्स विणिगंतो जीयो, जक्खो उवयन्नो, सायगो तेहि मणूसेहिं गहितो चोरभत्तदायगोत्ति, रण्णो निवेइयं, भणइ-एयंयि सुले भिंदह, आयायणं निज्जइ, जक्खो ओहिं पउज्जइ, पेच्छइ सावगं, अप्पणो य सरीरं, ततो पत्थ(व)यं उप्पाडिऊण नयरस्स उवरिं ठयइ, भणइ य-साययं न याणहं, खामेह, मा भे अन्नहा सवे चूरामि, ततो मुक्को खामितो, विभूईए नयरं पवेसितो, नयरस्स पुयेण जक्खरस आययणं कयं, एयं नमोकारेण फलं लभइ ॥ उक्ता नमस्कारनिर्युक्तिः ॥ सम्प्रति सूत्रोपन्यासार्थः, प्रत्यासत्तियोगतः परमार्थेन सूत्रस्यादिकनिर्युक्तिगतामेव गाथामाह—

नंदिमणुओगदारं विहियदुवग्याइअं च नाऊणं । काऊण पंचमंगलमारंभो होइ सुत्तस्स ॥ १०२६ ॥

नन्दिश्चानुयोगद्वाराणि च नन्दानुयोगद्वारं, समाहारत्वादेकवचनं, विधिवत्-यथावत् यथाविधि उपोद्घातं च 'उद्देशे निद्देशे य' इत्यादिलक्षणं ज्ञात्या-विज्ञाय, पाठान्तरं भणित्वा, तथा कृत्वा पञ्च मङ्गलानि, नमस्कारमित्यर्थः, किं?, आरम्भो भवति सूत्रस्य, इह पुनर्नन्द्याद्युपन्यासः किल विधिनियमव्यापनार्थः, नन्द्यादि ज्ञातृत्वं भणित्वैव वा सूत्रस्यारम्भो भवति, नान्यथेति, तथा उपोद्घातः सकलप्रवचनसाधारणत्वेन प्रधानः, प्रधानस्य च सामान्यग्रहणेऽपि भेदोपन्यासो भवति, यथा ब्राह्मणा आयाता वशिष्टोऽध्यायात इति अनुयोगद्वारग्रहणेन तस्य ग्रहणेऽपि पृथगुपन्यासः ॥ सम्यग्धान्तरप्रतिपादनार्थमाह—

कयपंचनमोक्तारो करेइ सामाइयंति सोऽभिहितो । सामाइयंगमेव य जं सो सेसं अतो वोच्छं ॥ १०२७ ॥

कृतः पञ्चनमस्कारो येन स तथाविधः, शिष्यः सामायिकं करोतीत्यागमः, स च पञ्चनमस्कारोऽभिहितो यस्मादसौ नमस्कारः सामायिकाद्भवेव, सा च सामायिकाद्भूता प्रागेवोक्ता, अत ऊर्ध्वं शेषं सूत्रं वक्ष्ये ॥ तच्चेदं—
करेमि भंते ! सामाइयं सबं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि करंतंपि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्काममि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥ १ ॥ (सूत्रं)

इदं च सूत्रं सूत्रानुगम एव प्राप्तावसरेऽहीनाक्षरादिगुणोपेतमुच्चारणीयम्, तद्यथा-अहीनाक्षरमनत्यक्षरं अव्याविद्धाक्षरमस्खलितमिलितमव्यत्यान्नेडितं प्रतिपूर्णं प्रतिपूर्णघोषं कण्ठोष्ठविप्रमुक्तं वाचनोपगतमिति, अमूनि च पदानि प्राग्व्याख्यातत्वात् न व्याख्यायन्ते, एवंरूपे च सूत्रे उच्चारिते सति केषाञ्चिद्भगवतां साधूनां केचन अर्थोधिकारा अधिगता भवन्ति, केचन त्वनधिगताः, ततश्चानधिगताधिगमनाय व्याख्या प्रवर्तते, तद्वक्ष्ये चेदम्-संहिता च पदं चैव, पदार्थः पदविग्रहः । चालना प्रत्यवस्थानं, व्याख्या तंत्रस्य षड्विधा ॥ १ ॥ अस्खलितपदोच्चारणं संहिता, अथवा परः सन्निकर्षः संहिता, यथा-करेमि भंते ! सामाइयमित्यादि, जाव वोसिरामिति, पदं च पञ्चधा, तद्यथा-नामिकं नैपातिकं औपसर्गिकमाख्यातिकं मिश्रं च, तत्र अन्व इति नामिकं, खल्विति नैपातिकं, परीत्यौपसर्गिकं, धावतीत्याख्यातिकं, संयत इति मिश्रं, अथवा द्विविधं पदं-स्याद्यन्तं पदं तिवाद्यन्तं च, अत्र पञ्चविधानि द्विविधानि वा पदानि, तद्यथा-करोमि भवान्त !

सामायिकं सर्वं सायद्यं योगं प्रत्याख्यामि यावज्जीवयो त्रिविधं त्रिविधेन मनसा वाचा कर्मेण न करोमि न कारयामि
तुर्यन्तमपि अन्यं न समनुजाने, तस्य भयान्त । प्रतिक्रामामि निन्दामि गेहं आत्मानमुत्सृजामीति पदानि । अधुना पदार्थः,
स च चतुर्विधः, तद्यथा-कारुण्यिषयः समासविषयः तद्धितविषयश्च, तत्र कारकविषयो यथा पचतीति
पाचकः, समासविषयो यथा राज्ञः पुरुषः राज्ञः पुरुषः, तद्धितविषयो यथा वसुदेवस्यापत्यं वासुदेवः, निरुक्तिविषयो यथा
स्त्रमति च रीति च चमरः, अत्रापि 'दुकुञ्च करणे' इत्यस्य मिप्रत्ययान्तस्य 'कृञ्जन्नादेरु' रिति उकारे गुणे च कृते करो-
मीति भवति, अन्युपगमश्चास्यार्थः, एवं प्रकृतिप्रत्ययविभागः सर्वो यक्तव्यः, इह तु ग्रन्थगौरवभयान्नोच्यते, भयं-प्रतीतं
पक्ष्यामधोपरिष्ठात्, अन्तो-विनाशः, भयस्यान्तो भयान्तः, अयमेव पदविग्रहः, पदपृथक्करणं पदविग्रहः, तस्य सम्बोधनं भयं-
न्तेति, सामायिकपदार्थः पूर्ववत्, सर्वमित्यपरिदोषवाची शब्दः, अवद्यं-पापं, सहावद्येन यस्य येन ॥ स सायद्यः तं, सपा-
पमित्यर्थः, योगो-व्यापारस्तं, प्रत्याख्यामि, प्रतिशब्दः प्रतिपेधे, आह आभिमुख्ये, ख्या प्रकथने, ततः प्रत्याख्यामीति कि-
मुक्तं भवति ?-सायद्ययोगस्य प्रतीपमभिमुखं ख्यापनं करोमि इति, अथवा पञ्चक्खामीति प्रत्याचक्षे इति शब्दसंस्कारः,
'यद्य व्यफायां वाचि' अस्य प्रत्याहपूर्वस्य प्रयोगः, प्रत्याचक्षे इति कोऽर्थः ?-प्रतिपेधस्यादरेणाभिधानं करोमि, यावज्जीवयेत्यत्र
यावच्छब्दः परिमाणमर्यादाऽवधारणपचनः, तत्र परिमाणे यावन्मम जीवनपरिमाणं तावत्प्रत्यारब्धामीति, मर्यादायां यावज्जी-
वनमिति मरणं मर्यादीकृत्य आरात्, न मरणकालमात्र एवेति, अयधारणे यावत् जीवनमेव तावत् प्रत्याख्यामि, न तस्मात्
परत इत्यर्थः, जीवनं जीवेत्ययं क्रियाशब्दः परिगृह्यते, तया, अथवा प्रत्याख्यानक्रिया परिगृह्यते, यावज्जीवो यस्यां सा

यावज्जीवा तया, त्रिविधमिति तिस्रो विधा यस्य सावद्ययोगस्य स त्रिविधः, स च प्रत्याख्येयत्वेन कर्मं सम्पद्यते, कर्मणि च द्वितीया विभक्तिः, अतस्तं त्रिविधं मनोवाक्यायन्यापारलक्षणं कायवाङ्मनःकर्म योग' (तत्त्वा अ. ६ सू. १) इति वचनात्, 'त्रिविधेने'ति करणे तृतीया, मनसा वाचा कायेन, तत्र 'बुद्धी मनी ज्ञाने' मननं मन्यते वाङ्मनेनेति मनः, औणादिकोऽसप्रत्ययः, तच्चतुर्धा, नामस्थापनाद्रव्यभावमेदात्, नामस्थापने सुगमे, द्रव्यमनो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तं तद्योग्यपुद्गलमयं, भावमनो मंता जीव एव, 'वच परिभाषणे' वचनं उच्यते इति वाक्, सापि चतुर्विधा नामस्थापनाद्रव्यभावमेदात्, तत्र नामस्थापने सुगमे, द्रव्यवाक् ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्ता शब्दपरिणामयोग्याः जीवपरिगृहीताः १ भाववाक् पुनस्त एव पुद्गलाः शब्दपरिणाममापन्नाः, तथा 'चिञ् चयने' चयनं चीयते वा कायः 'चित्युपसमाधानावसथवेहे कश्चादि' रिति घञ्, चकारात् फकारः, पुद्गलानां चयात् पुद्गलानामेवावयवरूपतया समाधानात् जीवस्य नियसात् प्रतिक्षणं केषाञ्चित्पुद्गलानां क्षरणात् कायः-शरीरं, सोऽपि नामस्थापनाद्रव्यभावमेदाच्चतुर्धा, तत्र नामस्थापने प्रतीते, द्रव्यकायो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तः शरीरत्वयोग्या अगृहीतास्तत्त्वामिना वा जीवेन मुक्ता यावत् तं परिणामं न मुञ्चति तावद् द्रव्यकायः, भावकायस्तु तत्परिणामपरिणता जीववद्धा जीवसंयुक्ताश्च पुद्गलाः, अनेन त्रिविधेन करणेन त्रिविधं पूर्वाधिकृतं सावद्यं योगं न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानामि-न अनुमन्येऽहमिति, तस्येत्यधिकृतस्य सावद्ययोगस्य (भयान्त इति पूर्ववत्) प्रतिक्रमामि-निवर्त्ते निन्दामि-जुगुप्से, गृहे इति च एवार्थः, किन्तु आत्मसाक्षिकी निन्दा गुरुसाक्षिकी गृहेति, किं जुगुप्से इत्यत आह-आत्मानम्-अतीतसावद्ययोगकारिणं, व्युत्सुजामि-वि-

विधार्थो विशेषार्थो वा विद्वद्भ्यः, उच्छब्दो भृशार्थः, सृजामि-त्यजामि, विविधं विशेषेण भृशं 'त्यजामीति भावः, एवं तावत्पदार्थपदविग्रहो यथासम्भवमुक्तो, अधुना चालनाप्रत्यवस्थाने वक्तव्ये, अत्रान्तरे सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिरुच्यते, स्वस्थानत्यात्, आह च निर्युक्तिकारः—

अकल्पितसंहिताई वक्तव्याणचउक्ता दारिसिअम्मि । सुत्तम्मासिअनिस्तुत्ति-वित्थरत्थो इमो होइ ॥ १०२८ ॥
अस्खलिते- अस्खलितादौ सूत्रे उच्यते संहितादौ व्याख्यानचतुष्टये दर्शिते सति सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिविस्तरार्थोऽयं भवतीति ॥ तमेव दर्शयति—

करणे भए अ अंते सामाइअ सया अयले अ । जोगे पच्चक्खणे जावज्जीयाइ तिविहेणं ॥ १०२९ ॥

‘करणे’ करणशब्दे, एवं भयशब्दे अन्तशब्दे सामायिकशब्दे सर्वशब्देऽवद्यशब्दे योगशब्दे प्रत्याख्यानशब्दे यावज्जी-यशब्दे त्रिविधेनेतिशब्दे च सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिर्भवति, सा च सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिरनुगमरूपा सूत्रालापकन्यासपूर्वकैति प्रथ-मतः करणनिर्देशपददर्शनायाह—

नामंठयणादधिण खित्ते काले तदेव भावे अ । एसो खलु करणस्स उ निक्खेचो छविहो होइ ॥ १५२ ॥ (भा.)

‘नामे’ति नामकरणं स्थापनाकरणं द्रव्यकरणं क्षेत्रकरणं कालकरणं भावकरणं च एव-एवंस्वरूपः खलु करणस्य निक्षेपः पडिधो भवति ॥ तत्र नामस्थापने धुण्णे, सम्यग्ति द्रव्यकरणप्रतिपादनायाह—

जाणगभविअइरित्तं सन्नानोसन्नओ भवे करणं । सन्ना कडकरणाई नोसन्ना वीसस-पओगे ॥ १५३ ॥ (भा.)

इह यथासम्भवं द्रव्यकरणशब्दस्य व्युत्पत्तिः—द्रव्यस्य द्रव्येण द्रव्ये वां करणं द्रव्यकरणमिति, द्रव्यकरणं द्विधा—आग-
 मतो नोआगमतश्च, आगमतः करणशब्दार्थज्ञाता तत्र चानुपयुक्तौ, नोआगमतद्विधा—ज्ञशरीरभव्यशरीरतद्द्रव्यतिरिक्तमे-
 दात्, तत्र ज्ञशरीरभव्यशरीरे प्रतीते, ज्ञभव्यातिरिक्तं—ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तं द्विधा—सन्नानोसन्नौ भवे कर-
 णमिति, संज्ञाकरणं नोसंज्ञाकरणं च, तत्र संज्ञाकरणं कटकरणादि, आदिशब्दात् पेलुकरणादिपरिग्रहः, पेलुशब्देन रुत-
 पूर्णिका अभिधीयते, अयमत्र भावार्थः—कटनिर्वर्त्तकमयोमयं चित्रसंस्थानं पाइलकादि तथा रुतपूर्णिकानिर्वर्त्तकं शलाका-
 शाल्यकाङ्गरुहादि संज्ञाद्रव्यकरणम्, अन्यर्थोपपत्तेः संज्ञाविशिष्टं द्रव्यस्य करणं संज्ञाद्रव्यकरणं, आह—इदं नामकरणमेव
 पर्यायमान्नतः संज्ञाकरणम्, अतो न कश्चिद्विशेषः, तदयुक्तं, नामकरणमिहाभिधानमात्रं करणमित्यक्षरत्रयात्मकं परिगृ-
 ह्यते, संज्ञाकरणं तु करणादिसंज्ञाविशिष्टं कटादेर्निर्वर्त्तनाय करणं ततो महान् विशेषः, आह च भाव्यकारः—सन्नानामिति
 मई तन्नो नामं जमभिहाणं ॥ जं वा तदत्यविकले कीरइ दयं तु दवणपरिणामं । पेलुकरणादि न हि तं, तदत्यसुन्नं नवा
 सहो ॥ १ ॥ जइ न तदत्यविहीणं, तो किं दवकरणं जतो तेणं । दयं कीरइ सन्नाकरणंतिय करणरूढीतो ॥ २ ॥ आसाम-
 र्द्धतृतीयगाथानामयं सङ्क्षेपार्थः—ननु संज्ञा नामेत्यनर्थान्तरं, ततः संज्ञाकरणनामकरणयोर्न कश्चिद्विशेषः, तदेतन्न, यस्मात्
 करणमित्यक्षरत्रयात्मकमभिधानमात्रं नाम, यद्वा तदर्थविकले वस्तुनि सङ्केतमात्रतः करणमिति नाम क्रियते तन्नामकरणं,
 संज्ञाकरणं तु पेलुकरणादिकं द्रव्यं तेन तेन पूर्णिकादिकृतिसाधकतमरूपेण यद् द्रविणं तत्र द्रवणपरिणामं, नहि तत् पेलु-
 करणादि तदर्थविहीनं, पूर्णिकादिकृतिसाधकतमपरिणामान्वितत्वात्, नापि शब्दः करणमित्यक्षरत्रयात्मकं, ततो महान्

नामकरणसंज्ञाकरणयोर्भेदः, ननु यदि न संज्ञाकरणं तदर्थविहीनं-करणशब्दार्थरहितं ततः किं-कस्माद् द्रव्यकरणं ? भाष्यकरणं हि तत्प्राप्नोतीति भावः, उच्यते, यतस्तेन पेलुकरणादिना पूणिक्तादिद्रव्यं क्रियते तेन करणमित्युच्यते, करणमिति संज्ञा च तत्र रुदति संज्ञाद्रव्यकरणमिति । नोसंज्ञाद्रव्यकरणं द्विधा-प्रयोगतो विसृष्टावश्च, तथा चाह-“वीसस-पयोगे” । तत्र विश्रसाकरणं द्विधा-साधनादिभेदात्, तदाह-

वीससकरणमणार्हं घर्म्मार्हण परपचया जोगा । सार्हं चक्खुप्फासिय-सग्ग्भाह् अचक्खुमणुमाह ॥१५४॥ (भा.) विश्रसा(-स्वभावो भण्यते तेन करणं विश्रसाकरणम्, करणशब्दस्य च कृतिः करणं क्रियते तदिति करणं क्रियते अनेन वा करणमिति यथायोगं व्युत्पत्तिरवसत्तव्या । अत्र तु भावसाधनः, अनादि-आदिरहितं घर्म्मार्हदीनां-धर्म्मार्हदीनां-शास्तिफायानां, अन्योऽन्यसमाधानमिति गम्यते, आह-करणशब्दस्तावदपूर्वप्रादुर्भावो वे वर्त्तते, करणं चानादि चेति परस्परविरुद्धं, उच्यते, न त्वव्यवयवमपूर्वप्रादुर्भाव एव करणशब्दो वर्त्तते, किं तु अन्योऽन्यसमाधानेऽपि, तथा पूर्वोच्चार्योपदेशतो न कश्चिद्दोषः, अथवा परप्रत्यययोगादिति-परवस्तुप्रत्ययात्-सहकारिवस्तुयोगात् घर्म्मार्हस्तिकायादीनां वा विश्रसातः तथा योग्यता सा करणं, एवमप्यनादिता विरुद्धते इति चेत्, नैप दोषः, अनन्तशक्तिप्रचितद्रव्यपर्यायोभयरूपत्वे सति पस्तुनो द्रव्यादेशेनाविरोधात्, गहनमेतत् सूक्ष्मधिया भावनीयम्, अथवा विश्रसाकरणं घर्म्मार्हदीनां परस्परसमाधानरूपं करणमनादि, यच्च पुनः परप्रत्यययोगतत्त्वतत्पर्यायभवनं, देवदत्तादिसंयोगतो ये घर्म्मार्हदीनां विशिष्टाः पर्याया इत्यर्थः, तत् सादिकरणं ॥ एवमरूपिद्रव्याण्यधिकृत्य साधनादिविश्रसाकरणमुक्तम् ॥ अथुना रूपिद्रव्याण्यधिकृत्य साधेय वा चाक्षु-

पेतरभेदेन करणमाह-सादि चक्षुःस्पर्श, चाक्षुषमित्यर्थः, अन्नादि, आदिशब्दात् शक्रचापादिपरिमहः, 'अचक्षुः' इति अचाक्षुषं-अण्वादि, आदिशब्दाद् व्यणुकादिपरिमहः, करणता चेह कृतिः करणमिति कृत्वा, अन्यथा वा स्वबुद्ध्या योजनीया ॥ समग्रति चाक्षुषाचाक्षुषभेदमेव विशेषेण प्रतिपादयति—

संघाय-भेअ-तदुभयकरणं इंदाउहाइ पचक्खं । दुअअणुमार्इयाणं छउमत्थाईणऽपचक्खं ॥ १५५ ॥ (भा.)
 संघातः संहननं, भेदो विघटनं, सच्छब्देन सङ्घातभेदो परामृश्यते, तच्च तत् उभयं च तदुभयं, सङ्घातभेदतदुभयैः करणं, क्रियते इति कर्मसाधनः करणशब्दः, सङ्घातभेदतदुभयकरणं इन्द्रायुधादि स्थूलमनन्तपुद्गलात्मकं प्रत्यक्षं, चाक्षुषमित्यर्थः, तथाहि-अन्नादीनां क्वचित् केचित् पुद्गलाः संहन्यंते एव क्वचित् केचित् भिद्यन्त एव क्वचित् केचित् संहन्यन्ते भिद्यन्ते वेति सङ्घातभेदतदुभयकरणं, व्यणुकादीनां आदिशब्दात् तथाविधानन्ताणुकान्तानां पुनः, करणमिति वर्तते, छम्-स्थादीनां आदिशब्दः स्वगतानेकभेदप्रतिपादनार्थमाह, अप्रत्यक्षम्, अचाक्षुषमित्यर्थः, उक्तं विस्रसाकरणम्, अधुना प्रयोगकरणं वक्तव्यम्, तत्र प्रयोगो नाम जीवव्यापारः तेन यद् विनिर्माप्यते सजीवमजीवं वा तत् प्रयोगकरणं, उक्तं च-“होइ पयोगो जीवद्यावरो तेण जं विणिम्मायं । सज्जीवमजीवं वा पयोगकरणं तयं बहुहा ॥ १ ॥” एतदेवाह—

जीवमजीवे पाओगिअं तु चरिमं कुसुंभरागाई । जीवप्पओगकरणं मूले तह उत्तरगुणे अ ॥ १५६ ॥ (भा.)
 प्रायोगिकं करणं द्विधा-जीवे अजीवे च, जीवप्रायोगिकमजीवप्रायोगिकं चेत्यर्थः, प्रयोगेण निर्वृत्तं प्रायोगिकं, तत्र चरमम्-अजीवप्रयोगकरणं कुसुंभरागादि, आदिशब्दात् शेषवर्णादिपरिमहः, एवं तावदल्पवक्तव्यत्वादभिहितं ओपतोऽजीव-

प्रयोगकरणं, जीवप्रयोगकरणं द्विप्रकारं, मूले-मूल्युणकरणं तथा उत्तरगुणे चेति-उत्तरगुणकरणं, व्यासार्थं तु ग्रन्थकार एव वक्ष्यति, तत्रात्यवक्ष्यत्वाद्जीवप्रयोगकरणमादवैवाभिधित्सुराह—

जं जं निज्जीवाण कीरइ जीवप्पओगओ तं तं । वञ्चाइ रूवकम्माह वावि अजीवकरणं तु ॥ १५७ ॥ (भा.)

यत् यत् निर्जोयानां पदार्थानां जीवप्रयोगेण क्रियते-निर्वर्त्यते तत्तद्वर्णादिकुसुम्भादीनां रूपकर्ममिदं कुट्टिमादौ अजीव जीवविषयत्वाद् अजीवप्रयोगकरणमिति ॥

जीवप्पओगकरणं दुविहं मूलप्पओगकरणं च । उत्तरपओगकरणं पंच सरीराइं पढमम्मि ॥ १५८ ॥ (भा.)
ओरालिआइआइं ओहेणिअरं पओगओ जमिह । निप्फन्ना निप्फज्जइ आइल्लणं च तं तिण्हं ॥ १५९ ॥ (भा.)

औदारिकादीनि, आदिशब्दात् वैक्रियाहारकतैजसकाम्मंशरीरपरिग्रहः, ओवेन-सामान्येन तथा इतरत्-उत्तरप्रयोगकरणं गृह्यते, तद्वक्षणं चेदम्-प्रयोगेण यदिह लोके मूलप्रयोगेण निष्पन्नात् तन्निष्पन्नात् तदुत्तरप्रयोगकरणं, तच्च त्रयाणामाद्यानां शरीरणाम्, इयमत्र भावना-पञ्चानामौदारिकादिशरीरणामाद्यं सङ्घातकरणं मूलप्रयोगकरणमुच्यते, अङ्गोपाङ्गादिकरणं तूत्तरकरणं, तच्चौदारिकवैक्रियाहारकरूपाणां त्रयाणां शरीराणां, न तु तैजसकाम्मणयोः, तयोरङ्गोपाङ्गाद्यसम्भवात्, तत्रौदारिकादीनामष्टावङ्गानि, अङ्गुल्यादीनि उपाङ्गानि, शेषाणि अङ्गोपाङ्गानि मूलकरणं, तानि चामूनि—
सीससुरोअरपिटी दो वाह् करूआ य अट्टंगा । अंगुलिमाइ उवंगा अंगोवंगइं सेसाइं ॥ १६० ॥ (भा.)

शीर्षमुर उदरं पृष्ठं द्वौ बाहू द्वौ च ऊरू इत्याष्टावङ्गानि, अङ्गुल्यादीनि उपाङ्गानि, शेषाणि करपादादीनि अङ्गोपाङ्गानि ॥ किञ्च—

केसाईउवरयणं उरालविउधि उत्तरं करणं । ओरालिए विसेसो कण्णाइण्डसंठवणं ॥ १६१ ॥ (भा.)

केशाधुपरचनं—केशादिनिर्मपणसंस्कारौ आदिशब्दान्नखदन्तरागादिपरिग्रहः, औदारिकवैक्रिययोत्तरकरणं, यथासम्भवं चेह योजना कार्या, तथा औदारिके उत्तरकरणे विशेषः, कर्णादिविनष्टसंस्थापनं, न चेदमुत्तरकरणं वैक्रियादौ सम्भवति, विनाशाभावात्, विनष्टस्य च सर्वथा विनाशेन संस्थापनाऽभावात्, केशाधुपरचनरूपं तूत्तरकरणमाहारकं न सम्भवति, प्रयोजनाभावात्, ततो गमनागमनादिरूपं तत्तत्रावसातव्यम्, अथवेदमन्याहक् त्रिविधं करणम्, तद्यथा—सङ्घातकरणं परिशाटकरणं सङ्घातपरिशाटकरणं च, तत्राद्यानां त्रयाणां शरीराणां तैजसकाम्मर्णरहितानां त्रिविधमप्यस्ति, द्वयोस्तु चरमद्वयमेव ॥ तथा चाह—

आइल्लणं तिण्हं संघाओ साङ्गणं तदुभयं च । तेआकम्मे संघायसाङ्गणं साङ्गणा वाऽवि ॥ १६२ ॥ (भा.)

आद्यानां त्रयाणाम्—औदारिकवैक्रियाहारकरूपाणां शरीराणां सङ्घातः शाटनं तदुभयं च—सङ्घातपरिशाटौ, तैजसकाम्मणे च सङ्घातपरिशाटौ शाटनं वापि, न तु सङ्घातोऽनादित्वात् ॥ साम्प्रतमौदारिकमधिकृत्य सङ्घातादिकालमानमभिधित्सुराह—संघायमेगसमयं तहेव परिसाङ्गणं उरालम्मि । संघायणपरिसाङ्गो खुद्दागभवं तिसमऊणं ॥ १६३ ॥ (भा.)

सङ्घातमिति सर्वसङ्घातकरणमेकसमयं भवति, एकान्तादानस्य एकसामयिकत्वात्, अत्र घृतपूपो दृष्टान्तः, यथा घृतपूर्ण-

प्रतसायां तापिकायां सम्यगनकप्रक्षेपात् स पूषः प्रथमसमये एव एकान्तेन स्नेहपुद्गलानां ग्रहणमेव करोति, न त्यागम्, अभावात्, द्वितीयादिषु तु समयेषु ग्रहणमोक्षौ, तथाविधसामर्थ्ययुक्त्वात्, पुद्गलानां च सङ्घातभेदधर्मत्वात्, एवं जीवोऽपि तत्प्रथमतयेत्यद्यमानः सन् आद्यसमये औदारिकशरीरप्रायोग्याणां पुद्गलानां ग्रहणमेव करोति, न तु मुख्यभावात्, द्वितीयादि तु समयेषु ग्रहणमोक्षौ, युक्तिरत्र पूर्ववत्, ततः सङ्घातमेकसामयिकमिति, सङ्घातमित्यत्र नपुंसकता तथा दर्शनात्, तथैव परिशादनं-परिशाटनाकरणमेकसमयमिति वर्तते, सर्वपरिशाटनस्याप्येकसामयिकत्वादेवेति, 'औदारिक' इत्यौदारिकशरीरे 'संघायणपरिसाडण' इति संघातनपरिशाटनकरणं तु क्षुल्लकभवग्रहणं त्रिसमयोनं, तत् पुनरेवं भावनीयं-जघन्यकालस्य प्रतिपादयितुमभिप्रेतत्वात् विग्रहेणोत्पाद्यते, ततश्च द्वौ विग्रहसमयावेकः सङ्घातसमय इति तेन्यूनं, तथा चोक्तम्-"दो विगहंमि समया समयो संघायणाएँ तेहूणं । खुड्गागभवगहणं सबजहन्नो ठिईकालो ॥ १ ॥" इहच सर्वजघन्यमायुष्कं क्षुल्लकभवग्रहणं, प्राणापानकालस्यैकस्य सप्तदशभाग इति, वक्तुं च भाष्यकारेण-"खुड्गागभवगहणा सत्तरस हवंति आणपाणूंमि" इति गाथार्थः ॥

पुणं जहन्नमुक्षोसयं तु पलिअत्तिअं तु समज्जणं । विरहो अंतरकालो ओराले तस्सिमो होइ ॥ १६४ ॥ (भा.)
इदं जघन्यं सङ्घातादिकालमानम्, उत्कृष्टं तु सङ्घातपरिशाटनकरणकालमानमौदारिके-औदारिकमाश्रित्य पल्योपमत्रिकं समयोनम्, तथाहि-इहोत्कृष्टकालस्य प्रतिपाद्यत्वात् अयमविग्रहसमापन्नो गृह्यते, स इहभवात्परमं गच्छन् इहभवदशरीरदाटं कृत्वा परभवायुयः त्रिपल्योपमकालस्य प्रथमसमयेन शरीरसङ्घातं करोति, ततो द्वितीयसमयादारभ्य

सङ्घातपरिशाटोभयकालः, ततस्तेन सङ्घातनासमयेन ऊनं पल्योपमत्रयमिति, ननु यथा सङ्घातसमयेनो नं पल्योपमत्रयं मतं तथा परिशाटसमयेनापि, ततो द्विसमयहीनं पल्योपमत्रयं प्राप्नोति, तदयुक्तं, वस्तुतत्त्वापरिज्ञानात्, निश्चयतो हि भवस्य चरमेऽपि समये सङ्घातपरिशाटावेव, परिशाटस्तु परभवप्रथमसमयेन, अत एकेन समयेनो नता, न द्वाभ्यामिति, उक्तं च—“उक्कोसो समज्जणो जो सो संघयणासमयहीणो । किह न तुसमयविहीणो साङ्गणसमएऽवणीयंमि ? ॥ १ ॥ भण्णइ भयचरमंमिवि समए संघायसाङ्गणा चेव । परभवसमए साङ्गणमतो तटूणो न कालोत्ति ॥ २ ॥” एवमौदारिके जघन्येतरमेदः सङ्घातपरिशाटकाल उक्तः, सङ्घातपरिशाटयोस्त्वेक एव समयः, द्वितीयस्यासम्भवात्, अधुना सङ्घातादिविरहो जघन्येतरमेदोऽभिधीयते, तथा चाह—

तिसमयहीणं खुट्ठं होइ भवं संघवंध-साङ्गणं । उक्कोस पुवकोडी समयो उदही अ तिचीसं ॥ १६५ ॥ (भा.)

त्रिसमयहीनं धुल्लं, ‘भवं’ ति संपूर्णं धुल्लकभवग्रहणं, यथाक्रमं सर्वबन्धशाटयोरन्तरकालः, किमुक्तं भवति ?—सर्वसङ्घातकरणस्य जघन्योऽन्तरकालत्रिसमयहीनं धुल्लकभवग्रहणं, सम्पूर्णं तु धुल्लकभवग्रहणं परिशाटस्येति, कथं सर्वसङ्घातस्य जघन्यन्तरकालत्रिसमयहीनं धुल्लकभवग्रहणं ?, उच्यते, यदा कश्चिदेकेन्द्रियादिर्जीवो मृतः सन् समयद्वयं विग्रहे कृत्वा धुल्लकभवग्रहणायुक्तेषु पृथिव्यादिपूतपन्नः तृतीयसमये औदारिकस्य सङ्घातं कृतवान् तदा औदारिकशरीरमधिकृत्य सङ्घातस्य त्रिमयन्यूनधुल्लकभवग्रहणप्रमाणो जघन्योऽन्तरकालः, उक्तं च—“संघायंतरकालो जहन्नओ खुट्ठुगं तिसमज्जणं । दो विगहंमि समया तइओ संघायणासमओ ॥ १ ॥ तेह्णं खुट्ठुगभवं धरिडं परभवमविगहेणेव । गंतूण पढमसमये संघातयतो

स विद्मओ ॥ २ ॥” कथं पुनः सर्वपरिज्ञातस्य सर्वपरिज्ञातस्यान्तरपरिमाणं जघन्यं परिपूर्णं क्षुल्लकभवग्रहणं ? उच्यते-
इहानन्तरातीतभवचरमसमये कश्चिदौदारिकशरीरी सर्वपरिज्ञातं कृत्वा वनस्पतिव्यागत्य सर्वजघन्यक्षुल्लकभवग्रहणायुष्क-
मनुपाल्य पर्यन्ते सर्वपरिज्ञातं करोति ततः परिपूर्णं क्षुल्लकभवग्रहणमन्तरं भवति, इहानन्तरातीतभवचरमसमये सर्वपरि-
ज्ञातविवक्षा व्यथारनयमतापेक्षया, क्षुल्लकभवग्रहणमनुपाल्य पर्यन्ते परभवग्रथमसमये सर्वपरिज्ञातो निश्चयनयमतापेक्षया,
ततो न कश्चिद्विधोपः, अन्यथा क्षुल्लकभवग्रहणग्रथमसमयस्य पूर्वभवज्ञातेनावरुद्धत्वात् समयहीनं क्षुल्लकभवग्रहणं जघन्यं परि-
ज्ञातान्तरं स्यात्, तथा सर्वजघन्यस्य सर्वसङ्घातरूप उक्तदोऽन्तरकालः पूर्वकोटी तथा समयः, तथा उदधिश्च-सागरोपमानि च
त्रयस्त्रिंशत्, तथाहि-कश्चित् पूर्वमयादविग्रहेण मनुष्यभवे समागत्य प्रथमसमये सङ्घातं कृत्वा पूर्वकोटिप्रमाणायुष्कं परि-
पाल्यानुत्तरसुरेष्टपन्नः, तत्र त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमानि उत्कृष्टमायुष्कमनुभूय ततश्चुत्वा समयद्वयं विग्रहे विधाय तृतीये
समये औदारिकशरीरस्य सङ्घातं करोति, इह विग्रहप्रसक्तसमयद्वयमध्यादेकः प्राक्तनपूर्वकोट्यां प्रक्षिप्यते, तत्र त्रयस्त्रिंश-
त्सागरोपमानि समयाधिकपूर्वकोट्यधिकान्युत्कृष्टमौदारिकशरीरसङ्घातान्तरं लभ्यते इति, तथा चोक्तम्-“उक्कोसं तेचीसं
समयाहिय पुषकोडिसहियाइं । सो सागरोवमाइं अविगहेणेव संघायं ॥ १ ॥ काळण पुषकोडिं धरिं सुरजेट्टमाजयं तत्तो ।
भोत्तण इहं तइए समये संघातयंतस्स ॥ २ ॥” सर्वपरिज्ञातस्य उत्कृष्टोऽन्तरकाल एव समयहीनः, किमुक्तं भवति ?-परि-
पूर्णानि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमानि सम्पूर्णा च पूर्वकोटी, तथाहि-कश्चित् संघातमनुष्यः स्वभवचरमसमये औदारिकपूर्वपरि-
ज्ञातं कृत्वाऽनुत्तरेषु त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यतिवाह्य पुनर्मनुष्येज्यौदारिकसर्वसङ्घातं कृत्वा पूर्वकोट्यन्ते परभवग्रथमसमये

औदारिकसर्वपरिशाटं करोति, इहापि संयतमनुष्यभवचरमसमये सर्वपरिशाटविवक्षा व्यवहारनयमताश्रयणात्, परभवप्रथमसमये निश्चयनयमतापेक्षया, ततो यथोक्तमन्तरपरिमाणं भवति, उक्तं च—“खुद्भागभवगहणं जहन्नमुक्तोसयं च तैर्त्तीसं । तं सागरोवमाई संपुन्ना पुवकोडी य ॥ १ ॥” अन्यथा समयत्रयहीनस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमपूर्वकोटिप्रमाणताऽवसेया, यावदेवं व्याख्यानुरोधेन व्याख्या कृता, तत्त्वतः पुनरेवं व्याख्या—‘तिसमयहीनं खुद्दं होइ भवं सवंधसाडाणं ।’ सर्ववन्धस्य सर्वशाटस्य च यथाक्रमं जघन्योऽन्तरकालः क्षुल्लकभवग्रहणं ‘तिसमयहीन’ मिति त्रिभिः—अर्थात् समयैः समयेन च हीनं त्रिसमयहीनं क्षुल्लकभवग्रहणं सर्वसङ्गतस्य जघन्योऽन्तरकालः, समयहीनं सर्वपरिशाटस्येति भावः, ‘उक्तोसे’ त्यादि, सर्वसङ्गतस्योत्कृष्टोऽन्तरकालः पूर्वकोटी समय उदधयश्च—सागरोपमाणि त्रयस्त्रिंशत्, सर्वपरिशाटस्योत्कृष्टोऽन्तरकालः पूर्वकोटी समयेन हीना उदधयः समयोदधयः, गुडघाना इत्यादाविव मध्यपदलोपी समासः, समयेन हीनानि सागरोपमाणि त्रयस्त्रिंशद्, भावना सर्वाऽपि प्रागुक्तैव द्रष्टव्या । सम्प्रति सङ्घातपरिशाटान्तरसुभयरूपमपि अभिधित्सुराह—

अन्तरमेगं समयं जहन्नमोरालगहणसाडस्त । सतिसमया उक्तोसं तित्तीसं सागरा हुंति ॥ १६६ ॥ (भा.)

‘अन्तरं’ अन्तरालं जघन्यं—सर्वस्तोकं एकं समयमौदारिकस्य ‘ग्रहणशाटस्य’ ग्रहणं च शाटश्च ग्रहणशाटं तस्य, सङ्घातपरिशाटस्येत्यर्थः, तथाहि—यदा औदारिकक्षरीरी आयुःपर्यन्तं यावत् सङ्घातपरिशाटोभयं कृत्वाऽग्रेतनभवेऽविग्रहेणोत्पद्यौदारिकस्यैव सङ्घातं कृत्वा पुनरपि तदुभयभारभते तदा एकसमयो जघन्यमुभयान्तरमिति, उत्कृष्टमन्तरं त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि सत्रिसमयानि, तथाहि—यथा कश्चित् मनुष्यादिः स्वभवचरमसमये सङ्घातपरिशाटोभयं कृत्वाऽनुत्तरसुरैष्वप्रति-

घटने वा त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यनुभूय पुनरपि समयद्वयं विग्रहेण गमयित्वा तृतीयसमये औदारिकस्य शरीरस्य सङ्घातमा-
दाय तदनन्तरमुभयमारभते, तत्र तावद् द्वौ विग्रहसमयावेकश्च सङ्घातसमयो देवादिभवसम्बन्धीनि त्रयस्त्रिंशत् सागरोप-
माणीति यथोक्तप्रमाणमुल्लृष्टमुभयान्तरमिति, उक्तं च-“उभयन्तरं जहन्नं समञ्जो निविगर्हेण संघाते । परमं सतिसमयाहं
तेत्तीरं उयहिनामाहं ॥ १ ॥ अणुभविञ् देवादिषु तेत्तीरसमिहागयस्स तइयंमि । समयं संघातयतो नेयाहं समयकुसलेहिं
॥ २ ॥” उक्ता औदारिकमधिकृत्य सर्वसङ्घातादिवक्तव्यता, साम्प्रतं वैक्रियमधिकृत्योच्यते, तत्रेयं गाथा—

वेडपियसंघाओ जहन्न समओ उ दुसमयुक्कोसो । साडो पुण समयं चिअ विउवणाए विणिद्धिदो ॥ १६७ ॥ (भा.)

वैक्रियस्य संघातः—सर्वसङ्घातकालो ‘जघन्यः’ सर्वस्तोक एकसमय एव, तु शब्दस्यैवेकारार्थत्वेनावधार्यमाणत्वात्, अयं
चौदारिकशरीरिणां वैक्रियलब्धिमतो विकुर्वणारम्भे देवनारकाणां च तत्प्रथमतया शरीरग्रहणेऽवसातव्यः, उक्तं च-
“वेडपियसंघातो, समञ्जो सो पुण विउवणादीए । ओरालियाणमहवा, देवाईणादिगहणंमि ॥ १ ॥” तथा द्विसमयो-
द्विसमयमान उत्कृष्टो, वैक्रियसङ्घात इति वर्तते, कालतश्चेति गम्यते, स पुनर्यथा औदारिकशरीरी वैक्रियलब्धिमान् विकु-
र्वणारम्भसमय एव वैक्रियसङ्घातं समयेन कृत्वा स्वायुःक्षयात् मृतो द्वितीयसमये विग्रहाभावेन ऋजुश्रेण्या सुरेष्टपद्यमानः
वैक्रियं सङ्घातयति तदाऽऽसातव्यः, आह च-“उक्कोसा समयदुगंजो समयविउविचं मओ विइए । समये सुरेसु वच्चइ निवि-
गाहतो तयं तरस्स ॥ १ ॥” शाटः पुनर्जयन्त्यत उत्कर्षतश्च समयमेव कालतो ‘विकुर्वणायां’ वैक्रियशरीरविषयो निर्दिष्ट-
स्तीर्थकरगणधरः ॥ अपुना सङ्घातपरिधाटकालमानमभिधित्सुराह—

संघाडणपरिसाडो जहन्नओ इहसमंइपो होइ । उक्कोसं तिच्छीसं सागरनाभा उ समऊणा ॥ १६८ ॥ (भा.)
 वैक्रियस्य सङ्घातसम्मिश्रः परिशाटः सङ्घातपरिशाटः उभयरूपः कालतः खलु जघन्य एकसामयिको भवति, तथाहि-
 यदा केनचिदीदारिकशरीरिणा उत्तरवैक्रियमारब्धं, स च तत्र प्रथमसमये सङ्घातं द्वितीयसमये तु सङ्घातपरिशाटोभयं कृत्वा
 ध्वियते तदा तस्यैकसामयिकः वैक्रियस्य सङ्घातपरिशाट इति, उत्कृष्टस्वयस्विशात् 'सागरनाभानि' सागरोपमानि समयो-
 नानि, तानि चानुत्तरेण्यप्रतिष्ठाने वा सङ्घातसमयहीनान्यवसातव्यानि, उक्तं च-“उभयं जहन्न समओ सो पुण दुसमयविब-
 धिअमयस्स । परमयराइं संघातसमयहीणाइं तेत्तीसं ॥ १ ॥” इदानीं वैक्रियमेवाधिकृत्य सङ्घाताद्यन्तरमभिविरसुराह-
 सङ्गगहोभयाणं साडस्स य अतरं विउघस्स । समयो अन्तमुहुत्तं उक्कोसं रुक्खकालीअं ॥ १६९ ॥ (भा.)
 वैक्रियस्य 'सर्वग्रहोभययोः' सङ्घातसंघातपरिशाटयोः शाटस्य च जघन्यमन्तरं-विरहकालो यथाक्रमं समयं अन्त-
 मुहुत्तं च, किमुक्तं भवति ?-सङ्घातस्य सङ्घातपरिशाटस्य च समयः, शाटस्यान्तमुहुत्तं च, सङ्घातस्यान्तरमेवं-औदारिक-
 शरीरिणः समयमेकमुत्तरवैक्रियं कृत्वा मृतस्य द्वितीयसमये विग्रहेण-विग्रहतः तथा तृतीयसमये देवलोके समुत्पद्य वैक्रिय-
 सङ्घातं कुर्वतो' वेदितव्यं, अत्र हि प्राक्तनवैक्रियसर्वसंघातस्य अत्रेतनोत्तरवैक्रियसङ्घातस्य च विग्रहसमयोऽन्तरमिति,
 अथवा औदारिकशरीरिणः समयद्वयमुत्तरवैक्रियं कृत्वा तृतीयसमये मृतस्य निर्विग्रहेण देवलोके समुत्पन्नस्य तस्मिन्नेव च
 तृतीये समये वैक्रियसङ्घातं कुर्वतो ज्ञातव्यं, अत्र ह्येकः समयः सङ्घातपरिशाटयोरन्तरमिति, उक्तं च-“संघायंतरसमओ
 समयविउबियमयस्स तइयंमि ॥ १ ॥” सङ्घातपरिशाटोभयस्य जघ-

न्येनान्तरगैरुपामयिकं, य औदारिकशरीरी वैक्रियलब्धिमान् उपकल्पितवैक्रियशरीरः परिपूर्णं तिर्यङ्मनुष्यवैक्रियशरीरस्थितिकाष्ठं यावत् महातपरिशादौ विधाय मृतोऽविग्रहेण देवेषु समुत्पद्य प्रथमसमये वैक्रियशरीरसङ्घातः द्वितीयादिसमयेषु तु महातपरिशादौ तस्यावाप्येते, उक्तं च-“उभयस्सवि चिरविडपियमतस्स देवेसडविगहमयस्स । अन्तरमेगो समयो नायवो समयकुसलेदि ॥ १ ॥” इह ‘चिरविडपियमयस्स’ इति यदुक्तं तत् सङ्घातपरिशादोभयव्यपत्तीकरणार्थं, अन्यथा तृतीयेऽपि समये मृतस्य ययोरुक्तमन्तरमवाप्यते इति । शाटस्य जघन्यमन्तर्मुहूर्त्तं, यदा कश्चिदौदारिकशरीरी वैक्रियलब्धिमान् पचिन् प्रयोजने वैक्रियशरीरं कृत्वा सिद्धकार्यः पर्यन्ते तस्य सर्वदाटं विधाय पुनरौदारिकशरीरमाश्रयति, तत्र चान्तर्मुहूर्त्तं स्थिरा पुनरुत्पन्नप्रयोजनो वैक्रियं करोति, तत्र चान्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा पुनरप्यौदारिकमागच्छन् वैक्रियस्य शाटं करोति, तदा वैक्रियस्य शाटस्य चान्तरमौदारिकशरीरवैक्रियशरीरगतमन्तर्मुहूर्त्तद्वयं भवति, तच्च द्वयमपि बृहत्तारमेकमेयान्तर्मुहूर्त्तं पितृक्षितमतो जघन्यमन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणमुक्तमिति, त्रयाणामपि चोत्कृष्टं ‘वृक्षकालिकं’ वृक्षकालेनानन्तेन निर्गृत्तं वृक्षकालिकं-अनन्तोत्सर्पिण्ययमर्पिणीमानं, तथाहि-यदा कश्चित् जीवो वैक्रियशरीरस्य सङ्घातादित्रयं कृत्वा यनस्पतिगृत्पद्यते तत्र चानन्तकालमतियाह्य तत् उद्भूतः पुनरपि वैक्रियशरीरमासाद्य सङ्घातादित्रयं करोति तदा सङ्घातपरिशादतनुभयरूपस्य त्रयस्याप्यनन्तोत्सर्पिण्यवसर्पिणील्यो यनस्पतिकालोऽन्तरे भवतीति ॥ उक्ता वैक्रियशरीरमधिकृत्य सङ्घातादिवक्तव्यता, नाग्रतमाहारक्रमपिकृत्य तां प्रतिपादयद्वाह-

आहारे संपाजो परिसादो अ समयं समं होइ । उभयं जदन्नमुकोसयं च अंतोमुद्धत्तं तु ॥ १७० ॥ (भा.)

‘आहारक’ इत्याहारकशरीरे ‘सद्घातः’ प्राथमिको ग्रहः ‘परिशाटश्च’ पर्यन्ते मोक्षश्च कालतः ‘समय’ कालविशेषमेकमधिगृह्य समं भवति, क्रियाविशेषणमेतत्, कालोऽपि समयमेकं सद्घातोऽपि समयमेकमित्यर्थः, उभयं-सद्घातपरिशाटोभयं गृह्यते, तत् जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्मुहूर्त्तं भवति, अन्तर्मुहूर्त्तकालावस्थायित्वात् तस्य, उक्तान्तर्मुहूर्त्तात् जघन्यं लघुतरं वेदितव्यं ॥ साम्प्रतमाहारकमेवाधिकृत्य सद्घाताद्यन्तरमभिधातुकाम आह—

यंघ्रणसादुभयाणं जहन्नमन्तोमुहूर्त्तमन्तरणं । उक्षोसेण अचद्धं पुग्गलपरिअह देसूणं ॥ १७१ ॥ (भा.)

‘यन्धनं’ सद्घातः, शाटः-शाट एव, उभयं सद्घातशाटौ, अमीपां बन्धनशाटोभयानां जघन्यं-सर्वस्तोकमन्तरणं-विरहकालोऽन्तर्मुहूर्त्तं, सकृत्परित्यागानन्तरमन्तर्मुहूर्त्तं नैव तदारम्भात्, उत्कर्षेणाद्धं पुग्गलपरावर्त्तो देशोनोऽन्तरं, सम्यग्दृष्टिकालस्योरुष्टस्याप्येतावत्परिमाणत्वात्, एतच्च यश्चतुर्दशपूर्वधर आहारकशरीरं कृत्वा प्रमादात् प्रतिपतितो वनस्पत्यादिपु यथोक्तं कालं स्थित्वा पुनरपि चतुर्दशपूर्वधरत्वमवाप्याहारकशरीरं करोति तदपेक्षया द्रष्टव्यं ॥ उक्ता आहारकशरीरमधिकृत्य सद्घातादियत्कन्यता, सम्प्रति तैजसकर्मणे अधिकृत्याह—

तेयारुम्माणं पुण संताणाऽणाइओ न संघाओ । भवाण हुज्ज साडो सेलेसीचरिमसमयम्मि ॥ १७२ ॥ (भा.)

तैजसकर्मण्योः पुनर्द्वयोः शरीरयोः सन्तानानादितः कारणात् न सद्घातो-न तत्प्रथमतया ग्रहणं, प्रागेव सिद्धिप्रसद्दात्, भव्यानां तु केषाञ्चित् शाटः, कदेत्यत आह-शैलेशीचरमसमये, स चैकसामयिक एव ॥

उभयं अणाइनिहणं संतं भवाण हुज्ज केसिंचि । अंतरमणाइभावा अचंतऽविओगओ नेसिं ॥ १७३ ॥ (भा.)

‘उभयं’ सद्भावपरिज्ञातलक्षणं प्रवाहमज्ञीकृत्य सामान्येन ‘अनाद्यनिधनं’ अनाद्यपर्यवसितं, केषांचित् पुनर्भवन्या-
नामुभयं ‘सान्ते’ सपर्यवसानं, नतु सर्वेषां, तथा अन्तरमनादिभावादल्यन्तावियोगतश्च नानयोरिति ॥ अथवेदमन्यत् जीव-
प्रयोगनिर्वर्तितं चतुर्विधं करणं, तथा चाह—

अहया संघाओ साङ्गं च उभयं तहोभयनिसेहो । पड-संख-सगह-यूणा जीवपओगे जहासंखं ॥ १७४ ॥ (भा.)

अथयाशब्दः प्रकारान्तरप्रदर्शनार्थः, ‘सङ्घात’ इति सङ्घातकरणं ज्ञातनं च-ज्ञातनकरणं च उभयं-संघातज्ञातनक-
रणं च उभयनिर्णयः-सङ्घातपरिज्ञातद्वयं, अमीषामेवोदाहरणान्युपदर्शयति-पटः शङ्खः शकटं स्थूणा ‘जीवपयोगे’
इति जीवप्रयोगकरणे तत्कायव्यापारमाश्रित्य यथासङ्ख्यमेतान्युदाहरणान्यवसेयानि, तथाहि-पटस्तंतुसङ्घातात्मकत्वात्
सद्भावकरणं, शङ्खस्त्येकान्तदाटकरणात् दाटकरणं, शकटं तक्षणकीलिकादियोगात् तदुभयकरणं, स्थूणा पुनरुत्थित्येवकरण-
योगात् सङ्घातदाटपिरहादुभयशून्यमिति । उक्तं जीवप्रयोगकरणं, आह-ननु ‘जं जं निज्जीवाणं धीरइ जीवपयोगतो तं
तमित्यादिनाऽस्याजीवकरणतैव युक्तियुक्तेति, तदप्ययुक्तं, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह धादावेयाधयाशब्दप्रयोगः प्रकारा-
न्तरमात्रदर्शनार्थ इत्युक्तं, ततोऽत्र व्युत्पत्तिमेदमात्रमाश्रीयते, जीवप्रयोगेण करणं जीवप्रयोगकरणं, ज्यायांश्चायमन्यर्थः
इत्यलं प्रसङ्गेन । उक्तं द्रव्यकरणं । सम्प्रति क्षेत्रकरणस्यावसरः, तत्रेयं निर्युक्तिगाथा—
खित्तस्स नत्थि करणं आगासं जं अकित्तिमो भावो । वंजणपरिआवन्नं तद्दावि पुण उच्छुकरणाई ॥ १०३० ॥

इह क्षेत्रस्य नास्ति करणं-क्रियमाणता, यस्मात् क्षेत्रं खत्वाकाशं, आकाशं चाकृत्रिमो भावः-अकृतकः पदार्थः, अकृत-

कस्य च सतो नित्यत्वात् करणत्वानुपपत्तिः, आह-यद्येवं किमिति निर्युक्तिकारेण निक्षेपगाथायामुपन्यस्तं?, उच्यते-‘वञ्जणे’-
 त्यादि, इह व्यञ्जनशब्देन क्षेत्राभिव्यञ्जकत्वात् पुद्गला गृह्यन्ते, पर्यायं कथञ्चित् प्रागवस्थापरित्यागेनावस्थान्तरापत्तिं,
 व्यञ्जनयोगतः पर्यायो व्यञ्जनपर्यायः तमापन्नं सत् तथापि क्षेत्रकरणमुच्यते, इयमत्र भावना-यद्यपि नाम क्षेत्रमकृत्रिमत्वात्
 करणायोगि तथापि घटपटादिसंयोगतो ये तत्तदवगाह्यमानतालक्षणाः पर्यायास्तेषां करणोपपत्तिः क्षेत्रस्यापि करणोपपत्तिः,
 पर्यायपर्यायवतोः कथञ्चिदभेदादिति, उपचारतो वा क्षेत्रस्य करणं, तथा चाह-‘इक्षुकरणादि’ इक्षुक्षेत्रकरणमित्यादि,
 तथा च लोके वक्तारः-इक्षुक्षेत्रं मया कृतं शालिक्षेत्रं मया कृतमित्यादि, आदिशब्दादेव क्षेत्रे पुण्यादौ करणं क्षेत्रकरणं क्षेत्रे
 प्ररूप्यमाणं करणं क्षेत्रकरणमित्यादिपरिग्रहः ॥ उक्तं क्षेत्रकरणं, अधुना कालकरणं वक्तव्यं, तत्रेयं गाथा—

कालेऽवि नत्थि करणं तद्वावि पुण वञ्जणप्पमाणेणं । चववालवाइकरणेहि णेगहा होइ चवहारो ॥ १०३१ ॥

कलनं कालः कलासमूहो वा कालः तस्मिन् कालेऽपि, न केवलं क्षेत्रस्येत्यपिशब्दार्थः, नास्ति करणं-कृतिः, तस्य वर्त्तना-
 दिरूपत्वात्, वर्त्तनादीनां च स्वयमेव भावात्, आह-यद्येवं किमिति निर्युक्तिकृतोपन्यस्तं?, उच्यते, तथापि व्यञ्जनप्रमाणेन
 भवतीति शेषः, इह व्यञ्जनशब्देन विवक्षया वर्त्तनाद्यभिव्यञ्जकत्वात् द्रव्याणि परिगृह्यन्ते, तत्प्रमाणेन तन्नीत्या तद्वलेन,
 तथाहि-वर्त्तनादयस्तद्वातां कथञ्चिदभिन्ना एव, ततश्च तत्करणे तेषामपि करणमेवेति, यदिवा समयादिकालापेक्षयाऽपि व्यव-
 हारनयादस्ति करणं, तथा चाह-चववालवाइकरणेनेकधा भवति व्यवहारः, उक्तं च-“ववं च चालवं चैव, कोलवं
 र्दन्नित्रेयणं । गलादिचणियं चैव, विट्ठो हवइ सत्तमी ॥१॥” एतानि सप्त करणानि चलानि वर्त्तन्ते, चत्वारि तु शकुनिप्रभृतीनि

स्थिराणि करणानि, उक्तं च—“सर्वणि चतुष्पय नागं किमुर्गं च करणं धिरं चवहा । बहुलचउहसिरात्तं सवर्णी सेसं तियं
रुमनो ॥ १ ॥” एषाऽत्रोत्तराद्धभागना—कृष्णचतुर्दशीरात्रौ शकुनिः अमादिने चतुष्पदं अमारात्रौ नागकरणं, प्रतिपदिवा
किस्तुग्रं, तदनन्तरं रजनीदिनेषु चवादीनि करणानि, तेषां च परिज्ञानोपायोऽयं—“एकखतिहजो दुगुणिवा दुरुवहीणा य सुक्क-
पमंमि । सत्तादिप देयसियं तं चिय ल्याहियं रत्तिं ॥ १ ॥” अस्या अक्षरगमनिका—कृष्णस्य शुक्लस्य वा प्रस्तुतपक्षस्य अति-
क्रान्ता यास्तिथयः ता द्विगुणीक्रियन्ते, तत आगतराशेः सप्तभिर्भागो द्वियते, एवं कृते यत्करणमागच्छति तत्प्रस्तुततिथौ
कृष्णपक्षे देवसिकं पिनेयं, रूपाधिकं तु तदेव रात्रौ, तथाहि—कृष्णदशम्यां द्विगुणितायां विंशतिर्भवति, ततः सप्तभिर्भागे
इते षट् शेषा जाताः, आगतं षष्ठं वणिजाभिधानं दैवसिकं करणं, रूपे त्वत्र प्रक्षिप्ते रात्रिगतं विष्टभिधानं सप्तमं करणं
उच्यते, एवमन्यत्रापि कृष्णपक्षे, शुक्लपक्षे विशेषमाह—‘दुरुवहीणा य सुक्कपदवल्मि’त्ति शुक्लपक्षे द्विगुणतिथिराशेर्द्वौ पाल्येते
ततो देवसिकं करणमागच्छति, तदेव रूपाधिकं रात्रौ, सूत्रे द्वितीया सप्तम्यर्थे प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि विभंकीनां व्यत्ययो
भवति, यदाह पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षणे—‘व्यत्ययोऽप्यासा’मिति, रात्रिगतं करणं भवतीत्यर्थः, यथा शुक्लचतुर्थ्यां द्विगु-
णितायां अष्टौ भवन्ति, तेभ्यो द्वौ पाल्येते, जाताः षट्, सप्तभिश्च भागो न पूर्यते, तत आगतं षष्ठं दैवसिकं वणिजाभि-
धानं करणं, रूपे तु प्रक्षिप्ते सप्तमं विष्टभिधानं रात्रिगतं करणं, एवमन्यत्रापि शुक्लपक्षे भावनीयं, इह लोकप्रसिद्धः कर-
णानयोपायोऽपि चिद्यते ‘तिहि दुगुणी एक्किहि ऊणी सत्ताहि हरणं सेसं करण’मिति, अयमपि युक्तः, केवलमिह
मासतिथयो द्विगुणितव्याः, यद्येहागच्छति तद्व्रात्रिगतं करणं, रूपे तु पातिते दिवसगतमिति, एवं च करणद्वयेनापि शुक्ल-

पक्षे प्रतिपदि निशि घवकरणं, द्वितीयायां दिवसे चालवं, रात्रौ कौलवं, तृतीयायाः दिवसे स्त्रीविलोचनं निशि गरादि चतु-
 र्थां दिवसे यणिजं निशि विष्टिरित्येवमादि स्वयं भावनीयं, उक्तं च—“किण्वहनिस्ति तद्वदसमीसत्तमिचाउदसीसु अह विट्ठी ।
 सुक्कचउत्थिक्कारस्तिनिस्ति अट्टमि पुण्णिमाइ दिवा ॥ १ ॥ सुद्धस्स पडिवइनिस्ति पंचमिदिणि अट्टमीइ राइम्मि । दिवस्सस्स
 धारसी पुण्णिमाइ रस्ति ववं होइ ॥ २ ॥ यहलस्स चउत्थीए दिवा य तह सत्तमीअ राइम्मि । इक्कारसीइ उ दिवा ववकरणं
 होइ नायवं ॥ ३ ॥” इत्यादि, अलं प्रसङ्गेन ॥ उक्तं कालकरणं, अधुना भावकरणमभिधीयते—तत्र भावः—पर्यायः,
 तस्य जीवाजीवोपाधिभेदत्वात् तत्करणमप्योद्यतो द्विविधमेव, तथा चाह—

जीवमजीवे भावे अजीवकरणं तु तत्तय वण्णाई । जीवकरणं तु दुविहं सुवकरणं नो अ सुअकरणं ॥ १०३२ ॥
 इह अलाक्षणिको मकारः प्राकृतत्वात्, भावे—भावविषयं करणं द्विविधं, तद्यथा—जीवे अजीवे च, तत्राल्पवक्तव्यत्वाद-
 जीवभावकरणमेवादुपदर्शयति—अजीवकरणं तुशब्दस्य विशेषणार्थत्वात् अजीवभावकरणं परिगृह्यते, तत्र—तयोर्मध्ये
 वर्णादि, किमुक्तं भवति ?—यदिह परप्रयोगमन्तरेणाभ्रादेर्नानावर्णान्तरगमनं, आदिशब्दात् गन्धादिपरिग्रहः, एतत्सर्वम-
 जीवभावकरणं, ननु च द्रव्यकरणमपि विश्रसाविषयमेवंप्रकारमेवोक्तं ततः कोऽत्र भावकरणे विशेषः ?, उच्यते, इह भा-
 वाधिकारात् पर्यायप्राधान्यमाश्रीयते, तत्र तु द्रव्यप्राधान्यमित्यदोषः, जीवकरणं तु जीवभावकरणादि च जीवभावत्वात्
 द्विविधं श्रुतभावकरणं नोश्रुतभावकरणं च—गुणकरणादि, चशब्दस्य च व्यवहितः सम्यन्धः ॥ सम्प्रति जीवभावकरणेना-
 धिकार इति, तदेव यथोद्दिष्टं तथैव च भेदतः प्रतिपिपादयिषुराह—

यद्धमवद्धं तु सुञं वद्धं तु दुबालसंग निदिष्टं । तद्विवरीअमवद्धं निसीहमनिसीह वद्धं तु ॥ १०३३ ॥

श्रुतं द्विविधं-द्विप्रकारं, तद्यथा-वद्धमवद्धं च, तुशब्दो विशेषणार्थः, स च लौकिकलोकोत्तरभेदभिन्नतां श्रुतस्य विशिनष्टि, लौकिकं लोकोत्तरं च श्रुतं प्रत्येकं वद्धमवद्धं च, तत्र पद्यगद्यबन्धनाद्धं शास्त्रवत्, तथा चाह-वद्धं तु द्वाद-
शाङ्गम्-आचारादिगणितिकं निदिष्टं, तुशब्दस्य विशेषणार्थत्वात् लोकोत्तरमिदं, लौकिकं तु भारतादि विज्ञेयं तद्विपरी-
तमवद्धं, लौकिकलोकोत्तरभेदमेवावसेयं, 'निसीहमनिसीहवद्धं' इति, वद्धं श्रुतं द्विविधं, तद्यथा-निशीथमनिशीथं च, तुश-
ब्दोऽत्रापि लौकिकलोकोत्तरभेदभिन्नताख्यापनार्थः, तत्र रहसिपाठात् रहस्युपदेशाच्च निशीथमुच्यते, प्रकाशपाठात्प्रकाशो-
पदेशाच्चातिशीथमिति ॥ साम्प्रतमनिशीथनिशीथयोरेव स्वरूपप्रतिपादनार्थमाह-

भूऽपरिणइ विगए सहकरणं तहेव न निसीहं । पच्छन्नं तु निसीहं निसीहनानं जहऽज्झयणं ॥ १०३४ ॥

भूतं-उत्पन्नं अपरिणतं-नित्यं विगतं-विनष्टं भूतापरिणतविगतं, समाहारत्वादेकवचनं, किमुक्तं भवति ?-‘उत्पण्णेइ वा
विगमेइ वा धुवेइ वा’ इत्यादि, किंविशिष्टमित्याह-शब्दकरणं-शब्दः क्रियते यस्मिन् तत् शब्दकरणं, उक्तं च-‘ओत्ती
सहकरणं पगासपाढं च सरक्सिसो वा’ । न निशीथं भवति, इयमत्र भावना-यत् उत्पादाद्यर्थप्रतिपादकं तथा महताऽपि
शब्देन प्रतिपाद्यं तत् प्रकाशपाठात् प्रकाशोपदेशाच्चातिशीथमिति, प्रच्छन्नं तन्निशीथं, रहसि पाठात् रहस्युपदेशाच्च, यथा
निशीथनामकमध्ययनमिति, अथवा निशीथं गुप्तार्थमुच्यते, यथा अग्रायणीये वीर्यपूर्वे अस्तिनास्तिप्रवादे च पाठः,
‘जत्थेगो दीवायणो मुंजइ तत्थ दीवायणसथं मुंजइ, जत्थ दीवायणसथं मुंजइ तत्थेगो दीवायणो मुंजइ’ तथा ‘जत्थेगो

दीवायणो हम्मइ तत्थ दीवायणाणं सयं हम्मइ, जत्थ दीवायणसयं हम्मइ तत्थेगो दीवायणो हम्मइ” तथा चामुमेवार्च-
मधिधातुकाम आह—

अग्गेअणीअम्मि जहा दीवायणु जत्थ पगु तत्थ सयं । जत्थ सयं तत्थेगो हम्मइ वा सुंजई वावि ॥ १०३५ ॥
अक्षरगमनिका तु प्रतीता, इदमालापकद्वयमपि सम्प्रदायादप्रतीतार्थमिति गुप्तार्थत्याग्निशीथमिति ॥

एवं यद्धमयद्धं आएसाणं भवंति पंचसया । जह एगा मरुदेवी अचंतं थावरा सिद्धा ॥ १०३६ ॥

एवमनन्तरोक्तप्रकारं सर्वं लोकोत्तरश्रुतं, लौकिकं त्वारण्यकादिषु द्रष्टव्यं, अवद्धं पुनरादेशानां भवंति पञ्च शतानि,
किंभूतानीत्यत आह—यथैका—तस्मिन् समये अद्वितीया मरुदेवी ऋषभजननी अत्यन्तस्थावरा—अनादिवनस्पतिराशेरुद्धृत्ता
सिद्धा—निष्ठितार्थं सज्जाता, उपलक्षणमेतत्, अन्येषामपि स्वयम्भूरमणजलधिमतस्यपद्मपत्राणां बलयव्यतिरिक्तसकलसं-
स्थानसम्भवादीनामिति, लौकिकमप्यनिबद्धं वेदितव्यं अङ्गिकप्रत्यङ्मुकादि, ग्रन्थानिवद्धत्वात्, अत्र वृद्धसम्प्रदायः—आरहप
पययणे पंच आदेशसयाणि अणिवद्धाणि, तत्थेगं मरुदेवा, नहि अंगे उर्वगे वा पादो अस्थि जहा अचंतथावरा होऊण सिद्धा
इति, विइयं सयंभुरमणसमुद्दे मच्छाणं पउमपत्ताण य सयसंठाणाणि संति बलयसंठाणं मोत्तुं, तइयं विणहुस्स साइरेगजोयण-
सयसहस्सविउघणं, चउत्थं करहउकुरडा दोसट्टिएरुवज्झाया कुणालनयरीए निद्धमणमूले वसही वरिसायाले देवयाणु-
कंपणं, न वरिसइ नगरपरिसरे, अण्णत्थ सवत्थ वरिसइ, लोको अइण्णो, निमिच्चियं, एएसिं गुणे(हि)न वरिसइ, ततो नाग-
रगेहिं तेसिं निच्छुभणं करेउमाढत्तं, ते पुच्छंति—कीस निच्छुभइ ?, लोगा भणंति—जाव तुब्भे एत्थ नगरे ताव न वरिसइ,

तो गच्छह, करुणेण रुसिएणं भणियं-वरिस देव ! कुलाणाए, उक्कुरुणेणं भणियं-दस दिवसाणि पंच च, पुणरवि करुणेण भणियं-मुट्ठिमेत्ताहि धाराहिं, उक्कुरुणेण भणियं-जहाराचिं तथा दिवा, एवं वोत्तूण अवकंताओ, कुणालावि पन्नरसदिवसअ-
णुबंधवरिसणेणं सज्जणवया जलेणं अकंता, ततो ते तइए वरिसे सकेए नगरे दोडवि कालं काऊण अहेसत्तमाए पुढवीए काले नगरे बायीससागरोधमट्ठिइया नेरइया संवुत्ता, कुणालनगरीविणासकालतो तेरसमे वरिसे वीरसस केवलुप्पत्ती, एयं अणिघट्टं, एवमादि पंचादेससयाणि अवद्धाणि, एवं लोइयं अवद्धकरणं वत्तीसं अड्डियातो सोलस करणाणि, लोग-
यवाए पंचट्ठाणाणि, तेजहा-आलीढं पच्चालीढं वइसाहं मंडलं समपादं, तत्थ आलीढं नाम दाहिणं पायं अगगतोहुत्तं काऊणं वामपायं पच्छतोहुत्तं उसारें अंतरा दोणहवि पादाणं पंचपाए, पच्चालीढं वामपायं अगगतोहुत्तं काऊणं दाहिण-
पायं पच्छतोहुत्तं उसारें, एत्थवि अंतरा दोणहवि पायाणं पंच पया, वइसाहं पण्हीतो अन्निभरट्ठतीओ समसेदीए करेइ, अगिमतला बाहिरहुत्ता, मंडलं नाम दोयि पाए दाहिणवामहुत्ता ऊणो (दोणहं) अन्तरा चत्तारि पया, समपायं नाम दोडवि पादे समं निरंतरं ठयेइ, एयाणि पंच ठाणाणि लोयप्पवादे, सयणकरणं छट्ठं ठाणमित्थलं विस्तरेण । उत्तं श्रुतक-
रणं, अधुना नोश्रुतकरणमभिधित्सुराह—

नोसुअकरणं दुविहं, गुणकरणं तहय जुंजणाकरणं । गुणकरणं पुण दुविहं, तवकरणे संजमे य तथा ॥ १०३७ ॥

श्रुतकरणं न भवतीति नोश्रुतकरणं, 'अमानोनाः प्रतिषेधवाचका' इति वचनात्, 'द्विविधं' द्विप्रकारं, तथा- 'गुण-
करणं' गुणानां करणं, गुणानां कृतिरित्यर्थः, तथेति निर्देशे, चः समुच्चये, व्यवहितश्चास्य प्रयोगः, योजनाकरणं च मनः-

प्रभृतीनां व्यापारकरणमिति भावः, गुणकरणं पुनर्द्विविधं-द्विप्रकारं, कथमित्याह-‘तपःकरणं’ तपसः-अनशनार्देर्बोद्धा-
भ्यन्तरभेदभिन्नस्य करणं-कृतिस्तपःकरणं, संयमे च-संयमविषयं चाश्रयविरमणादि करणमिति भावः ॥ साम्प्रतं योज-
नाकरणं व्याचिरव्यासुराह—

गुंजनकरणं त्रिविधं मण-यय-काए य मणसि सचाइ । सट्टाणि तेसि भेओ चउ चउहा सत्तहा चेव ॥ १०३८ ॥
योजनाकरणं त्रिविधं, तद्यथा-‘मनोवाक्कायविषयं, मनोविषयं वाग्विषयं कायविषयं चेत्यर्थः । तत्र मनसि
सत्यादि योजनाकरणं, तद्यथा-सत्यमनोयोजनाकरणमसत्यमनोयोजनाकरणं सत्यमृषामनोयोजनाकरणं असत्यमृषामनोयोज-
नाकरणमिति, स्वस्थाने प्रत्येकं मनोवाक्कायलक्षणे तेषां-योजनाकरणानां भेदे-विभागो वक्तव्यः, तद्यथा-चतुर्धा चतुर्धा
सप्तधा चेति, अयमत्र भावार्थः-चतुर्भेदं सत्यमनोयोजनाकरणादि दर्शितं, एवं वाग्व्योजनाकरणमपि सत्यवाग्व्यो-
जनाकरणादिचतुर्भेदमयसातव्यं, काययोजनाकरणं सप्तभेदं, औदारिककाययोजनाकरणं औदारिकमिश्रकाययोजनाकरणं
वैक्रियकाययोजनाकरणं वैक्रियमिश्रकाययोजनाकरणं आहारककाययोजनाकरणमाहारकमिश्रकाययोजनाकरणं कर्मणका-
ययोजनाकरणमिति ॥ इत्थं तावद् व्यावर्णितं यथोद्दिष्टं करणं, अधुना येनात्राधिकारस्तदुपदर्शनार्थमाह—

भावसुअसद्वकरणे अहिगारो इत्थ होइ नायधो । नोसुअकरणे गुणजुंजणे अ जहंसंभवं होइ ॥ १०३९ ॥

भावश्रुतशब्दकरणे प्रकाशपाठे भावश्रुते च अधिकारो भवति कर्तव्यः श्रुतसामायिकस्य, न तु चारित्रसामायिकस्य,
तस्यांति यथासम्भवमभिधानात्, भावश्रुत सामायिकोपयोग एव, शब्दकरणमप्यत्र तच्छब्दविशिष्टः श्रुतभाव एव विव-

क्षितो, नतु द्रव्यश्रुतं, तस्य तत्त्वतः श्रुतसामायिकेऽनवतारात्, नोश्रुतकरणे-नोश्रुतकरणमधिकृत्य 'गुणजुंजणे य'न्ति गुणकरणे योजनाकरणे ते यथासंभवं भवति, अधिकरणमिति गम्यते, तत्र यथासंभवमिति गुणकरणे चारित्रसामायिकस्यावतारः, तपःसंयमगुणात्मकत्वाच्चारित्रस्य, योजनाकरणे च मनोयोजनायां चाग्योजनायां च सत्यासत्यामृपारूपे द्वये श्रुतसामायिकचारित्रसामायिकयोरप्यवतारः, काययोजनायामपि औदारिककाययोगे भङ्गिकश्रुतसामायिकस्याप्यवतारः, समितिगुप्तिपरिपालने चारित्रसामायिकस्येति ॥ सम्प्रति सामायिककरणमेवाव्युत्पत्त्यविनेयवर्गव्युत्पादनार्थं सप्तभिर-नयोगद्वारैः कृतादिभिर्निरूपयति—

कयाकयं १ केण कयं २ केसु अ देबेसु कीरई वावि ३ ।

काहे व कारओ ४ नयओ ५ करणं कइविहं ६ (च) कहं ७ ॥ १०४० ॥

सामायिकस्य करणमिति क्रियां श्रुत्वा चोदक आक्षिपति-एतत् सामायिकं अस्याः क्रियायाः प्राक् किं कृतं सत् क्रियते ? आहोस्विदकृतं ? किंचातः १, उभयथाऽपि दोषः, तथाहि-कृतपक्षे सद्भावादेव करणानुपपत्तिः, अकृतपक्षेऽपि बांधेयादेरिव करणयोगः, पूर्वमेकान्तेनासत्त्वात्, अत्र निर्वचनं कृताकृतं, कृतं चाकृतं च कृताकृतं, अत्र नयमतभेदेन भावना कर्तव्या १, तथा केन कृतमिति वक्तव्यं २, तथा केषु द्रव्येषु इष्टादिषु क्रियते ३, तथा कदा च कारकोऽस्या भवतीति वाच्यं ४, तथा 'नयओ'त्ति आलोचनादिनयेन वक्तव्यं ५, तथा करणं 'कतिविहं' कतिभेदमिति वाच्यं ६, तथा

कथं-केन प्रकारेण सामायिकं लभ्यते इति वक्तव्यमिति गाथासङ्घेपार्थः । अवयवार्थं तु भाष्यकार एव वक्ष्यति, तत्रा-
द्यद्वारप्रतिपादनार्थमाह—

उत्पन्नाणुपपन्नं कथाकथं इत्थ जह नमुक्कारे । केणंति अत्थओ तं जिणेहिं सुत्तं गणहरेहिं ॥ १७५ ॥ (भा.)
कृताकृतं नाम उत्पन्नानुत्पन्नमभिधीयते, सर्वमेव च वस्तुत्पन्नानुत्पन्नं क्रियते, वस्तुनो द्रव्यपर्यायोभयरूपत्वात्,
अत्र नैगमादित्यैर्भाष्यना कार्या, तथा चाह-अत्र यथा नमस्कारे नयमायना कृता तथैव कर्त्तव्येति गम्यते, सा पुनर्नम-
स्कारानुसारेण स्वयं भावनीया । द्वारम् । अधुना द्वितीयद्वारमधिकृत्याह-केनेति केन कृतमित्यत्र निर्वचनं-“अर्थतः” अर्थ-
मङ्गीकृत्य तत् सामायिकं जिनवरैः, सूत्रं त्वङ्गीकृत्य गणधरैः कृतं, व्यवहारनयमतमेतत्, निश्चयनयमतं तु व्यक्त्यपेक्षया
यो यत्त्वामी तत्तेनैव, व्यक्त्यपेक्षेह तीर्पकरगणधरयोरुपन्यासः प्रधानव्यक्तित्वाद्, अन्यथा पुनरुक्तदोषप्रसङ्गः ॥
तथा चात्रोक्तं भाष्यकारेण-“ननु निगमे गयं चिय केण कयं तंति का पुणो पच्छा ? । भन्नइ स वज्झकत्ता इहंत्तरंगो
वित्तोसोऽयं ॥ १ ॥” (विज्ञो. ३३८३) धाह्यकर्त्ता सामान्येन अन्तरङ्गस्तु व्यक्त्यपेक्षेति भावना । साम्प्रतं केपु द्रव्येषु
क्रियत इत्येतद्विधृष्यन्नाह—

तं केसु कीरई ? तत्थ नेगमो भणइ इट्ठवेसुं । सेसाणा सप्तदधेसु पज्जवेसुं न सवेसु ॥ १७६ ॥ (भा.)
‘तत्’ सामायिकं ‘केपु’ द्रव्येषु स्थितस्य सतः क्रियते-निर्वर्त्यते इति प्रश्नः, अत्र नयविभागेन निर्वचनं, तत्र नेगमो
भणति-नैगमनयो भाष्यते, इष्टद्रव्येषु मनोज्ञपरिणामकारणत्वात् शयनासनादिषु द्रव्येषु, तथा च तेषा-

मागमः—“मणुणं भोयणं भोचा, मणुणं सयणासणं । मणुणंसि अगारंसि, मणुणं ज्ञायए मुणी ॥ १ ॥” इत्यादि, शेषाणां—सद्वहादीनां सर्वद्रव्येषु, शेषनया हि परिणामविशेषात् कस्यचित् किञ्चिन्मनोऽमिति व्यभिचारात् सर्वद्रव्येषु स्थितस्य क्रियते सामायिकं यत्र मनोऽपरिणाम इति मन्यन्ते, पर्यायेषु न सर्वेषु, अवस्थानाभावात्, तथाहि—यो यत्र निष्पादौ स्थितो न स तत्र तत्सर्वपर्यायेषु, एकभाग एवावस्थितत्वात्, इत्थं चैतदङ्गीकर्तव्यं, अन्यथा पुनरुक्तदोषः, तथा चोक्तं भाष्यकारेण—“ननु भणियमुपगम्यते केसुत्ति इहं कजो पुणो पुच्छा ? । केसुत्ति तत्थ विसओ इह केसु ठियस्स तल्लामो ॥ १ ॥ तो फिह सपइपायथाणं ? ननु जाइमेत्तवयणातो । घग्माइसववधाधारो सबो जणोऽवरसं ॥ २ ॥” (विज्ञे. ३३८७—३३८८) अथवोपोदुधाते सर्वद्रव्याणि विषयः सामायिकस्य, इह तान्येव सर्वद्रव्याणि सामायिकस्य हेतुः, श्रद्धेय-ज्ञेयक्रियाविषयत्वात्, अथवाऽन्यथाऽपुनरुक्तिः—कृताकृतादिगाथायां कृतमकृतं-वा सामायिकं कार्य-कर्म, कर्तुरीप्सितत-मत्वात्, केन कृतमिति कर्तृप्रश्नः, केतु द्रव्येष्विति साधकतमकरणप्रश्नः, सप्तमीबहुवचनं तु तृतीयाबहुवचनं प्राकृतत्वात्, न चैतदपि स्वमनीषिकया व्याख्यानं, यतोऽभ्यधायि भाष्यकारेण—“विसओऽवि उवग्गाए केसुत्ति इहं स एव हेउत्ति । सज्जेय-नेयकिरियानिधंघणं जेण सामइयं ॥ १ ॥ अहवा कयाकयाइसु कज्जं केण व कयं च कत्तत्ति । केसुत्ति करणभावो तइ-यत्थे सत्तामिं काउं ॥ २ ॥” (विज्ञे. ३३८९—३३९०) इत्यलं प्रसङ्गेन । द्वारम् । सम्प्रति कदा कारकोऽस्य भवती-त्येतत् नयैर्निरूपयन्नाह—

काहु ? उविट्ठे नेगम उवट्ठिण संगहो य ववहारो । उल्लुसुओ अक्कमंते सहु समत्तंमि उवउत्तो ॥ १७७ ॥ (भा.)

कदाऽसौ सामायिकस्य कारको भवतीति प्रश्नः, अत्र नयनिर्वचनं—‘उद्दिष्टे नेगम’ति उद्दिष्टे सति नैगमो मन्यते, इयमत्र भावना—सामान्यग्राहिणो नैगमनयस्य उद्दिष्टमात्र एव सामायिके गुरुणा शिष्योऽनधीयानोऽपि तत्क्रियाननुष्ठाप्य सन् सामायिकस्य कर्त्ता, घनगमनप्रस्थितप्रस्थककर्तृवत्, यस्मात् उद्देशोऽपि सामायिककारणं, तस्मिंश्च कारणे कार्योपचारः, ‘उच्यद्विस्ते संग्रहो य धयहारो’ति संग्रहो व्यवहारश्च उपस्थितः सन् कारको भवतीति, इयमत्र भावना—इह उद्देशानन्तरं याचनाप्रार्थनाय यदा वन्दनं दत्त्वोपस्थितो भवति तदा प्रत्यासन्नतरकारणत्वात् संग्रहव्यवहारयोः कारक इति, ऋजु-सूत्र आक्रमन् कारको भवतीति मन्यते, एतदुक्तं भवति—उद्देशानन्तरं गुरुपादमूले वन्दित्वोपस्थितः सामायिकं पठितु-मारब्धः कारकः, वृद्धास्तु व्याचक्षते—न पठन्नेव, किन्तु समाप्ते कारक इति, सामायिकक्रियावान् प्रतिपद्यमानस्तदुपयोगर-हितोऽपि कारकः, यस्मात् सामायिकार्थस्य सामायिकशब्दक्रिये असाधारणकारणं, असाधारणकारणेन च व्यपदेश इति, ‘सद्गु समस्तंमि उचउत्तो’ति, शब्दादयो मन्यन्ते—समाप्ते सत्युपयुक्ते एव कारको भवति, त्रयाणां शब्दादीनां नयानां शब्दक्रियावियुक्तोऽपि सामायिकोपयुक्तः कारकः, मनोज्ञतथापरिणामरूपत्वात् सामायिकस्य, कदा कारक इति गतं । सम्प्रति नयत इत्येतद् द्वारं विवरीयुराह—

आलोचयणा १ य विणए २ चित्त ३ दिसाऽभिगहे ४ अ काले ५ य ।

रिक्ख ६ गुणसंपयाऽविअ ७ अभिवाहारे ८ अ अट्टमए ॥ १७८ ॥ (भा.)

इहाभिमुख्येन गुरोरात्मदोषप्रकाशनमालोचनानयः, तथा विनयः पदधावनादि क्षेत्रं—इक्षुक्षेत्रादि दिगभिग्रहो—यद्यमा-

गलक्षणः कालः-अहरादिः क्रक्षसम्पत्-नक्षत्रसंपत् गुणाः-प्रियधर्मत्वादयः तेषां सम्पत् गुणसम्पत्, अभिव्याहरणं अभिव्याहारः अष्टमो नय इति गाथासमासार्थः, व्यासार्थं तु प्रतिपदं भाव्यकार एव सम्यक् न्यक्षेण वक्ष्यति ॥ तथा चाद्यं द्वारं व्याचिख्यासुराह—

पयज्जाणं जुगं तावद्दालोयणा गिहत्थेसु । उवसंपयाइ साहसु सुत्थे अत्ते तदुभये य ॥ १७९ ॥ (भा.)

‘प्रयज्याया’ निष्क्रमणस्य यत् प्राणिजातं स्त्रीपुरुषनपुंसकभेदं योग्यं-अनुरूपं, तदन्वेषणीयमिति वाक्यदोषः, तावती-एतावत्येवालोचना अवलोकना वा, केपु?—गृहस्थेषु-गृहस्थविषया, इयमत्र भावना-योग्यं हि सर्वोपाधिविशुद्धमेव भवति, ततस्तदन्वेषणमवश्यं कर्तव्यं, तच्चैवम्-कस्त्वं ? को वा ते निर्वेद ? इति पूर्वं प्रश्नो विधेयः, तस्मिंश्च विहिते प्रयुक्तालोचनस्य योग्यतावधारणं, तदनन्तरं सामाधिकं दद्यात्, न शेषाणां प्रतिपिद्धदीक्षाणामिति नयः, एवं तावत् गृहस्थस्याकृतसामायिकस्य सामायिकार्यमालोचनोक्ता, सम्प्रति कृतसामायिकस्य यतेः प्रतिपादयति-उपसम्पदि साधुषु, जालोचनेति धर्तते, सूत्रे अर्थे तदुभये च, अत्रापीयं भावना-सामायिकसूत्राद्यर्थं यदा कश्चिदुपसम्पदं प्रयच्छति यतिस्तदा स जालोचनां ददाति, अत्र विधिः सामाचार्यामुक्त एव, आह-अल्पं सामायिकसूत्रं, तत् कथं तदर्थमपि यतेरुपसंपत् ? , तदभावे वा कथं यतिः ? कथं वा प्रतिक्रमणं ? प्रतिक्रमणमन्तरेण शुद्धिविति, उच्यते, मन्दगलानादिव्याघाताद् विस्मृतसूत्रस्य यतेः सूत्रार्थमप्युपसम्पदविरुद्धेन, एध्यत्कालं वा दुष्पमान्तमालोक्यानागतार्पकं सूत्रमिति, तदभावेऽपि तदा चारित्र्य-

रिणामोपेतत्वात् असौ यतिरेव, शुद्धिश्चास्य यावत्सूत्रग्रधीतं तावदेव प्रतिक्रमणं कुर्वतः, इत्यलं प्रसङ्गेन ॥ अधुना एकगा-
थीय विनयादिद्वारत्रयं व्याचिख्यासुराह—

आलोइए विणीअस्स दिज्जए तं पसत्थखित्तम्मि । अभिगिज्झ दोदिसाओ चरंतिअं वा जहाकमसो ॥१८०॥ (भा.)

आलोचिते सति 'विनीतस्य' पादधावनानुरागादिविनयवतः, उक्तं च भाष्यकारेण—“अणुरत्तो भत्तिगतो अमुई अणुय-
त्तगो विसेसणू । उज्जुत्तमपरितंतो इच्छियमस्यं लहइ साह ॥ १ (विशे. ३४०३) दीयते तत् सामायिकं, तस्यापि न
यत्र फचित्, किन्तिहिं १, प्रशस्तक्षेत्रे-इक्षुक्षेत्रादौ, उक्तं च—“उच्छुवणे सालिवणे पडमसरे कुसुमिते व वणसंडे । गंभीर-
साणुणादे पयाहिणजले य जिणघरे वा ॥ १ ॥ दिज्ज न उ भग्ग ज्ञामिय, सुषाणसुन्नामणुन्नगेहेसु । छारंगारकयारामिज्झादी-
दपडुहे वा ॥ २ ॥ (विशे. ३४०४-३४०५) तथा अभिगृह्य-अङ्गीकृत्य द्वे दिशो पूर्वा वा उत्तरां वा, दीयते इति वर्तते,
तथा चरन्ती नाम यस्यां दिशि तीर्थकरकेवलमनःपर्यायज्ञानावधिज्ञानिचतुर्दशपूर्वधरादयो यावत् युगप्रधाना विहरन्ति,
'यथाक्रमं' इति गुणापेक्षं यथाक्रमेण दिक्ष्वेतासु दीयते, उक्तं च—“पुष्पाभिमुहो उत्तरमुहो व देज्जाऽह्वा पडिच्छेज्जा ।
जाए जिणादयो वा दिसाए जिणचेइयाइ व ॥ १ ॥” त्ति, गतं द्वारत्रयम् । अधुना कालादित्रयमेकगार्थैवाभिधित्सुराह—
पडिक्कुट्टदिणे वज्जिअ रिक्खेसु अ मिगसिराइ भणिएसु । पियधम्मार्इगुणसंपयासु तं होइ दायवं ॥१८१॥ (भा.)

'प्रतिकुष्ठानि' प्रतिपिच्छानि यानि चतुर्दश्यादीनि तानि दिनानि वर्जयित्वा, अप्रतिकुष्ठेष्वेव पञ्चम्यादिषु दातव्यमिति
योगः, उक्तं च—“चाउइत्ति पन्नरसिं वज्जिज्जा अट्टमिं च नवमिं च । छट्ठिं च चउत्थि वारसिं त्व दुण्हं पि पक्खणं ॥ १ ॥”

(विशे. ३४०७.) तेष्वपि दिनेषु प्रशस्तेषु मुहूर्तेषु दीयते, न अमंशस्तेषु, तथा क्रक्षेण च मृगशिरःप्रभृतिषु ग्रन्थान्तराभिहितेषु, ननु प्रतिपिद्धेषु, उक्तं च—“मिगसिर अद्वा पुस्तो तिष्णिण पुद्वा य मूलमस्तेसा । हत्थो चित्ता य तथा दस बुद्धि-करादं नाणस्त ॥ १ ॥” (विशे. ३४०८) तथा—संज्ञागयं रविगयं, विद्धुरं सगाहं विलम्बं च । राहुहयं गहभिन्नं च वज्रण सत्त नकलत्ते ॥ २ ॥ (विशे. ३४०९) सन्ध्यागतं नाम यत्र नक्षत्रे सूर्योऽजन्तरं स्यात्यति तत्सन्ध्यागतं, अपरे पुनराहुः-यत्र रविस्तिष्ठति तस्माच्चतुर्दशं पञ्चदशं वा नक्षत्रं सन्ध्यागतमिति, रविगतं यत्र रविस्तिष्ठति, पूर्वद्वारिकेषु नक्षत्रेषु पूर्वदिशा गतव्येऽपरया दिशा गच्छतो विद्धुरं, सगाहं च—ग्रहाधिष्ठितं विलम्बितं—यत् सूर्येण परिभुज्य मुक्तं राहुहतं—यत्र ग्रहणमभूत् ग्रहभिन्नं—ग्रहविदारितं, तथा प्रियधम्मोदिगुणसम्पत्सु सतीषु तत् सामायिकं भवति दातव्यं, उक्तं च—“प्रियधम्मो ददधम्मो संविगोऽवज्जमीरु असदो अ । खंतो दंतो गुत्तो थिरयव जिहंदिओ वज्जू ॥ १ ॥” (विशे. ३४१०) विनीतस्याप्येते गुणा अन्येष्टव्याः इति गाथार्यः ॥ अधुना चरमं द्वारं व्याचिख्यासुराह—

अभियाहारो कालिअसुअस्स सुत्तथत्तदुभएणंति । दधगुणपज्जवेहि अ दिट्ठीवायम्मि वोच्चयो ॥ १८२ ॥ (भा.)
‘अभिव्याहरणं’ शिष्याचार्ययोर्वचनप्रतिवचने अभिव्याहारः, स च ‘कालिकश्रुते’ आचारादौ ‘सुत्तथत्तदुभएणंति’ सुत्रतोऽर्थतः तदुभयतश्च, इयमत्र भावना—शिष्येण इच्छाकारेणोदमङ्गद्युद्दिशतेत्युक्ते सति इच्छापुरःसरमाचार्यवचनं—अहमस्य साधोरिदमङ्गमध्ययनमुद्देशं वा उद्दिशामि, वाचयामीत्यर्थः, आसौपदेशपारम्पर्यख्यापनार्थं क्षमाश्रमणानां हस्तेन, न ह्योत्प्रेक्षया, सूत्रतोऽर्धतस्तदुभयतोऽस्मिन् कालिकश्रुते अ(त)थोत्कालिके, दृष्टिवादे कथमित्यत आह—द्रव्यगुणपर्यायिश्च

दृष्टिवादे-भूतवादे चोद्भव्योऽभिव्याहारः, एतदुक्तं भवति-शिष्यवचनानन्तरमाचार्यवचनमिदम्-उद्दिशामि सूत्रतोऽर्थतस्तदुभयतो द्रव्यगुणपर्यायरनन्तगमसहितैरिति, एवं गुरुणा समादिष्टेऽभिव्याहारे शिष्याभिव्याहारः-शिष्यो प्रवीति-उद्दिष्टमिदं मम, इच्छाम्यनुशासनं क्रियमाणं पूज्यैरिति, एवमभिव्याहारद्वारमष्टमं नीतिविशेषे नये इति ॥ व्याख्याता प्रतिद्वारागाथा, साम्प्रतमधिकृतमूलगाथायामेव करणं कतिविधमित्येतत् द्वारं व्याख्यासुराह-

उद्देशसमुद्देशो वायणमणुजाणं च आयरिण् । सीसंमि उद्दिसिज्जंतमाइ एअं तु जं कइहा ॥ १८३ ॥ (भा.)
गुरुशिष्ययोः सामायिकक्रियाव्यापारणं करणं, तच्चतुर्धा, तद्यथा-उद्देशकरणं समुद्देशकरणं वाचनाकरणमनुज्ञाकरणं च, छन्दोभङ्गभयादिह वाचनाकरणमेवमुपन्यस्तं, यावतां तत्त्वतः अमुना क्रमेण द्रष्टव्यं-उद्देशो वाचना समुद्देशोऽनुज्ञा चेति गुरोर्व्यापारः, 'आयरिण्'ति गुराविदं करणं, गुरुविषयमित्यर्थः, 'सीसंमि उद्दिसिज्जंतमादि' शिष्ये-शिष्यविषयं उद्दिश्यमानकरणं वाच्यमानकरणं समुद्दिश्यमानकरणमनुज्ञायमानकरणं चेति, 'एअं तु जं कइह'ति एतदेव चतुर्विधं तत् यदुक्तं कतिविधमिति, आह-पूर्वमनेकविधं नामादिकरणमभिहितमेव इह पुनः किमिति प्रश्नः, उच्यते, तत् पूर्वगृहीतस्य करणमनेकविधमुक्तं, इदं पुनरस्मिन् गुरुशिष्यदानग्रहणकाले चतुर्विधं करणमिति, पूर्वं वा करणमविशेषेणोक्तं, इह तु गुरुशिष्यक्रियाविशेषाद्विशेषितमिति न पुनरुक्ता, अथवा अयमेव करणस्यावसरः, पूर्वत्र पुनरनेकान्तद्योतनार्थं विन्यासः कृत इति 'विचित्रा सूत्रस्य कृतिरिति, कृतं विस्तरेण ॥ द्वारम् ॥ सम्प्रति कथमिति द्वारं विवरीपुराह-

कह सामाइयलंभो ? तस्सयविघाई देसवाधाई । देसविघाईफइग अणंतनुहीविसुद्धस्स ॥ १०४१ ॥

एवं ककारलंभो सेसाणवि एवमेव कमलंभो । एअं तु भावकरणं करणे य भए य जं भणिअं ॥ १०४२ ॥

‘कथं’ केन प्रकारेण सामायिकस्य लाभ इति प्रश्नः, अत्रोत्तरं-तस्य-सामायिकस्य द्विविधानि स्पष्टकानि भवन्ति, यतः सामायिकावरणं दर्शनावरणं मिथ्यात्वमोहनीयं च, अमीषां च द्विविधानि स्पष्टकानि भवन्ति-देशघातीनि सर्वघातीनि च, तत्र सर्वघातिषु स्पष्टकेषु सर्वेष्वप्युद्घातिषु सत्सु देशघातिष्वपि स्पष्टकेष्वनन्तेषूद्घातिषु अनन्तगुणवृद्ध्या प्रति-समयं विशुद्ध्यमानः शुभशुभतरपरिणामो भावतः ककारं लभते, तदनन्तगुणवृद्धयै विशुद्ध्यमानः सन् रेफं, एवं शोषाण्यप्यक्षराणि, अत एवाह-देशविधातिस्पष्टकानन्तवृद्ध्या विशुद्धस्य सतः । (ततः) किं ? ‘एवं’ उक्तप्रकारेण लाभः शोषाणामपि रेफादीनामक्षराणाम्, एवमेव-उक्तप्रकारेण क्रमेण सूत्रगतपरिपाद्या लाभः, आह-उपक्रमद्वारेऽभिहितमेतत्-क्षयोपशमात् जायते, पुनरुपोद्घातेऽभिहितं-कथं लभ्यते इति, तत्रोक्तं, इह किमर्थं प्रश्न इति पुनरुक्ता ?, उच्यते, त्रय-मप्येतदपुनरुक्तम्, यत उपक्रमे क्षयोपशमात् सामायिकं लभ्यते इत्युक्तं, उपोद्घाते स एव क्षयोपशमस्तत्कारणभूतः कथं लभ्यत इति प्रश्नः, इह केषां पुनः कर्मणां स क्षयोपशम इति प्रत्यासन्नतरकारणप्रश्न इत्यपुनरुक्तत्वमित्यलं प्रसङ्गेन, द्वार-मेयोपसंहरश्चाह-एतदेवानन्तरोदितं यत्सामायिककरणं तद् भावकरणं, एवं च मूलद्वारागाथायां ‘करणे भए य’ इत्युल्लेखेन यत्करणमिति द्वारमुपन्यस्तं तद् व्याख्यातं, एतद्व्याख्यानाच्च सूत्रेऽपि करोमीत्यवयवो व्याख्यातः, अधुना भय इति द्वितीयद्वारव्याख्यानार्थमाह-

द्वाद्वे भयंतो भवअंतगो य रयणा भयस्स छब्भेया । सवंधि वणिणएऽणुक्कमेण अंतेऽवि छब्भेया ॥ १८४ ॥ (भा.)

भवति भदन्त इति, 'भदुइ कल्याणे सुखे च' अस्मादौणादिकोऽन्तप्रत्ययः, औणादिकत्वादेव नमो लोपः, भदन्तः-
 कल्याणः सुखश्चेत्यर्थः, प्राकृतत्वादामन्त्रणे 'भन्ते' इति भवति, अथवा प्राकृतशैल्या भवान्त इति द्रष्टव्यं, तत्र भवस्य-
 संसारस्यान्तस्तेनाचार्येण क्रियते इति भवान्तकरत्वाद् भवान्तः, अथवा भवान्त इति द्रष्टव्यं, तत्र भयं-त्रासः, तमाचार्ये
 प्राप्य भयस्यान्तो भवतीति भयांतभवनात् भयान्तो-गुरुः, यद्विवा अन्तं करोतीत्यन्तकः भयस्यान्तको भयान्तकः तस्य
 सम्नोधनं, उभयत्रापि प्राकृतत्वात् भन्ते इति भवति, तत्र रचना-(नामादि)विन्यासलक्षणा भयस्य पङ्क्तिभेदा-पदप्रकारा,
 नामस्थापनाद्रव्यक्षेत्रकालभायभेदमिमा, तत्र नामस्थापने सुगमे, द्रव्यक्षेत्रकालभयान्यपि प्रतीतानि, द्रव्याद्भयं द्रव्यभय-
 मित्येयं सर्वत्र पञ्चमीतत्पुरुषसमाश्रयणात्, अन्यथा वा यथायोगं भावनीयं, भावभयं सप्तधा-इहलोकभयं परलोकभयं
 आदानभयमाकस्मिकभयं आजीविकाभयं अश्लोकभयं मरणभयं चेति, तत्र यत् स्वभवात्प्राप्यते यथा मनुष्यस्य मनुष्यात्
 तिरश्चः तिर्यग्य इत्यादि तदिहलोकभयं, यत् परभवादेवाप्यते, यथा मनुष्यस्य तिरश्चः तिरश्चो मनुष्यात् तत्पर-
 लोकभयं, किञ्चन द्रव्यजातमादानं तस्य नाशहरणादिभ्यो भयं आदानभयं, यद् बाह्यनिमित्तमन्तरेणाहेतुकं भयमुपजायते
 तदकस्माद्भवतीत्याकस्मिकं, तथा 'श्लोकः-प्रशंसा श्लाघा तद्विपर्ययोऽश्लोकः तस्माद्भयं अश्लोकभयं,
 आजीविका-आजीवनं तस्या उच्छेदेन भयमाजीविकाभयं, प्राणपरित्यागभयं मरणभयं, एवं अनुक्रमेणोक्तलक्षणेन
 सर्वस्मिन् वर्णितेऽन्तेऽपि पङ्क्तिभेदा वर्णयितव्याः, तद्यथा-नामान्तः स्थापनान्तो द्रव्यान्तः क्षेत्रान्तः कालान्तो भावा-

न्तश्च, तत्र नामस्थापने प्रतीते, द्रव्यान्तो घटाद्यन्तः, क्षेत्रान्त ऊर्ध्वलोकादिक्षेत्रान्तः, कालान्तः समयाद्यन्तो, भावान्तो औदयिकादिभावान्तः ॥

एवं सप्तमिषि चत्त्रियंमि एत्थं तु होइ अहिगारो । सत्तभयविप्पमुक्के तहा भवंते भयंते य ॥ १८५ ॥ (भा.)

एवम्-उक्तेन प्रकारेण सर्वसिद्धान्तेभेदभिन्ने भयादौ वर्णिते सति अत्र प्रकृते भवत्यधिकारः सप्तभयविप्रमुक्तो दस्तेन, तथा यो भवान्तो यश्च भदन्तस्ताभ्यामिति, पञ्चानुपूर्व्या ग्रन्थ इत्यदोषः ॥ न्याख्यातं मूलद्वारगाथायां (भवान्तेति) द्वारद्वयं, तद्द्रव्याख्यानाच्च भदन्त भवान्त भवान्त इति गुर्वामन्त्रणार्थः सूत्रावयवः, अथ सामायिकस्यादावेव गुरोरामन्त्रणवचः किमर्थं?, उच्यते, गुरुकुलवासोपसंग्रहार्थं, यथा सर्वदैव हि शिष्यो गुणार्थी सन् गुरुकुलवासी भवेत्, गुरुकुलवासे दसतां प्रतिक्षणं ज्ञानादिगुणोत्सर्पणात्, उक्तं च भाष्यकृता-आमन्तेइ करेमी भन्ते ! सामाद्वयंति सीसो य । आहामन्तणवयणं गुरुणो किं कारणमियंति ? ॥ १ ॥ भद्रइ गुरुकुलवासोवसंग्रहत्थं जहा गुणत्थी हि । निचं गुरुकुलवासी हवेज्ज सीसो जतोऽभिदियं ॥ २ ॥ नाणस्स होइ भागी विरयरतो दंसणे चरित्ते य । धम्मा आवकहाए गुरुकुलवासं न मुंचंति ॥ ३ ॥ (विद्दे. ३४५७-८-९) अन्यच्च-सामायिकस्यादौ गुर्वामन्त्रणवचनमभिदधान एवं ज्ञापयति-सर्वकालं प्रतिक्रमणं गुरुपादमूले कर्त्तव्यं, वसत्यन्तरेऽपि पृथक् कारणवशतः स वस्तुकामो गुरुपादमूले प्रतिक्रम्य वसति, तथा च कल्पाध्ययनोक्ता एवं सामाचारी-“यदि लक्ष्मी वसतिः ततोऽन्यत्र कतिपये साधवः संवस्तुकामा आचार्यसमीपे प्रतिक्रम्य प्रादोषिककालग्रहणोत्तरकालं सूत्रपौरुषीमर्थपौरुषी च कृत्वा अन्यस्यां वसतौ गच्छन्ति, अथान्तरा श्वापदादिभयं

ततः अर्थपौरुषो ह्यापयन्ति, ततः सूत्रयोरुत्थीमपि, कालमपि, तथा चरमं कायोत्सर्गं द्वितीयमाद्यं यावत्तिष्ठत्यपि सहस्ररश्मौ
तत्र यागन्ती”ति, तथेदमपि ज्ञापयति—सर्वाणि कार्याणि गुरुनापृच्छ्य कर्त्तव्यानि, नान्यथा, सामायिकप्रतिपत्तेरपि गुर्वाम-
न्त्रणपूर्वकत्वात्, उक्तं च—“आवस्सयं निच्चं गुरुणामूलंमि देसियं होइ । वीसुंमि संवसंता कारणतो जइवि सेजाए
॥ १ ॥ एवं चिय सपावस्साइं आपुच्छिऊण कजाइं । जाणावियममंतणवयणातो जेण सयेसिं ॥ २ ॥ सामाइयमादि
मयं भदंतसदो य जं तदादीए । तेणानुवत्तइ ततो करेमि भन्तेत्ति सबेसु ॥ ३ ॥ (विज्ञो. ३४६१-२-३) अथ किमिति
गुरुनापृच्छ्यैव सर्वाणि कार्याणि कर्त्तव्यानीति चेत्, उच्यते, इह परमार्थतः कृत्यमकृत्यं वा गुरवो जानते, विनयप्रति-
पत्तिश्च शिष्येण कृता भवति, भगवदाज्ञा चाराधिता स्यात्, तथाहि—भगवतामियमाज्ञा—उच्छासादि प्रमुच्य श्रेयं गुर्वन्ना-
पृच्छया न किमपि कर्त्तव्यमिति, उक्तं च—“किञ्चाकिञ्चं गुरवो विदंति विणयपडिवत्तिहेउंति । उरसासाइ पमोत्तुं तदणा-
पुच्छाए पडिसिद्धं ॥ १ ॥” (विज्ञो. ३४६४) अथ यत्र गुरुर्न भवति तत्र कथं कर्त्तव्यमिति चेत्, प्रतिसमाहितमत्र
भाष्यकारेण—“गुरुविरहंमि य ठवणा गुरुवणसोयदंसणत्थं च । जिणविरहंमिव जिणविंन सेवणामंतणं सफलं ॥ १ ॥ रज्जो
य परोयरास्सवि जह सेया मंतदेययाए वा । तह चेव परोक्खस्सवि गुरुणो सेया विणयहेउं ॥ २ ॥” (विज्ञो. ३४६५-६)
इति कृतं विस्तरेण ॥ सम्प्रति सामायिकं व्याख्येयं, अथ सामायिकमिति कः शब्दार्थः?, उच्यते—समो रागद्वेषरहितः,
अयनं गमनं, समस्यायः समायः, अयनग्रहणं शेषक्रियाणामुपलक्षणं, सर्वासामपि साधुक्रियाणां समस्य सतस्तत्त्वतो भावा-
त्, समाय एव सामायिकं, अथवा समानि—ज्ञानदर्शनचारित्राणि तेष्वयनं समायः स एव सामायिकं, यदिवा सर्वजीवेषु

मेत्री सान, साम्न आयो-लाभः सामायः स एव सामायिकं, अथवा सम्यक्शब्दार्थः समशब्दः, सम्यग्यनं-वर्तनं समयः, अथवा सम्यगायो-लाभः सामायः, यदिवा समय भावः साम्यं, तस्यायः साम्यायः, सर्वत्र स्वार्थिक इकण् प्रत्ययः, पृषोद-रादित्वादिष्टरूपनिष्पत्तिः, अथवा अन्यथा निरुक्तविधिः, तमुपदर्शयति—

सामं समं च सम्मं इगमिति सामाहअस्स एगट्ठा । नामं ठवणावविए भावग्मि य तरस्स निक्खेवो ॥ १०४३ ॥

इह सामायिकशब्दः पदद्वयनिष्पन्नः, तत्र आद्यं पदं त्रिधा, तद्यथा-सामं समं च सम्यक्, इकमिति द्वितीयं पदं, तच्च देशीपदं कापि प्रवेष्टार्यं प्रवर्त्तते, अत्र पदयोजनां स्वयमेवाग्रे वक्ष्यति, तथा सामायिकस्य एकार्थिकानि वक्तव्यानि । सम्प्रति सामादिशब्दानां निक्षेपप्रदर्शनायाह-‘नामे’ त्यादि, तेषां सामप्रभृतीनां शब्दानां निक्षेपः कर्त्तव्यः, तद्यथा-‘नाम-स्यापने द्रव्ये’ भावे च’ इयमत्र भावना-चतुर्विधं साम, तद्यथा-नामसाम स्थापनासाम द्रव्यसाम भावसाम, च, एवं सम-सम्यक्पदयोरपि भावनीयं ॥ तत्र नामस्थापने प्रतीते, द्रव्यसामप्रभृतीन् प्रतिपादयति—

मधुरपरिणाम सामं समं तुला सम्म खीरखंडजुई । दोरे हारस्स चिई इगमेयाइं तु दंपमि ॥ १०४४ ॥

नक्षरीरभव्यदारीरव्यतिरिक्तं द्रव्यसाम भधुरपरिणामं शर्करादिद्रव्यं, द्रव्यसमं सद्भूतार्थलोचनया तुलाद्रव्यं, द्रव्यस-म्यक् धीरखंडजुतिः-धीरखण्डयोजनं, इकमपि चतुर्द्धा, तद्यथा-नामेकं स्थापनेकं द्रव्येकं भावेकं च, तत्र नामस्थापने प्रतीते, द्रव्येकं दोरे इति सूत्रद्वयके मौक्तिकान्यधिकृत्य भाविपर्यायापेक्षया हारस्य-मुक्ताफलकत्वापस्य चित्तिः-चयनं

प्रवेशनं द्रव्येकं, अत एवाह-‘एषाई तु दयंमि’ एतान्युदाहरणानि द्रव्ये-द्रव्यविषयाणि ॥ सम्प्रतं भावसामादिप्र-
तिपादनार्थमाह-

आयोवमा? परदुःखलमकरणं रागदोसमज्झत्थं । नाणाइतिगं तस्सायपोअणं भावसामाई ॥ १०४५ ॥

आत्मोपमानेन परदुःखाकरणं, मकारोऽल्लाक्षणिकः, भावसामेति गम्यते, किमुक्तं भवति?—आत्मनीच परदुःखाकर-
णपरिणामो भावसाम, तथा रागद्वेषमाध्यस्थ्यं, अनासेवनया रागद्वेषमध्ययचित्तं, सर्वत्रात्मनस्तुल्यरूपेण वर्त्तनं भावसमं,
तथा ज्ञानादित्रयं-ज्ञानदर्शनचारित्ररूपमेकत्रावस्थितं भावसम्यक्, तथाहि-ज्ञानदर्शनचारित्रयोजनं भावसम्यगेव, मोक्ष-
साधकत्वात्, ‘तस्ये’ति सामादि सम्यच्यते, तस्य सामादेरात्ममोतनं-आत्मनि-प्रवेशनं भावे, क्रमत एवाह-भावसामा-
दीनि प्रतिपत्तव्यानि । सम्प्रति निरुक्तिविधियोजना क्रियते, आत्मन्येव सान्न इकं-प्रवेशनं सामायिकं, यल्लक्षणेनानुपपन्नं
तत्सर्वं निरुक्तिनिपातनादवसेयं, तथाहि-सामन्शब्दनकारस्य आयआदेशः, तथा समस्य-रागद्वेषमध्यस्थ्यस्यात्मनि
इकं-प्रवेशनं सामायिकं, समदाब्दात्परः अयागमः सकारस्य च दीर्यता, तथा सम्यगित्येतस्य सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्र-
योजनरूपस्यात्मनि इकं-प्रवेशनं सामायिकं यकारादेरायादेशनिपातनं सकारस्य च दीर्यता ॥ सम्प्रति सामायिकपर्याय-
शब्दान् प्रतिपादयति-

समया संमत्त पसत्थ संति सिच हिअ खुहं अणिदं च । अदुगुंछिअमगरहिंयं अणवज्जमिमेऽवि ण्गट्ठा ॥ १०४६ ॥

समता रागद्वेषमध्यवर्त्तिनस्तद्रूपत्वात्, सम्यक्त्वं ज्ञानदर्शनचारित्राणां परस्परं यत् प्रयोजनं तदात्मकत्वात्, प्रशस्तं

मोक्षसाधकत्वात्, शान्तिः मिथ्यात्वादिदावानलविध्यापनात्, शिवमुपद्रवकारित्वाभावात्, हितं परिणामसुखावहत्वात्, शुभं शुभाध्यवसायात्मकत्वात्, अजुगुप्सितं स्वरूपतः प्रशमरूपतया जुगुप्सनीयाभावात्, अगर्हितं परममुनिभिरपि महापुरुषैः सेवितत्वात्, अनवयं सावद्ययोगप्रत्याख्यानात्मकत्वात्, 'इमेऽवि एगट्टे'ति इमे-अनन्तरोदिता अपि, अनन्तरोदितं 'सामाइय'मित्यादय इत्यपिशब्दार्थः, एकार्थिकाः पर्यायशब्दाः ॥ आह-ननु निरुक्तद्वार एव 'सामाइय' समइय'मित्यादयो यदि पर्यायशब्दा उक्ताः ततो मयः किमर्थमेतेषामभिधानमिति ?, उच्यते, तत्र पर्यायशब्दमात्रता, इह तु वाक्यान्तरेणार्थनिरूपणमित्यदोषः, अथवा तत्रोक्तावप्यत्राभिधानसम्मोहार्थमदुष्टमेव, अत एवोक्तं-'इमेऽवि एगट्टा' इति, एतेऽपि तेऽपि इति ॥ सम्प्रति कण्ठतः स्वयमेव चालनां प्रतिपादयति—

को कारजो ? करितो, किं कम्मं ?, जं तु कीरई तेण । किं कारय-करणाग य अन्नमणद्धं च ? अक्खेवो ॥१०४७॥
इह 'करोमि भदन्त ! सामायिक'मित्यत्र कर्तृकर्मकरणव्यवस्था कर्तव्या, यथा 'करोमि राजन् ! घटक'मित्युक्ते कुलालः कर्त्ता घटः कर्म दण्डादि करणमिति, अत्र कः कारकः कुलालस्थानीयः ?, अत्राह-'करितो'ति, तत् सामायिकं कुर्वन् आत्मैव कारकः, अथ किं कम्मं घटस्थानीयं ?, अत्राह-यत्तु क्रियते-निर्यत्थते तेन कर्त्ता, तच्च तद्गुणरूपं सामायिक-मेव, तुदाब्दः करणप्रश्ननिर्यचनसद्ग्रहणार्थः, तत्र किं करणं ? दण्डादिस्थानीयमिति प्रश्नः, निर्वचनमुद्देशादि चतुर्विधं, तद्यथा-उद्देशो वाचना समुद्देशः अनुज्ञा चेति, एवं व्यवस्थिते सत्याह-'किं कारगकरणाय य' इति किं कारककरणयोः यदाव्याह कर्मणश्च परस्परतः कुलालघटदण्डादीनामिवान्यत्यमाहोन्धिदनन्यत्वं ?, किंचात !, उभयथापि दोषः,

तथाहि-अन्यत्वे सामायिकवतोऽपि तत्फलस्य भोक्षस्याभावः, तदन्यत्वात्, मिथ्यादृष्टेरिव, अनन्यत्वे तस्योत्पत्तिविनाशाभ्यामात्मनोऽप्युत्पत्तिविनाशप्रसङ्गः, अनिष्टं चैतत्, तस्यानादिमत्वाभ्युपगमात्, एष आक्षेपः-चालना । इत्थं चालनामभिधाय साम्प्रतं प्रत्यवस्थानमाह-

आया हु कारओ मे सामाहअ कम्म करणमाया य । परिणामे सह आया सामाहअमेव उ पसिद्धी ॥ १०४८ ॥

इह ममात्मैव कारको मतः, तस्य स्वातन्त्र्येण प्रवृत्तेः, तथा सामायिकं कर्म, तद्गुणत्वात्, करणमपि चोद्देशादिलक्षणं तद्रूपत्वादात्मैव, तथापि यथोक्तदोषाणामसम्भवः, कुत इत्याह-यस्मात् परिणामे सति आत्मा सामायिकं परिणमनं परिणामः-कथञ्चित् पूर्वरूपपरित्यागेनोत्तररूपापत्तिः, उक्तं च-“अर्थान्तरगमो यस्मात्, सर्वथैव न चागमः । परिणामः प्रमासिद्धः, इष्टञ्च खलु पण्डितैः ॥ १ ॥” तस्मिन् परिणामे सति आत्मा सामायिकमुपपद्यते, तथाहि-परिणामे सति तस्यात्मनो नित्यानित्याद्यनेकरूपता, अन्यथा परिणामित्वायोगात्, सा च नित्यानित्याद्यनेकरूपता द्रव्यगुणपर्यायाणां भेदाभेदसिद्धौ, अन्यथा सकलव्यवहारोच्छेदप्रसङ्गात्, ततो नात्र कर्तृकर्मकरणानामेकान्तेन अन्यत्वं, तद्गुणत्वात्, न खलु गुणगुणिनोरेकान्तेन भेदः, तथा सति विप्रकृष्टगुणमात्रोपलब्धौ प्रतिनियतगुणिविषयसंशयायोगात्, तदन्येभ्योऽपि तस्य भेदाविशेषाद्, अथ च यदा कश्चिद्धरिततत्तात्वाविसररन्ध्रोदरान्तरतः किमपि शुक्लं पश्यति तदा किमियं पताका किं वा यलाका ? इति हृदयते प्रतिनियतगुणिविषयः संशयः, नाप्येकान्तेनानन्यत्वं, तद्गुणत्वादेव, नहि गुणगुणिनोरेकांतेनानन्यत्वं, तद्गुणत्वादेव, नहि गुणगुणिनोरेकान्तेनाभेदोऽपि, तथा सति गुणग्रहणे सति गुणिविषयसंशयानुत्पत्तिरेव,

गुणप्रदण एव तस्यापि गृहीतव्यं, किंतु 'जात्यन्तरात्मकमन्यत्वानन्यत्वं घटते, आत्मैव कारकः आत्मैव सामायिकं आत्मैव करणमिति प्रसिद्धिः-प्रत्यवस्थानं ॥ संप्रति परिणामपक्षे सत्यप्येकत्वेऽप्यनेकत्वेऽपि चाविरोधेन कर्तृकर्मकरण-
व्यवस्था घटते इति दर्शयन्नाह—

एकत्वे जह मुष्टिं फरेह अर्थन्तरे घडाईणि । दयत्थन्तरभावे गुणस्स किं केण सम्बद्धं ? ॥ १०४९ ॥

एकत्वे-कर्तृकरणानामभेदे दृष्टः कर्तृकरणभावो, यथा मुष्टिं करोति, अत्र हि देयदत्तः कर्त्ता, तस्य हस्तः कर्म, तस्यैव प्रयत्नविशेषः करणमिति । तथाऽर्थान्तरे-कर्तृकरणानां भेदे दृष्टः कर्तृकर्मकरणभावो, यथा घटादीनि करोति, अत्र हि कुलालः कर्त्ता घटादिकं कर्म दण्डादिकं करणमिति, इह सामायिकमात्मनो गुणो वर्त्तते, स च गुणिनः कथञ्चिदेव भिन्नः, अत्रैव विषये याथासुपदर्शयति-द्रव्यात् सकाशाद् गुणिन इत्यर्थः, एकान्तेनैवार्थान्तरभावे-भेदे सति गुणस्य किं केन सम्बद्धं ? न किञ्चित् केनचित्सम्बद्धमिति भावः, तथा च सति ज्ञानादीनामपि गुणत्वात् तेषामपि चात्मादि-
गुणिभ्य एकान्तभिन्नत्वात् संवेदनाभावतः सर्वव्यवस्थानुपपत्तिः, एवमेकान्तेनार्थान्तरभावेऽपि दोषा अभ्यूह्या इति, गुणगुणिनोरर्थान्तरत्वात् सर्वं सुस्थमिति । तदेवमुक्ते कण्ठतश्चालनाप्रत्यवस्थाने, सम्प्रति 'सर्वं सावद्यं योग'मित्यत्र यः सर्वशब्दस्तत्रिरूपणाय—

नामंठयणादविण् आगसे निरवसेसण् चेव । तद्द सपधत्तसधं च भावसधं च सत्तमयं ॥ १०५० ॥

स्त्रियते इति सर्वः, तस्य सधया निक्षेपस्तद्यथा-चामसर्वं स्थापनासर्वं द्रव्यसर्वं आदेशसर्वं निरवशेषसर्वं सर्वधत्तसर्वं

भायसर्वं च तत्समं, एष गाथासमासार्थः, व्यासार्थं तु भाष्यकारः स्वयमेव वक्ष्यति, तत्र नामस्थापने क्षुण्णत्वादनादृत्य नोपभेदव्याख्यानार्थमाह—

दधिपु नउरो भंगा सयमसये य दपदेसे य । आपस सवगामे नीसेसे सपगं दुविहं ॥ १८६ ॥ (भा.)

द्रव्ये-द्रव्यसर्वं नत्वारी भङ्गाः, तानेव सूचयति-‘सयमसये य दपदेसे य’ इति अङ्गुल्यादिद्रव्यं यदा सर्वैरपि निजापययैः परिपूर्णं विवक्ष्यते तदा सर्वगुच्यते, एवं तस्यैवाङ्गुल्यादिद्रव्यस्य कश्चित् स्वायययो देशो निजापयपरिपूर्णतया यदा सरुलो विवक्ष्यते तदा सोऽपि देशः सर्व एव, उभयसिन्-द्रव्ये तद्देशे च सर्वत्वं, एतदेवाङ्गुल्यादिद्रव्यं तद्देशो वा यथात्मपरिपूर्णतया विवक्ष्यते तदा प्रायेकमसर्वत्वं, ततो द्रव्ये देशे चैवं विवक्षिते चत्वारी भङ्गाः, तद्यथा-द्रव्यं सर्वं देशोऽपि सर्वः १, द्रव्यं सर्वं देशोऽसर्वः २, देशः सर्वो द्रव्यमसर्वं ३, देशोऽसर्वो द्रव्यमप्यसर्वं ४, अत्र यथाक्रममुदाहरणम्-अङ्गुलिद्रव्यं संपूर्णं विवक्षितं द्रव्यसर्वं, तदेव देशोनं विवक्षितं द्रव्यासर्वं, पर्यं पुनः संपूर्णं विवक्षितं देशसर्वं, पर्यं कुदेशरु देशसर्वं, तथा आदेश-उपचारः, स च यदुतरे प्रधाने वा देशेऽपि आविश्येत, तत्र यदुतरे यथा विवक्षितं पृतमभिधीष्य यदुतरे भुके लोकेऽयशेषे सर्वशब्दोपचारः क्रियते-सर्वं घृतं भुक्तमिति, प्रधानेऽप्युपचारो यथा ग्रामप्रानेषु नेषु गतेषु सर्वो ग्रामो गतः, उक्तं च-“आवेशो उवयारो यदुतरे वा पहाणतरगे वा । देसेऽपि जहा सपं भुक्तं सयो गो गो गो ॥ १ ॥” (विश्व. ३४८८) इति, तत्र प्रधानपक्षमधिकृत्याह-‘आदेश सवगामो’ इति, आदेशसर्वं सर्वो

प्राप्तो गत इति आयात इति वा क्रियां । उक्तमादेशसर्वमथ निरवशेषसर्वमाह-‘निस्सेसे सपथं दुर्विहं’ति निरवशेषसर्वं द्विषिषं-द्विप्रकारं, तद्यथा-सर्वापरिशेषसर्वं तद्देशापरिशेषसर्वं च, सत्र-

अणिमिसिणो सपसुरा सपापरिसेससपथं गच्छं । तद्देशापरिसेसं सपे काला जहा असुरा ॥ १८७ ॥ (भा.)

अनिमेषिणः अनिमेषयनाः सर्वसुराः, एतत्सर्वापरिशेषसर्वं, न कश्चित् देवानां मध्येऽनिमिपत्वं व्यभिचरतीति, तद्देशापरिशेषमयं यथा सर्वे काला असुरा इति, इयमत्र भावना-तेषामेव देवानां देश एको निकायोऽसुरः, ते च सर्वे एवासितयर्णा इति । सर्वपथसर्वप्रतिपादनायाह-

सा इगद तपथत्ता नृपडोआरा जिग ग अजिया य । दये सपथडाई सपथत्ता पुणो कसिणं ॥ १८८ ॥ (भा.)

सा भवति ‘सर्वपथे’ति सर्वं जीवाजीवाख्यं वस्तु धत्तं-निहितं यस्यां विवक्षायां सा सर्वपथा, ननु ददातेहिंशब्दादेशात् द्वितमिति भवितव्यं, कथं धत्तमिति ?, उच्यते, पुणोदरादितया शब्दान्तरत्वेनाविशोधाददोषः, अथवा धत्त इति द्वितयपत्तु अणुत्पन्न एव, यथा शब्दः, यदिया-सर्वं दधातीति सर्वं, एतन्निरवशेषवचनं, सर्वधमात्तं-निगृहीतं यस्यां विवक्षायां सा सर्वधमात्ता, अत्र निष्ठांतस्य परनिपातः मुखादिदर्शनात्, अथवा सर्वधमात्ता सर्वपथा तथा यत् सत्रं तत्सर्वधमात्तं, सा भवति सर्वपथा, यथा द्विप्रत्ययताराः सर्वे पदार्थास्तद्यथा-जीवाश्च अजीवाश्च, तथाहि-यत्किञ्चनेह लोके समस्ति तत्तत्तत्तं जीवाश्च अजीवाश्च, नैतद्व्यतिरिक्तमस्ति, अत्राह-ननु द्रव्यसर्वस्य सर्वपथात्तासर्वस्य च कः प्रतिविशेषः ?, अयमत्राभिप्रायः-द्रव्यसर्वमपि विवक्षया अशेषद्रव्यविषयं भवतीति, तत आह-‘दये सपथडाई’ इह द्रव्यसर्वं पटादयो

ये मणवइकाए जोगा दया दुहा उ भावंमि । जोगो सम्मत्ताई पसत्थ इयरो य विवरीओ ॥ १०५२ ॥
द्रव्य इति द्वारपरमशः 'मणवइकाए जोगा दया' इति मनोवाक्काययोग्यानि द्रव्याणि द्रव्ययोगः, इयमत्र भावना-
जीवेनागृहीतानि गृहीतानि वा स्वव्यापाराप्रवृत्तानि द्रव्ययोग इति, द्रव्याणां वा हरीतक्यादीनां योगो द्रव्ययोगः, 'दुहा
उ भावंमि' चि द्विधं तु शब्दस्य एवकारार्थत्वात् द्विप्रकार एव, भावे भावविषयो योगः, तद्यथा-प्रशस्तोऽप्रशस्तश्च, तत्र
प्रशस्तः सम्यक्त्वादिसिद्धिः, आदिशब्दात् ज्ञानचरणपरिग्रहः, प्रशस्तता चास्य युज्यते अनेनात्माऽपवर्गेणेत्यन्वर्थवलात्, इत-
रो-मिथ्यात्वादियोगो विपरितः-अप्रशस्तः, युज्यतेऽनेनात्मा अष्टविधेन कर्मणेति व्युत्पत्तिभावात् । तदेवं सावद्ययोग-
मिति सूत्राययौ व्यख्यातौ । सम्प्रति प्रत्याख्यामीत्यवयवप्रस्तावात् प्रत्याख्यानं निरूपणीयं, 'पञ्चकखामी'त्यस्य संस्कारः
प्रत्याख्यामि प्रत्याचक्षे इति वा, तत्र प्रत्याख्यामीति कोऽर्थः?, प्रतीपमभिमुखं ख्यापनं सावद्ययोगस्य करोमि, तथा
प्रत्याचक्षे इति कोऽर्थः?, प्रतिषेधस्यादरेणाभिधानं करोमि प्रत्याख्यानं, प्रतिषेधस्याख्यानं प्रत्याख्यानं निवृत्तिरित्यर्थः,
तन्निर्देशप्ररूपणार्थमाह-

नामंठयणादविण् वित्तमइच्छा अ भावओ तं च । नामाभिहाणनुलं ठवणाऽगारक्खनिक्खेवो ' ॥ १ ॥
तद्य प्रत्याख्यानं षोढा, तद्यथा-नामप्रत्याख्यानं स्थापनाप्रत्याख्यानं द्रव्यप्रत्याख्यानं क्षेत्रप्रत्याख्यानं अद्विस्ताप्रत्या-

१ गार्थेयं कश्चित् दारिमन्त्रीचाक्षेऽपि, मूलस्थानं तु प्रत्याख्याननिर्बुद्धौ, न श्रीहरिभद्रसूरिभिर्मतियमत्र ।

त्यानं भावप्रत्याख्यानं च, तत्र नामप्रत्याख्यानं प्रत्याख्यानमित्यभिधानमुक्तं, यद्विद्या यस्य प्रत्याख्यानमिति नाम स नाम-
नामनोरभेदोपपात्तुं नामप्रत्याख्यानं, स्थापनाप्रत्याख्यानम् आगारकगनिस्येवो इति, आकारोऽनिक्षेपश्च, अक्षप्रहण-
मन्देशानरि निराकाराणामुपशृणुं, इयमत्र भाषना-चित्रकर्मदी प्रत्याख्यानं कुर्वतो या स्थापना सा प्रत्याख्यानप्रत्या-
ख्यानरत्नोरभेदोपपारात् स्थापनाप्रत्याख्यानं आकारवत्, अक्षरराटरुदी स्थापना निराकारं स्थापनाप्रत्याख्यानं ॥ सम्प्र-
ति द्रव्यप्रत्याख्यानानादिप्रतिपादनार्थमाह—

द्रव्यमि निष्कर्मार्थं नियममार्थं अ पुंति गिराम्मि । भिक्वगार्हणमदाणे अरच्छ भाये पुणो दुविहं ॥ १०५३ ॥
द्रव्ये द्रव्यमिषं प्रत्याख्यानं निष्कर्मः, आदिशब्दात् द्रव्यस्य द्रव्ययोर्द्रव्याणां द्रव्यभूतस्य द्रव्यहेतोर्वा प्रत्याख्यानं,
'नियममार्थं ग होन्ति गिराम्मि' नियमप्यादि भवति प्रत्याख्यानं क्षेत्रे, तत्र यो नियमप्य आदिष्टस्तस्य क्षेत्रप्रत्या-
ख्यानं, 'आदिशब्दानगरादिप्रतिपिप्परिग्रहः, तथा भिक्षादीनां भिक्षाणं भिक्षा-प्राभृतिका, आदिशब्दाद्वत्त्वादिपरिग्रहः,
तेशामदानं प्रतिगच्छति अदित्तेति वा वचनं, अतिगच्छप्रत्याख्यानमदित्ताप्रत्याख्यानं वा, भावे भावविषयं पुनर्द्विविधं
प्रत्याख्यानं, भावप्रत्याख्यानमित्यत्र ध्वं व्युत्पत्तिः, भावस्य-साधययोगस्य प्रत्याख्यानं भावप्रत्याख्यानं, भावतो वा शुभात्
परिजानात् प्रत्याख्यानं भाव एव या साधययोगविरतिलक्षणः प्रत्याख्यानं भावप्रत्याख्यानं ॥ सम्प्रति द्विविध्यमेवोपदर्शयति—

मुञ्ज-नोसुअ सुअ दुविहं पुणमुणं तु नेह नाययं । नोसुअपचग्गाणं मूले तह उत्तरगुणे य ॥ १०५४ ॥

द्विविधं भावप्रत्याख्यानं-श्रुतप्रत्याख्यानं नोश्रुतप्रत्याख्यानं च, 'सुय दुविहं'ति श्रुतप्रत्याख्यानं द्विविधं भवति ज्ञातव्यं,

तद्यथा-पूर्वश्रुतप्रत्याख्यानमपूर्वश्रुतप्रत्याख्यानं च, तत्र पूर्वश्रुतप्रत्याख्यानं प्रत्याख्यानसंज्ञितं पूर्वं, अपूर्वश्रुतप्रत्याख्यानं त्वातुरप्रत्याख्यानानि, तथा नोश्रुतप्रत्याख्यानं श्रुतप्रत्याख्यानानादन्यत्, तच्च द्विधा 'मूले तद् उत्तरगुणे य' मूल-गुणप्रत्याख्यानं उत्तरगुणप्रत्याख्यानं च, मूलगुणप्रत्याख्यानं द्विभेदं, तद्यथा-देशप्रत्याख्यानं सर्वप्रत्याख्यानं च, देश-प्रत्याख्यानं श्रावकाणां, सर्वप्रत्याख्यानं संयतानां, सर्वप्रत्याख्यानेन चेहाधिकारः, सामायिकानन्तरं सर्वं सावद्यं योगं प्रत्याख्यामीत्युपादानात्, इह वृद्धसम्प्रदायः-पञ्चक्लायं वरिसं जाव मंसं न सइयधं, पारणगे अणेगाणं जीवाणं घातो कतो, साहू विहरंता आगया, मंसं न पडिगहियं, तीए भणियं-किं तुज्झं अज्जवि वरिसं न पुज्झइ ?, साहूहिं भणियं-जावजीवमहं मंसपञ्चक्लाणं, एत्थ धम्मकहा, सा संवुद्धा, पवइया, पुढं दव्वपच्चक्लाणं, पच्छा भावपच्चक्लाणं ॥ तदेवं व्याख्यातः प्रत्याख्यानमिति सूत्रावयवः, अधुना 'यावज्जीवये'ति व्याख्यायते, तत्रादौ भावार्थमभिधिरसुराह-

जावदवधारणमि जीवणमवि पाणधारणे भणिअं । आ पाणधारणाओ पावनिवत्ती इहं अत्थो ॥ १०५५ ॥
यावदित्ययं शब्दोऽवधारणे वर्तते, जीवणमपि प्राणधारणे भणितं, 'जीव प्राणधारण'इति वचनात्, ततो यावज्जी-वया प्रत्याख्यामीति, कोऽर्थः ?-आ प्राणधारणात्-प्राणधारणं यावत् पापनिवृत्तिरिति, परतस्तु न विधिर्नापि प्रतिषेधः, विधावाशंसादोषप्रसङ्गात्, प्रतिषेधे तु सुरादिप्लुप्तस्य भङ्गप्रसङ्गात्, इह च जीवनं जीव इति क्रियाशब्दो, न जीवतीति जीवः-आत्मा पदार्थः, जीवनं च प्राणधारणं, जीवनं जीवितं चेत्पदार्थः; तत्र जीवितं दशधा, तथा चाह-

नामं १ ठवणा २ दविण ३ ओहे ४ भव ५ तवभवे ६ य भोगे ७ य ।
संजम ८ जस ९ किन्ती १० जीवियं च तं भण्णई दसहा ॥ १०५६ ॥

तज्जीवितं दशधा भण्यते, तद्यथा-नामजीवितं स्थापनाजीवितं द्रव्यजीवितमोघजीवितं भवजीवितं भवजीवितं संयमजीवितं यशोजीवितं कीर्त्तिजीवितं च, एष गाथासमासार्थः ॥ व्यासार्थं तु भाष्यकारः स्वयमेव वक्ष्यति, तत्र नामस्थापने धुणत्वादनाहृत्य शेषभेदव्याख्यानार्थमाह—

वधे सच्चित्ताई आउयसद्वयया भवे ओहे । नैरइयाईण भवे तवभव तत्थेव उप्पत्ती ॥ ११० ॥ (भा.)

द्रव्ये-द्रव्यविषयं जीवितं, द्रव्यजीवितमित्यर्थः, सच्चित्तादि सच्चित्तमचित्तं मिश्रं वा, इह कारणे कार्योपचारात् येन द्रव्येण सच्चित्ताच्चित्तमिश्रभेदेन पुत्रहिरण्योभयरूपेण यस्य यथा जीवितमायत्तं तच्छ तथा तद् द्रव्यजीवितमुच्यते, उक्तं द्रव्यजीवितं, 'आउयसद्वयया भवे ओहे' ओघजीवितं-सामान्यजीवितं आयुस्तद्रव्यता-आयुःप्रदेशकर्म तस्य द्रव्यैः सह- (वर्त्त)मानता आयुःसद्रव्यता, आयुःकर्मद्रव्यसहचारिता जीवस्येत्यर्थः, इदं च सामान्यजीवितं सकलसंसारिणामविशेषेण सर्वदा भावि, तत इदमङ्गीकृत्य यदि परं सिद्धा एव मृता, न पुनरन्ये केचन, उक्तमोघजीवितं, नैरयिकादीनां नैरयिकतिर्य- इतरामराणां भव इति स्वस्वभवे स्थितिर्भवजीवितं, उक्तं भवजीवितं, 'तवभव तत्थेव उचवत्ती' तस्मिन् भवे भूयो जीवितं तद्वजजीवितं, किं तदित्याह-तत्रैवोत्पत्तिः तत्र-तस्मिन् अधिकृते तिर्यग्भवे मनुष्यभवे वा स्वकायस्थित्यनुसारेण भूयो भूय उत्पत्तिः, इदं चौदारिकशरीरिणामेवावसातव्यं, अन्यत्र निरन्तरं भूयो भूयस्तत्रैवोत्पत्त्यभावात् । उक्तं तद्वजजीवितं ॥

भोगमिम चक्षिमाह संजमजीवं तु संजयजणस्स । जस किंती य भगवओ संजमनरजीवअहिगारो ॥ १९ ॥ (भा.)
‘भोगे’ भोगजीवितं चक्रवर्त्यादीनाम्, आदिशब्दाद्भलेववासुदेवादिपरिग्रहः, उक्तं भोगजीवितं, संयमजीवितं ‘संय-
तजनस्य’ साधुलोकस्य, उक्तं संयमजीवितं, यश कीर्तिः (श्र) भगवतो वर्द्धमानस्वामिनः, ततो यशोजीवितं कीर्त्तिजीवितं
च भगवतः प्रतिपत्तव्यं, यशकीर्त्योश्चायं विशेषः, “दानपुण्यफला कीर्त्तिः, पराक्रमकृतं यशः” अन्ये त्विदमेकमेवामिद-
धृति-केवलं संयमप्रतिपक्षभावतो दशमसंयमजीवितमविरतिगतं प्रतिभणन्ति, ‘संजमनरजीव अहिगारो’ति संयम-
जीवितेन नरभयजीवितेन चेहाधिकारः, ‘यावज्जीवाए’ इत्यत्र यावज्जीवतयेत्यपि संस्कारः, तत्र यावत् जीवो-जीवनं-
प्राणधरणं यावज्जीवं, ‘यावदवधारणे’ इत्यव्ययीभावः समासः, यावज्जीवं भावो यावज्जीवता तथा यावज्जीवतया, तत्र
प्राकृते तकारस्यालाक्षणीको लोप इति यावज्जीवाए इति सिद्धं, अथवा प्रत्याख्यानक्रिया अन्यपदार्थः, यावज्जीवो यस्यां
सा यावज्जीया तथा यावज्जीवयेति, कृतं प्रसङ्गेन । तथा तिस्रो विधा यस्य स त्रिविधः सावद्ययोगः, स च प्रत्याख्येय इति
कर्म, कर्मणि च द्वितीया विभक्तिः, तं त्रिविधं योगं, त्रिविधेन करणेन, अस्यैव विवरणमाह-मनसा वाचा कायेन, तस्य
च करणस्य कर्म प्रत्याख्येयो योगः, तमपि सूत्रेण एव विवृणोति, न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमध्यन्यं न समनुजाना-
मि-नानुमन्ये । आह-किं पुनः कारणमुद्देशक्रममभिलक्ष्य व्यत्यासेन निर्देशः कृतः?, उच्यते, योगस्य करणतन्त्रतोप-
दर्शनार्थं, तथाहि-योगः करणवश एव, करणानां भावे योगस्यापि भावाद् अभावे चाभावात्, करणानामेव तथाक्रिया-
रूपेण प्रवृत्तेः, अपरस्त्वाह-न करोमि न कारयामि कुर्वन्तं न समनुजानामि इत्येतावता ग्रन्थेन गतेऽन्यमपीत्यतिरिच्यते,

न चातिरिक्तेण सूत्रेण चार्थः, उच्यते, साभिप्रायमिदमनुकल्पाप्यर्थस्य सद्ग्राह्यं, तथाहि-सम्भावनेऽयमपि शब्दः, स चोभयमध्यस्थः एतत्सम्भावयति, यथा कुर्वन्तं नानुजानामि एवं कारयन्तमप्यन्यं अनुज्ञापयंतमप्यन्यं नानुजानामीति, यथा वर्तमानकाले कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानामि, एवमपि शब्दादतीते काले कृतयन्तमपि कारितवंतमपि अनुज्ञापितयंतमपि, तथाऽनागते काले करिष्यन्तमपि कारयिष्यन्तमपि अनुज्ञापयिष्यन्तमपीति त्रिकालमपि सद्ग्राहो वेदितव्यः, इह न क्रिया-क्रियावतोरैकान्तेनाभेद एव, ततो न केवला क्रिया सम्भवति इति ख्यापनार्थमन्यग्रहणं, अत्र बहु वक्तव्यं तत्तु नोच्यते, मा भूद् मुग्धमतिविनेयसम्भोह इति । किञ्चित् सूत्रस्पर्शानिर्युक्तौ वक्ष्यामः । तदेवमिदमेतावत्सूत्रस्य व्याख्यातम्, इह तु 'सर्वं सावद्यं योगं प्रत्याख्यामी'त्यत्र प्रत्याख्यानं गृहस्थान् साधून्पि प्रतीत्य भेदपरिणामतो निरूपयति, गुरवस्तु व्याचक्षते-तदिदमेतावत् सूत्रस्य व्याख्यातं, सम्प्रति 'त्रिविधं त्रिविधेने'त्येतदेव व्याचष्टे, तत्र त्रिविधं सावद्ययोगं प्रत्याख्येयं कृत-कारितानुमतिभेदभिन्नं त्रिविधेन मनसा वाचा कायेनेति करणेन प्रत्याख्याति, तत्साम्बन्धेदोषदर्शनार्थमाह—

सीआलं भंगस्यं त्रिविहं त्रिविहेण समिद्गुत्तीहि । सुत्तप्फासियनिज्जुत्तिवित्थरत्थो गओ एवं ॥ १०५७ ॥

तत्राह-यद्येवमिह सर्वसावद्ययोगप्रत्याख्यानधिकारात् सप्तचत्वारिंशदधिकशतं प्रत्याख्यानभेदानां गृहस्थप्रत्याख्यान-भेदत्वात् अयुक्तेमेतदिति, अत्रोच्यते, प्रत्याख्यानसामान्यतो गृहस्थप्रत्याख्यानभेदाभिधानेऽप्यदोषात्, तत्र सप्तचत्वारिंशदधिकं भेदशतं भाव्यते-सीआलं भंगस्यं गिहिपच्चम्बलणभेयपरिमाणं । तं च विहिणा इमेणं भावेयं पयस्सेणं ॥ १ ॥ इह योगविषये त्रयस्त्रिकाः त्रयो द्विकाः त्रय एककाः, करणानि पुनर्योगेष्वथ एवं-त्रियेकं त्रियेकं त्रियेकं चेति, "तिन्नि

तिया तिन्नि दुया तिल्लिकाका य होति जोगेसु । तिटुएकं तिटुइकं तिटुएकं चेव करणाइ ॥१॥” आगतफलं तु क्रमेणैवम्—एक एकखयखिक् । द्वौ नयकौ एकखिको द्वौ नवकाविति, स्थापना ३३३३३३३३३३ का पुनरत्र भावना—न करेइ न कारवेइ करंतपि अन्नं न समणुजाणइ भणेणं वायाए काएणं एस एक्को ३३३३३३३३३३ भेदो, नन्वेप भङ्गो देशविर- तस्य कथमुपपद्यते?, अनुमतेस्तस्य प्रतिबन्धासम्भवात्, नैप दोषः, स्वविषयाद्वहिरनुमतेरपि प्रतिषेधसंभवात्, यथा स्वयं-भूरमणसमुद्रमत्स्यादिघाते, उक्तं च—“न करेइच्चाइ तिंगं गिहिणो कह होइ देसविरयस्स ? । भन्नइ विसयस्स बहिं पडि-सेहो अणुमतीएऽवि ॥ १ ॥” अत्रैवाधेपरिहारौ भाष्यकृदाह—“केइ भणंति गिहिणो तिविहं तिविहेण नत्थि संवरणं । तं न जतो निद्धिहं पन्नत्तीए विसेसेइ ॥ २ ॥” तो कह निज्जुत्तोएऽणुमइनिसेहोत्ति ? सो सविसयंमि । सामवेणं नत्थि उ तिविहं तिविहेण को दोसो ? ॥ २ ॥ पुत्ताइसंततिनिमित्तमेत्तमेकादसिं एवन्नस्स । जयंति केइ गिहिणो दिक्खामिमुह-स्स सिविहंमि ॥ ३ ॥ (विशेषे ३५४२-३-४) एतास्तिथोऽपि गाथा भावार्थमङ्गीकृत्योपोद्घातनिर्युक्तौ भाविता इति न भूयः प्रतन्यन्ते । आह कंहे पुण मणसा करणं कारावणं अणुमती य ? । जह वइतणुजोगेहिं करणाइ तह भवे मणसा ॥ १ ॥ तयहीणत्ता वइतणुकरणाईणमहव मणकरणं । सावज्जजोगमनणं पन्नचं वीयरगेहिं ॥ २ ॥ कारवणं पुण मणसा चित्तेइ करेउ एस सावज्जं । चित्तेती उ कए पुण सुहु कयं अणुमती होइ ॥ ३ ॥ गाथात्रयमपीदं सुगमं, एष गतः प्रथमो भेदः, न करेइ न कारवेइ करंतपि अन्नं न समणुजाणइ मणेणं वायाए एस एक्को १, मणेणं काएण य विइओ २, वायाए काएण य तईओ ३, एस विइओ मूलभेदो गतो । इदानीं तईओ-न करेइ, न कारवेइ करंतपि अन्नं न समणुजाणइ

मणेणं एक्को १ वायाए विइओ २ काएण तइओ ३, एस तइयो मूलभेदो गतो । इयाणि चरत्थो-न करेइ न कारवेमि मणेणं वायाए काएणं एक्को १ न करेइ करंतं नाणुजाणइ विइओ २, न कारवेइ करंतं नाणुजाणइ तईओ ३ । एस च-उत्थो मूलभेदो गतो । इदाणि पंचमो-न करेइ न कारवेमि मणेणं वायाए एस एक्को १ न करेइ करंतं नाणुजाणइ एस वितिओ २, न कारवेइ करंतं नाणुजाणइ एस तइओ ३, एए तिन्नि भंगा मणेणं वायाए य लद्धा, अणोऽवि तिणि मणेण काएण य एवमेव लब्धंति, तथा अयेरेऽवि तिन्नि वायाए काएण य लब्धंति, एवमेते सवे नय, एवं पंचमोऽप्युक्तो मूलभेदः । इयाणि छट्ठो-न करेइ न कारवेइ मणेणं एस एक्को १ तह ष न करेइ करंतं नाणुजाणइ मणेणं एस विइओ २, न कारवेइ करंतं नाणुजाणइ मणेणं एस तईओ, एवं वायाएवि तिणि, काएण तिणि लब्धंति, उक्तः षट्ठो मूलभेदः । अधुना सप्तमः-न करेइ मणेणं वायाए काएण य एक्को, न कारवेइ मणमाईहि एस वितिओ, करंतं नाणुजाणइ एस तइओ, सप्तमोऽप्युक्तो मूलभेदः । इदानीमष्टमः-न करेइ मणेण वायाए एक्को, तथा मणेण काएण य एस विइओ, तथा वायाए काएण य एस तइओ, एवं न कारवेइ, एत्थवि तिणि भंगा, करंतं नाणुजाणइ, एत्थवि तिणि, उक्तोऽष्टमो मूलभेदः । सम्प्रति नवमः-न करेइ मणेणं एक्को, न कारवेइ वितिओ, करंतं नाणुजाणइ एस तइओ, एवं वायाए तिन्नि, क एण य तिन्नि, उक्तो नवमः । इह प्रथमभङ्गे एक एव भङ्गः द्वितीयभङ्गे त्रयः तृतीयभङ्गे त्रयः, चतुर्थभङ्गे त्रयः पञ्चमे भङ्गे नव षष्ठभङ्गे त्रयः सप्तमभङ्गे त्रयः अष्टमभङ्गे नव नवमभङ्गेऽपि नवेति, सर्वसङ्ख्यया एकोनपञ्चाशद्भङ्गाः, तत्राती-तात् सावद्ययोगात् प्रतिक्रमणं त्रत्युत्पन्नस्य संवरणं अनागतस्य प्रत्याख्यानमिति कालत्रयेण एकोनपञ्चाशद् गुणिताः

सप्तचत्वारिंशदधिकं भद्रशतं भवति, उक्तं च-“लङ्घ्यफलमाणमेयं भंगा उ भवति अत्रणपत्रासं । तीयाणागयसंपदगुणियं कालेण होइ इमं ॥ १ ॥ सीयालं भंगसयं कह ? कालतिण्ण होइ गुणणाओ । तीयस्स पडिक्कमणं पच्चुप्पणस्स संवरणं ॥ २ ॥ पच्चक्खाणस्स तद्वा होइ एसस्स एव गुणणाओ । कालतिपुणं भणियं जिणगणहरवायगेहि च ॥ ३ ॥ एवं तावत् गृहस्यप्रत्याख्यानभेदाः प्रतिपादिताः, सम्प्रति साधुप्रत्याख्यानभेदान् सूचयति-‘तिविहेणं’ति, अयमत्र भावार्थः-त्रिविधं त्रिविधेनेत्यनेन सर्वसायद्ययोगप्रत्याख्यानादर्थतः सप्तविंशतिभेदानाह, ते चैवं भवति-इह सायद्ययोगः प्रसिद्ध एव हिंसादिः, तं स्वयं न करोति न कारयति कुर्वन्तमप्यन्यं न समनुजानाति, एकैकं करणत्रिकेण मनसा वाचा कार्येनेति नवभेदाः, अतीतानागतवर्तमानकालत्रयसम्बन्धाच्च सप्तविंशतिरिति, इदं च प्रत्याख्यानभेदजालं ‘समितिगुत्तीहिं’ति समितिगुत्तिभिर्निष्पद्यते, तत्र ईर्यासमितिप्रमुखाः प्रवीचाररूपाः प्राग् समितयः, गुप्तयस्तु प्रवीचाराप्रवीचाररूपा मनोगुप्त्यादयस्तिष्ठः, अन्ये व्याचक्षते-किंलता अष्टौ प्रवचनमातरः सामायिकसूत्रेण गृहीताः, तत्र ‘करेमि भंते ! सामाइयं’ति पञ्च समितयो गृहीताः, ‘सयं सावज्जं जोगं पच्चक्खामी’ति तिस्रः गुप्तयः, अत्र समितयः क्रियायाः प्रवर्त्तने निग्रहे गुप्तयः, एताः खल्यष्टौ प्रवचनस्य मातर इव मातरः, सामायिकसूत्रस्य चतुर्दशपूर्वाणां चात्रैव परिसमाप्तत्वात्, उक्तं च-“एआओ अट्ट पवयणमायाओ जासु सामाइयं चवइस पुवाणि अ मायाणि, माउगातोत्ति मूलं भणियं होइ ॥” इहैव प्रायः सूत्रस्पर्शिकनिर्युक्तिरुक्त्यन्वयाया उक्त्वात् मध्यग्रहणे च तुलादण्डन्यायेनाद्यन्तयोरप्याक्षेपात् इदमाह-‘सुत्तप्फा-

सियनिष्ठुत्तिवित्थरत्थो गतो एवं'ति, सूत्रस्पर्शकनिर्युक्तिवित्तराथो गत एवमुक्तेनेति ॥ सम्प्रति सूत्र एवातीतादित्रिवि-
धकालमहणमुक्तमिति दर्शयन्नाह—

सामाहयं करेमि पचक्खामी पडिक्कमामिप्पि । पचुप्पन्नमणागयअईअकालाण गहणं तु ॥ १०५८ ॥

‘सामायिकं करोमि’, तथा ‘प्रत्याख्यामि सावद्ययोग’मिति, तथा ‘प्रतिक्रमामि प्राकृतात् सावद्ययोगात्’, इदं हि
यथासङ्गमेव प्रत्युत्पन्नानागतातीतकालानां ग्रहणमिति, उक्तं च—“अतीतं निदद पडुप्पन्नं संवरेइ अणागयं पच्चक्खाति”,
इति ॥ सम्प्रति तस्य भदस्त ! प्रतिक्रमामीत्येतद् व्याख्यायते—‘तस्ये’त्यधिकृतो योगः सम्बध्यते, ननु च प्रतिक्रमामी-
त्यस्याः क्रियायाः सोऽधिकृतो योगः कर्म, कर्मणि च द्वितीया विभक्तिरतस्तमित्यभिधेये किमर्थं तस्येत्यभिधीयते ?,
उच्यते, विशेषणस्यापनार्थं, तथाहि—‘तस्ये’त्यत्रायवावयविसम्बन्धे पृष्ठी, ततोऽयमर्थः—योऽसौ योगस्त्रिकालविषयः तस्या-
तीतं सावद्यमंशं प्रतिक्रमामि, न शेषं वर्तमानमनागतं वा, केचित् पुनरविभागज्ञा अविशिष्टमेव सामान्येन योगं सम्बन्ध-
यति, तत्र युक्तं, अविशिष्टस्य त्रिकालविषयस्य प्रतिक्रमणासम्भवात्, अतीतविषयस्यैव प्रतिक्रमणस्य तत्र तत्र सूत्रेऽभि-
धानात्, अथ मन्येथाः—अविशिष्टमपि योगं समग्य पुनर्विशेष्येऽवस्थापनीयस्तच्छब्दस्ततो न कश्चिदोपः, तदप्यसमीचीनं,
एवं सति प्रतिपत्तिगुरुताप्रसक्तेः, पूर्वं अविशेषेण योगस्य सम्बन्धः, तदनन्तरं पुनरेतच्छब्दस्य विशेषेऽवस्थापनमिति न
कञ्ची प्रतिपत्तिः, यद्येवं तर्हि ‘अतीतं भन्ते ! पडिक्कमामि’ इत्येतावदेव सुखप्रतिपत्त्ये कस्मान्न कृतं ?, उच्यते, पुन-
रुक्तत्वदोषप्रसङ्गात्, तथाहि—प्रतिक्रमणमेतत् प्रायश्चित्तमध्ये पठितं, तच्च प्रायश्चित्तमासेविते भवति, ततोऽर्थादतीतविष-

यमेवेत्यतीतग्रहणमतिरेच्यते, तस्मात् प्रतिक्रमातीति शब्दस्यावश्यं कर्मणा भवितव्यं, तच्च भूतं सावद्ययोगं मुक्त्वा नान्यत् कर्म भवितुमर्हतीत्यर्थात् तस्येत्यत्रवाक्यविसम्बन्धलक्षणा पृथीति न कदाचिदर्थहानिः प्रतिपत्तिगुरुता चेति ।
आह-यदि पुनरुक्तादिभयादेवमभिधीयते तदा इदमपरमनर्थकं पदमिति दर्शयति—

तिविहेणं तु न जुतं षड्विधविहिणा समाहिअं जेण । अत्यविगण्णयाए गुणभावणयत्ति को दोसो ? ॥ १०५९ ॥
'त्रिविधं त्रिविधेने'त्यत्र त्रिविधेनेति न युक्तं, किमित्यत आह-प्रतिपदविधिना समाहितं येन, यस्मादस्यार्थः प्रतिपदम-
भिहित एव, तद्यथा-मनसा वाचा कायेनेति, अत्रोच्यते-अर्थविकल्पनया गुणभावनयेति को दोषः ? अर्थविकल्पना नामा-
भेदोपदर्शनं गुणभावना-गुणाभ्यासस्ताभ्यां हेतुभ्यामेवमभिधाने न कश्चिदोषः, इयमत्र भावना-एवं ह्युक्तं सामान्यवि-
शेषरूपत्वं सर्वस्याप्यर्थस्योपदर्शितं भवति, तथाहि-तिविहं त्रिविहेणेति सामान्यरूपता दर्शिता, मयेणं वायाए इत्यादिनां
तु विशेषरूपतेति, तथा एवमभिहिते यः सामाधिकलक्षणो गुणस्तस्य पुनः पुनरभिधानात्मिका भावना भवति, गुणभा-
वना च कर्मनिर्जरणहेतुरित्यदोषः, अन्यच्च-मनसा वाचा कायेनेत्यभिहिते प्रतिपदं न करोमि न कारयामि नानुजाना-
मीति 'यथासह्यमनुदेशः समाना'मिति न्यायतो यथासह्यमनिष्टं मा प्रापदिति त्रिविधैकैक(नित्येव)मुच्यते, एवं
त्रिविधमित्यत्राप्यादोषपरिहारौ स्वयमनुगन्तव्यौ, प्रायः समानगमत्वादिति कृतं प्रसङ्गेन । तस्य भदन्त ! प्रतिक्रमा-
मीत्यत्र भदन्तेति पूर्ववत्, इदं चामन्त्रणमतिचारनिवृत्तिक्रियाभिमुखः सन् तद्विशुद्ध्यर्थं कुरुते, आह-ननु पूर्वमुक्तो
यो भदन्तशब्दः स एवात्राप्यनुवर्त्तिष्यते, एवमर्थं ह्यादौ स प्रयुक्त इति, किमर्थमस्योपादानमिति ? उच्यते, अनु-

वर्त्तनार्थमेवायं पुनरनुसरणाय प्रयुक्तः, तथा च इयं पाणिनिप्रभृतीनां परिभाषा-अनुवर्त्तन्ते च नाम विधयो न चानु-
वर्त्तनादेव भवन्ति, किन्तहिं?, यत्नाद् भवन्ति, स चायं यत्नः पुनरुच्चारणमिति, अथवा सामायिकक्रियाप्रत्यर्पणवच-
नोऽयं भदन्तशब्दः, अनेन चैतत् ख्यापितं भवति-सर्वक्रियावसाने गुरोः प्रत्यर्पणं कार्यमिति, उक्तं च भाष्यकारेण-
“सामादयपञ्चपणवयणो वाऽयं भदंतसदोत्ति । सचकिरियावसाणे भणियं पञ्चपणमणेणं ॥ १ ॥” (विशे. ३५७१) प्रति-
क्रमाभीत्यत्र प्रतिक्रमणं मिथ्यादुष्कृतमभिधीयते, तच्च द्विधा-द्रव्यतो भावतश्च, तथा चाह निर्युक्तिकारः—

वधम्मि निण्हगाई कुलालमिच्छंति तत्पुदाहरणं । भावम्मि तदुवउत्तो मिगावई तत्पुदाहरणं ॥ १०६० ॥

द्रव्ये-द्रव्यप्रतिक्रमणं प्रतिक्रमणप्रतिक्रमणवतोरभेदोपचारात् निहयादिः, आदिशब्दादनुपयुक्तादिपरिग्रहः, तत्रोदाह-
रणं कुलालमिथ्यादुष्कृतं, तच्चेदं-एगस्स कुंभगरस्स कुडीए साहुणो ठिया, तत्थेगो चेह्णो तस्स कुंभगरस्स भंडाणि
अंगुलिधणुहएण कक्खेहिं विंधइ, कुंभगारेण पडिजगयंतेण दिट्ठो, भणिओ य-कीस से भंडाणि काणेसि ?, खुडुगो भणइ-
मिच्छादुक्कंति, एवं सो पुणो पुणो विंधिऊण मिच्छादुक्कं देइ, पच्छा कुंभगारेण तस्स खुडुगस्स कणा मोडओ दिट्ठो,
सो भणइ-दुक्खाविजामि अहं, कुंभगारो भणइ-मिच्छामि दुक्कं, एवं सो पुणो पुणो कणा मोडयं दाऊण मिच्छादु-
क्कं करेइ, पच्छा चेह्णो भणइ-अहो सुंदरं मिच्छादुक्कंति, कुंभगारो भणति-तुज्झवि एरिसं चेव मिच्छादुक्कंति, पच्छा
ठितो विंधिययस्स, एवं द्रव्यपडिक्कमणं । भावप्रतिक्रमणं प्रतिपादयति-‘भावमी’त्यादि, भावे-भावप्रतिक्रमणं ‘तदुपयुक्तः’
तस्मिन्नधिकृते शुभव्यापारे उपयुक्तदुपयुक्तो यत् करोति प्रतिक्रमणं भावप्रतिक्रमणं, तत्रोदाहरणं मृगावती, भयं वद्ध-

माणसामी कोसंबीए समोसरितो, तत्तय चंदसूरा भयवंतं वंदगा सविमाणा ओइण्णा, तत्तय मिगावती अज्जा उदयणमाया दियसोत्तिकंडं चिरं दिया, सेसाओ साहुणीओ तित्थयरं वंदिऊण पडिगया, सिग्गमेव वियालीभूयं, मिगावती संभंता गया अज्जचंदणासगासं, एयातो ताव पडिक्कंताओ, मियावती आलोएणं पवत्ता, अज्जचंदणाए भणिया-अज्जो ! चिरं दियासि, किं जुत्तं नाम तुत्तम कुल्लणसूयाए एगाणिणीए चिरं अच्छंति !, सा सबभावेण मिच्छादुक्कंडंति भणमानी अज्जचंदणाए पाएसु पडिया, अज्जचंदणाएयि तीए येलाए संधारगं गयाए निहा आगया, पसुत्ता, मिगावतीएवि तिस्सवेगमावन्नाए पायवडियाए येव केवल्लणं समुप्पणं, सप्पो य तेणंतेणमुवागतो, अज्जचंदणाए य संधारगतो हूथो लंघति, मिगावतीए मा लज्जिहिस्सि सो हूथो संधारगं चडावितो, सा वियुद्धा, भणइ-किमेयंति !, अज्जवि तुमं अच्छासिस्सि मिच्छादुक्कंडं, निहापमाएणं न उट्ठवियासि, मियावती भणति-एस सप्पो मा ते खाहितिस्सि हूथो चडावितो, सा भणइ-कहिं सो !, सा दाएइ, अज्जचंदणा अपेच्छमानी भणइ-अज्जो ! किं ते अतिसयो !, सा भणइ-आमं, तो किं छउमथो केवल्लिगो वा !, सा भणइ-केवल्लिगो, एच्छ अज्जचंदणा पाएसु पडिउं भणइ-मिच्छादुक्कंडं, केवली आसाइतो, एवं भावपडिक्कमणं एत्थ गाहा-जइ य पडिक्कमियं, अवस्स काऊण पावयं कम्मं । तं चेय न कायधं, ता होइ पाए पडिक्कंतो ॥ १ ॥ (आच. ६८३) इह च प्रतिक्रमामि, भूतात् सावद्ययोगान्निवर्त्तेऽहमित्युक्तं भवति, तस्माच्च निवृत्तिर्यत्तदनुमतिविरमणमिति, तथा निंदामि गंढं इति, अत्र निन्दामि जुगुप्से इत्यर्थः, गंढं इति च तदेवोक्तं भवति, यद्येवं तत एकार्थत्वे को भेदः ?, उच्यते, सामान्यार्थाभेदेऽपि इष्टविशेषार्थो गहोऽशब्दः, यथा सामान्ये गमनार्थे गच्छतीति गौः सर्पतीति सर्पः,

तथापि गमनविशेषोऽग्रगम्यते शब्दार्थादेव, एवमिहापि निन्दागर्हयोरर्थविशेषोऽवसातव्यः, तमेवार्थविशेषं दर्शयति—
सचरित्तपच्छयावो निन्दा तीए चउक्कनिक्खेवो । देवे चित्तगरसुआ भावे सुवहू उदाहरणा ॥ १०६१ ॥

सचरित्रस्य सत्त्वस्य पश्चात्तापः स्वप्रत्यक्षं जुगुप्सा निन्दा, उक्तं च—‘आत्मसाक्षिकी निन्दे’ति, तस्याश्च निन्दाया नामादि-
भेदश्चतुष्को निक्षेपः, तत्र नामस्थापने प्रतीते, द्रव्यनिन्दायां चित्रकरसुता उदाहरणम्—सा जहा रणा परिणीया, अप्पाणं
निन्दियाइया तहा कहेयथा, हेइहा कहाणगं कहियंति पुणो न भन्नइ, भावनिन्दायां सुवहून्युदाहरणानि योगसङ्ग्रहे वक्ष्यन्ते,
लक्षणं पुनरिदम्—हा दुइ कयं हा दुइ कारिअं हा दुइ अणुमयं हत्ति । अंतो अंतो उज्झइ, पच्छातावेण वेवंतो ॥ १ ॥

गरिहावि तहाजाइयमेव नवरं परप्पगासणया । दवंमि य मरुणायं भावे सुवहू उदाहरणा ॥ १०६२ ॥
गर्हापि तथाजातीयैव—निन्दाजातीयैव, नवरं—एतावान् विशेषः, परप्रकाशनया गर्हा भवति, किमुक्तं भवति ?—या गुरोः
प्रत्यक्षं जुगुप्सा गृहेति, ‘परसाक्षिकी गृहे’ति वचनात्, सापि नामादिभेदाच्चतुर्विधा, तत्र नामस्थापने अनाहत्याह—द्रव्ये
द्रव्यगर्हायां मरुक्कोदाहरणं, तच्चेदम्—आणंदपुरे मरुओ ण्हुसाए समं संवासं काऊण उवज्झायस्स कहेइ, जहा सुमिणए
ण्हुसाए समं संवासं गतोमिस्ति । भावगर्हायां साधोरुदाहरणं,—गंतूण गुरुसमीवं काऊण य अंजलिं विणयमूलं । जह अप्पणो
तह परे जाणावण एस गरिहा उ ॥ १ ॥ (ओघ. १५८)ति । किं निंदामि गृहे इत्यत आह—‘आत्मानं’ अतीतसावद्य-
योगकारिणमभ्याध्यं, अथवा अत्राणं—त्राणविरहितं अतीतसावद्ययोगं निंदामि गृहे, सामाधिकेनाधुना त्राणमिति, अथवा
‘अत सातत्यगमने’ अतनं—सततभवनप्रवृत्तं अतीतं सावद्यं योगं निन्दामि गृहे, निवर्त्तयामीति तात्पर्यार्थः, ‘व्युत्सृजामी’ति

विविधार्थो विशेषणार्थो वा विशब्दः उच्छब्दो भृशार्थे सृजामि-त्यजामि, विविधं विशेषेण वा भृशं त्यजामि अतीतसावद्य-
योगमिति भावः, ननु करोमि भदन्त ! सामायिकमिति सावद्ययोगविनिवृत्तिरित्युच्यते, तस्य व्युत्सृजामीति शब्दप्रयोगे
नैपरीत्यभापद्यते, तत्र, यस्मात् मांसादिविरमणक्रियानन्तरं व्युत्सृजामीति प्रयोगे तद्विपक्षत्यागो मांसभक्षणनिवृत्तिरभि-
धीयते. एवमिहापि सामायिकानन्तरं व्युत्सृजामीति प्रयोगे तद्विपक्षत्यागः सावद्ययोगनिवृत्तिरवगम्यते इति, स च व्युत्सर्गो
नामादिभेदाच्चतुष्प्रकारः, तत्र नामस्थायने अनाहत्याह—

दयविउत्सर्गो खलु पसन्नचंदो भवे उदाहरणं । पडियागयसंवेगो भावम्मिबि होइ सो चेव ॥ १०६३ ॥

द्रव्यव्युत्सर्गो-गणोपधिदरीरान्नपानादिव्युत्सर्गः, अथवा द्रव्यव्युत्सर्गो नाम आर्चस्वानादिध्यायिनः कायोत्सर्गः, अत
एवाह-द्रव्यव्युत्सर्गं खलु पसन्नचंद्रो राजर्षिर्भवत्युदाहरणं, भावव्युत्सर्गस्त्वज्ञानादिरित्यागः, अथवा धर्मशुक्लध्यायिनः
कायोत्सर्गः, तथा चाह-प्रत्यागतसंवेगो भावव्युत्सर्गोऽपि स एव-प्रसन्नचन्द्रो राजर्षिरुदाहरणमिति गाथाक्षरार्थः, भावार्थः
कथानकादयसेयः, तत्रेदम्-पोयणपुरं नगरे पसन्नचंदो राया, तत्थ भयवं महावीरो समोसहो, ततो राया धम्मं सोऊण
संजायसंवेगो पपदतो, गीयत्थो जाओ, अन्नया झिणकप्पं पडिवज्जितकामो सत्तभावणाए अप्पाणं भावेति, तेणं कालेणं
तेणं समएणं रायगिहे मसाणपडिमं पडिवन्नो, भयंयपि महावीरो तत्थेव रायगिहे समोसहो, लोको पवंदओ नीति, दुवे य
वाणियगा पोयणपुरातो तत्थेव आगवा, तत्थेगो पसन्नचंदं पासिऊण भणइ-एस अम्हाण सामी रायसिरं परिच्चइऊण
तवसिरं पडिवन्नो, अहो एयस्स घण्णया, विइओ भणइ-कत्तो एयस्स धन्नया ? जो य असंजायवलं पुत्तं रजे उवेऊण

पवइतो, सो तवस्सी पंचतनिवेहि मंतीहि य परिहविज्जाइ, नगरं च उत्तमखयं पवन्नं, अंतैरंपि कमपि अवैत्थं गयं न जाणि-
 अइ, ता एवमणेण बहू लोगो दुक्खे ठवितोत्ति अदट्ठवो एस, तं सोऊण तस्स कोवो जातो, चित्तिं चउणेण-को मम
 पुत्तस्स अक्करेइ?, नूणममुगो, ता किं तेण?, एयावत्थगतोवि विणिवाएमि, माणससंगमेण रोइज्झाणं पवन्नो, हत्थिणा
 हत्थि वाचाएइ, आसेण आसं, इच्चाइ यिभासा, एत्थंतरे सेणिओ भयवं चंदतो जाइ, तेण दिट्ठो, वंदितो, णेण ईसिंपि नो
 निज्झाइतो, सेणिएण चित्तिं-सुक्खज्ञाणोवगतो एस भयवं, एरिसंमि ज्ञाणे कालगयस्स का गइ हयइत्ति भयवं पुच्छिउस्सं,
 ततो गतो, वंदिऊण पुच्छितो णेण भयवं, जंमि ठाणे ठितो वंदितो मए पसन्नचंदो तंमि मयस्स कहिं उववातो भवति?,
 भयवया भणियं-अहेसत्तमाए पुढवीए, ततो सेणिएणं चित्तिं-हा किमेयं?, पुणो पुच्छिस्सं, एत्थंतरंमि पसन्नचंदस्स माणसे
 संगमे पहाणनायणेण सहावडियस्स असिसत्तिचक्करूप्यणिपमुहाणि पहरणाणि खयं गयाणि, ततोऽणेण सिरत्ताणेणं वाचा-
 एमित्ति परामुसियमुत्तमंगं जाव लोअं कडं पासइ, ततो संवेगमावन्नो महवा विसुज्झमाणपरिणामेणं अत्ताणं निदिउं पवत्तो,
 समाहियं पुणरवि अणेण सुक्खज्ञाणं, एत्थंतरंमि पुणरवि पुच्छितो सेणिएणं भयवं-जारिसे ज्ञाणे संपइ पसन्नचंदो यइइ
 तारिसे मयस्स कहिं उववातो?, भगवया भणियं-अणुत्तरेसु, ततो सेणिएण भणियं-पुवं किमन्नहा परुखियं? उयाहु मया
 अन्नहा अवगच्छियं?, भयवया भणियं-न अन्नहा परुखियं, सेणिएण भणियं-कट्ठमेयंति?, भयवया सद्यो वुत्ततो कहितो,
 एत्थंतरे पसन्नचंदसमीवे दिवो देवदुंदुभिसणाहो महंतो कलयलो उद्धाइतो, ततो सेणिएण भणियं-भयवं! किमेयंति?,
 भयवया भणितं-तस्सेव विसुज्झमाणपरिणामस्स केवलनाणं समुप्पण्णं, ततो से देवा महिमं करेति, एस एव दद्वविउस्सग-

भायविवस्सगेसु उदाहरणं ॥ साग्रतं समाप्तौ यथाभूतोऽस्य सामायिकस्य कर्त्ता भवति तथाभूतं सङ्क्षेपतोऽभिधिसुराह—
सायज्जोगविरओ तिविहं तिविहेण वोसरिअ पावो । सामाअअमाईए एसोऽणुगमो परिसमत्तो ॥ १०६४ ॥
सायद्योगविरतः, कथमित्याह—त्रिविधं त्रिविधेन व्युत्सल्य-परित्यज्य पापं, पाठांतरं सायद्योगविरतः सन् त्रिविधं
त्रिविधेन व्युत्सजति—परित्यजति पापमेप्यत् सामायिकादौ—सामायिकारम्भसमये । एषोऽनुगमः परिसमाप्तः, अथवा
सामायिकादौ सूत्रे, आदिशब्दात् सर्वसायद्यं योगं प्रत्याख्यामीत्याद्यथयवपरिग्रहः, उक्तोऽनुगमः, साम्प्रतं नयास्ते च
नैगमसद्ब्रह्मण्यवहारः सुसूत्रशब्दसमभिरुद्धंभूतभेदभिन्नाः सत्वोपगतः सप्त भवन्ति, स्वरूपं चैतेषामधो न्यक्षेण प्रदर्शित-
मिति नेह प्रतन्यते, केवलमत्र स्थानाशून्यार्थमेते ज्ञानक्रियाद्वयान्तर्भावेन समासतः प्रोच्यन्ते, तथा चाह—

विज्जाचरणनणसुं सेससमोआरणं तु कायधं । सामाअअनिलुत्ती सुभासिअत्था परिसमत्ता ॥ १०६५ ॥
विद्याचरणनययोः, ज्ञानक्रियानययोरित्यर्थः, 'सेससमोआरणं तु कायधं'मिति शेषनयसमवतारः कर्त्तव्यः, तुशब्दो
विशेषणार्थः, स चैतद्विशिनष्टि—तौ च ज्ञाननयक्रियानयौ वक्तव्यौ, एवं सामान्यिकनिर्युक्तिः सुभाषितार्थो परिसमाप्ता ॥
सम्प्रति स्वद्वार एव शेषनयान्तर्भावेनाविष्कृतनामानावनन्तरोपन्यस्तगाथागततुशब्देन चावश्यवक्तव्यतयाऽभिहितौ ज्ञान-
चरणनयावुच्येते, तत्र ज्ञाननयदर्शनमिदं—ज्ञानमैवैहिकामुष्मिकफलप्राप्तिकारणं प्रधानं, युक्तियुक्तत्वात्, तथा चाह—
नायम्मि गिण्हियेचे अगिण्हिअवम्मि चेव अत्यम्मि । जइअवमेव इय जो उवएसो सो णओ नाम ॥ १०६६ ॥
'नायम्मि' ज्ञाते सम्यक्परिच्छिन्ने 'ग्रहीतव्ये' उपादेये, 'अगिण्हियंवि'चि अग्रहीतव्ये—अनुपादेये, हेये इति भावः,

चशब्दः खलूभयोर्ग्रहीतव्याग्रहीतव्ययोर्ज्ञातत्वानुकर्णार्थः उपेक्षणीयवस्तुसमुच्चयार्थो वा; एवंकारस्त्ववधारणार्थः, तस्य चैवं व्यवहितं प्रयोगो द्रष्टव्यः—ज्ञात एव ग्रहीतव्ये, तथा अग्रहीतव्ये उपेक्षणीये च ज्ञात एव, नाज्ञातेऽर्थे ऐहिकामुष्मिके, तत्र ऐहिको ग्रहीतव्यः स्रक्कन्दनादिः अग्रहीतव्यो विषयस्त्रकण्टकादिः उपेक्षणीयस्तृणादिः, आमुष्मिको ग्रहीतव्यः सम्यग्दर्शनादिः अग्रहीतव्यो मिथ्यात्वादिः उपेक्षणीयो विषयस्या अभ्युदयादिः, तस्मिन्नर्थे यतितव्यमेव, अनुस्वारलोपात् यतितव्यं, एवमनेन क्रमेण ऐहिकामुष्मिकफलप्राप्त्यर्थिना सत्त्वेन प्रवृत्त्यादिलक्षणो यत्नः कार्य इत्यर्थः, इत्थं चैतदङ्गीकर्तव्यं, सम्यक् अज्ञाते प्रयत्नेमानस्य फलविसंयाददर्शनात्, तथा चोक्तमन्यैरपि—“विज्ञप्तिः फलदा पुंसां, न क्रिया फलदा मता । मिथ्याज्ञानात् प्रवृत्तस्य, फलासंयाददर्शनात् ॥ १ ॥” तथा आमुष्मिकफलप्राप्त्यर्थिनाऽपि ज्ञान एव यतितव्यं, तथा चागमोऽप्येवमेव व्यवस्थितः, यत उक्तम्—“पटमं नाणं तथो दया, एवं चिट्ठइ सबसंजए । अस्सणी किं काहिति ? किंवा नाही छेयपावगं ? ॥ १ ॥” इतथैतदेवमङ्गीकर्तव्यं, यस्मात् तीर्थकरणधरैरगीतार्थानां केवलानां विहारक्रियापि निषिद्धा, तथा चागमः—“गीयत्थो य विहारो वीओ गीयत्थमीसितो भणितो । एत्तो तइयविहारो नाणुत्तातो जिणवरेहि ॥ १ ॥” न खल्वन्धेनान्धः सम्यक्पन्थानं प्रतिपद्यते इत्यभिप्रायः, एवं तावत् क्षायोपशमिकं ज्ञानमधिकृत्योक्तं, क्षायिकमप्यङ्गीकृत्य विशिष्टफलसाधकत्वं तस्यैव चेदितव्यं, यस्मादर्हातोऽपि भवाम्भोधितदृश्यस्य दीक्षाप्रतिपन्नस्य उत्कृष्टतत्पथरणवतोऽपि न तावदपवर्गप्राप्तिरुपजायते यावज्जीवाजीवाद्यखिलवस्तुपरिच्छेदरूपं केवलज्ञानं नोत्पन्नमिति, तस्माद् ज्ञानमेव प्रधानमैहिकामुष्मिकफलप्राप्तिकारणमिति स्थितं, ‘इह जो उवदेसो सो नओ नामं’ति पृचमुक्कन्यायेन

य उपदेशो ज्ञानप्राधान्यख्यापनपरः स नयो नाम, ज्ञाननय इत्यर्थः, अयं च चतुर्विधे सम्यक्त्वादिसामाधिके सम्यक्त्व-
सामाधिकं श्रुतसामाधिकं चेच्छति, अस्य ज्ञानात्मकत्वात्, देशविरतिसामाधिकं सर्वविरतिसामाधिकं तु नेच्छति, तयोस्तत्का-
र्यत्वात्, गुणभूते वेच्छति, उक्तो ज्ञाननयः, सम्प्रति क्रियानयावसरः, तद्दर्शनं चेदं-क्रियैव ऐहिकामुष्मिकफलप्राप्ति-
कारणं प्रधानं, युक्तियुक्तत्वात्, तथा चायमप्युक्तक्षणाभेद्य स्वपक्षसिद्धये गाथामाह-“नार्यमि निणिहृयेव” इत्यादि, अस्य
क्रियानयदर्शनानुसारेण व्याख्या-ज्ञाते ग्रहीतव्याग्रहीतव्ये चैव अर्थे ऐहिकामुष्मिकफलप्राप्त्यर्थिना यतितव्यमेव, न
यस्मात् प्रवृत्त्यादिलक्षणप्रत्यक्षव्यतिरेकेण ज्ञानवतोऽप्यभिलषितार्थावाप्तिरुपलभ्यते, तथा चोक्तमन्यैरपि-“क्रियैव फलदा
पुंसां, न ज्ञानं फलदं मतम् । यतः स्त्रीभक्ष्यभोगज्ञो, न ज्ञानात् सुखितो भवेत् ॥ १ ॥” तथाऽऽमुष्मिकफलप्राप्त्यर्थि-
नापि क्रियैव कर्त्तव्या, तथा च भगवद्भवनमप्येवमेव व्यवस्थितं, ननु उक्तम्-“चेइयकुलगणसंघे आथरियाणं च पवयण
सुए च । संघेसुपि तेण कयं तयसंजममुज्जमंतेण ॥ १ ॥” इतश्चैतदेवमङ्गीकरणीयं, यस्मात्तीर्थकरणधरैः क्रियाधिकलानां
ज्ञानमपि विफलमेवोक्तं, तथा चागमः-सुवहुंपि सुयमहीयं किं काहिइ चरणविष्पहीणस्स ? । अंधस्स जह पलित्ता दीय-
सयसहस्सकोडीवि ॥ १ ॥” इति क्रियाविकलत्वात् तस्येत्यभिप्रायः, एवं तावत् क्षायोपशमिकं चारित्रमङ्गीकृत्योक्तं, चारित्रं
क्रियेत्यनर्थान्तरं, क्षायिकमप्यङ्गीकृत्य विशिष्टफलसाधकत्वं तस्यैव विज्ञेयं, यस्मादहंतोऽपि भगवतः समुत्पन्नकेवलज्ञान-
स्यापि न तावत् मुक्तयवासिः सम्भवति यावदखिलकर्मन्धनानलभूता पञ्चदशस्वक्षरोद्गिरणकालमात्रावस्थायिनी सर्वसं-
वररूपा चारित्रक्रिया नावाप्यते, ततः क्रियैव प्रधानमैहिकामुष्मिकफलप्राप्तिकारणमिति स्थितं, इह जो उवदेसो सो

नयो नामं'ति एवमुक्तेन न्यायेन य उपदेशः क्रियायाः प्राधान्यख्यापनपरः स नयो नाम, क्रियानय इत्यर्थः, अयं चतुर्विधे सामायिके देशविरतिसर्वविरतिरूपं सामायिकद्वयमेवेच्छति, क्रियाप्रधानत्वादस्य, सम्यक्त्वसामायिकश्रुतसामायिके तु तदर्थमुपादीयमानत्वेनाप्रधानत्वान्नेच्छति, गुणभूते वा इच्छतीति, उक्तः क्रियानयः, इत्थं ज्ञाननयक्रियानयस्वरूपं श्रुत्याऽविदिततदभिप्रायो विधेयः संशयापन्नः सन्नाह-किमत्र तत्त्वं?, पक्षद्वयेऽपि युक्तिसम्भवात्, आचार्यः पुनराह—

सर्वेसिपि नयाणं बहुविह्वत्तद्यं निसामित्ता । तं सधनयविसुखं जं चरणगुणद्विओ साहू ॥ १०६७ ॥

अथवा ज्ञानक्रियानयमतं प्रत्येकमभिधायाधुना स्थितपक्षमुपदर्शयति—'सर्वेसिपि नयाणं'मित्यादि, सर्वेयामयि-मूल-नयानां, अपिशब्दात् तद्भेदानां द्रव्यास्तिकावीनां बहुविधवक्तव्यतां-सामान्यमेव विशेषा एव उभयमेव परस्परमनपेक्ष-मित्यादिरूपं, अथवा नामादिनयानां मध्ये को नयः कं साधुमिच्छतीत्यादिरूपां निश्चय-श्रुत्या तत् सर्वनयविशुद्धं-सर्व-नयसम्मतं वचनं यच्चरणगुणस्थितः साधुः, यस्मात्सर्वं नयास्तत्त्वतो भावनिक्षेपमिच्छतीति ॥

इति श्रीमलयगिरिविरचितायामावश्यकटीकायां सामायिकाध्ययनं समाप्तम् ॥

सामायिकस्य विवृतिं कृत्वा यदवाप्तमिह मया कुशलम् । तेन खलु सर्वलोको लभतां सामायिकं परमम् ॥ १ ॥

यस्माज्जागद भगवान् सामायिकमेव निरुपमोपायम् । शारीरमानसानेकदुःखनाशस्य मोक्षस्य ॥ २ ॥ ग्रन्थाग्रं २२०००

इति श्रीमलयगिरिविरचितायामावश्यकवृहद्भूतौ सामायिकाध्ययनं समाप्तम् ।

इत्साचार्यश्रीमलयगिरिविचितायामावश्यकदृष्टता
सामायिकाध्ययनविवरणं ॥

अथ चतुर्विंशतिस्तत्वाख्यं द्वितीयमध्ययनं ॥

तदेवमुक्तं सामायिकाध्ययनम्, अधुना चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनं प्रारभ्यते—

तत्राध्ययनोद्देशसूत्रारम्भेऽपि सर्वेष्वेव कारणाभिसम्बन्धौ वक्तव्यावित्येव वृद्धप्रवादः, ततः प्रथमतः कारणमुच्यते, तच्चेदं—जात्यादिगुणसम्पत्समन्वितेभ्यो विनेयेभ्यो गुरुणा सूत्रतोऽर्थतश्चावश्यकश्रुतस्कन्धः प्रदातव्यः, स चाध्ययनसमुदायरूपः, तथा चोक्तम्—‘एतौ एकैकं पुन अङ्गयनं किञ्चिदस्सामि’ति, प्रथमं चाध्ययनं सामायिकं, तच्चोपदेशितम्, इदानीं द्वितीयं चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनमारभ्यते, द्वितीयता चास्य द्वितीयावयवत्वात्, द्वितीयावयवत्वस्य सिद्धमाचार्योपदेशिताधिकारणाध्यापनाप्यात्, सा चेयम्—“सावज्जजोगविरइं उक्खित्तण गुणवतो म पडिबत्ती । खलियस्स निंदणा यणत्ति निच्चु गुणधारणा चेव ॥ १ ॥” इयमत्र भायना—यथा किल युगपदशक्योपलम्भस्य पुरुषस्य दिदृक्षोः क्रमेणांगान्युपदर्शयन्ते, एवमत्राप्यावयवकश्रुतस्कन्धस्य क्रमेण सामायिकादीन्यङ्गान्युपदर्शयन्ते इति, इदमेव कारणमुद्देशसूत्रेष्वपि योजनीयं, एतदेव च सर्वोध्ययनेषु, न पुनर्भेदेन वक्ष्यामः, सम्प्रति सम्बन्ध उच्यते—इहानन्तराध्ययने सावद्ययोगविरत्तिलक्षणं सामायिकमुपदिष्टं, इह तु तदुपदेष्टुणामर्हतामुत्कीर्त्तनं प्रतिपाद्यते, अथवा सामायिकाध्ययने तदासेवनात् कर्मक्षय उक्तः, यत उक्तं निरुक्तिद्वारे—“सुम्महिद्धी अमोहो सोही सम्भाव दंमणं वोही । अविवज्जणो सुदिद्धित्ति एयमाइं निरुत्ताइं ॥ १ ॥”

शोधिः कर्मक्षय इत्यनर्थान्तरं, इहापि चतुर्विंशतिस्तवाध्ययने भगवदर्हद्गुणोत्कीर्त्तनरूपाया भर्कस्तत्त्वतोऽसावेव कर्म-
क्षयः प्रतिपाद्यते, तथा च वक्ष्यति—“भर्त्तायै जिणवराणं खिज्जंती पुबसंचिया कंम्मा’ इत्यादि, एवमनेन सम्बन्धेनायात-
स्यास्य चतुर्विंशतिसंवाध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि प्रपञ्चतो वक्तव्यानि, तत्र नामनिष्पन्ने निक्षेपे चतुर्विंशतिस्तवाध्य-
यनमिति नाम, ततश्चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनशब्दाः प्ररूपणीयाः, तथाचाह—

चउवीसगरप्पस्स उ निक्खेवो होइ नामनिष्फन्नो । चउवीसगरस्स छक्को थयस्स उ चउक्कओ होइ ॥ १०६८ ॥
चतुर्विंशतिस्तवस्य निक्षेपो नामनिष्पन्नो होइ नामनिष्फन्नो । चान्यस्याश्रुतत्वादयमेव यदुत चतुर्विंशतिस्तव इति, तुशब्दो वा-
क्यभेदोपदर्शनार्थः, वाक्यभेदश्च अध्ययनान्तरवक्तव्यताया उपक्षेपादिति, तत्र चतुर्विंशतिशब्दस्य निक्षेपः षड्विधः, स्तव-
शब्दस्य चतुर्विधः, तुशब्दस्यानुक्तसमुच्चयार्थत्वादध्ययनस्य च, एष गाथारूपासार्थः । अवयवार्थं तु भाव्यकार एव
नामंठयणादविण् खित्ते काले तर्हेव भावे य । चउवीसगरस्स एसो निक्खेवो छविहो होइ ॥ १०६९ ॥ (भा.)

‘नामं’ति नामचतुर्विंशतिः स्थापनाचतुर्विंशतिर्द्रव्यचतुर्विंशतिः क्षेत्रचतुर्विंशतिस्तथैव भावचतुर्विं-
शतिः, चतुर्विंशतिशब्दस्य एषोऽन्तरोदितो निक्षेपः षड्विधो भवति । तत्र नामचतुर्विंशतिः जीवस्य अजीवस्य वा यस्य
चतुर्विंशतिरिति नाम क्रियते, चतुर्विंशत्यक्षरावली वा, स्थापनाचतुर्विंशतिश्चतुर्विंशतेः केषांचित्स्थापना, द्रव्यचतुर्विंश-
तिश्चतुर्विंशतिर्द्रव्याणि, सचित्ताचित्तमिश्रभेदभिन्नानि, तत्र सचित्तानि द्विपदचतुष्पदापदभेदभिन्नानि, अचित्तानि

कार्यपणादीनि, मिश्राणि द्विपदादीन्येव कटकाद्यलङ्कृतानि, क्षेत्रचतुर्विंशतिर्विवक्षया चतुर्विंशतिः क्षेत्राणि भरतादीनि, क्षेत्र-
प्रदेशा वा चतुर्विंशतिः क्षेत्रचतुर्विंशतिः, चतुर्विंशतिप्रदेशावगाढं वा द्रव्यं क्षेत्रचतुर्विंशतिः, कालश्चतुर्विंशतिश्चतुर्विंशतिः
समयादयः, एतत्कालस्थिति वा द्रव्यं कालचतुर्विंशतिः, भावचतुर्विंशतिः चतुर्विंशतिर्भावसंयोगाः, चतुर्विंशतिगुणकृष्णा-
दिद्रव्यं वा भावचतुर्विंशतिः, इह सचित्तद्विपदमनुष्यचतुर्विंशत्याऽधिकार इति गार्थार्थः ॥ उक्ता चतुर्विंशतिः, अधुना
स्तवनिक्षेपप्रतिपादनार्थमाह—

नामंठवणादवि ए भावे य थयस्स होइ निक्खेवो । दवत्थओ पुप्फाई संतगुणकित्तणा भावे ॥ १९३ ॥ (भा.)

‘नामं’ति नामस्तवः स्थापनास्तवः द्रव्यविषयो द्रव्यस्तवः ‘भावे चे’ति भावविषयो भावस्तवः, इत्थं स्तवस्य निक्षेपो-
न्यासो भवति चतुःप्रकार इति शेषः, तत्र धुणत्वाद्नामस्थापने अनादृत्य द्रव्यस्तवभावस्तवस्वरूपमाह—द्रव्यस्तवः
पुष्पादिः, आदिशब्दात् गन्धधूपादिपरिग्रहः, कारणे कार्योपचारादिवमाह, अन्यथा द्रव्यस्तवः पुष्पादिभिः समभ्यर्चन-
मिति द्रष्टव्यं, तथा सदगुणोत्कीर्त्तना भाव इति, सन्तश्च ते गुणाश्च सदगुणाः, अनेनासत्सु गुणेषूत्कीर्त्तनानिपेधमाह,
करणे मृषावादोपप्रसङ्गात्, सदगुणानामुत्कीर्त्तना उत्-प्रावत्येन परया भक्त्या कीर्त्तना-संशब्दना यथा—‘प्रकाशितं
यथैकेन, त्वया सम्यक् जगन्नयम् । समग्रैरपि नो नाथ !, परतीर्यार्थिधिपस्तथा ॥ १ ॥ विद्योत्तयति वा लोकं, यथैकोऽपि
निश्चाकरः । समुद्रतः समग्रोऽपि, किं तथा तारकागणः ? ॥ २ ॥’ इत्यादिलक्षणो भावे इति द्वारपरामर्शो, भावस्तव
इत्यर्थः ॥ इह चालितप्रतिष्ठितोऽर्थः सम्यग्ज्ञानाय प्रभवतीति चालनां कदाचिद् विनेयः करोति, कदाचित्स्वयमेव गुरु-

रपि, तथा चोक्तम्—“कथं पुच्छइ सीसो कहिंचपुढा कहति आयरिया ॥” इत्यादि; तत्र वित्तपरित्यागादिना द्रव्य-
स्त्व एव ज्यायानित्यल्पबुद्धीनामाशङ्कासम्भवः, तद्व्युदासार्थं तदनुवादपुरस्सरमाह—
दद्यत्थओ भावत्थओ दद्यथओ बहुगुणत्ति बुद्धि सिआ ।

अतिउणमइवयणमिणं छजीवहिअं जिणा विति ॥ १९४ ॥ (भा.)

उज्जीवकायसंजम दद्यथ सो विरुद्धइ कसिणो । तो कसिणसंजमविज पुण्फाईअं न इच्छंति ॥ १९५ ॥ (भा.)

द्रव्यस्तवो भावस्तव इत्यनयोर्मध्ये द्रव्यस्तवो बहुगुणः—प्रभूतगुण इत्येवं बुद्धिः स्याद्, एवं चेन्मन्यसे इति भावः,
तथाहि—फिळास्मिन् क्रियमाणे वित्तपरित्यागाच्छुभ एवाध्यवसायः तीर्थस्य चोन्नतिकरणं, दृष्ट्वा च तं क्रियमाणमन्येऽपि
प्रतियुज्यन्ते इति स्वपरानुग्रहः, सर्वमिदं संप्रतिपक्षं चेतसि निधाय द्रव्यस्तवो बहुगुण इत्यस्यासारतारव्यापनायाह—अ-
निपुणमत्तिचयनमिदमिति, अनिपुणमतेर्वचनमिदं यत् द्रव्यस्तवो बहुगुण इति, किमित्यत आह—‘पइजीवहितं’
पण्णां—गृधिबीकायिकादीनां जीवानां हितं जिनाः—तीर्थकृतो ब्रुवते ॥ किं पइजीवहितमित्यत आह—पण्णां जीवनि-
कायानां—गृधिव्यादिलक्षणां संयमः—सङ्घट्टनापरित्यागः पइजीवकायसंयमः असौ हितं, यदि नामैवं ततः किमि-
त्यत आह—‘द्रव्यस्तवे’ पुष्पादिसमभ्यर्चनलक्षणे ‘सः’ पइजीवकायसंयमः ‘कृत्स्लः’ सम्पूर्णो ‘विरुध्यते’ न सम्यक्
सम्पद्यते, पुष्पादिसंलुप्यनसङ्घट्टनादिना कृत्स्लसंयमव्याघातभावात्, यतश्चैवं ‘तो’चि तस्मात् कृत्स्लसंयमं प्रधानं
विद्वांसः, ते तत्त्वतः साधय उच्यन्ते, कृत्स्लसंयमग्रहणमकृत्स्लसंयमविदुषां. श्रावकाणां व्यपोहार्यं, पुष्पादिकं- द्रव्यस्तवं

नेच्छन्ति-न बहु मन्यन्ते, यच्चोक्तं-‘द्रव्यस्तवे क्रियमाणे वित्तपरित्यागात् शुभ एवाध्यवसाय’ इत्यादि; तदपि यत्किञ्चित्, व्यभिचारात्, कस्यचिदत्यसत्त्वस्य अविवेकिनो वा शुभाध्यवसायानुपपत्तेः, दृश्यते यशःकीर्त्याद्यर्थमपि सत्त्वानां द्रव्यस्तवे प्रवृत्तिः, शुभाध्यवसायभावे तु स एव भावस्तवः, इतरस्तु तत्कारणत्वेनाप्रधानमिति, तथा भावस्तव एव सति तत्त्वतस्तीर्थस्योन्नतिकरणं, भावस्तवतः सम्यगभरादिभिरपि पूज्यत्वात्, तमेव च दृष्ट्वा क्रियमाणमन्ये सुतरां प्रतिबुध्यते इति स्वपरानुग्रहोऽपीहैवेति गाथाद्वयभावार्थः ॥ आह-यद्येवं किमयं द्रव्यस्तव एकान्ततो हेय एव वर्त्तते?, आहोभ्यिदुपादेयोऽपीति?, उच्यते, साधूनां हेय एव, श्रावकाणामुपादेयोऽपि, तथा चाह—

अकसिणपवत्सगाणं विरयाविरयाण एस खलु जुत्तो । संसारपयणुकरणो दधथओ कूयदिट्ठतो ॥ १९६ ॥ (भा.)

अकृतं, संयममिति सामर्थ्यात् गम्यते, प्रवर्त्तयन्तीत्यकृतप्रवर्त्तकास्तेषां, विरताविरतानां श्रावकाणामेव-द्रव्यस्तवः खलु युक्त एव, खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, किंकृदयमित्याह-संसारप्रतनुकरणः, संसारक्षयकारक इति भावः, आह-यः प्रकृत्यैवानुन्दरः स कथं श्रावकाणामपि युक्तः?, उच्यते, अत्र कूपदृष्टान्तः, जहा नयनगराइसंनिवेशे केई पभूतजलाभावतो तण्हादिपरिगया तदपनोदार्थं कूपं खणंति, तेषां च जइवि तण्हाइया वट्ठति मडियाकदमादीहि य मलिणिजंति तहावि तडुब्भवेणं चैव पाणीएणं तेषां ते तिण्हाइया सो य मलो पुवगो य फिट्ठइ, सेसकालं च ते तदन्ने य लोगा सुह-भाणिणो य भवन्ति, एवं दधथए जइवि असंजमो तहावि ततो चैव सा परिणामवुट्ठी भवति जा असंजमोवज्जियं अन्नं च निरयसेसं खवेंति, तम्हा विरताविरतेहि एस दधत्थओ कायवो, सुभाणुवंधी पभूयतरनिज्जराफलो यत्ति, उक्तः स्तवः ।

अत्रान्तरेऽययनशब्दार्थो निरूपणीयः, स चानुयोगद्वारचिन्तायां न्यक्षेण निरूपित एवेति नेह प्रतन्यते । सप्रति सूत्रा-
लापकनिष्पन्ननिक्षेपायसरः, स च सूत्रे भवति, सूत्रं चानुगमे, स चानुगमो द्विधा-सूत्रानुगमो नियुत्तयनुगमश्च, तत्र नियु-
त्तयनुगमस्त्रिविधः, तद्यथा-निक्षेपनियुत्तयनुगम उपोद्घातनियुत्तयनुगमः सूत्रस्पर्शकनियुत्तयनुगमश्च, तत्र निक्षेपनियुत्तयनु-
गमोऽनुगतो यक्ष्यते च, उपोद्घातनियुत्तयनुगमस्त्याभ्यां द्वारगाथाभ्यां समवगन्तव्यः, तद्यथा-‘उद्देशे निक्षेसे य निगमे’
इत्यादि, ‘किं कद्रविहं कस्तस् कद्दि’मित्यादि, सूत्रस्पर्शकनिक्षेपनियुत्तयनुगमस्तु सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगमे, स
पायसरप्राप्त एव, युगपच्च सूत्रादयो घञन्ति, तथा चोक्तम्-“सुत्तं सुत्ताणुगमो सुत्तालावयकतो अ निक्खेवो । सुत्तप्फा-
त्तियनिज्जुत्ति नया य समगं तु यच्चन्ति (विद्मो. २८०९) विषयविभागः पुनरयममीपां वेदितव्यो-“होइ कयत्थो वोत्तुं सपय-
च्छेयं सुयं सुयाणुगमो । सुत्तालावयगनासो नामाइद्वासविणियोगं ॥ १ ॥ सुत्तप्फात्तियनिज्जुत्तिनियोगो सेसओ पयत्थादी ।
पायं सो छिय नेगमनयाइमयगोयरो भणितो ॥ २ ॥” (विद्मो. १००९-१०) अत्राक्षेपपरिहारा न्यक्षेण सामायिकाध्य-
यने एव निरूपिता इति नेह वितन्यन्ते, तत्र सूत्रानुगमेऽस्खलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयम्, तच्चेदम्-

लोगस्त उज्जोयगरे, घम्मत्तित्थयरे जिणे । अरिहंते कित्ताइस्सं, चउयीसंषि केचली ॥ १ ॥ (सूत्रं)

अस्य व्याख्या, तद्वक्ष्यते-“संहिता च पदं चैव, पदार्थः पदविग्रहः । चालना प्रत्यवस्थानं, व्याख्या सूत्रस्य
पट्टिधा ॥ १ ॥” तत्रास्खलितपदोच्चारणं संहिता, सा च प्रतीता, अधुना पदानि-लोकस्य उद्योतकान् धर्मतीर्थकरान्
जिनान् अर्हतः कीर्तयिष्यामि चतुर्विदातिमपि केवलिन इति । अधुना पदार्थः-लोक्यते-प्रमाणेन दृश्यते इति लोकः,

अयं चेह तावत् पञ्चास्तिकायात्मको गृह्यते, तस्य लोकस्य उद्योतकरणीला उद्योतकरास्तान्, केवलालोकेन तत्पूर्वक-
वचनदीपेन वा सर्वलोकप्रकाशकरणशीलानित्यर्थः, तथा दुर्गतौ प्रपतन्तमात्मानं धारयतीति धर्मः, उक्तं च—“दुर्गतिप्रसृ-
तान् जन्तून्, यस्माद् धारयते ततः । धत्ते चैतान् शुभे स्थाने, तस्माद्धर्म इति स्मृतः ॥१॥” तीर्यते संसारसागरोऽनेनेति
तीर्थं, धर्म एव धर्मप्रधानं वा तीर्थं धर्मतीर्थं तत्करणशीला धर्मतीर्थकरास्तान्, तथा रागद्वेषकपायेन्द्रियपरीपहोप-
सर्गादप्रकारकर्मजन्तृवाजिनास्तान्, अशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यादिरूपां पूजामर्हसीत्यहन्तस्तान् अर्हन्तः, कीर्त्तयिष्यामि-
स्वनामभिः स्तोभ्ये, चतुर्विंशतिः सङ्ख्या, अपिशब्दो भावतस्तदन्यसमुच्चयार्थः, केवलं ज्ञानमेपां विद्यत इति केवलिनः
तान् केवलिनः, इति पदार्थः, पदविग्रहोऽपि यानि समासभाञ्जि पदानि तेषु दर्शित एव । सम्प्रति चालनावसरः—तत्र सा
तावत् तिष्ठतु, सूत्रस्पर्शनिर्युक्तिरेवोच्यते, स्वस्थानत्वात्, उक्तं च—“अक्खलियसंहियाई वक्खणचउक्कए दरिसियंमि ।
सुत्तप्फासियमिजुत्तिवित्थरत्थो इमो होइ ॥ १ ॥” चालनामपि चात्रैव वक्ष्यामः, तत्र ‘लोकल्योद्योतकरा’निति यदुक्तं
तत्र लोकनिरूपणायाह—

नामन्तवणादविए खित्ते काले भवे य भावे य । पज्जवलोगे य तहा अट्टविहो लोगनिकखेवो ॥ १०६९ ॥

नामलोकः स्थापनालोकः क्षेत्रलोकः क्षेत्रलोकः काललोकः भवलोकः पर्यायलोकश्च, एवमष्टविधो लोकनिक्षेप
इति गाथासमासार्थः, व्यासार्थन्तु भाष्यकार एव वक्ष्यति, तत्र नामस्थापने क्षुण्णत्वादनादृत्य द्रव्यलोकमभिधित्सुराह—
जीवमजीवे रूवमरूवी सपएसमप्पएसे य । जाणाहि दव्वलोगं निचमनिचं च जं दवं ॥ १०७ ॥ (भा.)

जीवाजीवावित्यनुस्वारः प्राकृतत्वादलाक्षणिकः, तत्र सुखदुःखज्ञानोपयोगलक्षणो जीवः, विपरीतस्त्वजीवः, एतौ च द्वौ भेदौ प्रत्येकं रूप्यरूपिभेदौ, तथा चाह-‘रूप्यरूपिण’ इति, तत्रानादिकर्मसन्तानपरिगता रूपिणः, अरूपिणस्तु कर्मरहिताः सिद्धाः, अजीपास्तेऽरूपिणो धर्माधर्माकाशास्तिकायाः, रूपिणः परमाण्वादयः, एतौ च जीवाजीवावोघतः समप्रदेशाप्रदेशावगन्तव्यौ, तथा चाह-‘समप्रदेशाप्रदेशा’ चिति, तत्र परमाणुव्यतिरेकेण सर्वेऽप्यस्तिकायाः समप्रदेशाः, परमाण-यस्त्वमप्रदेशाः, अथवा पुद्गलास्तिकायो द्रव्याद्यपेक्षया चिन्तनीयः, तद्यथा-द्रव्यतः परमाणुरप्रदेशः व्यणुकादयः समप्रदेशाः, क्षेत्रत एकप्रदेशावगाढोऽप्रदेशः व्यादिप्रदेशावगाढाः समप्रदेशाः, कालत एकसमयस्थितिकोऽप्रदेशो व्यादिसमयस्थितिकाः समप्रदेशाः, भावत एकगुणकृष्णादिकोऽप्रदेशः द्विगुणकृष्णादिकाः समप्रदेशाः, इदमेव जीवाजीवव्रातं जानीहि द्रव्यलोकं, द्रव्यमेव लोको द्रव्यलोकस्तं, अस्मैव शेषधर्मोपदर्शनायाह-नित्यानित्यं यद्द्रव्यं, चक्षन्दादभिलाष्यानभिलाष्यादिसमुच्चयः ॥ साम्प्रतं जीवाजीवयोर्नित्यतानित्यतामेवोपदर्शयति—

गह १ सिद्धा २ भविआया ३ अभविअ ४ पुगल १ अणागयद्धा २ य ।

तीअद्ध ३ तिन्नि काया ४ जीवाजीवट्ठिर्ह चउद्धा ॥ १९८ ॥ (भा.)

अस्या सामायिकाध्ययन इव व्याख्या कर्तव्या ॥ अधुना क्षेत्रलोकः प्रतिपाद्यते—

आगासस्स पणसा उब्बदे य अहे अ तिरिअलोणअ । जाणाहि खित्तलोगं अणंत जिणदेसियं सम्मं ॥ १९९ ॥ (भा.)
प्रकृष्टाः प्रदेशाः आकाशस्य प्रदेशान् ऊर्ध्वं चेति कर्ष्वलोके अधश्चेति अधोलोके तिर्यंग्लोके च जा-

नीहि क्षेत्रलोकं क्षेत्रमेव लोकः क्षेत्रलोकः तं, ऊर्ध्वादिविभागस्तु प्रतीतः, अनन्त-अंतरहितमलोकांकाशस्यापरिमित-
त्वात्, अत्र सूत्रेऽनुस्वारलोपः प्राकृतत्वादवसेयः, जिनदेशितं सर्वज्ञकथितं सम्यक् शोभनेन विधिना ॥ साम्प्रतं काल-
लोकप्रतिपादनार्थमाह—

समयावलिअमुहुस्ता दिवसमहोरत्त पक्ख मासा य ।

संवच्छर जुग पलिआ सागर ओसप्पि परियद्दा ॥ २०० ॥ (भा.)

परमनिकृष्टः कालः समयः, असंख्येयसमयात्मिका आचलिका, द्विघटिको मुहूर्त्तः, द्वादशाविमुहूर्त्तौ दिवसः, त्रिंशन्मुह-
र्त्तौऽहोरात्रः, पञ्चदश अहोरात्राणि पक्षः, द्वौ पक्षौ मासः, द्वादश मासा संवत्सरः, पञ्चसंवत्सरं युगं, पत्योपमं उद्धारादि-
भेदात् त्रिविधं, पत्योपमानां दशकोटीकोट्यः सागरोपमं, दशसागरोपमकोटीपरिमाणा उत्सर्पिणी, एवमवसर्पिण्यपि
द्रष्टव्या, परापक्षः पुद्गलपरावर्त्तः, स चानन्तोत्सर्पिण्यवसर्पिणीप्रमाणः, ते अनन्ता अतीतः कालः, अनन्ता एवानागतः
कालः ॥ उक्तः काललोकः, काल एव लोकः काललोकः ॥ अधुना भवलोकमभिधित्सुराह—

नेरइयदेयमणुआ तिरियवलोणी गया य जे सत्ता । तम्मि भवे वट्ठता भवलोगं तं विआणाहि ॥ २०१ ॥ (भा.)

नैरयिकदेयमणुप्यास्तिर्यग्योनिगताश्च ये सत्त्वाः—प्राणिनस्तस्मिन् भवे वर्त्तमाना यदनुभावमनुभवन्ति तं भवलोकं
जानीहि, भय एव लोको भवलोक इति व्युत्पत्तेः ॥ साम्प्रतं भावलोकमुपदर्शयति—

ओदइण उवसमिण खइण अ तथा न्ओवसमिण अ । परिणामि सद्धिवाए छविहो भावलोगो य ॥ २०२ ॥ (भा.)

कर्मण उदयेन निर्वृत्तः औदयिकः, तथा उपशमेन, कर्मण इति गम्यते, निर्वृत्त औपशमिकः, क्षयेण निर्वृत्तः क्षायिकः; तथा उदितकर्मांशस्य क्षयेण अनुदितस्योपशमेन निर्वृत्तः क्षायोपशमिकः, परिणाम एव पारिणामिकः, सन्निपातो-
द्वित्रिभायानां संयोगः, सन्निपाते भवः सान्निपातिकः, स च ओघतोऽनेकमेदोऽवसेयः, अतिरुद्धास्तु पञ्चदश भेदाः, उक्तं
च-“ओदइयत्तोवसमे परिणामेकक गतिचउकेवि । खयजोगेणवि चउरो तदभावे उवसमेणपि ॥ १ ॥ उवसमसेदी एको
केवडिणोऽपि य तहेव सिद्धस्स । अतिरुद्धसन्नियाइय भेदा एमेव पत्तरस ॥ २ ॥” एवमनेन प्रकारेण पङ्क्तिविधः-पट्टप्रकारो
भावलोकः, भाव एव लोको भावलोकः ॥

तिथो रागो य दोसो य, उइओ जस्स जंतुणो । जाणाहि भावलोगं अणंतजिणवेसिअं सम्मं ॥ २०३ ॥ (भा.)

तीप्रः-उत्कटो रागः-अमिष्वद्भ्रूलक्षणो द्वेषः-अग्रीतिलक्षणो यस्य जन्तोः प्राणिन उदीर्णस्तं प्राणिनं तेन भावेन
लोक्यत्वात् जानीहि भावलोकमनन्तजिनदेशितं एकवाक्यतया अनन्तजिनकथितं सम्यक्-अवैपरीत्येन ॥ संग्रति
पर्यायलोको वक्तव्यः, तत्रोपगतः पर्याया धर्मा उच्यन्ते, इह पुनर्नगमनवर्धनं मूढनयदर्शनं चाधिकृत्य पर्यायलोकमाह-
दयगुणान्तिपञ्चयभवाणुभावे अ भावपरिणामे । जाण चउविहमेअं पज्जयलोअं समासेण ॥ २०४ ॥ (भा.)

द्रव्यस्य गुणा-रूपादयः तथा क्षेत्रस्य पर्याया-अगुरुलघवः, भरतादिभेदा इत्यन्ये, भवस्य-नरकादेरनुभावाः-तीव्रत-
मदुःखादिरूपाः, तयो चोक्तम्-“अच्छिनिमीलियमेत्तं नत्थि सुहं दुक्खमेव पडिवद्धं । नए नेरइयाणं अहोनिस्सं पच्चमा-
णाणं ॥ १ ॥ अनुभा. उपियणिज्जा सदस्सा रुवगंधफासा य । नए नेरइयाणं दुक्कयक्कम्मोवलित्ताणं ॥ २ ॥” इत्यादि,

एवं शेषभयानुभावा अपि वाच्याः, तथा भावस्य-जीवाजीवादिसम्बन्धिनः परिणामाः-तेन तेन अज्ञानात् ज्ञानं नीला-
छोहितमित्यादिप्रकारेण भवनानि भावपरिणामाः, एवमेनं चतुर्विधमोघतः पर्यायलोकं समासेन सङ्क्षेपेण जानीहि अव-
बुध्यस्य ॥ तत्र यदुक्तं द्रव्यगुणा इत्यादि तदुपदर्शनेन निगमयन्नाह—

चक्षुरसगंधसंस्थाण-फासठाणगइचन्नमेएय । परिणामेय बहुविहे पज्जवलोगं विआणाहि (समासेणं) ॥ २०६ ॥ (भा.)

घर्णरसगन्धसंस्थानस्पर्शस्थानगतिघर्णभेदान्, चक्षुब्दात् रसगन्धसंस्थानादिभेदांश्च, इयमत्र भावना-घर्णादयः सप्रभेदा
प्रहीतव्याः, तत्र घर्णस्य भेदाः कृष्णादयः पञ्च, रसस्यापि तिकादयः पञ्च, गन्धस्य सुरभीतररूपौ द्वौ भेदौ, संस्थानं
परिमण्डलादिभेदात् पञ्चधा, स्पर्शः कठिनादिभेदादष्टधा, स्थानमवगाहनालक्षणं, तद्व आश्रयप्रवेशभेदादनेकधा, गतिर्द्विधा-
स्पृशदूगतिरस्पृशदूगतिश्च, अथवा चक्षुब्धः कृष्णादिवर्णादीनां स्वभेदापेक्षया एकगुणकृष्णाद्यनेकभेदोपसङ्ग्रहार्थः, अनेन
किञ्च द्रव्यगुणा इत्येतद् व्याख्यातं, परिणामांश्च बहुविधानित्यनेन तु चरमद्वारम्, शेषद्वारद्वयं पुनः स्वयमेव भावनीयं,
परिणामांश्च बहुविधानिति जीवाजीवभावगोचरान्, किमित्यत आह- पर्यायलोकं जानीहि, पर्याय एव लोकः पर्याय-
लोक इति व्युत्पत्तेः ॥ सम्प्रति लोकपर्यायशब्दान् निरूपयति—

आलुक्कई पलुक्कइ लुक्कइ संलुक्कई य एगट्टा । लोगो अट्टविहो खलु तेणेसो बुच्चई लोगो ॥ १०७० ॥

आलोक्यते इत्यालोकः, प्रलोक्यते इति प्रलोकः, लोक्यते इति लोकः, संलोक्यते इति संलोकः, एते चत्वारोऽपि

शब्दा एकार्थिकाः, यत एवै लोकादन्दस्य व्युत्पत्तिः-लोक्यते इति लोकः, आलोकादयश्च पर्यायाः, तेन कारणेन-अष्ट-
विधः खलु लोको लोक उच्यते ॥ व्याख्यातो लोकः, साम्प्रतं उद्योत उच्यते, अत्राह—

‘द्विविधो’ खलु उज्जोओ नापद्यो दवंभावसंजुतो । अग्नी दबुज्जोओ चंदो सुरो मणी विज्जु ॥ १०७१ ॥
‘द्विविधो’ द्विप्रकारः, खलुशब्दो मूलभेदापेक्षया न व्यक्त्यपेक्षयेति विशेषणार्थः, उद्योत्यते-प्रकाश्यते-ज्ञेनेति, उद्योतो
ज्ञातव्यो विज्ञेयो द्रव्यभावसंयुक्तः, द्रव्योद्योतो भावोद्योतश्चेति भावः, तत्र द्रव्योद्योतोऽग्निश्चन्द्रः सूर्यो मणिः-चन्द्र-
फान्ताविदक्षणो विद्युत् प्रतीता, एते द्रव्योद्योतः, एतैर्यदादीनामुद्योतेऽपि तद्गतायाः सम्यक्प्रतिपत्तेरभावात् सकलः
यस्तुधम्मोनुद्योतनाच्च, न ह्यग्न्यादिभिः सदसन्नित्याद्यनन्तधर्मात्मकस्य वस्तुनः सर्व एव धर्माः धर्मास्तिकायादयो
वा घोल्यन्ते, तस्मादग्न्यादयो द्रव्योद्योत इति ॥ अधुना भावोद्योतमाह—

नाणं भायुज्जोओ जह मणियं सधभावदंसीहिं । तस्स उवओगकरणे भायुज्जोअं विआणाहि ॥ १०७२ ॥
ज्ञायते यथावस्थितं वस्तुनेनेति ज्ञानं, ततो भावोद्योतः, तेन घंटादीनामुद्योतने तद्गतायाः सम्यक्प्रतिपत्तेर्निश्चय-
प्रतिपत्तेश्च भावात्, तस्य तदात्मकत्वात्, एतावता चाविशेषेणैव ज्ञानं भावोद्योत इति प्राप्तमत आह-यथा मणितं
यथावस्थितं सर्वभावदर्शिभिः, तथा यत् ज्ञानं, सम्यग्ज्ञानमिति भावः, तदपि नाविशेषेणोद्योतः, किन्तु ?, तस्य ज्ञानस्यो-
पयोगे करणे सति भावोद्योतं विजानीहि, नान्यदा, तदैव तस्य वस्तुनो ज्ञातव्यसिद्धेः-इति गार्थार्थः ॥ इत्थमुद्योतस्वरूप-
मभिधाय साम्प्रतं मनोद्योतेन लोकस्योद्योतकरा जिना भवन्ति तेनेव युक्तानुपदर्शयन्नाह—

लोगस्तुज्जोअगरा दवुज्जोएण न ह जिणा हुंति । भावुज्जोअगरा पुण हुंति जिणवरा वउधीसं ॥ १०७३ ॥
 लोकस्योद्योतकरा द्रव्योद्योतेन नैव जिना भवन्ति, किन्तु तीर्थकरनामकर्म्मोदयतो अतुलसत्त्वार्थसम्पादनेन भावोद्यो-
 तकराः पुनर्भवन्ति जिनवराश्चतुर्विंशतिरिति, अत्र पुनःशब्दो विशेषणार्थः, स चैतद् विशिनष्टि-आत्मानमधिकृत्य केव-
 लज्ञानेनोद्योतकराः, लोकप्रकाशकवचनप्रदीपापेक्षया तु शेषकतिपयभब्यविशेषानधिकृत्योद्योतकराः अत एवोक्तं भवति,
 कोउर्यः ? , न न भवन्ति, ननु भवन्त्येव, काञ्चन प्राणिनोऽधिकृत्योद्योतकरत्वंस्यासम्भवात्, चतुर्विंशतिग्रहणमधिकृताव-
 सविणीगततीर्थकरसङ्ख्याप्रतिपादनार्थं ॥ उद्योताधिकारे एव द्रव्योद्योतभावोद्योतयोर्विशेषप्रतिपादनार्थमाह—

दवुज्जोअज्जोओ पगासई परिमिअम्मि खित्तम्मि । भावुज्जोअज्जोओ लोगालोणं पयासेइ ॥ १०७४ ॥

द्रव्योद्योतोद्योतो-द्रव्योद्योतप्रकाशः पुद्गलात्मकस्यात् तथाविधपरिणामयुक्तत्वाच्च प्रकाशयते, पाठान्तरं प्रभासते,
 परिमिते क्षेत्रे, अत्र यदा प्रकाशयति तदा प्रकाश्यं वस्तु अध्याह्रियते, यदा तु प्रभासते तदा स एव दीप्यते इति गृह्यते,
 भावोद्योतोद्योतो लोकालोकं प्रकाशयति प्रकटार्थं ॥ उक्त उद्योतः, सम्प्रति करमवसरप्राप्तमपि धर्मतीर्थकरानित्यत्र
 यस्यमाणत्वाद्विहाय धर्मं प्रतिषिपादयिषुराह—

दुइ दवभावाधम्मो दधे सवस्स दधमेवऽह्वा । तित्ताइसरानो वा गम्माइत्थी कुल्लिगो वा ॥ १०७५ ॥

धर्मो द्विविधः, तद्यथा-द्रव्यधर्मो भावधर्मश्च, तत्र द्रव्ये इति द्वारपरामर्शः, द्रव्यविषयो धर्म उच्यते-द्रव्यस्य-अ-
 नुपयुक्तस्य धर्मो मूलोत्तरगुणानुष्ठानं द्रव्यधर्मः, इहानुपयुक्तो द्रव्यं 'अनुपयोगो द्रव्य'मिति वचनात्, द्रव्यमेव वा

धम्मो द्रव्यधम्मः-‘धम्मोस्तिकायः’ ‘तित्ताहसंवावो वा’ इति तित्तादिर्वा द्रव्यस्य स्वभावो द्रव्यधर्मः ‘गम्माइत्थी कुलिगो व’ति गम्मादिधम्मः स्त्रीविषयो द्रव्यधम्मः, तत्र केषाञ्चित् मातुलदुहिता गम्मा केषाञ्चिदगम्येत्यादिः तथा कुलिङ्गो वा-कुलीयिकधम्मो द्रव्यधम्मः, पाठान्तरं ‘दुविहो य होइ धम्मो दवधम्मो य । धम्मत्थिकाउ दधे दवस्स व जो भवे भावो ॥ १ ॥’ सुगमं । भावधर्मप्रतिपादनार्थमाह—

हुइ होइ भावधम्मो सुअ चरणे वा सुअम्मि सज्झाओ । चरणम्मि समणधम्मो खंतीमाई भवे दसहा १०७३
द्विविधो भवति भावधम्मः, तद्यथा-श्रुते चरणे च, श्रुतधर्मश्चरणधर्मश्चेत्यर्थः, तत्र श्रुते श्रुतविषयो धम्मः स्वाध्या-
यो-वाचनादिः, चरणे चरणविषयो धम्मः श्रमणधर्मो, दशाद्या दशप्रकारः दान्त्यादिः, पाठान्तरं वा ‘भावंमि होइ
दुविहो सुयधम्मो खलु चरित्तधम्मो य । सुयधम्मो सज्झातो चरित्तधम्मो समणधम्मो ॥ १ ॥’ सुगमं । संप्रति तीर्थ-
निरूपणायामह—

नामं ठवणात्तित्थं दवत्तित्थं च भायत्तित्थं च । इक्किंमपि अ इत्तो पोगविहं होइ नायवं ॥ १०७७ ॥
‘नामं’ति नामतीर्थं स्थापनातीर्थं द्रव्यतीर्थं भावतीर्थं च, ‘एत्तो’ति नामादिनिक्षेपमात्रकरणादनन्तरमेकं नामती-
र्थं यदि अनेकविधं भवति ज्ञातव्यं ॥ तत्र नामतीर्थमनेकविधं जीवाजीवविषयादिभेदात्, स्थापनातीर्थं साकारानाकारभेदात्,
द्रव्यतीर्थं आगमनोआगमादिभेदात्, तत्र ज्ञानीरभ्यक्षरीरद्रव्यतीर्थप्रतिपादनार्थमाह—

दाहोयस्सं तणहाइ छेअणं मलपवाहणं चेव । तीहिं अत्थेहिं निउत्तं तम्हा तं दवओ तित्थं ॥ १०७८ ॥

इह शरीरभब्यशरीरव्यतिरिक्तं नोआगमतो द्रव्यतीर्थं मांगधवरंदामादिपरिगृह्यते, बाह्यदाहादेरेव तत उपशमसम्भा-
यात्, तथा बाह-दाहोपशममिति, दाहो-बाह्यः सन्तापः तस्योपशमो यस्मिन् तदाहोपशमं 'तण्हावुच्छे(इच्छे)यणं'ति
तृपः-पिपासायाः छेदनं जलसङ्कतेन तदपनयनात्, तथा मलो बाह्यः अङ्गसमुत्थस्तस्य प्रवाहणं, प्रवाह्यतेऽनेनेति प्रवाहणं,
जलेन तस्य प्रक्षालनात्, एवं त्रिभिरर्थैः कारणगतैर्नियुक्तं निश्चयेन युक्तं निर्युक्तं-प्ररूपितं, यदिया प्राकृतत्वात् सप्तम्यर्थे
तृतीया, त्रिषु अर्थेषु नियोजितं, यस्मादेवं बाह्यदाहादिविषयमेव तस्मात् मागधांदि द्रव्यतीर्थं, मोक्षसाधकत्वाभावात् ॥
सम्प्रति भावतीर्थमधिकृत्याह—

कोहस्मि उं निग्गहिण दाहस्सोवसमणं हवइ तत्थं । लोहस्मि उ निग्गहिण तण्हावुच्छेअणं होइ ॥ १०७९ ॥
अट्ठविहं कम्मरयं बहुण्हिं भवेहिं संचिअं जग्गहा । तव-संजमेण धोवइ तग्गहा तं भावओ तित्थं ॥ १०८० ॥

इह भावतीर्थमपि आगमनोआगमभेदतोऽनेकप्रकारं, तत्र नोआगमतो भावतीर्थं क्रोधादिनिग्रहसमर्थं प्रवचनमेव गृह्यते,
तथा चाह-क्रोधे एव निगृहीते दाहस्य क्षेपानलजातस्यान्तः प्रशमनं भवति तथ्यं-निरुपचरितं, नान्यथा, तथा लोभ
एव निगृहीते 'तण्हावुच्छेयणं होति'ति तृपः-अभिच्यंगलक्षणायाः छेदनं-व्यपगमो भवति, तथा अष्टविधं अष्टप्रकारं
पार्श्व जीवानुरज्जनात् कर्मरजः बहुभिर्भवेः सञ्चितं तपःसंयमेन धाव्यते-शोध्यते यस्मात् तस्मात् प्रवचनं भावतीर्थम् ॥
पक्षेणानाचरितेषु निउत्तं जिणवरेहिं सपेहिं । एएण होइ तित्थं एस्सो अस्सोऽवि पज्जाओ ॥ १०८१ ॥

एतेनानाचरितेषु निर्युक्तं-नियोजितं सर्वैः ऋषभादिभिर्जिनवरैः-तीर्थकृद्भिः, यस्मादित्थंभूतेषु नियुक्तं तस्मात्

प्रयचनं भावतीर्थं, अथवा येन कारणेनेत्यंशेषु त्रिव्येषु नियुक्तमेतेन कारणेन प्रयचनं भावतस्त्रित्यं, एष त्रित्यलक्षणः तीर्थद्वयापेक्षया अन्यः पर्यायः ॥ उक्तं तीर्थं, अथुना कर उच्यते—

नामकरो षडणकरो दशकरो खित्त-काल-भावकरो । एसो खलु करगस्स उ निक्खेवो छविहो होइ ॥ १०८२ ॥

नामकरः स्यापनाकरः द्रव्यकरः 'क्षेत्रकालभावकरो' इति करशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते क्षेत्रकरः कालकरो भावकरश्च, एष खलु कर एष करकस्तस्य निक्षेपः षड्विधो भवति ॥ तत्र नामस्थापने धुणत्वादनादृत्य द्रव्यकरमभिधित्सुराह— गो-महिस्तु-टि-पत्तुं छगलीणंपि अ करा मुणेअथा । तत्तो अ तणपलाळे सुसकटंगारकरमेव ॥ १०८३ ॥

सीउंयरजंयाण बलिवक्करे घटे अ चम्मे य । चुल्लगकरे अ भणिप अट्टारसमा करुण्णत्ती ॥ १०८४ ॥

गोमहिषोष्ट्रपशूनां छगलीनामपि च करा ज्ञातव्याः, तत्र गोकरो गोयाचनं, यथा एतावतीषु विक्रीतास्वेका गौर्दात-
व्येति, यदिवा गोविक्रयस्य रूपकयाचनं गोकरः १ एवं महिषकरः २, उष्ट्रकरः ३ पशुकरः ४ छगली-वरञ्चा' तत्करः
छगलीकरः ५ ततस्तृणविषयः करः तृणकरः ६ पलालकरः ७ तथा वुसक्करः ८ काटकरः ९ अट्टारकरः १० शीता-लाल-
छपद्विस्तारमाश्रित्य करो-भागो धान्ययाचनं शीताकरः ११ सम्वरो-वेहली तद्विषयः करो रूपकयाचनं सम्वरकरः १२,
एवं जप्ताकरः १३ पलीयर्द्धकरः १४ घटकरः १५ चर्मकरः १६ चुल्लगो-भोजनं तदेव करः चुल्लगकरः, स घायं ग्रामेषु
पञ्चकुलादीनधिकृत्य प्रसिद्ध एव १७ अष्टादशां करस्योत्पत्तिः स्वकल्पनाक्षिप्यनिर्मिता, पूर्वोक्तसप्तदशकरव्यतिरिक्तः स्वे-
च्छया कल्पितोऽष्टादशः करः, स त्र्योत्पत्तिक इति प्रसिद्धः ॥ उक्तो द्रव्यकरः, सम्प्रति क्षेत्रकरादीनभिधित्सुराह—

नित्तम्भि जंभिं खित्ते काले जो जग्मि होइ कालग्मि । दुविहो ठ होइ भावे अपसत्थो तह पसत्थो अ ॥ १०८५ ॥
 यो यस्मिन् क्षेत्रे शुल्कादिरूपो विचित्रः करः स क्षेत्रे-क्षेत्रविषयः करः, तथा यो यस्मिन् काले भवति कुटिकादानादि-
 रूपः करः स काले कालकरः, द्विविधश्च भवति भावे भावकरः, द्विविध्यमेव दर्शयति-प्रशस्तः तथा अप्रशस्तश्च, तत्रा-
 प्रशस्तपरित्यागात् (प्रशस्तो भवतीति) प्रशस्तमेवाभिधित्सुराह—

कलहकरो डमरकरो असमाहिकरो अनिवुइकरो अ । एसो अ अप्पंसत्थो एवमाई मुणेअघो ॥ १०८६ ॥

आह-उक्तप्रयोजनसद्भावात् तदुद्देशेऽप्ययमेवादावप्रशस्तः कस्मान्नोपन्यस्तः?, उच्यते, इह मुमुक्षुणा प्रशस्त एव
 भाव आसेवनीयो, नेतर इति ख्यापनार्थमादी प्रशस्त उक्त इत्यदोषः, तत्र कलहो-याचिकं भण्डनं तत्करणशीलोऽप्र-
 शस्तक्रोधाद्यैकभाववशतः कलहकरः, काययाङ्गनोभिर्विचित्रं ताडनं डमरं तत्करणशीलो डमरकरः, तथा समाधानं
 समाधिः-स्वास्थ्यं न समाधिरसमाधिः-अस्वास्थ्यनिवन्धना सा सा कायादिचेष्टा तत्करणशीलोऽसमाधिकरः, निर्वृत्तिः-सुखं
 अनिवृत्तिः-पीडा तत्करणशीलोऽनिर्वृत्तिकरः, एष तुशब्दस्यावधारणार्थत्वादेव एव जात्यपेक्षया, न व्यत्ययेपेक्षया, एव-
 मादिव्यत्ययेपेक्षया, अप्रशस्तो भावकरो ज्ञातव्यः ॥ सम्प्रति प्रशस्तं भावकरमभिधित्सुराह—

अत्पकरो हिअकरो कित्तिकरो गुणकरो जसकरो अ । अभयंकर निवुइकरो कुलगर तित्थंकरंतकरो ॥ १०८७ ॥

इह अर्थो नाम विद्याऽपूर्वं धनार्जनं शुभमर्थ इति ततः प्रशस्तविचित्रकर्मक्षयोपशमादिभावतस्तत्करणशीलोऽर्थकरः,
 एवं हितादिष्वपि भावनीयं, नवरं हितं-परिणामपथ्यं यत्किञ्चित्कुशलानुबन्धि, कीर्त्ति-दानपुण्यफला गुणा-ज्ञानादयः

यंशः-पराक्रमकृतं, पराक्रमसमुत्थः साधुवाद इति भावं, अभयादयः प्रकटार्याः, नवरमन्तंकर इत्यत्रान्तः कर्मणां तरफलभूतस्य वा संसारस्य परिगृह्यते ॥ उक्तो भावकरः, अधुना जिनादिप्रतिपादनार्थमाह—

जिअकोह-माण-माया जिअलोभा तेण ते जिणा हुंति। अरिणो हन्ता रयं हन्ता अरिहन्ता तेण वुचंति ॥१०८८॥
जितक्रोधमानमाया जितलोभा येन कारणेन भगवन्तस्तेन कारणेन जिना भवन्ति, 'अरिणो हन्ता' इत्यादि गाथा-
दलं यथा नमस्कारनिर्मुक्तौ व्याख्यातं तथैव द्रष्टव्यं ॥ साम्प्रतं 'कीर्त्तयिष्यामि' इत्यादि व्याचिख्यासुरिदमाह—

किंत्तेमि किंत्तणिजे सदेवमणुआसुरस्स लोगस्स । दंसणनाणचरित्ते तवविणपो दंसिओ जेहिं ॥१०८९॥

'किंत्तेमि'त्ति प्राकृतत्वात् कीर्त्तयिष्यामि, नामभिर्गुणैश्च, किंभूतान्!-कीर्त्तनीयान्, स्तवाहानित्यर्थः, कस्येत्यत्राह-'सदे-
वमणुजासुरस्य लोकस्य त्रैलोक्यस्येति भावः, गुणानुपदर्शयति-दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षकारणानि, सूत्रे कैकवचनं
समाहास्यात्, तथा तपोविनयोऽत्र दर्शितः यैः, तत्र तत्र एव कर्मविनयात् तपोविनयः ॥

चउचीसंति अ संखा उसमाईआ उ भणमाणा उ । अविस्इग्गहणा पुण एरवयमहाविदेहेसु ॥ १०९० ॥

चतुर्विंशतिरिति संख्या, ते तु ऋषभादिका भण्यमाना एव, तुशब्द एवकार्यः, अपिशब्दग्रहणात् पुनः ऐरवत-
महाविदेहेषु ये भगवन्तस्तद्ग्रहोऽपि वेदितव्यः, इह सूत्रे 'तात्स्थ्यात्तद्व्यपदेश' इति न्यायादेरावतमहाविदेहाश्वेत्युक्तम् ॥
कसिणं केवलकल्पं लोगं जाणंति तह य पासंति । केवलचरित्तनाणी तम्हा ते केवली हुंति ॥ १०९१ ॥
'कृत्स्नं' सम्पूर्णं 'केवलकल्पं' केवलोपमं, इह कल्पशब्द औपम्ये गृह्यते, उक्तं च-"सामर्थ्ये वर्णनायां च, छेदने

करणे तथा । औपम्ये चाधिवासो च, कल्पशब्दं विदुर्बुधाः ॥ १ ॥” लोकं पञ्चास्तिकायात्मकं जानन्ति विशेषरूपतया, तथैव सम्पूर्णमेव, चशब्दस्यावधारणार्थत्वात्, पश्यन्ति सामान्यरूपतया, इह ज्ञानदर्शनयोः सम्पूर्णलोकविषयत्वे बहु वक्तव्यं, तत्तु नोच्यते, ग्रन्थविस्तरभयात्, केवलं ‘निर्दिशेपं विशेषाणां, ग्रहो दर्शनमुच्यते । विशिष्टग्रहणं ज्ञानमेवं सर्वत्रगं द्वय ॥ १ ॥’-मित्यनया दिशा स्वयमेवाभ्यूहं, धर्मसङ्ग्रहणीटीका च परिभाषनीया, यतश्चैवं केवलचारित्रिणः केवलज्ञानिनश्च तस्मात्ते केवलिनो भवन्ति, केवलमेषां विद्यते इति केवलिनः इति व्युत्पत्तेः, अहोऽत्राकाण्ड एव केवलचारित्रिण इति किमर्थमुक्तं ?, उच्यते, केवलचारित्रप्रसिपूर्विका नियमतः केवलज्ञानावाप्तिरिति न्यायदर्शनार्थमित्यदोषः । तदेवं व्याख्यातो लोकस्येत्यादिरूपः सूत्रप्रथमश्लोकः ॥

साम्प्रतमनैव बालनामत्यचस्थाने विशेषतो निदर्श्यते, तत्र लोकस्योद्योतकरानिर्युक्तं, अत्राह—अशोभनमिदं यदुक्तं—लोकस्येति, लोको हि चतुर्दशरज्ज्वात्मकत्वेन परिमितः, केवलोद्योतत्वापरिमितो, लोकालोकव्यापकत्वात्, यद्वस्यति—‘केवलिनानाणलंभो लोगालोर्गं पगासेइ’ ततः सामान्यतः उद्योतकरान् यदिवा लोकालोकयोरुद्योतकरानिति वाच्यं, नतु लोकस्येति, तदयुक्तं, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह लोकशब्देन पञ्चास्तिकाया एव गृह्यन्ते, ततः आकाशास्तिकायभेद एव लोक इति न पृथगुक्तः, न चेत्तदनार्थ, यत उक्तम्—“पंचस्थिकायमइओ लोगो” इत्यादि । अपरस्त्वाह—लोकस्योद्योतकरानित्येतावदेव साधु, धर्मतीर्थकरानिति न वक्तव्यं, गतार्थत्वात्, तथाहि—ये लोकस्योद्योतकरास्ते धर्मतीर्थकरा एवेति, उच्यते, इह लोकैकदेशे मांभेकदेशे मामशब्दवत् लोकशब्दमवृत्तिदर्शनात् मा भूत्तद्योतकरेष्ववधिविभङ्गज्ञानिष्वेकचन्द्रादिषु वा सम्प्रत्यय

इति तद्व्यवच्छेदार्थं धर्मतीर्थकरानित्युक्तं । आह-यद्येवं धर्मतीर्थकरानित्येतावदेवास्तु, लोकस्योद्योतकरानिति न वाच्यं, उच्यते, इह लोके येऽपि नद्यादिविषमस्थानेषु मुधिकया धर्माथमवतरणतीर्थकरणशीलस्तेऽपि धर्मतीर्थकरा भण्यन्ते, ततो मा भूदतिमुधवुद्धीनां तेषु सम्प्रत्यय इति तदपनोदाय लोकस्योद्योतकरानित्याह । अपरस्त्वाह-जिनानित्यतिरिच्यते, तथाहि-ययोक्तप्रकारा जिना एव भवन्तीति, उच्यते, इह केषांचिदिदं दर्शनं-“ज्ञानिनो धर्मतीर्थस्य, कर्तारः परमं पदम् । गत्वाऽऽ-गच्छति भूयोऽपि, मृदां (भवं) तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥” इत्यादि, ततस्तन्मतपरिकल्पितेषु यथोक्तप्रकारेषु मा भूत् सम्प्रत्यय इति तद्व्यवच्छेदार्थं जिनानित्याह, जिना नाम रागादिजेतारः, ते च कुनयपरिकल्पिता जिना न भवन्तीति, तीर्थनिकारतः पुनरिह भयाङ्कुरोत्पादनाद्, अन्यथा स न स्यात्, बीजाभावात्, तथा चोक्तमन्यैरपि-“अज्ञानपांशुपिहितं पुरातनं कर्मबीजमपिनाशि । वृष्णाजलाभिषिक्तं मुञ्चति जन्माङ्कुरं जन्तोः ॥ १ ॥ दग्धे बीजे यथाऽत्यन्तं, प्रादुर्भवति नाङ्कुरः । कर्मबीजे तथा दग्धे, न रोहति भवाङ्कुरः ॥ २ ॥” आह-यद्येवं जिनानित्येतावदेवास्तु, लोकस्योद्योतकरानित्याद्यतिरिच्यते, उच्यते, इह प्रयत्ने सामान्यतो विशिष्टश्रुतधरादयोऽपि जिना उच्यन्ते, तद्यथा-श्रुतजिना अवधिजिना मनःपर्यायज्ञानिजिनाश्छास्त्रस्यवीतरागाश्च, ततो मा भूत्तेषु सम्प्रत्यय इति तदपनोदाय लोकस्योद्योतकरानित्याद्यप्यदुष्टं । अपरस्त्वाह-अर्हत इति न वाच्यं, न खल्वनन्तरोदितस्वरूपा अर्हद्व्यतिरेकेणापरे सम्भवन्ति, उच्यते, अर्हतामेव विशेष्यत्वात्तदोपः, आह-यद्येवं तर्हि अर्हत इत्येतावदेवास्तु, लोकस्योद्योतकरानित्यादि पुनरप्यर्थकं, न, तस्य विशेषणत्वात्, विशेषणसाफल्यस्य च प्रतिपादितत्वादिति । अपरस्त्वाह-केवलिन इति न वाच्यं, ययोक्तस्वरूपाणामर्हतां केवलित्वव्यभि-

चाराभावात्, सति च व्यभिचारसम्भवे विशेषणोपादानं फलवत्, तथा चोक्तं—“सम्भवे व्यभिचारे च विशेषणमर्थवद्
 भवति”, यथा नीलोत्पलमिति, व्यभिचाराभावे तु तदुपादीयमानमपि न कंचनार्थं पुष्पाति, यथा कृष्णो अमरः शुद्धा
 बलाकेति, तस्मात् केवलिन इत्यतिरिच्यते, न, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह केवलिन एव यथोक्तस्वरूपा अर्हन्तो, नान्ये
 इति नियगार्थेन स्वरूपज्ञापनार्थमिदं विशेषणमित्यनयद्यं, न स्वत्वेकान्ततो व्यभिचारसम्भवे एव विशेषणोपादानं फलवत्,
 उभयपक्षमप्यभिचारे एकरूपव्यभिचारे स्वरूपपरिज्ञापने च सिष्टोक्तिरुत्तरप्रयोगदर्शनात्, तत्र उभयपक्षमप्यभिचारे यथा नी-
 लोत्पलमिति, एकरूपव्यभिचारे अपि द्रव्यं शुद्धिर्वा द्रव्यमिति, स्वरूपपरिज्ञापने यथा परमाणुरप्रवेश इत्यादि, तस्मात्केवलिन
 इत्यपुष्टं । आह—यद्येवं केवलिन इत्येव सुन्दरं, शेषं तु लोकस्योद्योतकरानित्यादि किमर्थमिति, उच्यते, इह श्रुतकेवलि-
 प्रसृतयोऽपि केवलिनो विद्यन्ते, तन्मा भूतेषु सम्प्रत्यय इति तत्प्रतिक्षेपार्थं लोकस्योद्योतकरानित्याद्यप्युक्तं । एवं व्यादिसं-
 योगापेक्षया विपितनयमताभिज्ञेन स्वपिया विशेषणसाफल्यं वाच्यमिति कुतः प्रसङ्गेन, प्रयासस्य गमनिकामात्रफलत्वात् ॥
 तत्रप्रति यप्युक्तं ‘कीर्त्तयिष्यामि’ इति कीर्त्तनं कुर्वन्नाह एवमुक्तं—

उत्तरभमजिहवं च वंदे संभवमभिनवणं च सुमहं च । पञ्चमपहं सुपासं जिहवं च चन्द्रपहं वंदे ॥ २ ॥

रात्रिर्हि च पुष्पकवंतं सीपल सिञ्जंस् वासुपुञ्जं च । विमलमणंतं च जिहवं घम्भं संतिं च वंदामि ॥ ३ ॥

चन्द्रो ज्वरे च रात्रिर्हि वंदे युजिसुपगं नमिजिहवं च । वंदामि रिद्धनेमिं पासं ताह घट्टमाणं च ॥ ४ ॥ (सूत्राणि)

“जिहवं विगणामपि तद्वगायानां व्याख्या—इह भगवतामर्हतां नामानि अन्यर्थमधिकृत्य सामान्यलक्षणतो विशेषल-

क्षणतश्च वाच्यानि, तत्र सामान्यलक्षणमिदम्-‘वृष उद्धहने’ एष आगमिको धातुः, समग्रसंयमभारोद्धहनात् वृषभः, सर्वं एव भगवन्तो यथोक्तरूपा इति विशेषहेतुप्रतिपादनायाह—

ऊरुसु उसभलंछण उसभं सुभिणम्मि तेण उसभजिणो ।

जेण भगवतो दोसुवि ऊरुसु उसभा उप्पराहुत्ता लंछणभूया, जेणं च मरुदेवाए भयवतीए चोद्धसण्हं महासुभिणाणं पढमं उसभो सुभिणे दिट्ठो तेण तस्स उसभत्ति नामं कयं, सेसत्तिथयराणं मायरो पढमं गयं पासंति, तओ वसभो । अक्ष-
रामनिका त्वयं-यतो भगवत ऊर्वोः वृषभाधूर्ध्वमुखौ लाञ्छनं मरुदेवी च भगवती स्वप्ने प्रथमं वृषवती तेन भग-
वान् ऋपभजिनः । साम्प्रतमजितः, तस्य सामान्येनाभिधाननिवन्धनमिदं-परीपद्दोपसर्गादिभिर्न जितः अजितः, सर्वं एव
च भगवन्तो यथोक्तरूपा इति विशेषनिवन्धनमभिधित्सुराह—

अस्सेसु जेण अजिआ जणणी अजितो जिणो तम्हा ॥ १०९२ ॥

अदोशु-अक्षविषयेषु येन कारणेन भगवतो जननी अजिता गर्भस्थे भगवत्यभूत् तस्मादजितो जितः, अत्र वृद्धसम्प्रदायः
भववतो अम्मापियरो जूयं रमंति, पढमं राया जिणियाइतो, जाहे मयवं आयातो ताहे देवी जिणाइ, नो राया, ततो
अस्सेसु कुमारप्पभावा देवी अजियत्ति अजिओ नामं कयं ॥ तथा सम्भवन्ति-प्रकरणेण भवंति चतुर्विंशदतिशयगुणा
यस्मिन् स सम्भवः, सर्वं एव च भगवन्तो यथोक्तरूपा इति विशेषनिवन्धनमभिधित्सुराह—

अभिसंभूया सासत्ति संभवो तेण बुचई भयवं ।

अभिसम्भूतानि-सम्यक् भवन्ति स्म सस्यानि तस्मिन् गर्भजाते तेन कारणेन भगवान् सम्भव इत्युच्यते, 'पुत्रास्त्री'त्य-
पिरूपेण पप्रत्यः, तथा च वृद्धसम्प्रदायः-गर्भगण जेण अहिगा सस्सनिष्फत्ती जाया तेण संभवो इति ॥ तथा अभि-
नन्दते देयेन्द्रादित्यभिनन्दनः, सर्व एव भगवन्तो यथोक्तस्वरूपा इत्यतो विशेषहेतुप्रतिपादनायाह—

अभिनन्देइ अभिक्खं सक्को अभिनंदणो तेण ॥ १०९३ ॥

शक्नो गर्भादारभ्याभिक्षणं-प्रतिक्षणं अभिनन्दितयानिति अभिनन्दनः, 'कुट्टहुल मिति वचनात् कर्मण्यनद्, तथा च
वृद्धसम्प्रदायः-गर्भमप्यभिई अभिक्खणं सक्केण अभिनंदियाइतो तेण से अभिणंदणोस्सि नामं कयं । इदानीं सुमतिः,
तस्य सामान्याभिधाननिघन्धनमिदम्-शोभना मतिरस्येति सुमतिः, सर्व एव च भगवंतः सुमतय इति विशेषनिघन्ध-
नप्रतिपादनार्थमाह—

जणणी सपत्थ विणिच्छएसु सुमइत्ति तेण सुमतिजिणो ।

येन कारणेन गर्भगते भगवति सर्वेषु विनिश्चयेषु-कर्त्तव्येषु सुमतिः-अतीव मतिः सम्पन्ना जाता तेन कारणेन भगवान्
सुमतिजिनः, जननीसुमतिहेतुत्वात् सुमतिरिति भावः, शोभना मतिरस्मादभूदिति व्युत्पत्तेः, तथा च वृद्धसम्प्रदायः-
जणणी गर्भगण सपत्थ विणिच्छएसु अतीव मद्सम्पन्ना जाया, दोण्हं सवत्तीण मयपइयाणं ववहारो छिन्नो, जहा मम पुत्तो
भविस्सम्, सो जोणत्तो एयस्स असोणवरपायवस्स अहे ववहारं तुब्भं छिदिहिति, ताव एगयाओ भवद्द, इयरी भणइ-

परं भवतु, पुत्रमाया नैच्छद्, भणद्-ववहारो छिज्जव, ततो भावं नाऊण छिन्नो ववहारो, दिन्नो तीसं पुत्तो, एवमादी गम्भगुणेणं जणणीए सुमती जायति सुमइनामं कयं । इदानीं पद्मप्रभः, तस्य सामान्यतोऽभिधानकारणमिदं-निष्पङ्कतया पद्मस्यैव प्रभा यस्य स पद्मप्रभः, तत्र सर्वं एव भगवन्तो यथोक्तस्वरूपाः ततो विशेषकारणमाह—

पउमसयणम्मि जणणीए ङोहलो तेण पउमाभो ॥ १०९४ ॥

येन कारणेन तस्मिन् भगवति गर्भगते जनन्या देव्या पद्मशयनीये दौर्हदमभूत्, तच्च देवतया सम्पादितं, भगवांश्च स्वरूपतः पद्मवर्णस्तेन कारणेन पद्मप्रभ इति नामविषयीकृतः । सम्प्रति सुपार्श्वः, तस्यायमोद्यतो नामान्वर्थः, शोभनानि पार्श्वीणि यस्यासी सुपार्श्वः, तत्र सर्वं एव भगवन्त एवभूतास्ततो विशिष्टं तामान्वयमभिधित्सुराह—

गम्भगए जं जणणी जाय सुपासा तओ सुपासजिणो ।

यतो गर्भगते भगवति तत्प्रभावतो जननी जाता सुपार्श्वो ततो जिनः सुपार्श्व इति नामविषयीकृतः, एवं सामान्याभिधानं विशेषाभिधानं चाधिकृत्यान्यर्थाभिधानविस्तरो भावनीयः, इह पुनः सुज्ञानत्वात् ग्रन्थविस्तरभयाच्च नाभिधीयते । सम्प्रति चन्द्रप्रभः-चन्द्रस्यैव प्रभा-ज्योत्स्ना सौम्यमस्येति चन्द्रप्रभः, तत्र सर्वेऽपि तीर्थकृतश्चन्द्रवत् सोमले-श्याकास्ततो विशेषमाह—

जणणीइ चंदपिअणम्मि ङोहलो तेण चंदाभो ॥ १०९५ ॥

येन कारणेन भगवति गर्भगते जनन्याः चन्द्रप्रभाने दौर्हदमजायत चन्द्रसदृशवर्णश्च भगवान् तेन चन्द्राभः-चन्द्रप्रभ-

इति विश्रुतः । सम्प्रति सुविधिः, शोभनो विधिरस्येति सुविधिः, विधिर्नाम सर्वत्र कौशलं, तत्र सर्वं एव भगवन्त इदृशा इति विशेषकारणमाह—

सद्यविहीसु अ कुसला गन्धगणं तेण होइ सुविहिजिणो !

भगवति गर्भगते जननी सर्वविधिषु कुशलाऽभवत् तेन सुविधिजिन इति नाम कृतं ॥ सम्प्रति शीतलः, सकलसत्त्वसन्तापकरणविरहादाह्लादजननाद्य शीतलः, तत्र सर्वेऽपि भगवन्तः शत्रूणां मित्राणां चोपरि शीतगृहसमानास्ततो विशेषमाह—

पिउणो दाहोवसमो गन्धगणं सीअलो तेण ॥ १०९६ ॥

भगवतः पितुः पूर्वोत्पन्नोऽसदृशः पितृदाहोऽभवत्, स चोपर्यर्धर्नानामकार्णोपशाम्यति, भगवति तु गर्भगते देव्या परामर्शो स दाह उपशान्तः, तेन शीतल इति नाम । इदानीं श्रेयान्, समस्तभुवनस्य हितकारिणात् प्रशस्यतरः श्रेयान्, प्राकृतदेशत्वा छान्दसत्वात् सेयंस इत्युच्यते, तत्र सर्वेऽपि भगवन्तल्लोक्यस्यापि श्रेयांस इति विशेषमाह—

महरिहसिज्जारुहणम्मि डोहलो तेण होइ सिज्जंसो ।

तस्य राज्ञः पितृपरम्परागता देवतापरिगृहीता दाय्या अव्यति, यस्तामाश्रयति तस्योपसर्गं देयता करोति, गर्भगते च भगवति देव्या दौर्द्वहमजायत—शय्यामारोहामि, तत्रोपविष्टा, देवता समारसितुमपक्रान्ता, सा हि तीर्थकरनिमिच्चं देवतया रक्षिता, एवं गर्भप्रभावतो देव्याः श्रेयो जातमिति श्रेयांस इति नाम कृतम् । साम्प्रतं वासुपूज्यः—वासवो—देवाः तेषां पूज्यः वासुपूज्यः, सर्वं एव भगवन्त इदृशा इति विशेषमाह—

गन्भगते तं वसूहिं पूरुहं तेण वसुपुज्जो ॥ १०९७ ॥

तस्मिन् भगवति गर्भगते वासवो-देवराजः अभीक्ष्णं जननीं पूजयति, तेन वासुपूज्य इति नाम, पृषोदरादित्वादि-
ष्टरूपनिष्पत्तिः, अथवा वासवो नाम वैश्रमणः, स गर्भगते भगवति तत् राजकुलमभीक्ष्णं वसुमी-रलैः पूजयति
पूरयति तेन कारणेन वासुपूज्यः । सम्प्रति विमलः, विगतो (मलो) विगतमलो विमलः, ज्ञानादियोगाद्वा मलः, तत्र
सर्वेऽपि भगवन्त एवभूता अतो विशेषमाह—

विमलतणु-बुद्धि जणणी गन्भगए तेण होइ विमलजिणो ॥

गर्भगते भगवति जनन्याल्लुः-शरीरं बुद्धिश्च विमला, तद्वैर्हृदं चेत्यमजायत, यथाऽहं विमला भवामि, तेन कारणेन
नामतो भवति विमलजिनः । साम्प्रतमनन्तः, अनन्तकर्माश्रयाद् अनन्तानि वा ज्ञानादीन्यस्येत्यनन्तः, तत्र सर्वेऽपि
भगवन्त इहदा अतो विशेषमाह—

रयणविचित्तमणंतं दामं सुमिणे तओऽणंतो ॥ १०९८ ॥

रत्नविचित्रं-रत्नलवितं अनन्तं-अतिमहाप्रमाणं दाम स्वप्ने जनन्या दृष्टं अतोऽनन्त इति । सम्प्रति धर्मः, दुर्गतौ
प्रपतन्तं सत्यसद्भावं धारयतीति धर्मः, तत्र सर्वेऽपि भगवन्त इहदाः ततो विशेषमाह—

गन्भगए जं जणणी जाय सुधम्ममत्ति तेण धम्मजिणो ।

भगवति गर्भगते येन कारणेन विशेषतो जननी जाता सुधर्मा-दानदयादिरूपदोभनधर्मपरायणा तेन नामतो

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविरचिता आवश्यकदृष्टिः समाप्ता ॥

आवश्यकस्य मलयगिरीयाया वृत्तेर्भागत्रयस्य विषयानुक्रमः ।

विषयः	पत्राङ्कः	विषयः	पत्राङ्कः
प्रयोजनानुपन्याससाफल्यम्—(वचनप्रामाण्यम्)	१	ज्ञानपञ्चकम्भसिद्धिः, एकैन्द्रिये श्रुतसिद्धिः, लक्षणादि-	
मङ्गलवर्षा, नामाविलक्षणाणि, द्रव्यमङ्गले नयनर्चा, मङ्गलो-	...	भेदैर्मतिश्रुतयोर्भेदः ।	२०
पयोगे मङ्गलता, नामादीनां भिन्नता, नामाद्येकान्वनिरासः ।	२	अवग्रहादयो मतिभिदाः (गा. २) । (संशयादीहाया भेदः)	२२
द्रव्यार्थिकपर्यायार्थिकविचारः । (महत्वाविसिद्धसेनमते) ।	१२	अवग्रहादीनां स्वरूपम् । (गा. ३) व्यञ्जनावमहे शान्तं,	
नन्विनिक्षेपाः ।	१२	चक्षुर्मनसोरप्राप्यकारिता ।	२३
ज्ञानपञ्चकस्वरूपं (गा. १) प्रत्यक्षपरोक्षविभागः, आत्मनो	...	अवग्रहादीनां कालमानम् । (गा. ४) ।	२४
शास्त्रत्वं, इन्द्रियाणां करणत्वेऽपि व्यवधायकता, केवले	...	शब्दादीनां प्राप्ताप्राप्तवद्धस्पृष्टादि (गा. ५) । (शब्दस्या-	
शेषज्ञानाभावसिद्धिः ।	१३	प्राप्यकारितानिरासः)	२७
ज्ञानपञ्चकपार्थक्यसिद्धिः ।	१७	शब्दस्याकाशशुणत्वगवाय्वात्मम् ।	२८

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविरचिता आवश्यकदृष्टिः समाप्ता ॥

आवश्यकस्य मलयगिरीयाया वृत्तेर्भागत्रयस्य विषयानुक्रमः ।

विषयः	पत्राङ्कः	विषयः	पत्राङ्कः
प्रयोजनानुपन्याससाफल्यम्—(वपनप्रभाष्यम्)	१	ज्ञानपद्यक्रमसिद्धिः, एकेन्द्रिये शुक्तिसिद्धिः, लक्षणादि-	...
मन्त्रलक्षणां, नामारिलक्षणां, द्रव्यमन्त्रले नयपचां, मन्त्रलो-	...	भेदेर्मन्तिश्रुतयोर्भेदः ।	२०
पयोगे मन्त्रलवा, नामादीनां भिन्नता, नामाद्येकान्तनिरासः ।	२	अवग्रहादयो मतिभिदाः (गा. २) । (संशयादीहाया भेदः)	२२
द्रव्यार्थिकपर्यायार्थिकविपादः । (मन्त्रपादिसिद्धसेनमते) ।	१२	अवग्रहादीनां स्वरूपम् । (गा. ३) व्यञ्जनावयवहे ज्ञानं,	...
नन्दिनिक्षेपाः ।	१२	चक्षुर्मनसोरप्राप्यकारिता ।	२३
ज्ञानपद्यक्रमस्वरूपं (गा. १) प्रत्यक्षपरोक्षविभागः, आत्मनो	...	अवग्रहादीनां फलमानम् । (गा. ४) ।	२४
शास्त्रं, इन्द्रियाणां करणत्वेऽपि व्यवधायकता, केवलं	...	शब्दादीनां प्राप्ताप्राप्तवद्वष्टृत्वादि (गा. ५) । (शब्दस्या-	...
ज्ञेयज्ञानाभाषसिद्धिः ।	१३	प्राप्यकारितानिरासः)	२७
ज्ञानपद्यक्रमपर्यवस्यसिद्धिः ।	१७	शब्दस्याकाशगुणत्वमपास्तम् ।	२८

विषयः	पन्नाङ्कः
इन्द्रियविषयाणामात्मादृष्टमेयता, प्रकाशप्रकाशकविषय- मानभेदः ।	२९
मिश्रपराघातशब्दश्रवणम् (गा. ६) ।	३१
शब्दपुत्रलतां ग्रहणनिसर्गो, (गा. ७) ।	३२
त्रिविधेन शरीरेण ग्रहणं भाषा च, (गा. ८) । आपाया ग्रहणमोक्षो, भेदाच्च (गा. ९) ।	३४
भाषाया लोकव्याप्तिः, पूर्णरीतिश्च, (गा. १०-११) । (नैनसमुद्रयावतीला न व्याप्तिः) ।	३५
आभिनयोधिकस्यैकार्थिकानि (गा. १२)	३८
सत्पदादीनि द्वाराणि (गा. १३-१४) । (सम्यक्त्वे व्यवहारनिश्चयो) । (क्रियानिष्ठयोर्भेदाभेदौ) । (अव- गाहरपश्यनयोर्भेदः) ।	३९.

विषयः	पन्नाङ्कः
अष्टाविंशतिर्भेदाः । (द्रव्यक्षेत्रकालभावविचारः) । द्रुत- ज्ञानकथनप्रतिष्ठा । (गा. १६) ।	४४
यावदक्षरं प्रकृतिः, अक्षरकिर्मणे । (गा. १७-१८) अक्षराद्या भेदाः, (गा. १९) (अक्षरभेदाः) । अनक्ष- रद्रुतम् (गा. २०) अद्वानङ्गप्रविष्टविचारः ।	४५
शास्त्रलाभरीतिः (गा. २१) । बुद्धियुजाः (गा. २२) । श्रवणविधिः (गा. २३) । अनुयोगविधिः, (३ गा. २४) । अवधेः प्रकृतयः, (गा. २५) । (यावत्प्रकृतिमणनेऽश- क्तिः (गा. २६) ।	४६
अवध्यादीनि द्वाराणि (गा. २७-२८) । अवधेर्नि- क्षेपाः, (गा. २९) ।	४९
अवधेर्जघन्यं क्षेत्रम् (गा. ३०) ।	५२

विषयः

...

पत्राङ्कः

अपयेरुल्लष्टं क्षेत्रम्, (गा. ३२) । पोटाडमिजीवावस्था-

नम्, सूचिभ्रेणिस्त्वादेशः । ... ५३

अवधेः क्षेत्रकालप्रसिदन्यः (गा. ३२-३५) । कालादि-

वृद्धिनियमः (गा. ३६) । क्षेत्रस्य सूक्ष्मता,

(गा. ३७) । ... ५४

अवधेः प्रस्थापकनिष्ठापको (गा. ३८) । द्रव्यक्षेत्रवर्गणाः

(गा. ३९-४०) । ... ५७

गुरुलघुगदीनि द्रव्यानि (गा. ४१) । अवधेर्द्रव्यदे-

नादिप्रतिबन्धः, (गा. ४२-४३) । ... ६१

परमावधेर्द्रव्यादि (गा. ४४-४५) ... ६३

विष्यन्तरकणोरवधिः, (गा. ४६-४७) ... ६४

देवानामपद्धिर्यगूर्पमवधिः, (गा. ४८-५१) । आयु-

मानेनावधिः, (गा. ५२) । ... ६५

विषयः

.

पत्राङ्कः

उल्लुष्टावधधीनां गतिषु सत्ता, संस्थानं च (गा. ५३-५५) । ६७

आनुगामिकैतरावधयो, (अन्तर्गताविभेदाः), (गा. ५६) । ६८

क्षेत्रकालद्रव्यपर्यवेष्टवस्थानम्, (गा. ५७-५८) ... ७०

क्षेत्रकालद्रव्यपर्यायाणां वृद्धिद्वानी, (गा. ५९) । ... ७१

स्पर्धकानधिः, (प्रतिपात्यप्रतिपातिनौ) (गा. ६०-६१) । ७२

याज्ञान्तरावधयोः प्रतिपातोत्पातौ, (गा. ६२-६३)

द्रव्यपर्यायप्रतिबन्धः (गा. ६४) । ... ७३

साकारादीनि (गा. ६५) । अवधेरबाह्याः (गा. ६६) । ७४

सम्बद्धासम्बद्धाः (गा. ६७) । गत्याद्यतिदेशः । (गा. ६८) । ७५

आमर्शोपध्याद्याः (६९-७०) । ... ७८

वासुदेवचमयर्हतां यलम्, (गा. ७१-७५) । (क्षीराश्र-

याद्याः) । ... ७९

मनःपर्यायस्वरूपम्, (गा. ७६) । ... ८३

विषयः	पद्याङ्कः
केवलज्ञानस्वरूपम्, (गा. ७७) ।	८२
प्रज्ञापनीयमापणं द्रव्यश्रुतत्वा च, (गा. ७८) । (सि- द्धानां १५ भेदाः) ।	८३
श्रुतेनाधिकारः, प्रदीपदृष्टान्तोऽनुयोगे, (पीठिका .), (गा. ७९) । आवश्यकनिक्षेपाः (अगीतार्थासंवि- प्रत्य रत्नपणिजो ज्ञातौ, एकार्थिकानि, .. श्रुतनिक्षेपाः, पञ्चम्या सूत्राणि, रक्तन्यनिक्षेपाः, अर्थोपकाराः, उपक- मादीनां भेदप्रभेदाः, ग्राह्ययादीनां दृष्टान्ताः, गङ्गाप्र- वाहदर्शिकया, पूर्वानुपूर्व्याद्याः, प्रमाणगमलोकोत्तर- विभेदाः, अध्ययनादीनां निक्षेपाः, मध्यमद्वलचर्चा ।	८६
उपोद्घातमङ्गलम्, (गा. ८०) । द्रव्यभाक्तीर्षे, सुखा- वतारादिभेदाः । ...	९७
श्रीवीरनमस्कारः, (गा. ८१) ।	९९

विषयः

पद्याङ्कः

गणघटतदंशवाचकवंशप्रवचनानां नमस्कारः, (गा. ८२) । निर्युक्तिकयत्रप्रतिष्ठा, (गा. ८३) । निर्युक्तिविषयाणि शास्त्राणि । (८४-८६) ।	१००
गुरुपरम्परागता सामायिकनिर्युक्तिः, (गा. ८७) । (द्रव्यपरम्परायां दृष्टान्तः) ।	१०१
निर्युक्तवेऽप्यर्थानां विभाषणम्, (गा. ८८) । तपोनिय- मज्ञानवृक्षः क्लृप्तमयुष्टिर्मन्यनं च (गा. ८९-९०) ।	१०४
सूत्रकृतौ हेतवः, (गा. ९१) । अर्थभाषका अर्हन्तः सूत्रकृतौ गणपराः, (गा. ९२) । श्रुतचरणसाराः (गा. ९३) ।	१०६
अचरणस्य न मोक्षः, पोतदृष्टान्तः, सापेक्षे ज्ञानक्रिये । (गा. ९४-१०३) ।	१०७

क्षये केवलं, वत्कृष्टकर्मस्थितौ नैकमपि, कोटाकोटयन्वर्त्तमानः ।

(गा. १०४-१०६) । ... १११

पत्यादयो दृष्टान्ताः, (गा. १०७) । (अल्पबहुबन्धवर्चो) । ११३

अनन्तानुबन्धादयः, (गा. १०८-१११) । अतिचारे

मूलच्छेदे च हेतवः, । (गा. ११२) ... ११६

चारित्र्यपञ्चकम्, (गा. ११३-११५) । (परिहारे ३०

द्वाराणि) । ... ११८

उपशमश्रेणिः, (गा. ११६) । सूक्ष्मसम्प्रायः । (गा.

११७) । ... १२३

कपायसामर्थ्यम्, (गा. ११८-२०) । ... १२५

क्षपकश्रेणिः, (गा. १२१-२३) । (गाथात्रयस्यासमी-

चीनता) । ... १२६

केवलस्याशेषविषयता, (गा. १२४) । जिनप्रवचनादीनि,

(गा. १२५) एकार्थिकानि, (गा. १२६-१२८) । १२८

अनुयोगनिक्षेपाः, ७ (गा. १२९) । ... १३०

काष्ठादिदृष्टान्तैर्भाषकाद्याः, (गा. १३२) । ... १३८

व्याख्यानविधौ गवादिदृष्टान्ताः, (गा. १३३) ... १३९

शिष्यगुणदोषाः, शैलघनाद्या दृष्टान्ताः, (गा. १३४-६) । १४१

उद्देशादीनि उपोद्घातद्वाराणि २६ । (गा. १३७-१३८) । १४६

उद्देशनिक्षेपाः ८ (गा. १३९) । निर्देशनिक्षेपाः (गा.

१४०) । निर्देशे नयाः, (गा. १४१) । ... १४८

निर्गमनिक्षेपाः ६, (गा. १४२) । ... १५१

नयसारभयः, (गा. १४३-४४) । १-२ मू० भा०] । १५२

कुलकरवक्तव्यता, हस्तिनो नीतयश्च (गा. १४५-१६६) ।

३ मू० भा०) । ... १५३

विषयः

पन्नाहः

श्रीनरपभयाः, २० स्थानफानि, श्रीनृपभक्त्यन्यता, अमियेकः, १५७
वंशस्थापना (गा. १८५-१८६) । दृष्टिः विवाहः,
नृपस्य वमायाः, आहारायाः (गा. १८७-२३०) । १९२
सन्त्योघनादीनि २१, लोकान्तिकाः सांबत्सरिकदानं राजानः
कुमाराश्च तयः कर्म ज्ञानक्षीणि साधुसाध्वीमानं गणधरा
गणः पर्यायः सर्वायुः । (गा. २३१-२३५) । ... २०१
नृपभदीक्षा नमिविनमो, विद्यापरनिकायाः १६, तापसाः
पारणं भेयांसपृचं पारणकानां स्थानानि दातारः, आदि-
त्यमण्डलं, धर्मचक्रं, चक्रोत्पातः, मरुदेवीमोक्षः, मरी-
चिदीक्षा, पट्टराण्डसाधनं, मुन्दरीदीक्षा, ९९ आरुदीक्षा,
पाहुपलिदीक्षा, (गा. ३३६-३४९ । ३७ आ.) । २१५
परिप्राजकता, अवग्रहाः ५, माहनाः, तीर्थकृषकिदशाह-
त्वानि, चक्रिणो वासुदेवाः, विनान्तराणि, मरीचिमानः,

विषयः

... पन्नाहः

नृपभनिर्वाणं, अष्टापदीर्थं भरवकेवलं दुर्भाषणं श्रीवी-
रमवाः । (गा. ३५०-४५७) । ... २३३
स्वप्ना अपहारः निखलता अभिग्रहः जन्म नाम भीषणं लेख-
शाला विवाहः प्रियदर्शना दानं लोकान्तिकाः, दीक्षाम-
हः सिद्धनमस्कारपूर्वं पापाकरणनियमः, कुमारग्रामे
गोपोपसर्गः कोष्ठाके दिव्यानि (लोहार्यः), शल्यपाणिः
स्वप्नदशकं अष्टुन्दकः, चण्डकौशिकः प्रदेशिमहिमा
कम्बलशम्बलो पुष्यः, गोशालः, नियतिग्रहः, पाटक-
दाहः, उपहासः मुनिचन्द्रः, सोमाजयन्त्यो मनुष्य-
मांसं पथिकामिः मुखग्रासः, मण्डपदाहः मेघः अना-
योतनं नन्दिपेणः, विजयाप्रगल्भे, वाहनं अयस्कारः
यक्षः तामली लोकावधिः पराद्वयुस्थानं कटपूतना
वग्गूरः तिलखन्वः, वैश्यायनः, शङ्खगणराजः आनन्दः

विषयः

पत्राङ्कः

प्रतिमाः पेढालः सङ्गमकः सुखसातप्रभः कौशान्धी च- मरोत्पातः मेण्डिकः अभिमहः स्वातिदत्तः ऋजुवालुका तपः महासेनवनं सहिमा । (गा. ४५८-५४२ । ४६-११४ भा. । ... २५२	समवसरणादीनि द्वाराणि, करणनियमानियमौ-देवविधिः, देशनाकालः प्रतिविन्यानि पर्यङ्कः सामायिकप्रतिपत्तिः तीर्थभ्रमणसः परमरूपादि संशयच्छेदः द्युत्तिदानं बलिः गणघरवेशना (गा. ५४३-५९०) । ... ३०१
गणघराणां नामानि, संशयाः, परिवारः, इन्द्रभूत्युक्तिः, (१२१-१२६ भा.) ... ३११	संशयाः तदपगमाः, (६४१ । १३२ भा.) । ... ३१२
गणघराणां जन्मभूमिनक्षत्रगोत्रपर्यायाद्युत्तममोक्षतपांसि, (गा. ६५९) । ... ३३७	

विषयः

पत्राङ्कः

एकादशधा फालः, चेतनाचेतनस्यितिः, अद्याकालभेदाः, यथायुष्मकालः, (गा. ६६४) । ... ३४०	उपक्रमकाले इच्छास्काराद्याः सामाचार्यः, इच्छाकारः, (गा. ६८१) । सिध्याकारः (६८७) तथाकारः, (गा. ६९०) । आवश्यकरी (६९४) नैयेधिकी (६९६) . (१३५-१३६ भा.), आपृच्छायाः (गा. ६९७) । उपसम्पत् (गा. ७०२) । ... ३४१
प्रमार्जनविषयाश्चतुष्टिकर्मोदीनि (गा. ७१७ । १३७ भा.) (हा. १२३) । पारित्रोपसम्पत्, (गा. ७२३) । ३५१	अध्यवसानाद्या आयुष्कोपकमाः, भये सोमिलकथा, दण्डा- दयो निमित्ते, प्रशस्त्वाग्रशस्त्रदेशकालौ, प्रमाणकालः, भावे भङ्गाः । (गा. ७३५) । ... ३५५

विषयः	पद्याङ्कः
पुरुषनिक्षेपाः १०, फारणनिक्षेपाः ४, तद्रव्यान्यद्वय्ये नि- मित्तनिमित्तित्तो, समवाय्यसमवायिनो कर्त्रादि, भावे- ऽसंयमादि, प्रवृत्तितोऽशरीरत्वात्, प्रत्ययेऽवस्थादि लक्षणं १२ सदृशसामान्यादि श्रद्धात्तादि वा, (गा. ७५३) । ३६३ गूलन्याः, स्वात्पदं, अवधारणविधिः, दिगम्बरीयमतसमीक्षा । ३६९ नैगमलक्षणं, (मित्रसामान्यनिरासः), सद्ब्रह्मव्यवहारजुसू- त्रशब्दसममिरूढवम्भूलक्षणानि, प्रत्यक्षवसतिप्रदेश- दृष्टान्ताः, प्रमेदवस्त्वं । ... ३७१	...
वसस्यामिपृत्ते शालमहाशाली कौण्डिन्यादयस्तापसाः पुण्ड- रीककण्ठरीकौ दीक्षा साध्युपाश्रयावस्थितिः, तत्सार- कल्पः, दृष्टिवादानुशा रुक्मिणीदीक्षा विद्याद्वयम्, तत्त- रापथे सद्ब्रह्मनिरासः पुर्यामुत्सवः गुणावचयः राक्षः आयकता, (गा. ७७२) । ... ३८३	...

विषयः	पद्याङ्कः
आर्यरक्षितवृत्ते स्वर्णनन्दी पञ्चशैलः इक्षिणी जीवत्स्वामी प्रभावती गान्धारः गुटिकाशतं युद्धं पर्युपणोपवासः क्षा- मणं, रक्षितस्व विद्यार्थे पाटलीपुत्रे गमनं, दीक्षा, भद्रगुप्त- निर्योपणा वज्रस्वामिपाश्वेऽभ्यवनं फल्गुरक्षितदीक्षा रयावर्त्तः कुटुम्बदीक्षा दृष्टानुवर्चनं पुष्पमित्रत्रयं नयानु- योगानां पार्यव्यं, (गा. १२४ मू. भा.) । मधुरायां शक्रागमः, गोष्ठ्याम्बुहिलवृत्तं, (गा. ७७७) । ... ३९१	...
निह्वाविकारः, १ (१२५-१२६ भा.) २ (१२७-१२८) ३ (१२९-१३०) ४ (१३१-१३२) ५ (१३३- १३४) ६ (१३५-१४०) ७ (१४१-१४४) । ४०१ वोटिकनिरासः (सविस्तरं) (१४५-१४८ भा.) । दोषद्वयादि ७८८ । ... ४१८	...

पियः

पत्राहः

नवपद्या च निरूपणं वस्तूनि सारोपणायाः प्रकृतायाः,
सागोद्या हेतयः, (गा. ९०३) । ... ४८५
देशकनिर्यामकमहोगोपायानि, (गा. ९२७) । ... ४९४
रागहेतुपायेन्द्रियाणां भेदाः स्वरूपं दृष्टान्ताश्च, (गा. ९२८) । ४९७
परीपहस्वरूपं, उपसर्गानां स्वरूपं दृष्टान्ताश्च । ... ५०८
अनेकधाऽर्धप्रियययः, नमस्कारफलं च, (गा. ९२६) । ५१०
कर्मक्षित्पाविसिद्धाः, कर्मसिद्धाः, (गा. ९२९) । निरूप-
सिद्धाः । (गा. ९३०) । विद्यासिद्धाः, (गा. ९३१-
२) । मन्त्रे (३३) योगे. (३४) आगवार्थयोः,
(गा. ३५) यात्रार्थां (३६) ... ५११
बुद्धिसिद्धस्वरूपं, बुद्धेर्भेदाः, औत्पत्तिक्या लक्षणं दृष्टान्ताश्च,
(गा. ९४४) । ... ५१६
ये न यिक्या लक्षणं तद्दृष्टान्ताश्च (गा. ९४५) । ... ५२३

विषयः

कर्मजाया लक्षणं तद्दृष्टान्ताश्च, (गा. ९४६) । ... ५२६
पारिणामिक्या लक्षणं तद्दृष्टान्ताश्च, (गा. ९५१) । ... ५२७
तपःकर्मक्षयसिद्धौ सिद्धस्वरूपं समुद्रघातः झैलेक्षी
नाटीदृष्टान्तः पूर्वप्रयोगादयः लोकाप्रप्रतिष्ठितावादि द्विप-
त्यागभारा अवगाहना संस्थानं देशप्रदेशापर्याना सिद्धानां
लक्षणं सुखं च पर्यायाः, नमस्कारफलम्, (गा. ९९२) । ५३४
आचार्यनिक्षेपादि, (ग. ९९९) ... ५४९
उपाध्यायनिक्षेपादि, (गा. १००७ । मा. १५१) साधुनिक्षे-
पादि, (गा. १०१७) उपसंहारा, संक्षेपविस्तरचर्चा,
(गा. १०२०) । ... ५५०
क्रमद्वारं प्रयोजनपले त्रिदंड्यावयो दृष्टान्ताः, (गा. १०२५) । ५५३
सम्बन्धः सामाविकसुत्रं च सव्यारूपानं, निक्षेप्यपदानि,
(गा. १०२९) । ... ५५४

विषयः

पत्राङ्कः

नामादिकरणानि, (भा. १५२-१७४) । श्लोककालकर-
णानि, भावेऽत्र श्रुतवद्वानिशीथाख्यानि, (गा. १०३६) ।
नोधुतकरणम्, (गा. १०३१) । ... ५५८
कृताष्टताद्विद्वारसप्तकम्, (उरिष्टोपदेशादिषु) । आलोच-
नाद्या नयाः, (गा. १०४० । १७५-१८३ भा.) । ५६५
देशसर्वपातिपाते सामायिकं, (गा. १०४१) । ... ५७२
भयनिक्षेपाः, अन्तं योढा, (१८४-१८५ भा.) । ... ५७२
सामायिकदूतस्वार्थः, सामायिकैकार्याः निक्षेपा एषाम्,
(गा. १०४५) ... ५७४
सामायिकस्य पर्यायाः, कर्तृवर्मकरणविचारः, आत्मा का-
रकः, (गा. १०४९) ... ५७५
सर्वस्य निक्षेपाः, (गा. १०५०) । देवसर्वोदि, (गा.
१८६-१८९ भा.) । ... ५७६

विषयः

पत्राङ्कः

सावधार्यः, (गा. १०५१) । द्रव्यभावयोगाः (गा.
१०५३) । ... ५७८
प्रत्याख्याने द्रव्यादिभेदाः, (गा. १०५४) । यावच्छ-
ब्दार्थः, (गा. १०५५) । ... ५७९
जीवितनिक्षेपाः, (गा. १०५६ । १८९-१९० भा.) । ५८०
प्रत्याख्याने १४७ भङ्गाः (गा. १०५७) । त्रिकालमह-
णम्, (गा. १०५८) । ... ५८१
त्रिविधादेरपुनरुक्तता, (गा. १०५९) । ... ५८३
द्रव्यभावप्रतिक्रमणोदाहरणे, (गा. १०६०) । निन्दा-
गर्हयोः, (१०६१-१०६२) । ... ५८४

विषयः

पत्राङ्कः

ज्ञानक्रियानयवर्णनता, (गा. १०६५-१०६७) । ... ५८६

इति सामायिकास्थनम्

अध्ययनसम्बन्धः, चतुर्विंशत्यादेर्निक्षेपाः, (गा. १०६८) ।

चतुर्विंशतोः, (गा. १९२ भा.) स्वस्व, (गा.

१९३) । भावस्तद्वदत्ता, (गा. १९४-१९५) ।

कूपद्वान्तो द्वये, (गा. १९६ भा.) । ... ५८८

‘ लोगरस्स ’ सूत्रव्याख्या । ... ५९१

लोकनिक्षेपाः ८ (गा. १०६९) जीवाजीवतिसत्त्वादि,

कालभवभावपर्यवलोकाः, (गा. १९७-२०५) । ५९२

विषयः

पत्राङ्कः

लोकपर्यायाः, उद्योतनिक्षेपाः ४, (गा. १०७४) । ... ५९४

धर्मनिक्षेपाः, ४ (गा. १०७५-६) । तीर्थनिक्षेपाः ४,

त्रिस्यत्रयर्थाद्याः पर्यायाः (गा. १०८१) । ... ५९५

करनिक्षेपाः ६, द्रव्यकराः १८ प्रशस्तभाष्यकरः, (गा.

१०८२-७) ... ५९६

अर्द्धलीतंनचतुर्विंशतिकेवल्लिपदानि (गा. १०८९-९१) ।

चालनासमाधी । ... ५९७

ऋषभादिगणधारापर्यः, (गा. १०९२-९९) ... ५९९

इति चतुर्विंशतिस्तवाध्ययनम् ।

श्रेष्ठी देवचंद लालभाइ जैनपुस्तकोद्धारफंडद्वारा मुद्रिताः

लभ्यग्रन्थाः—

ग्रन्थाङ्कः	ग्रन्थनामानि	मूल्यम्	ग्रन्थाङ्कः	ग्रन्थनामानि	मूल्यम्
४३	आनंदकाव्यमहोदधिः (पष्ठं मौक्तिकम्)	०-१०-०	७३	नवपदप्रकरणम् (बृहद्भुत्तिसहितम्)	४-०-०
४२	सुवोधसासाचारी	०-८-०	७४	लोकप्रकाशः (द्वितीयो विभागः)	२-८-०
४४	प्रयचनसरोद्धारः (सटीक उत्तरार्द्धः)	४-०-०	७५	महावीरचरित्रम् (गुणचन्द्रगणिकृतं प्राकृतम्)	४-०-०
४६	आनंदकाव्यमहोदधिः (सप्तमं मौक्तिकम्)	१-८-०	७६	तत्त्वार्थाधिगमसूत्रम्	
४७	तत्त्वार्थाधिगमसूत्रम् (भाष्यटीकायुतं पूर्वार्द्धम्)	६-०-०		(भाष्यटीकायुतं उत्तरार्द्धम्)	६-०-०
४८	नवपदप्रकरणम् (लघुभुत्तिसहितम्)	१-०-०	७७	लोकप्रकाशः (तृतीयो विभागः)	२-०-०
४९	पंचनस्तुक्प्रन्यः (स्वोपज्ञटीकाऽन्यितः)	३-०-०	७८	भरतेश्वरबाहुबलिवृत्तिः (प्रथमो विभागः)	२-०-०
७०	आनंदकाव्यमहोदधिः (अष्टमं मौक्तिकम्)	१-८-०	७९	भक्तामर-कल्याणमन्दिर—	
७१	आचारप्रदीपः	१-८-०		नमिऊणस्तोत्रत्रयं सटीकम्	५-०-०
७२	विचाररत्नाकरः	३-०-०	८०	प्रियङ्गुनृपकथा	२-८-०

ग्रन्थाङ्कः

ग्रन्थनामानि

मूल्यम्

मूल्यम्

८१ अनेकार्थरत्नमञ्जूषा (अष्टलक्षार्थी)

३-०-०

८२ कल्पसूत्रम् (वारसासूत्रम्) सचित्रम्

१२-०-०

८३ ऋषभपञ्चाशिका (टीकाभाषान्तरयुता)

४-०-०

८४ जैनधर्मवरस्तोत्रम् (टीकाभाषान्तरयुतम्)

३-०-०

मुद्रयमाणाः ग्रन्थाः

८५ आवश्यकसूत्रम् (मलयगिरीयटीकायुतं

तृतीयो विभागः, सम्पूर्णः) अयं ग्रन्थः

८६ लोकप्रकाशः (चतुर्थविभागः, सम्पूर्णः)

प्राप्तिस्थानम्—

श्रीठ देवचंद लालभाई जैन धर्मशाला,

बडेसाब चकला, गोपीपुरा, सुरत.

श्रीमतीआगमोदयसमितिद्वारा मुद्रिताः

लभ्यग्रन्थाः—

ग्रन्थाङ्कः	ग्रन्थनामानि	मूल्यम्	ग्रन्थाङ्कः	ग्रन्थनामानि	मूल्यम्
२४	लिशेषावश्यकभाष्यगाथा-विषयाशुक्लः	०-५-०	५१	स्तुतिचतुर्विंशतिका (शोभनमुनिकृता	
२५	गण्डाचारमशीर्णकम् (सटीकम्)	०-५-०		सचित्रा, सटीका च)	८-०-०
२७	धर्मचिन्तुप्रकरणम् (सटीकम्)	०-१२-०	५२	स्तुतिचतुर्विंशतिका (शोभनमुनिकृता	
४५	भक्तगरस्तोत्रपादपूर्विकाव्यसप्तष्टिः (टीकाभाषान्तरयुताः प्रथमो विभागः)	३-०-०		सचित्रा, टीकाभाषान्तरयुता च)	६-०-०
५१	मशीर्णकप्रकरणम् (संस्तुतचक्रायाऽन्यतमम्)	२-०-०	५३	चतुर्विंशतिका (वप्पमष्टिसुरिकृता,	
५२	प्रमाणम् (स्योपशुदीकायुतः)	२-८-०		सचित्रा, टीका-भाषान्तरयुता)	६-०-०
५३	लिशेषावश्यकभाष्यम् (मूलस्य टीकायाश्च प्रमाणानुसारम्, द्वितीयो विभागः)	३-०-०	५४	भक्तगरस्तोत्रपादपूर्विकाव्यसप्तष्टिः (टीका-भाषान्तरयुतो द्वितीयो विभागः)	३-८-०
५४	प्रमाणम् (मशीर्णकम्)	१-८-०	५५	नन्दादिसप्तसूत्रगाथाविषयानुक्रमः	२-०-०

प्रत्याङ्कः	ग्रन्थनामानि	मूल्यम्
५६	आवश्यकसूत्रम् (मलयगिरीयटीकायुतं, प्रथमो विभागः)	४-०-०
५७	लोकप्रकाशः (गुर्जरानुवादयुतः प्रथमो विभागः)	३-८-०
५९	चतुर्विंशतिजिज्ञानन्दस्तुतिः (पं. मेरुविजयकृता, सचिन्ना, टीकाभाषान्तरयुता)	६-०-०

प्रत्याङ्कः	ग्रन्थनामानि	मूल्यम्
-------------	--------------	---------

६०	आवश्यकसूत्रम् (मलयगिरीयटीकायुतं, द्वितीयो विभागः)	३-८-०
६१	लोकप्रकाशः (गुर्जरानुवादयुतो द्वितीयो विभागः)	३-८-०

प्राप्तिस्थानम्—

श्रेष्ठ देवचंद लालभाई जैन धर्मशाला,
गडेखान् चकला, गोपीपुरा, सुरत.

श्रीजैनआनंदपुस्तकालये,

लभ्यग्रन्थाः—

१ अहिंसाहं, सर्वशसिद्धिः, ऐन्द्रस्तुतिश्च	०-८-०	१५ परिणाममाळा (लेजर पेपर)	०-१२-०	२७ युक्ति-प्रबोधः	१-८-०
२ अनुयोगद्वार-धूर्तिः, हारिभय्रीयदुसिद्ध	१-१२-०	" (इर्गन पेपर)	०-१७-०	२८ छलितविस्तार (सदीप्यन)	०-१०-०
३ उत्तराध्ययन-धूर्तिः	२-८-०	१६ प्रवचन-सरोद्धारः (पूर्वार्धम्)	२-०-०	२९ वखवर्णसिद्धिः	०-४-०
४ अविभाषितानि	०-२-०	१७ " (उत्तरार्धम्)	२-०-०	३० विचार-रत्नाकरः	२-४-०
५ उपेतिपरंरुद्रप्रकीर्णकम् (सदीप्यम्)	२-०-०	१८ पंचाशकादिशास्त्राष्टकम् मूलभाष्यम्	२-०-०	३१ विशेषावश्यक-विषयानुक्रमः अका-	
६ जिनस्तुति-वेदाना (हिन्दी)	०-६-०	१९ पंचाशकादिशास्त्राष्टकस्याकाराधनुक्रमः	२-०-०	राधिक्रमः	०-६-०
७ तावत्तर्गिणी	०-८-०	२० पंचपस्त्युक्तग्रन्थः (सदीप्यः)	२-४-०	३२ वंदारपुतिः	१-४-०
८ त्रिपदीयवेदानासंग्रहः	०-८-०	२१ पवरणसंदोहो	०-१२-०	३३ आद्यविधिः (हिन्दी)	१-८-०
९ दशवैकालिक-धूर्तिः	४-०-०	२२ ग्रन्थ-विधान-कुलकादि	०-३-०	३४ सेवक-प्रकारः	२-०-०
१० प्रकीर्णकदशकम् (संस्कृतछायाचित्रम्)	१-८-०	२३ प्रत्याख्यान-विदोषणवती-धीशवीशी	१-४-०		
११ द्रव्यलोकप्रकाशः	१-०-०	२४ शारसासूत्रं (सचित्रं)	१२-०-०	मुद्र्यमाणाः ग्रन्थाः	
१२ नंदीभाषिणकाराधिकृतो विषयक्रमश्च	१-८-०	२५ मध्यमसिद्धग्रन्था व्याकरणम्	०-८-०	सुहृत्सिद्धग्रन्थाव्याकरणम्	
१३ नंदीपूर्णहारिभय्रीयदुसीः	१-४-०	२६ यशोविजयजीकृत १२५, १५०, ३५०,		अपारांगसूत्रवृत्तिः	
१४ नवपद-प्रकरण-मुद्रद्वयवृत्तिः	२-०-०	गाथायाः सप्तनानि (साक्षिणः सहितानि)	०-८-०	भगवतीसूत्र दानशेखरसूत्रकृतवृत्तिसहितम्	
				पुष्पमाळा अपरनाम उपदेशमाळाप्रकरणवृत्तिः	
				तत्त्वार्थसूत्रम् (हारिभय्रीयदीकासहितम्)	

श्री-जैन-आनंद-पुस्तकालय, जोशवाल महोदय, गोपीपुरा, सुरत.

सूर्यपुरे श्रीजिनदत्तसूरि-ज्ञानभाण्डागारे

लघुनि०

॥ ६११ ॥

लभ्यग्रन्थाः—

वंचलिनी मन्त्रालम् (मटीकं)	२-८-०	पौषपरदशदिक्का (जयसोमीया, स०)	१-०-०	पंचप्रतिक्रमणादिसूत्र (मूलभाष्य, शास्त्री)	०-१०-०
मंदिरोदासनी (दृष्टमृषियुगा)	२-०-०	धीपालचरित्रम् (मं० श्लोकवदम्)	मेढ	राष्ट्रदेवसिद्धिक्रमणसूत्र (मूल, शास्त्री)	०-४-०
जयगिरुभननोगोत्रम् (मटीकं)	०-४-०	” ” (मा० हिन्दी अनुवादयुक्तं)	२-०-०	धर्म० उत्सृष्टलण्डनम् (सटीकं)	१-०-०
मंदिरोदासनी (मं० प्रोवाश्विजा)	२-८-०	चैत्यवन्दनकुलकम् (सटीकम्)	२-४-०	धीजिनदत्तसूरिचरित्र (पूर्वावर्त)	१-८-०
नाट्यरिसादिकाकलाम्	०-८-०	मायुपंचप्रतिक्रमणसूत्र (हिन्दीतान्दर्थयुक्त)		धीजिनदत्तसूरिचरित्र (उत्तरावर्त)	१-८-०
मन्त्रमन्त्रनोगोत्रम् (मटीकम्)	०-८-०		१-०-०	दृष्टलक्षणावली	१-८-०
दंवांसविहीपरदशदिक्का (जयसोमीया, मटीका)	१-०-०	प्रायस्कृपंचप्रतिक्रमणसूत्र (” ” ”)	१-०-०	प्राकृतन्याकरणम्	१-०-०

प्राप्तिस्थानम्—

श्रीजिनदत्तसूरि-ज्ञानमंडार,
श्रीतलवाडी-उपाश्रय,
औरंगाळ महोछा, गोपीपुरा, सुरत.

॥ ६११ ॥

सूचिपत्रम्.

भोहमय्यां श्रीजिनदत्तसूरि-ज्ञानभाण्डागारे

लभ्यग्रन्थाः—

द्वादशकुलकम् (सटीकं)
 पदस्थानप्रकरणम् (सटीकं)
 भक्तान्तरस्तोत्रम् (सटीकं)
 कल्याणमन्दिस्तोत्रम् (सटीकं)

1-0-0 श्रीपालचरित्रम् (संस्कृतं श्लोकबद्धम्) भेट / पंचप्रतिक्रमणादिसूत्र (मूलमात्र, शाब्दी) 0-10-0
 0-0-0 " " (प्रा० हिन्दी अनुपादयुतं) २-०-० " (" गुजराती) 0-10-0
 0-0-0 साधुपंचप्रतिक्रमणसूत्र (हिन्दीशान्दार्ययुक्त) 1-0-0 राहदेवसिप्रतिक्रमणसूत्र (मूल, शाब्दी) 0-४-0
 0-0-0 धावकपंचप्रतिक्रमणसूत्र (" ") 1-0-0 वादासाहेबकी पूजा (शाब्दी) 0-२-0

प्राप्तिस्थानम्—

श्रीजिनदत्तसूरि-ज्ञानमंडार,
 महावीरस्वामि-जैन-मंदिर,
 पायधुनी, मुंबई ३.

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविहिताया
आवश्यकवृत्तेर्तृतीयो भागः समाप्तः ॥

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविरचिता आवश्यकवृत्तिः समाप्ता ॥

इति श्रेष्ठी-देवचन्द्र लालश्वातृ-जैनपुस्तकोद्धारः अथाङ्कः ८५

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविहिताया
आवश्यकघृत्तेर्तृतीयो भागः समाप्तः ॥

इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविरचिता आवश्यककृत्तिः समाप्ता ॥

इति श्रीश्री-देवचन्द्र लालश्यातृ-जैनपुस्तकोद्धारः अथाह्नः ८५